

Francisci Balduini Iuriscons. Commentarij de legibus XII tabularum.

<https://hdl.handle.net/1874/455651>

2
FRANCISCI

Balduini Iurif.

conf. Com-

mentarij.

Samuel *W. H. G. G.*

DE LEGIBVS XII

TABVLARVM.

Tertia, sed planè noua
editio.

CICERO.

Discebanus pueri XII, ut car-
men necessarium.

BASILEAE, PER IO-
annem Oporinum.

RANCISSI
Baldwin lunt

com. Com.

1840
1841
1842
1843
1844
1845
1846
1847
1848
1849
1850

DE LEGIBUS XII
TABULARUM

Legis. sed plane non

Legis. sed plane non

Legis. sed plane non

AMPLISS. VIRO, D. E.
RASMO MINCOVICIO, CAN-
cellario Palatino,

FRAN. BALDVINVS S.

I qua olim in Iure Ro-
mano maiestas fuit, fuit
profectò in Legib. XII.
Tab. nihilq; est in illius
antiquitatib. quod ma-
gis admirata, atq; etiam uenerata po-
steritas sit, quæ quidē fuit erudita. Fe-
cerunt tamen barbara deinde tempo-
ra, ut talis tantusq; thesaurus inter-
ciderit. Sed ex supersunt reliquæ,
quas omni studio colere debeant, qui-
cunq; Legum rerumq; Romanarum
studiosi sunt. Has itaq; neq; nullo col-
lectas labore, neq; nulla diligentia ex-
plicas, iterum edo: cumq; meliorib.
auspicijs edere uellem, uisum est eas ad
te, Vir ampliss. referre. Nihil certè ex
nostris studiorum ciuiliū Commen-
tarijs describere, quod tibi offerā, nūc
possem uel maius, uel à tua persona mi-
nus alienum. Quod uerò in hoc gene

EPISTOLA.

re maximum habeo, illud, in tuo nomine ut appareat, tanto me tibi magis debere sentio, quod eum esse te agnoscam, & publicè agnoscere uelim, cuius & fidei atque prudentiæ gubernationem huiusce Reip. commisit Princeps illustriss. & beneuolentiæ nunc sua studia cōmendat hæc Schola, quæ non postrema profectò Reip. pars est: & in qua etiam posteritatis spes esset nonnulla, si magis atque magis exciteretur. Qualis eius adhuc conditio sit, uides. Quid futurum sit, si hæc semina uastitas & barbaries impendeat, etiam uides, atque interea in tantis periculis audis uetus illud mādatum: Operam ut det Cōsul, ne quid Resp. detrimenti capiat. Quod igitur isto magistratu tuo & imperio summo, & ista tua literata nobilitate, sapientia, uirtute dignum est, facturum te non dubitamus. Quid uerò nos, quū officio quoque nostro pro nostra mediocritate satisfacere conamur, non solum publicè in

EPISTOLA.

cè in auditorio, sed & domi priuatim
tentemus, ut Spartam, quam nacti su-
mus, ornare aliquando possimus: ex
hoc Commentario estimare poteris,
quem & meæ erga te obseruantia te-
stem atq; indicem esse opto. Vale.
Heidelb. Idib. Jul.

STVDIOSIS IVRIS

antiqui.

Vo primùm tempore in Gallia
 Ius Civile publicè docere cœpi, ad
 fontes statim ipsos, quantum qui-
 dem tunc per ætatem poteram, di-
 gitum intendi, & ad eius Antiquitatis memo-
 riam, quæ ad ueritatis cognitionem in primis ne-
 cessaria esse uidebatur. Huius antiquitatis, quæ
 ad Ius Romanum pertineret, partem primam
 & præcipuam esse intelligebam *Leg. xii Tab.*
 Harum itaque Legum reliquias, si quæ super-
 stites essent, conquirere, & quæ in ueterum scri-
 ptorum monumentis forè delitescabant, disse-
 ctas atque dispersas colligere cœpi. Quæ quidem
 quales quales primùm collectæ, nostrorū com-
 mentario priuatim fuerant incluse, mox emis-
 sæ (ut nunc magna est editionum facilitas, atq;
 etiam fortasse temeritas) in publicū exierunt.
 Postea, ut fit, & in hoc studiorum genere fie-
 ri maxime solet, multa perquirenti, plura in-
 dies occurrerunt: quæ et si illius nostræ inquisi-
 tionis cupiditatem excitarunt magis quàm sa-
 tiarunt, tamen ut & Commentarium illum
 meum

Epistola.

meum recognoscerem, & aliquando qualem ipse non improbarem, cum Iurisperdentia Ro. studiosis communicarem, impulerunt. Sentio equidem, hanc Iuris Ro. primam principemq; partem, qua intercidit, in hac tanta veterum monumentorum vastitate in integrum restitui non posse, abs me praesertim, studioso quidem certe verae veterisq; Iurisperdentiae: sed minime profecto id adhuc in ea consecuto, quod huius operis ratio postularet. Quicquid tamen illud esset, quod in hoc genere hactenus non mediocri profecto labore, neque minima diligentia, neque nulla assiduitate collegi, etsi perpolire nondum potuerim, abijciendum esse non putavi. Saepe etiam audiui, quarum rerum iactura atque amissio acerbissima est, earum rerum tanto cariores esse reliquias: quas vel ex naufragio seruauimus, uel eripuimus ex incendio. Antiquitates Rom. admirari solemus: neque sine earum memoria quisquam nunc eruditus esse, aut esse posse putatur. Sed quae ad Remp. in primis pertinent, & ad Iuris ipsius cognitionem, multo certe magis coli deberent, non enim ea aut pueriles sunt, aut

Epistola.

inanes, aut ociosæ. Iustinianus suis Pandectis multas earum reliquias inclusit. Verum, licet, ut dixi, plurima interciderint ueterum monumenta: tamen ex ijs quæ supersunt, Iuris Romani à Iustiniano prætermissi, altera ueluti Pandectæ colligi possent: & uerò operæ precium esset, eas aliquando colligi. Puerile est, de legibus Romanis libellos inscribere, qui non nisi quædam earum nomina obiter indicent. neque tamen sunt ea principia contemnenda. Sed ea res profectò alios Commentarios desiderat. Ego ante annos octo, cum hisce XII Tabulis operam primùm darem, simul edidi meum de Iuris Rom. singularumq; eius partium noua consideratione consilium, quo & ad earum historiam cognoscendam, atque undique repetendam studiosos Iuris Ciuilis sum cohortatus. Nondum eius me consilij pœnitet. Imò uerò in eadem etiamnum sententia me esse profiteor. Sed rerum uarietas, atq; etiã difficultas, multos, ut uideo, deterret: & pauci, quæ Iuris prudentia ueræ & perfectæ conditio sit, scire uolunt. Et quotus quisque (inquit Plinius) tam patiens est, ut uelit discere, quod in usu non

Epistola.

non sit habiturus? Ceterum idem Plinius eodem loco laudat Aristonem Iuriscons. cui (ut ait) cura fuerit, sic iura publica, ut priuata: sic antiqua, ut recentia: sic rara, ut assidua tractare. Certè qui in libris Legum Rom. uersantur, & earum non solum periti, sed & interpretes dici haberiq; uolunt, Aristonis exemplum si contemnant, quid aliud quàm se nò esse, quod tamen dici haberiq; uolunt, impudentissime profitentur? Narrat Aulus Gellius quendam suo tempore Iurisperitum, cum rogaretur, ecquid in XII Tab. sibi uellet uox illa PROLETARIVS, respondisse: Ego hoc dicere atque interpretari deberem, si Ius Faunorum & Aboriginum didicissem. Sed enim cum Proletarij, & assidui, & Sanates, & Uades, & Subuades, & XXV asses, & taliones, furtorumq; quaestiones cum lance & licio, euauerint, omnisq; illa XII Tab. antiquitas, nisi in legis actionibus Centumuiralium causarum, lege Aebutia lata consopita sit, Studium scientiamq; ego praestare debeo Iuris & legum, uocumq; earum, quibus utimur. Haec ille leguleius, non sine magno eruditorum

Epistola.

diorum hominum risu. Sed ut is indignus
 nunc esse uisus est, cuius impudens inscitia plu-
 ribus uerbis refelleretur: sic & ferula potius
 quàm refutatione nunc digni sunt, qui cum
 Iuris Rom. peritiam profiteantur, gloriantur
 tamen se prima & antiquissima eius capita fa-
 stidiosè contemnere. Sed alios sino. Atque qui-
 dem certè in hisce studijs semper placebit uox
 illa uetus, ANTIQVVS: non ut noui Ius
 quo utimur, rejiciam, sed ut ueteris memo-
 riam conseruem. Ac scire equidem ualde ue-
 lim, ecquæ tandem fuerit Lex illa Aebutia,
 qua (ut ille ait) lata, fuerit consopita omnis an-
 tiquitas XII Tab. Cicero in Rull. meminuit
 cuiusdam legis Aebutia, qua, ut altera Tri-
 bunitia uetus Lex Licinia, sciuerit, ut qui de
 potestate curatione ue aliqua lege ferret, ei cu-
 ratio illa, potestas ue, aut eius collegis, cognatis,
 affinibus non mandaretur. Sed nihil illa ad
 XII Tabulas. Alterius uerò ueteres (quod
 sciam) non meminerunt. Neque eam sanè,
 quacunque tandem fuerit, ualde moror. Ne-
 que enim potuit usum XII Tabularum, &
 nimè planè tollere. Nam & Ius, quo utimur,
 magna

Epistola.

magna etiamnum ex parte repetendum ex illis est. Quid igitur? Dixit olim Mutius Scaevola, turpe esse, praesertim viro patricio, Ius ignorare, in quo versatur. Sed non minus profecto turpe est, Iuris illius, ex quo Leges, quas verisamus, defluerunt, fontes non tenere. Quam late patet, quamque multos Iuris Civilis locos occupat, vel unus ille locus de diuisione obligationum hereditariarum? Atqui totus ille est ^{xxi} Tabularum. Quam in multas, easque nobilissimas quaestiones fusa est quaestio, vel de testamentis, vel de legitimis hereditatibus? At de ijs recte respondere debet nemo sine Lege Decemviri. Non enunero nunc alia Iuris perpetui amplissima capita, quae harum Tabularum sunt. Verum etsi ius nouum, quod natum postea est, tantum persequamur, certe cum antiquo illud committendum atque componendum est: & sine huius memoria, illius cognitio perfecta esse non potest. Quantum Iustiniani Pandectis lucis adferunt pauculi illi nuper reperti, Ulpiani Tituli ^{xxix}? Quantum ecumque in ijs supersint Iuris antiqui reliquiae: plus fortasse tamen ad illustrandam Iurisprudentiam, quae quidem & ue-

Epistola.

ra & Romana sit, conferunt, quàm magnorum
interdum Commentariorum plaustra. Equi-
dem Iustiniani *NEARAS* lubenter lego:
& ut abs studiosis facilius legi possint, operam
etiam dedi. Sed agerem præposterè, si huiusce
Iuris (ut ita loquar) ἀρχαιολογίαν interea
negligerem. Ipse ipse Iustinianus, cum de testa-
menti agit, ipsam quoque Iuuentutem, quam
instituit, iubet ita illorum originem repe-
re, ut nihil penitus antiquitatis ignoret. Et alio
loco, Ne quis (inquit) nos putet antiquitatis con-
temptores esse. Equidem cum illud Ciceronis
audio, Discebamur pueri *XII*, quas iam ne-
mo discit: quàm feliciter institutus ipse fuerit,
quàm que alij deinde infelicitè, audio: & cum
illius doctrinam laudari, tùm uerò ho-
rum inscitiam uiruperari
existimo.

AVSONIVS.

*Ius triplex, Tabula quod ter sanxere quaternæ:
Sacrum, priuatum, & populi cōmune,
quod usquam est.*

1776

Received of the Honble the Board of Trade
the sum of one hundred and fifty pounds
for the purchase of the said land
in the County of Middlesex
the said land being the property
of the said Board of Trade

IN WITNESS

Whereof the said Board of Trade
has caused the following Certificate
to be signed by its Secretary

As witness

My hand and seal this 10th day
of the month of June 1776

John Bullivant
Secretary

By the Board of Trade
John Bullivant
Secretary

INCI BALDY

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

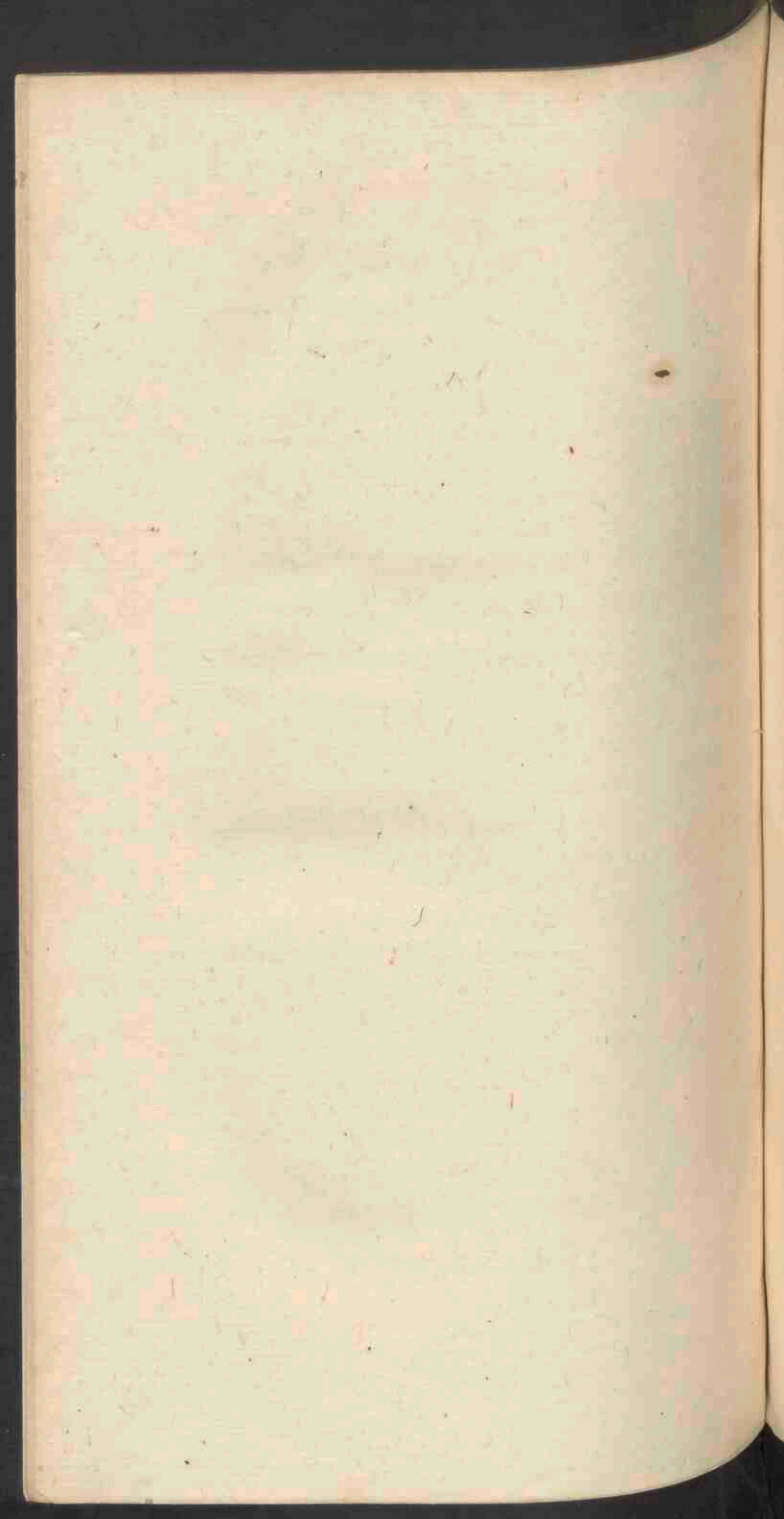
...

...

...

...

...

FRANCISCI BALDVI-
NI IVRISCONSULTI COM-
mentarius De legib. XII.
Tabul.

P R A E F A T I O.

LEGES Regiæ primum in iure Romano & antiquitatis memoria locum tenent. Secundum, leges XII. Tab. quod & L. Valerius ait apud Lium, lib. XXXIII. De illis dictum est aliàs. De his nunc dicendum est. Regibus exactis, regias leges exoleuisse lege Tribunitia, Pōponius noster ait. Nam Brutus tribunus Celerum, Romanæ libertatis uindex, legem ad populum tulisse dicitur de illis abolendis. Sed eas demum tolli atque aboleri uoluit, quæ ad mores regios, & stabiliendum regnum atq; tyrannidem pertinebant. Cæterum Romuli leges, quæ & Aristocraticæ magis erant quàm Regiæ, & omnium curiarum suffragijs confirmatæ receptæq; fuerant, minimè sublatae sunt. Numæ quoque leges de religione, tantum abest exactis regibus ut exoleuerint, ut etiam magis cultæ, atq; in usum reuocatæ sint. Sed & leges à Seruio Tullio latas de contractibus, quas Superbus aboleuerat, populus Rom. liber restituit, rursusque edidit: quod & populares essent, & humanitatis æquitatisq; plenissimæ. Sed populus iam numerosior erat, & urbs maior, priuatarumq;

A

tarumq;

tarumque rerum plures difficultates, quam ut
 tam paucae, tamque tenues leges satis essent ad iu-
 dicia regenda, iusque suum cuique dicendum. Po-
 pulus itaque sub imperio Patriciorum, incerto in-
 re iactabatur, iactatusque est annis plus quam sexa-
 ginta. Iam certe leges sibi quasdam sacras con-
 stituerat, anno 16. post reges exactos: nemp in
 monte Sacro, cum & Tribuni pl. creati sunt. Hoc
 Cicero pro C. Cornelio fatetur: & idem pro Sest.
 & pro Domo sua, & libro 3. Offic. leges sacras
 cum XII. Tabulis coniungit. Sed rarae profecto
 & paucis de rebus leges illae Sacrae & Tribuni-
 tiae fuerunt. Tandem uero populus Patriciorum,
 ius pro suo arbitrio dicentium, tyrannidem non
 ferens, postulauit certam quandam & aequabi-
 lem iuris scripti formam: & quidem C. Teren-
 tius Arsa tribunus pleb. absentibus Consulibus
 rogationem ferre conatur, ut uiri prudentissimi
 consulari potestate & imperio, deligantur, scri-
 bendis componendisque legibus. huic rogationi
 Consules & Patricij acriter repugnant: uix ut
 post octo tandem annos, post longas grauissimas-
 que contentiones eò uentum sit, ut communis
 quaedam iniretur legum ferendarum ratio: cum
 quidem T. Romilius, qui paulo ante Cōsul fue-
 rar, propter ea quae in Tribunos & plebem ini-
 mico animo acerbè gesserat, damnatus, grauiter-
 que multatus iudicio populi fuisset: Consulesque
 & Patricij hoc exemplo territi, sibi que merentes
 plebi obsequentiores fuere. Ac in primis legem
 ferunt de iure & modo multarum, si quis magi-
 stratui non obtemperaret. cumque prius solis
 Consulibus ius esset multam indicere: permif-
 sum

sum hac lege fuit omnibus magistratibus, multa coercere contumaces, suamque ea ratione dignitatem tueri. Ac certus quidem multæ etiam modus dictus est, ut ad summum non nisi duo boues essent, & oues triginta. Côm memorat hanc legem, & diu apud Romanos in usu fuisse scribit Dionysius Halicarn. libro 10. Apud Pompeium Festum & Gellium, duo boues, & oues triginta in hoc genere numerantur. Secuta est lex Ateria, quam alij Tarpeiam uocant, quæ oues singulas assibus decem, boues uerò centenis aestimauit, quo certior esset multæ ratio. Super sunt ueteris illius legis de iure & modo multarum, multa adhuc uestigia. Sed de ijs aliàs uideamus.

Post eam editam Consules tandem, quod Tribuni postulabant, ad Senatum referunt, de legitime in commune scribendis. Rogatus quid sentiret T. Romilius, præter omnium opinionem sententiam dixit, æquum esse quod plebs postulabat: primusq; censet legatos & Athenas & in alias Græcorum urbes eo nomine mittendos esse, qui optimarum legum exemplum peterent, quo magis certa aliqua iuris forma describi compositique posset. Placuit hæc sententia patribus, sitque secundum eam Senatusconsultum, quod plebs quoq; ipsa sciuit, probauitq;. Audiebant quidem Romani paulo antè incensam & deletam bello Persico fuisse urbem Atticam: sed à Themistocle instauratam statim coaluisse legum suarum uinculo & nexu, non ignorabant: & licet in illo publico ciuitatis incendio conflagrassent lignee tabule legum Solonis, non intercidisse tamen le-

4 FR. BALDVINI
ges ipsas. Legati Romani tres fuerunt, uiri &
prudētia & iudicio singulari: Sp. Posthumius Al-
bus, A. Manlius, & Seruius Sulpitius Cameri-
nus, qui Consul erat, cum primū Tribuni legē
rogationemq; Terentij perferre conati sunt. Mi-
serūt aliquando Athenienses Romam dere non
magna legatos tres philosophos, Carneadē Aca-
demicum, Diogenem Stoicum, & Critolaum Pe-
ripateticum: miratiq; sunt Romani eorum & sa-
pientiam & eloquentiam. Sed legatorum Rom-
prudentiam & dignitatem magis admirati sunt
Græci. Dionysius scribit, missos quoq; legatos
in eas Græcorum ciuitates, quæ in Italia erant:
in ea nempe Italiae parte, quæ quondam magna
Græcia dicta est: in qua, Seruio Tullio Romæ re-
gnante, Pythagoras philosophabatur. nam & ea
insignes habebat & respublicas & ciuitates, &
legislatores. Locri seruabant sui Zaleuci leges:
Thurij iura sui Charondæ, qui non multis ante
Decemuiros annis uixit. atq; ut omittam Brun-
dysium & Crotonem, Tarentum à Lacedæmo-
nijs conditum eo tempore florebat: ubi & pau-
lo post audita est Architæ præclara illa grauis-
simaq; oratio, Nullam capitaliorē pestem, quam
corporis uoluptatem, hominibus à natura datā
hinc enim patrię proditiones nasci, hinc Rerum-
pub. euerfiones. Neq; dubium est, tam humani-
ter eo tempore Tarenti exceptos esse legatos
Rom. quàm perfidē postea & nefariē uiolati fuit.
se dicuntur. Vellem etiam obiter Malsilium na-
uigassent. Habebat ea Senatum sexcentorum ui-
torum: leges suas habebat Ionico more publicè
propositas, quarum etiam gloria reliquas ciuita-
tes

tes superabat, ut testis est Strabo libro 4. Sed Cicerone ipse in oratione pro Flacco ait, Massiliam sic optimatum consilio gubernatam fuisse, ut eius instituta facilius laudare omnes possent, quàm imitari: additq; eius ciuitatis disciplinam atq; grauitatem non solùm Græciæ, sed & cunctis gentibus anteponendam esse. Sed Athenas properabant legati Rôm. ut certè tû erat florentissima ciuitas Atheniensium, & sapientia uirtuteq; præstantem gubernatorè habebat Periclem: & paulo antè duces habuerat non minus excellentes, Themistoclem, Aristidè, Cimonem. neq; sanè magis opportunè Romani Athenas uenire potuerunt: qui, si serius uenissent, illum ciuitatis & Reipub. florem, cuius imaginem Romam referrent, non uidissent. Nam paulo pòst ciuitas bello Peloponnesiaco attrita tam ualde est, atq; dissipata, ut pristinum decus nunquam deinde receperit. certè præter ruinas, & ueluti tristes parietinas nihil uidissent. Neq; tamen dissimulò, iam tum, cùm legati uenerunt, Atticam ciuitatem multis uitijs laborasse: cùm quidè belli Perfici periculo liberata, diuitijsq; affluens, delicijs indulgeret. Nam & scimus summum ipsum ducem Themistoclé, cuius uirtute uicti repulsiq; Persæ fuerant, eò turpitudinis delapsus esse, ut per medium forum tâquam Sardanapalus quispian, in curru nudus traheretur à quatuor nudis puellis. Sed hæc quorundam ciuium dissoluta mollities non effecerat, quin ipsum Reipub. corpus firmis adhuc & honestis institutis bene compactum floreret: digissimis certè ijs quæ imitentur, quicunque Rempub. rectè constituere uellent.

uellent. Quod quidem Pericles eleganter ostendit apud Thucydidem lib. 2. in ea oratione quæ inscribitur ἐπιτάφιος λόγος: ac disertè quidem tum ciuitatem Atheniensem quandam ueluti tum fuisse scholam, quæ Græciam uniuersam erudiret: cuius mores aliæ ciuitates imitarentur: quæ nata uideretur ad leges alijs populis dandas: breuiter, quæ omnis honestæ politiæ uium quoddam esset exemplar. quod & Isocrates in suo Panegyrico testatur. Ea igitur tum erat Atheniensium Respub. qualem postea fuisse Achæorum scribit Polybius libro 2. Neq; uerò cum Pericle modo, sed & cū Areopagitis, qui tum iudicijs grauissimis præerant, de Repub. de iure, de legibus colloqui legati potuere. Fuerat quidem paulo ante dignitas Areopagitarum attentata, & concussa auctoritas, plebem seditiose commouente quodam Ephialte. Sed Cimonis uirtute atque consilijs defensa, conseruataq; fuerat tota illa Areopagiticæ curiæ maiestas. Quid multis? Prostabat lignæ illæ quidem, sed religiosissimæ cultæ atq; conseruatæ Tabulæ legum Solonis, centum ferè & quadraginta iam annorum usu comprobata: quibus uel honestiores uel æquiores conscribi non posse, uel ad Rempub. rectè constituendam meliores, prudentum omnium & de rebus rectè iudicantium sententia erat: & ad eas quidem præcipuè describendas missi erant legati. Isocratis in Panathenaico loquentis de Atticis legibus uerba sunt hæc: ὀλίγους μὲν, ἰκανοὺς δὲ τοῖς γῆδοις μέλλουσι, καὶ ῥαδίως συνιδεῖν. ἔπειτα δευτέρους ἢ συμφορῶντας, καὶ σφίσι αὐτοῖς ὁμολογουμένους, καὶ ἄλλοις ἰαπουδασμένους τοὺς πρὸς τῶν ἰωνῶν ἐπιτιμίας μάλιστα.

*μάτων, ἢ τοὺς ποσὶ τῶν ἰδίων συμβολαίων, οἵοναπὸρ εἶναι
 καὶ παρὰ τοῖς ἑλλῶς πολιτισμοῖς.* Sed & ipse Cice-
 ro pro Flac. ab Atheniensibus humanitatem, do-
 ctrinam, iura, leges ortas, atq; in omnes terras di-
 stributas esse ait: neq; minus laudat Lacedæmo-
 niorum mores, disciplinam, leges. Sed & Laco-
 nica instituta iam pridem Sabinis communicata
 fuerant, & per Numam Sabinum Romam trans-
 lata. Imò uerò Athenæus libro VI. scribit, Roma-
 nos diligentius quàm ipsos Lacedæmonios con-
 seruasse Laconicam politiam, quam erant imita-
 ti. Non temerè itaque Justinianus originem iu-
 ris civilis repetit à Lacedæmonijs & Atheniensibus.
 Sanè ut omittam Paulum Æmiliium, Græ-
 ciæ statum atq; Respublicas constituentem: ipse
 Adrianus princeps sapientissimus, multis post
 annis, Atheniensibus, apud quos frequens erat,
 leges aliquas certas petentibus, Atticas eorum
 leges, ut optimas, reddidit. Narrat enim Eusebi-
 us in Chronicis, ijs iura composuisse ex Draco-
 nis, Solonis, Græcorum legislatorum libris. Sic
 Romani quod ab Atheniensibus primùm sum-
 pserant, ijs tandem reddiderunt.

Triennium in hac sua peregrinatione Rom.
 legati consumpserunt. Itaque diligenter om-
 nia considerasse, neq; diu minus quàm diligen-
 ter, multasq; etiã alias ciuitates perlustrasse, du-
 bium non est. Si in Palæstinam etiam traicere
 uoluissent, uidissent surgentem nouam Iudæo-
 rum ciuitatem, qui ex Persica seruitute reuersi,
 magnis animis suam Rempub. instaurabât: mul-
 taq; fortassis quæ à Græcis non audierant, didi-
 cissent à clarissimis illis Iudæorū ducibus Ezra

& Nehemia, qui non religione modò & pietate, sed & ciuili prudētia summa præditi erant: multis etiam annis uersati in aula regis Persarum Darius Artaxerxis Longimani, cū ipso Themistocle.

Cum legati reuersi essent, instant Tribuni, ut aliquando legum scribendarū initium fiat. Tandem res ad Senatum refertur. In Senatu patricij in utranque partem uarias sententias dixerunt: aliqui Remp. patrijs tantum suis moribus, alij scripto potius iure regendam esse contendebant: Vicit Appij Claudij, qui consul designatus erat, sententia, reliquis magistratibus abdicatis, cum imperio consulari, sine prouocatione, decem ex Senatoribus uiros deligendos esse, qui & ex patrijs consuetudinibus, & Græcorum legibus certam aliquam colligerent componerentque Iuris perpetui formam: quod ubi Senatus populusque probasset, omnes deinde magistratus sequentur in iudicando. Fit in hanc sententiā Senatū consultum. Cēturiatis comitijs Decemuiui creati sunt: Ap. Claudius & T. Genutius, Consules alioqui designati, P. Sestius alter Consulum prioris anni, ipsi tres legati ex Græcia reuersi. his adiungitur T. Romilius, qui mittendorum in Græciam legatorum autor fuerat: & Veturius, quem Romilij consulis collegam fuisse aiunt, accedunt & alij duo grauissimi Senatores, qui numerum impleant, C. Iulius, & P. Curiatius: siue, ut apud Dionysium est, Horatius. Hi decimo die singuli ius populo dicebant, dabantque. Interea uniuersi toto anno legibus componendis operam dederunt. Ne leges sacratas abrogarent, cautum erat. Eas itaque non sustulerunt: sed

quic-

quicquid præterea desiderari uidebatur, collegerunt. Magnam inter eos concordiam & consensum fuisse, scribit Liuius: & quod ius dicebant, promptum ueluti ex oraculo incorruptū fuisse. Sanè Cicero libro 1. de Orat. ait, necesse esse, ut ij admodum prudentes fuerint: neq; prudentiorum fuisse aut Solonem, aut Lycurgū. Sed eos tandem nõ puduit in consiliū etiā adhibere Hermodorum Ephesium philosophum, quem Ephesij ciuitate sua eiecerant, coniuratione facta, neminem uirum bonum & frugi in sua se ciuitate toleraturos. Autor est Strabo libro 14. Hunc Hermodorum Pomponius noster ait autorem fuisse XII. Tabul. Plinius libro 34. interpretem uocat earum legum, quas Decem uiri ferebant.

Dictum est, quales quantiç; uiri adhibiti sint componendis hisce legibus. Quo uerò studio, qua cura, religione & fide compositę ex sint atq; editę, quo consensu Senatus populiç; Rom. receptę, suffragijsque etiā Pontificum atque augurum confirmatę: deniq; Centuriatis comitijs ut perlata fuerint, equidem malo Dionysij Liuijç; uerbis, quàm meis commemorare. Dionysius libro 10. inquit: οὗτοι οἱ δέκα ἄνδρες συγγράψαντες νόμους ἔθετε τῶν ἑλληνικῶν νόμων, καὶ παρὰ τῶν σφέτερον αὐτοῖς ἀγράφων ἔθισμῶν, προῦθησαν ἐν δέκα δέλτοις τῶν βουλευομένων σκοπεῖν, πόσων δεχόμενοι ἐπανόρθωσιν ἰδιωτῶν, καὶ πρὸς τὸν κοινὸν διαρέσασιν ἀποσβυῖοντες τὰ γραφόντα. καὶ μέχρι πολλῆς διετέλεσαν ἐν κοινῷ μετὰ τῶν ἀρίστων ἀδελφῶν συνεδρῶντες, καὶ τὸν ἀκριβεστάτην ποιούντων τῆς νομοθεσίας ἐξέτασιν. ἐπειδὴ δὲ ἀποχρώντως αὐτοῖς ἐφάνητο τὰ γραφόντα ἔχειν, πρῶτον μὲν τὸν βουλευομένων ἀγαγόντες, οὐθενὸς ἔτι μεμφομένου τοῖς νόμοις, προβοή-

λοῦμα πρὸς αὐτῶν ἐνέβρωσαν. ἔπειτα τὸν δῆμον ἐκάλεσαν ἐπὶ τῆς λοχίτιω ἐπιλευσίαν, ἰσορρομημόνων τε καὶ ἰσοστῶν καὶ τῶν ἀλλῶν ἰσθρέων παρόντων, καὶ τὰ βεῖα, ὡς νόμος, ἐξυγισαμένων, ἀνέδωκαν τοῖς λοχαγοῖς τὰς ψήφους. ἐπίκουρῶσαντος ἧ καὶ τοῦ δήμου τὸν νόμον, σήλαις χαλκαῖς ἔχοντες ἄξιας αὐτοῖς, ἐφεξῆς ἔθεσαν ἐν ἀγορᾷ, τὸν ἐπιφανέστατον ἐκλεξάμενοι τόπον.

- » Liuius autem libro 3. Ingenti (inquit) homi
 » num expectatione propositis decem Tabulis,
 » populum ad concionem aduocauerunt: & quod
 » bonum, faustum, fœlixq; Reipub. ipsis, liberisq;
 » eorum esset, ire & legere leges propositas iusse-
 » re. Se, quantum decem hominum ingenijs pro-
 » uideri potuerit, omnibus summis infimisque iura
 » æquasse. Plus pollere multorum ingenia, confi-
 » liaq;. Versarent in animis secum unumquaque
 » rem, agitarent deinde sermonibus: atq; in medi-
 » um, quid in quaque re plus minus'ue esset, con-
 » ferrēt. Eas leges habiturum populū Romanum
 » quas cōsensus omnium inuexisse, nec iussisse la-
 » tas magis, quàm tulisse uideri posset. Cum ad ru-
 » mores hominum de unoquoq; legum capite e-
 » dito, satis correcte uiderentur, Centuriatis comi-
 » tijs decem Tabularum leges perlatae sunt: qui
 » nunc quoq; in hoc immenso aliarum super alias
 » aceruatarum legum cumulo, fons omnis publi-
 » ci priuatiq; est iuris. Vulgatur deinde rumor, du-
 » as deesse Tabulas: quibus adiectis, absolui posse
 » uelut corpus omnis Romani iuris. Ea expecta-
 » tio, cū dies comitiorum appropinquaret, desi-
 » derium Decemuiros iterum creandi fecit. Hęc
 » Liuius. Creati ergo sunt secundo anno iterum
 » Decemuiroi. Ex prioribus mansit Ap. Claudius.
 » alij

alij obscuriores, & partim etiam plebeij fuere,
 præter unum Q. Fabium Vibulanū, qui ter Con-
 sul fuerat, uirum singulari uirtute & prudentia.
 Ab his leges reliquæ latæ sunt, duabusq; Tabu-
 lis conclusæ. in quibus illud præcipuè statutum
 fuisse ait Dionysius, ne matrimonio plebeij cum
 Patricijs iungerentur. Valerius Maxim. libro 1.
 cap. 13. narrat, ueteres quosdam scriptores retu-
 lisse, Decemuiros, qui decem Tabulis duas addi-
 derunt, de intercalando populum rogasse. Apud
 Ciceronem lib. 2. de Legib. ubi legimus Decem-
 uiros in decimam tabulam coniecisse legem So-
 lonis de funerib. alij legunt, IN VNDECIMAM TA-
 BULAM. Sanè Zonaras scribit, in hæc duas poste-
 riores Tabulas coniecta fuisse quæ ad perturban-
 dam magis quàm continendam Rempub. perti-
 nebant. Sed quantum Zonaræ sit fidei tribuen-
 dum in hisce rebus, dubito. Interea fateor x ui-
 ros huius secundi anni multa iniuste, libidinosè,
 & crudeliter fecisse: & ut ait Liuius, hominū, nō
 causarum, totos fuisse, ut apud quos gratia uim
 æqui haberet. Sed de iudicijs eorum quotidiana-
 nis, magis quàm de legibus ipsis id dici existi-
 mo. Porrò Tabulas uocarunt imitatione Athe-
 niensium, qui Solonis leges ligneis tabellis in-
 sculptas, appellarunt *ἀξονας*. Cum Ulpianus l. 1.
 De poss. sec. tab. ageret de bonorum possessione
 secundum tabulas, dixit, tabulas testamenti
 accipi omnem materiæ figuram: tabulasq; rectè
 dici, siue lignæ sint, siue cuiuscunq; alterius ma-
 teriæ: siue etiam chartæ, siue membranę sint, uel
 corium alicuius animalis. Nostras XII Tabulas
 Pomponius ait fuisse eboreas. Sed æreas rectius
 dixeris,

dixeris, ut Liuius in æs incisas, ut Dionysius in-
 sculptas *σῆλαις χαλκῆις*. Diodorus Siculus libr. 12.
 eas quoq; æreas fuisse ait. Plinius lib. 34. cap. 9.
 Vfus æris (inquit) ad perpetuitatem monumen-
 torum iam pridem translatus est, tabulis æreis,
 in quib. publicæ cōstitutiones inciduntur. Noster
 Venuleius l. qui tabulá. Ad leg. Iul. pecul. Qui ta-
 bulam (inquit) æream legis refixerit, lege Iulia
 peculatus tenetur. Vtinam uerò pœnam illam
 reformidasset, quicumq; primus ausus est XII Ta-
 bulas, ut earum memoriam aboleret, refingere at-
 que reuellere. Paulo ante coniurationem Carili
 nariam æra legum in Capitolio liquefacta fuisse,
 narrat Cicero. Inter prodigia, quæ Romæ fue-
 runt tristissima, paulo post Cæsaris interitum,
 commemorantur tabulæ æneæ, ex æde Fidei,
 turbine euulsæ. Tempore Vespasiani cum Ca-
 pitolio conflagasse tabularum ærearum, qui-
 bus uetera Senatusconsulta continebantur,
 tria millia, deplorat Suetonius. Sed an ullū un-
 quam fuit uel maius damnū, uel tristius omen,
 quàm XII Tabularum, siue incendio, siue turbi-
 ne, siue alia tempestate non modò dissectarum,
 sed etiam deperditarum? Verum querelis frustra
 indulgerem. Vetus ille mos incidendarum in æs
 constitutionum atq; legum, durauit usq; ad po-
 steriorum Cæsarum tempora. Extant in Codice
 Iustiniani, l. 2. C. de frum. urb. Const. uerba The-
 odosij atq; Valentiniani, quibus iubent tabulis
 æneis incidi legem quandam suam, de frumen-
 to urbis Constantinopolitanæ. Extat quoq; li-
 bro undecimo Codicis Theodosiani, cōstitutio
 Constantini de alimentis, quæ inopes parentes
 ex

ex publico petere debēt: quam ille iubet per omnes Italiae ciuitates proponi, scriptam æreis tabulis, uel cerussatis, uel linteis mappis. Sed & Iustinianus suam illam constitutionem Nouellam octauam, præcipit tabulis aut lapidibus insculptam pro foribus templorum edi, atq; proponi. Omitto quod est apud Horatium, — *Leges incide-
re ligno.* Duodecim Tabulæ in æs incisæ primum pro Rostris propositæ sunt illustri loco, in foro, prope curiam Hostiliam: in quo & leges ferri solebant, & orationes ad populum haberi, & magistratus sedere, & obrucatorum ciuium capita suspendi. Atq; id quoque factum fuisse uideretur exemplo Atheniensiū, qui leges suas proponebant *πρὸς ἐπιπόρευς εἰσόδους*. Erant eæ statuæ Heroum, à quibus appellationem ducebant Atheniensium tribus. Relictis rostris, postea Romæ in Capitolio legum Tabulas adseruatas fuisse, ignotum non est. Certè & Iustinianus suam illam, quam dixi, cōstitutionem, postquam omnibus publicè proposita innotuerit, religiose recondi uult in Sacrarium maioris templi: ut & olim apud Iudæos asseruabantur prophetarum conciones. Sanè Diodorus Siculus libro 12 scribit, ^{XII} Tabulas sua adhuc ætate (uixit autem Augusti temporibus) pro rostris incolumi sculptura propositas perdurasse. Sed & Cyprianus plusquam ducētis post eum annis, significat suo tempore nondum fuisse expunctas: quanquam deplorat, earū minas fuisse cōtemptas. Sic enim scribit ad Donatū lib. 2. Epist. 2. Incisæ sint licet leges ^{XII} Tabulis, & publico ære præfixo iura præscripta sint; inter leges ipsas delinquitur, inter

ter iura peccatur: innocentia nec illic, ubi defenditur, reseruat.

Diximus unde profectæ sint: quo studio, & à quibus compositæ, quomodo editæ XII Tabulæ. Non est mea auctoritas tanta, quæ nulla est, meo ut testimonio ualde commendari, meisque nunc uerbis ornari, sicut merentur, possint. Antiquissimas esse constat. Caius l. 1. De petit. hæred. uetus ius XII Tabularum uocat. In ueteri quodam S C. apud Ulpianum, l. 1. §. 9. ad Tert. appellari uidetur Ius antiquum. Antiquam legem uocat Antoninus Imp. l. 1. C. de except. Antiquitatem Iustinianus, Institut. de hæred. ab intest. quanquam uocet etiam antiquitatem, mediam illam Iurisprudentiam, quæ XII Tabulas consecuta est: Institut. de exh. lib. Sanè in Nou. Constit. XXII, ait eas esse primas leges, quæ aliquam Romanis Remp. constituerint. Fontes legum appellat M. Tullius. Liuius, fontem omnium priuati publiciq; iuris. Corn. Tacitus lib. 3. Finem æqui Iuris. & eas ait accitis, quæ usquam egregia erant, compositas esse. Apud Gellium lib. 20. Sex. Cæcilius Iuriscōsultus ait, Eas inquisitis exploratisq; multarum urbium legibus, elegantiatq; absoluta breuitate uerborū scriptas fuisse. Neq; id negat Phauorinus philosophus. Imò uerò profitetur, sese nō minus illas legisse, quàm Platonis decem libros de Legibus. Illud maius & præclarum magis testimonium est, quod apud Mar. Tullium, lib. 1. de Oratore, Crassus ait: totam ciuilem scientiam, descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus ac partibus, XII Tabulis contineri. Tum subiicit: Fremant omnes licet, dicam quod

quod sentio: bibliothecas meherclè omnium philosophorum unus mihi uidetur XII Tabularum libellus, si quis legum fontes & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Quid maius, quid dici potest præclarus? Sanè Cic. lib. 1. de Legib. ait, non tã ex XII Tab. quàm penitus ex intima philosophia hauiriendã esse Iuris disciplinã. Sed qualis hæc tandem esset, si sola sine XII Tabulis philosophia disceretur? Ipsi etiã pueri malè instituti uidebãtur, nisi si à primis annis hæc Tabulas imbibissent, & memoria tenuissèt. Cic. lib. 2. de Legib. ita puerum se doctum fuisse formatum quæ; refert, ut eas statim edisceret: & uir factus, multo quæ; iã rerum usu prudens, sibi eo nomine gratulatur, dolet quæ; alios ea in re esse negligetiores. Discebamus (inquit) pueri, Duodecim, ut carmen necessarium: quas iam nemo discit. Solebant leges olim carminibus ita etiam describi, ut uulgo facillè ediscerentur, atque cantillarentur. nam & propterea νόμοι appellatur. At si unquam ulla lex sacro carmine fuit digna, certè fuerunt hæc leges. Leges simpliciter appellatur XII Tabulæ: ut si quid in lege scriptum esse dicatur, de XII intelligatur, sicuti urbis nomine Roma significatur. Hinc legitimæ hæreditates, legitimæ tutelæ, legis actiones. Duodecim quoque sæpe Cicero & Festus & alij simpliciter dicunt, cum hæc XII Tabulas intelligunt. Idem Cicero, cum libellum fuisse ait, quem puerum ediscerent, satis significat, plus in ijs rerum fuisse, quàm uerborum. Diodorus Siculus libro 12. admirabilem earum fuisse breuitatem ait: & apud Gellium Sex. Cæcilius id confirmat. Atque uniuersum

uniuersi iuris partes singulas complectebantur, & ut ait Cicero, omnes ciuitatis utilitates. Sed & Aufonius:

Ius (inquit) triplex, Tabulae quod ter sanxere quaternae. Sacrum, priuatum, & populi commune quod usquam est.

Prisca eorum uerba fuisse, dubium esse non potest. Plurimam in ijs fuisse effigiem antiquitatis, Cicero confirmat libro 1. de Orat. Idem in libris de Legibus: Quid (inquit) XII Tabulae Lessum appellarent, ueteres earum interpretes Sex. Aelius & L. Acilius non satis intelligere se dixerunt. Sanè Horatius reprehendens populum Romanum quòd carmina antiqua nimium admiraretur, & noua omnia fastidiret:

Sic (inquit) fautor ueterum, ut Tabulas peccare uetates, Quas bis quinque uiri sanxerunt, &c.

Dictitet Albano Musas in monte locutas.

Phauorinus apud Gellium lib. 20 ualde conquiretur, in ijs legibus uerba multa tam fuisse obicura, ut uix quisquam ea interpretari posset. Sed ne propterea aliquis existimet, uniuersi illius Iuris ignorantiam excusatione dignam fuisse: apud eundem Gellium libro XVI accusatur, atque etiam irridetur quidam, ut uocari uolebat, Iuris peritus, qui XII Tabulas non teneret. Multa earum uerba prisca & obsoleta commemorat Festus: sed quid tamè significet, interpretari non potest. Si illas propterea contemnere. Sacra Saliorum carmina posteri sacerdotes uix intelligebant, ut ait Quintilianus. Ipse Polybius libro tertio fateatur, eam linguam Romanam mutationem fuisse, ut iam suo tempore (uiuere autem cum Scipione Africano)

cano) uix doctissimi homines intelligerent primum maiorum suorum sermonem. Sed XII tamen Tabulas satis intellexit posteritas. Nos magis conquerimur, eas nunc intercidisse. Nam quod multi ualde creduli homines securè sibi persuadent, creduntque (nec credunt modò, sed confidenter etiam palamque scribunt) eas ipsas esse, quas Cicero illis suis de Legibus libris est complexus: utinam uerū dicerent, & talem nominis tantique thesauri custodem darent. Sed reclamat ipse Cicero, & inane illud ociosorum hominum somnium, quibus sunt pro thesauro carbones, manifestè refellit: cum non obscure passim significet, suas se leges Platonis exemplo & imitatione confinxisse: ac si quid ex XII Tabulis descriperit, ut certè aliquot capita descripsit, illud palam profiteatur. Utque alia argumenta præmittam, ut taceam quàm multa etiamnum extent XII Tabularum capita, de quibus apud Ciceronem uerbum nullum saltem obseruassent, in Legibus Ciceronis fieri mentionem multorum magistratum constat, quos notum est multis post Decemuiros annis creatos esse. Facile est quidem securis hominibus, quicquid usquam ex ueteri aliquo iure uel legerint uel audierint, cuius auctore originem ue ignorent, statim sine alia inquisitione referre ad XII Tabulas. Sed quis ferat mollissimè dicam) ineptias quis ferat? quis ferat augustum illud XII Tabularum nomen ita prostitui, nulloque pudore Decemuiros cieri auctores eorum quæ ijs nunquam in mentem uenerunt? Si quicquid hominibus uel impudentibus uel ineptis in hoc genere libet, etiam li

cet: cedo. Amissarum XII Tabularum damnatum
 grauius, quàm ut sarciri unquam possit, æquior
 ri fortassis animo ferremus: nisi si cum ijs & ca-
 rum interpretes, qui plurimi olim, nobilissimi-
 que fuere, omnes intercidissent. M. Varro in li-
 bris de Lingua Latina ad Ciceronē, cū interpre-
 tatur quid sit ambitus, citat laudatq; ueteres in-
 terpretes XII Tab. sed nihil præterea. Vtinā unus
 saltem superesset antiquissimus earū interpre-
 Sex. Ælius: cuius si Tripertita extarent, nihil in
 hoc genere desideraremus. Sed & M. Porcius Ca-
 to Iurisconsultus, ad illustrandas XII Tabulas stu-
 dium aliquando suum contulisse uidetur. Si Æ-
 lium nobis & Catonem inuidit antiquitas: sal-
 tem haberemus uel Seruium Sulpitium, quem
 Sex. Pompeius Festus sæpe ciere solet, XII Ta-
 bularum interpretem: uel Labeonis commenta-
 rios ad XII Tabulas, quorum meminit Gellius
 libro 1. cap. 12. qui & lib. 7. cap. 15. allegat librum
 Labeonis secundum de XII Tabulis. Saltem Ca-
 ius nobis noster superstes relictus fuisset. Eius
 dico libros VI ΔΩΔΕΚΑΔΕΛΤΟΥ. Extant eorū
 quædam in Pandectis reliquæ, uel fragmen-
 ta potius: ex quibus facillè conijcere possumus,
 quàm copiose nobis ij lib. suppeditassent, quic-
 quid de XII Tabulis requirimus. Si ut omnium
 nobis interciperentur Iurisconsultorum in hoc
 genere commentarij, fatale fuit: saltem integros
 Sex. Pompeij Festi libros de Verborum ueterum
 significatione nobis reliquisset Pōtifex ille Pau-
 lus: qui dum eorum Epitomen nescio quam con-
 trahere uult, & ad Carolō Franciæ regem mitte-
 re, totos discerpit, dilacerauitq; ante annos no-
 nagin-

naginta. quâquam & antea discerptus fuisse Fe-
 stus uideatur: cuius cum fragmêta fortè nactus
 Romæ Politianus fuisset, statim manu sua descri-
 psit. Nos reliquias tantum habemus, ualde men-
 dosas. Audio ante annos octingentos scriptum
 abs quodam episcopo Mafsiliensi librum fuisse,
 in quo cum probare uult Romanos à Græcis, &
 Græcos à Indæis suas leges repetijisse, magnam
 XII Tabularum partem describit, ac recitat. Sed
 cum quoq; librum qui habet, supprimit. Aded
 nos omnia præsidia destituunt. Verùm quando
 aliud non licet, faciendum nobis est tamen, ut
 qualescunq; usquam supersunt in ueterum scri-
 ptorum monumētis sparsæ & dissectæ reliquiæ:
 addo etiam concisas & laceras, si qua modò ex
 ijs sententia elici possit: studiose colligamus,
 magnaq; religione & cura, tanquam ex naufr-
 gio superstites antiquitatis uenerandæ tabulas,
 adseruemus. Nolim equidem, neq; fas esse pu-
 to, inter eas quicquam referre, quod earum esse
 compertum nō habeam. Maiorem ijs, maiorem
 antiquitati religionem deberi scio: tantiq; mihi
 cogitatio est hæc, ut superstitiose etiam timidus
 in hoc genere uideri non recusem.

Nunc itaq; ita agam, ut nihil de meo illis affir-
 gens, simpliciter & bona fide describam, quæ de
 hisce Tabulis fragmenta nobis relicta sunt: &
 quod ad earum tamen interpretationem pertine-
 re uidebitur, eadem simplicitate attexam. Ma-
 crobius libro tertio ait, cum XII Tabularum con-
 temni cœpit auctoritas, eadem illa quæ ijs caue-
 bantur, in alia Latorum nomina transijisse. Equi-
 de legulatores ex hisce Tabulis, tâquam ex fon-
 tibus,

tibus multa haussisse scio, quæ sibi tamen ascripserunt. Quæ nam uerò illa fuerint omnia, diuinare non possum. Sed pleraq; tamen obseruaui: & propterea fusius interdum hæc persequar, quæ ex istis legibus manasse uidetur. Fuerunt & multa Rom. leges ante Decemuiros, quas hi sibi etiam suisq; Tabulis ascripserunt. Sic enim iulsi erant. Nos aliud non possumus, quam quod ueteres scriptores, qui supersunt, de ijs prodiderunt, quantumcunq; sit illud, nunc colligere: quod priusquam aggrediar, præfationi huic meæ non inuitus attexâ Caij nostri Commentariorum ad XII Tabulas principium, qualecunq; in Pandectis extat.

CAIUS LIB. I. AD LEG.

XII TABVLARVM.

- » Facturus legum uetustarû interpretationem,
 » necessariò prius ab urbis initijs repetendum existimaui: non quia uelim uerbosus commentarios facere, sed quòd in omnibus rebus animaduertito id perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constat. Et certè cuiusq; rei potissima pars, principium est. Deinde si in foro causas dicentibus, nefas (ut ita dixerim) uidetur esse, nulla præfatione facta, iudici rem exponere: quâto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit, omisis initijs, atq; origine non repetita, illotis (quod aiunt) manibus protinus materiam interpretationis tractare? Namq; (nisi fallor) ipsæ præfationes & libentius nos ad lectionem propositæ materiæ perducunt: & cum eò uenimus, eius euidentiorẽ præstant intellectum.

Quod ex Legibus XII Tabularū caput pri-
 mum repetendum esse uidetur, atq; pro-
 ptu, & est tamē haecenus à multis negle-
 ctu, Lilius nobis offert, illud dico: QVODCVN-
 QVE POSTREMVM POPVLVS IVSSERIT, ID IVS
 RATVM QVE ESTO. Narrat Lilius libro suarū
 Historiarum sexto, legem quandam Liciniam
 latam fuisse, ut alter Romæ Consul ex plebe fie-
 ret. Libro deinde septimo ita scribit: In secundo
 interregno orta contentio est, quòd duo Patricij
 Consules creabantur: intercedentibusq; Tribu-
 nis. interrex Fabius aiebat, in XII Tabulis le-
 gem esse, ut, QVODCVN QVE postremū populus
 iussisset, id ius ratumq; esset: iussum populi &
 suffragia esse. Cumq; intercedendo Tribuni ni-
 hil aliud, quàm ut differret comitia, ualuis-
 sent, duo Patricij Consules creati sunt, &c. Idem Li-
 lius libro nono narrat, cum lata olim fuisset lex
 Aemilia, de censura annua & semestri, quæ prius
 fuerat quinquennis: & Appius Claudius Cen-
 sor abdicare nollet: hunc cauillatum esse, legem
 Aemiliam pertinuisse quidem ad eos Censores,
 quorum in magistratu lata erat, quia post illos
 Censores creatos eam legem populus iussisset:
 quodq; postremum iussisset, id ius ratumq; es-
 set: non tamen aut se, aut eorum quenquam, qui
 post eam legem latam creati Censores essent, te-
 neri ea lege potuisse. Sic Appius cauillabatur, le-
 gem Aemiliam priuilegium quoddam fuisse. po-
 pulum Rom. de césura C. Furij & M. Geganei,
 in qua lex Aemilia lata est, bis sciuisse atq; iussis-
 se: primum, cum eos Censores crearet in quin-

quennium: deinde cum perlata est lex Aemilia,
 ut XVIII mensibus tantum essent Censores. In
 ijs quidem Censoribus ualere Aemiliam legem,
 tanquam posteriorem: sed ut prior, quæ per suf-
 fragia populi eos creantis intelligebatur, ad eos
 tantum pertinuit, sic hanc ad eos solum pertine-
 re. Hæc sine ullius assensu cauillatum fuisse Ap-
 pium, ait Liuius. Legem XII Tab. non conuelle-
 bat: imò uerò & in priuilegijs & in suffragijs ua-
 lere contendebat. Sed satisfactum illi esse aiebat,
 cum lege Aemilia Censores illi, qui in quinquen-
 nium creati erant, ad XVIII menses erant reuo-
 cati. Hanc uerò cauillationem non ferēs P. Sem-
 pronius Tribunus pl. Ita'ne tandem (inquit) Ap-
 Claudii, cum centesimus iam annus sit ab Mam-
 Aemilio Dictatore: tot Censores fuerint, nobi-
 lissimi fortissimi que uiri: nemo eorum Duode-
 cim Tabulas legit? nemo id ius esse, quod postre-
 mò, populus iussisset, sciuit? Imò uerò omnes
 sciuerunt. ideo Aemiliae potius legi paruerunt,
 quàm illi antiquæ, qua primùm Censores creati
 erant: quia hanc postremùm iusserat populus: &
 quia, ubi duæ contrariæ leges sunt, semper anti-
 quæ abrogat noua. Sic ille apud Liuium. Sed
 & ad hoc XII Tabularum caput respexisse uide-
 tur Cicero, cum in oratione pro Corn. Balbo scri-
 psit: Semper id esse, quod postea populus iusse-
 rit, ratum. Idem libro secundo de Inuent. admo-
 net, cum de antinomijs agitur: considerandum
 esse, utra lex posterius lata sit. Nam postremam
 quaq; grauissimã esse. Quid nostri Iuriscōsulti?
 Modestinus cap. 4. De constit. Princ. *ai παραγενέ-
 σθαι, inquit, δια τάξαι ἰσχυρόταται τῶν πρὸ αὐτῶν εἶναι.*
 Interea

Interea tamen Paulus admonet, sæpe priores leges ad posteriores trahi, & posteriores ad priores pertinere, nisi sint contrariæ. cap. 26 & 28. De legib. Sed & generi per speciem derogari, dicitur Iuris regula.

CAP. II.

Proximum est, ut illud subiiciamus, quod Cicero toties inculcat. Libro tertio de Legibus, cum leges has ederet, PRIVILEGIA NE IRROGANTO: DE CAPITE CIVIS, NISI PER MAXIMUM COMITIATUM, NE FERVNTO: EX XII Tabulis repetitas esse fatetur, easque veluti explanat: Leges (inquit) præclarissimæ, de XII Tab. “
 Leges (inquit) præclarissimæ, de XII Tab. “
 quarum altera privilegia tollit: altera de capite civis rogari, nisi maximo comitiatu, “
 nisi maximo comitiatu, “
 nondu[m] initis seditiosis Tribunispl. admirandum, tantum maiores in posterum providisse. In privatos homines leges ferri noluerunt: “
 quid est iniustius? “
 cum legis hæc vis sit, scitum esse & iustum in omnibus, “
 nisi Centuriatis comitijs, “
 noluerunt. Descriptus enim populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragium “
 I. “
 dem paulo post: Præterea neq; tributa capitis commitia rata esse posse, neq; ulla privilegia. Hæc “
 autem Cicero ait dixisse L. Cottam, cum de Ciceronis proscriptione nihil actum esse diceret. “
 Idem in orat. pro P. Sestio, loquens de illa sua proscriptione, de qua roganti Clodio nemo obstitit: Cur (inquit) cum de capite civis & de “
 bonis proscriptione ferretur, cum & Sacratæ legibus & XII Tabulis sancitum esset, ut neque pri- “

» uilegium irrogari liceret, neq; de capite, nisi co-
 » mitijs Centuriatis, rogari, nulla uox est audita
 » Consulium? Idem paulo pòst: Princeps roga-
 » tus sententiam L. Cotta, dixit id quod Repub.
 » dignissimum fuit, nihil de me actum esse iure, ni-
 » hil more maiorum, nihil de legibus. non posse
 » quenquam de ciuitate tolli sine iudicio: de capi-
 » te non modò ferri, sed ne iudicari quidem posse,
 » nisi comitijs Centuriatis. Idem pro Domo sua:
 » Vetant leges Sacratæ, uetant XII Tabulæ, leges
 » priuatis hominibus irrogari: id enim est priuile-
 » gium. nemo unquam tulit. nihil est crudelius,
 » nihil perniciosius, nihil quod minus hæc ciuitas
 » ferre possit. Nunc igitur breuiter uideamus
 » de priuilegijs, & de populi iudicio capitali. hæc
 » enim duæ partes sunt huius legis. Legerant De-
 » cemiri Atheniensium legem, cuius etiamnum
 » uerba extant apud Demosthenem in Orat. con-
 » tra Aristoc. *μη νόμον ἐπ' ἀνδρῶν ἐξείναι θέναι.* Placuit
 » exemplum huius legis. Certè & noster in Pan-
 » dectis Ulpianus ait, iura non in singulas perso-
 » nas, sed generaliter constitui. Sed de Iure singu-
 » lari priusquam dicatur, obseruandum est, duo
 » esse genera priuilegiorum. Nam interdum de u-
 » no aliquo priuato homine fertur: interdum de u-
 » certo hominum genere & ordine. De priori ge-
 » nere priuilegij nunc propriè quæritur. Et qui-
 » dem duplex tunc quoq; priuilegium esse potest:
 » nêpe, quod uel singularis fauor, beneficium ue-
 » alicui tribuatur: uel pœna singularis irrogetur.
 » Ad utrunque lex ista XII Tabularum referri po-
 » test. Nam & Asconius Pedianus in Cornelianam
 » Ciceronis, narrans C. Cornelium Tribunumpl. pro-

promulgasse legem, ne quis nisi per populum legibus solueretur, ait: Antiquo etiam iure id cautum fuisse. Itaque in omnibus Senatusconsultis, quibus tum aliquem legibus solui placebat, adiectum fuisse, ut de ea re ad populum ferretur. Cum autem ita ferri paulatim esset desitum, restremò ne adijceretur quidè in S. C. derogatio ad populum ferenda: eaq; ipsa S. C. per pauculos admodum fieret, Cornelium legem illam promulgasse. Sed potentissimos quosque ex Senatoribus eam indignè tulisse, nec fuisse perlatam, Actum autem deinde fuisse eadem de re in Senatu magnis contentionibus. Tum Cornelium ita ferre rursus cœpisse: Ne quis in Senatu legibus solueretur, nisi ducenti adfuissent. ne uere ad populum ferretur. Hancque sine tumultu rem actam esse. Non extat integra Ciceronis pro hoc Cornelio oratio: sed ex commentarijs Asconij repetitum est, quod dixi. Sed & Cicero in oratione pro Rabir. Posth. significat legum primum uersum generalè hunc fuisse, *QVICVNQVE POST HANC LEGEM, &c.* Interdum tamen principium fuisse, non, *QVI CIVES ROM. aut, QVICVNQVE CIVIS*: sed, *QVICVNQVE SENATOR*, ac tum quidem talem legem ad plebem non pertinuisse, idem auctor est. Interdum & priuilegio magis singulari etiam opus fuit. Cato apud Libanum, ait nullam legem satis commodam omnibus esse posse, quòd uel beneficium quoddam singulare, uel supplicium nouum, humanæ uitæ uarietas exigat. Plena est Romana historia

priuilegijs utriusq; generis. Cæterum cum de capite alicuius ciuis quæreretur, etsi lex alioqui de crimine & pœna certa fuisset, priuilegium tamen rogari dicebatur. Cicero pro Sestio, significat comitia Centuriata aut legum causa, aut magistratum fuisse. Sed legem etiam ferre dicebatur, qui de capite ciuis agebat. Idem Cicero libro secundo de Diuinat. tres fuisse causas talium comitiõrum indicat: Vt (inquit) comitiõrum, uel in iudicijs populi, uel in iure legum, uel in creãdis Magistratibus, principes ciuitatis essent interpretes. Iudicia populi uocat, publica iudicia capitalia. Reges antea uidentur in talibus causis iudices quidem dedisse, sed ad populum tamen prouocationem reliquisse. Sic enim Liuius libro i. scribit, Tullum regem edixisse: Duum uiros, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem, facio. Lex horrendi carminis erat, DVVMVIRI PERDVELLIONEM IUDICENT: SI A DVVMVIRIS PROVOCARIT, PROVOCATIONE CERTATO. SI VINCENT, CAPVT OBNUBITO: INFELICI ARBORI RESTE SVSPENDITO: VERBERATO VEL INTRA POMOERIVM, VEL EXTRA POMOERIVM. Hac lege Duumuiros creati, qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxii ter ex his, P. Horati tibi perduellionem iudico, inquit: i licitor, colliga manus. Accesserat licitor, iniiciebat que laqueum. Tum Horatius, auctore Tullo, clemente legis interprete: Prouoco, inquit. Ita de prouocatione certatum ad populum est. Hac Liuius. Post reges exactos, ante XII Tabulas legem etiam tulit P. Valerius, de prouocatione

catione aduersus magistratus ad populum : quæ lex paulo post XII Tabulas repetita est à L. Valerio Porito, & tertium deinde lata abs M. Valerio Coruo. Cicero tamen in Philipp. scribit, Iulium Cæsarem tandem tulisse, ut damnati maiestatis & de iij, prouocare non possent. Sed quàm noluerint ius populi imminuere x iuri, inde etiam intelligi potest, quòd cum eo ipso tempore, quò XII Tabulis componēdis operam dabant, inuentum esset cadauer in domo P. Sestij: C. Iulius, unus ex Decemuiris, accusator ad populum extitit, cuius rei iudex legitimus erat, ut ait Liuius. Nam & Decemuirorum summa tunc erat potestas, & sine prouocatione. Quid igitur? Vtar nostrorum Prudentum commentarijs. Noster Pomponius scribit, non potuisse Cōsules iniussu populi de capite ciuis Rom. sententiam ferre. Quoties autem criminalis animaduersio necessaria esset, Quæstores à populo constitutos fuisse, qui capitalibus rebus præessent. Ac Quæstorum quidem parricidij meminisse etiã legem XII Tabul. Vtinam hanc de ijs legē haberemus. Quales hi postea Quæstores, siue Quæsitores fuerint, cum ad ordinem Prætorum etiam referrentur, & quales fuerint constitutæ quæstiones publicæ capitales, dicemus, cum de publicis iudicijs latius aliquando agemus. Cæterum quod ait noster Pomponius, coniungendum est cum hac lege XII Tabul. ut intelligamus, hac lege quasdam fuisse quæstiones capitales ipsius populi in comitijs Centuriatis, quasdam uerò à populo mandatas alijs iudicibus, ut olim abs rege mandabantur Duumuiris. Atque hoc quidem etiam seruatum

tum diu fuisse uidetur. Fuerunt enim crimina, quorum quæstionem cognitionemq; uel populus uel lex prætoribus mandabat: alia etiam fuerunt, de quibus suum semper esse primumq; & summum iudicium populus putauit. quale fuisse uidetur crimen perduellionis. Cicero Verr. 3. De iure (inquit) libertatis & ciuitatis populus Rom. suum putat esse iudicium, & rectè putat. Certè sæpe legimus diem multis perduellionis reis ad populum dictam esse, & Centuriatis eos comitijs damnatos. Cicero pro Domo sua, Liuius libro 26 & 43. Valer. Max. libro 6. cap. 5. De Centuriatis comitijs plura nunc non dicam. Extant eruditorum huius etiã ætatis hominum de ijs commētarij. Porrò Cicero in suis libris de Repub. scripsit, Decemuiros in suis XII Tabulis per paucas res capite sanxisse. Neque tamen semper capitalis pœna erat mortis. Nã & cum quis deportatus ciuitatem amittebat, de capite eius agi dicebatur, quia caput de ciuitate tollebatur. Seruos aut peregrinos facillè patiebantur Romani cædi, neque ad eos lex ista pertinebat. Sed leges præsertim Porcia & Sempronia, ne temerè aut iniussu populi, in ciuem ita animaduertetur, etiam cauebant. Quas cum Verres contempnisset, Cicero significat ad iudicium populi Rom. tanquam reum perduellionis trahi posse. Ipse tamen postea Consul defendit Posthumium perduellionis reum: & paulo post non dissimili ex causa damnatus est, accusante Clodio.

CAP. III.

Martianus noster dicturus de lege Iulia maiestatis, ait, legem XII Tab. iubere, cum qui

qui hostem concitauerit, qui uel hostem ciui tradiderit, capite puniri. l. 3. ad leg. Iul. maiest. Ex ipsa etiam lege Romuli, populi erat, hostibus bellum decernere. Si hoc homo priuatus faceret, populi maiestatem minuebat. Itaque & lege Iulia maiestatis teneri dicitur, qui iniussu populi bellum gesserit, delectum habuerit, exercitum uel compararit. l. 3. §. 1. ad leg. Iul. maiest. Ciuem porro hosti tradere, grauius etiam crimen est. Cicerone in Orat. Is (inquit) maiestatem minuit, qui exercitum populi Romani hostibus tradit. Sed & perduellionis hoc erat crimen. Vlpianus perduellionis reum definire uidetur, qui hostili animo aduersus Rempub. uel principem animatus est. Decemuiros appellabant hostes, quos nunc dicimus peregrinos: sicuti Cicero ipse notat. Quos nunc appellamus hostes, illi appellabant perduelles: hoc est, eos cum quibus bellum esset, ut notat Caius libro secundo Ad leg. XII Tab. l. 234. De uerb. sig. Ac qui etiam ciuem unum priuatim occidisset, quasi si Rempub. totam laesisset, perduellionis olim reus erat: ut de Horatio dictum est, qui sororem suam occiderat. Sed postea placuit, ut ita notaretur is demum, qui aduersum ipsam Rempub. aliquid molitus esset. Decemuiros sciebant, quale & de Metio Suffetio, & de ipsius etiam Bruti liberis supplicium sumptum esset. Ne tale rursus crimen committeretur, operam dabant. Sed quam humaniter interea de resipiscentibus iudicarint, audiamus.

Festus libro 18. inquit: Sanates dicti sunt, qui supra infraque Romam habitauerunt. quod nomen ijs fuit, qui cum defecissent à Romanis, bre

ui pòst rediere in amicitiam, quasi sanata mente,
 Ideoq; in XII cautū est, VT IDEM IVRIS ESSET
 SANATIBVS QVOD FORTIBVS: id est, bonis, &
 qui nunquam defecerant à populo Rom. Hac
 Festus. Gellius tamen lib. 16. cap. 10. scribit, qua-
 dam lege Æbutia cōsopitam fuisse XII Tabula-
 rum antiquitatem de Sanatibus, & alijs multis
 capitibus. Traditum quidem est, multos o-
 lim populos, qui cum à Romanis defecissent,
 iterum uicti sese dedere cogebantur, tam beni-
 gnè receptos nō fuisse. Hi enim Dediticij, ut uo-
 cabantur, quales fuisse dicuntur Gabij, relinque-
 bantur suæ quidem libertati: sed uix ijs spes ulla
 erat adipiscendæ etiam aliquando ciuitatis Ro.
 Et ad eorū quidem exemplum ex lege Ælia San-
 tia, serui, qui manumittebātur, posteaquam ob
 nequitiam pœnas luissent, liberti dediticiorū nu-
 mero esse dicebantur, quòd infimam quandam,
 & tantum non ignominiosam libertatem conse-
 querentur: fieri autem ciues Romani non pote-
 rant. quinimò suam cum uita libertatem conse-
 tebant, nec de suis testabantur bonis: sed ijs, tan-
 quam seruorum peculijs, qui manumiserat, poti-
 esse noluerūt Decemuirii: & clementia magis al-
 liciendos ad societatem uicinos, atque ad sanio-
 rem mentem, si quadam fortè leuitate desciuil-
 sent, reuocandos, quàm seueriori asperitate de-
 terrendos esse iudicarunt: illudq; quàm hoc, no-
 uæ nascentiq; Reipub. & gloriosius fore, & uti-
 lius ad suam potentiam amplificandam. Atque
 huç quidem referri etiam posset nobilis illa Ca-
 tonis pro Rhodiensibus oratio, de qua Aulus Gel-
 lius

lius libro 7. cap. 3. Sanè cùm aliquando Atheni-
 enses, recuperata Mitylene, quæ defecerat, præ-
 cipiti quodâ calore decreuissent, ut ciuibus om-
 nib. interfectis, funditùs urbs deleretur, nauem-
 que ad exercitum misissent cum his mandatis,
 statim eos sui decreti penituit: nec puduit, eo re-
 scisso, humanius decernere, ne pœna per omnes
 uagaretur: sed pauci defectionis auctores plecte-
 rentur, ciuitas ipsa seruaretur. Quanto oportuit
 magis ueteres Romanos benignè cum uicinis su-
 is agere, ijs præsertim qui ad saniores mentem
 ultro redibant? Quòd si etiam sacra profanis
 miscere liceat, scimus ueterem hæresim Noua-
 tianorum, nullum resipiscentiæ locum ijs qui pec-
 casset relinquentium, semper à pijs hominibus
 in Ecclesia damnatam esse. Extat quidem in Co-
 dice Iustiniani quædam ad hanc acerbitatem ac-
 cedens Theodosij constitutio, aduersus Aposta-
 tas. l. 3. C. De apost. Sed an sanioris iudicij, & re-
 ligious pietatis que maioris hominibus placue-
 rit, nescio. Certè epistola Cypriani lib. 2. ad hanc
 seueritatem minimè accedit. Et Augustinus ipse
 Theodosij temporibus, Donatistas, qui ab Eccle-
 sia descuerant, non modò recepit, amplexusque
 est resipiscètes, sed & ad episcopi etiâ munus ad-
 misit. Sic uir ille pius & prudens, in causa religi-
 onis secutus est, quod Decemuiui in constituen-
 da Rep. decreuerant: Sanatibus non minus esse
 tribuendum, quàm fortibus, constantibusque.
 Non dicam pluribus, an hanc semper legem se-
 cuti Romani sint, constanterq; seruauerint. Eo-
 rum, in omniû manib. sunt historie. Sed ut in-
 telligamus, quid iuris fuerit fortib. socijs Rom.

atque fœderatis: noster Proculus l. 7. §. 1. De capt. & postlim. reuers. ut omittam quod ex multis Ciceronis orationibus copiose dici hac de re posset) significat, socios quidem & fœderatos omnes liberos fuisse: sed alios æquo parique iure cum Romanis coniunctos: alios ita conuenisse, ut paulò inferiores essent, & maiestaté populi Romani comiter conseruare deberent. Fundi uerò populi appellabantur, ubi etiam cōcessum liberalitate & beneficio Rom. ius populi Romani ascuiissent ac recepissent: quòd in ijs tanquam in fundis resideret beneficium commodumque à Romanis profectum. Cicero in oratione pro L. Cornelio Balbo, totam hanc rem copiose explicat.

CAP. IIII.

Porcus Latro in sua aduersus Catilini Declaratione inquit: Primum XII Tabulis cautū esse scimus, ne quis in urbe cœtus nocturnos agitare: deinde lege Gabinia promulgatū, qui conciones ullas clandestinas in urbe conflauisset, more maiorum capitali supplicio multaretur. De te itaq; Catilina sciscitor, tu'ne cœtus illos commilitonum tuorum contra præcepta XII Tabularum, contra leges nostras, contra Senatus ac plebis auctoritatem, noctu cogendos esse putauisti? Hæc ille. Cicero & Sallustius de Catilinæ coitionibus & nocturnis cœtibus multarum non meminerunt. Porro & huc pertinet lex illa uetus Romuli, NOCTURNAS IN TEM-
PLO VIGILIAS NE HABENTO: & quod ipse Cicero de uetitis nocturnis sacris scribit lib. secundo

do de Legibus: & denique tota illa de Bacchana-
 libus historia, quæ extat apud Liuium libro tri-
 gesimonono: de quibus cum Cōsul ad Senatum
 retulisset, patres pauor ingens cæpit, publico e-
 tiam nomine, ne quid eæ coniurationes (ut ait
 Liuius) cœtusque nocturni, fraudis occultæ aut
 periculi importarent. Addit Liuius, Triumui-
 ris capitalibus mandatum esse, ut uigilias dispo-
 nerent per urbem, seruarentq; ne qui nocturni
 cœtus fierent. Tum Consul ad populum: Ma-
 iores (inquit) uestri ne uos quidē, nisi cum aut
 uexillo in arce posito, comitiorum causa exerci-
 tus edictus esset, aut plebi concilium Tribuni e-
 dixissent, aut aliquis ex magistratib. ad concio-
 nē uocasset, fortē temerē coire uoluerunt: & ubi
 cūq; multitudo esset, ibi & legitimum rectorem
 multitudinis censebant debere esse. Quales pri-
 mū nocturnos cœtus, deinde promiscuos mu-
 lierum ac uirorū, esse creditis, &c. Sanē & hac
 lege ueteres Romani, Christianorum cœtus no-
 cturnos, siue (ut appellabantur) Antelucanos,
 coerceri dissipariq; uoluerunt, ut ex Tertulia
 no intelligi facile potest. Sed & Plinius Bithy-
 nię proconsul, de ijs ad Traianum Imp. scribens,
 non obscure significat, sese illos disturbare uolu-
 isse, cum (ut ait) secundum eius mandatum *ετασι-
 ειας* esse uetaret. Et ex altera Traiani ad Plinium
 epistola satis apparet, quā omnes *ετασι-
 ειας* uel reformidarent Romani principes.
 Alter tamen Plinius meminit collegiorum à Nu-
 ma rege institutorum. Hęc cum postea nimis au-
 ctæ essent, uisæ sunt tales coitiones priuatorum
 hominum in Repub. periculosæ, atq; etiam per-
 niciosæ.

34 FR. BALDVINI
 nicioſæ. Mitto nunc legem Liciniam de ſoda-
 litijs coercēdis, cuius meminit Cicero pro Plan-
 nam ea aliò pertinebat. Sed profectò L. Cæcilio
 & Q. Martio Conſulibus, factum Senatusconſul-
 tum eſt, de collegijs abolendis: quæ tamen po-
 ſtea Clodius reſtituit, ut Cicero in Piſ. oſtendit.
 eaque etiam Dion uocat collegia *ἐταίρειά*. Iose-
 phus lib. Antiquitatum decimoquarto, ſcribit,
 Romano decreto, quo in urbe ſodalitia ſublata
 ſunt, Iudæorum cœtus comprehenſos non fuiſ-
 ſe. Imò uerò ijs ſingulari iure permiſſum fuiſſe,
 ſacrorum ſuorum cauſa coire. Sed nihil ne XII
 Tabulæ de collegijs & ſodalitijs? Caius ſignifi-
 cat, collegia licita legibus iſtis placuiſſe. Nam li-
 bro quarto ad legem XII Tab. l. ult. De colleg.

- » ita ſcribit: Sodales ſunt, qui eiufdē collegij ſunt.
- » quam Græci *ἐταίρειαν* uocant. His autem poteſta-
- » tem facit lex, pactiōem, quam uelint, ſibi ferre,
- » dum ne quid ex publica lege corrumpant. Sed
- » hæc lex uidetur ex lege Solonis translata eſſe.
- » nam illic ita eſt: ΕΑΝ Ο ΔΗΜΟΣ, Η ΦΡΑ-
- » ΤΟΡΕΣ, Η ΙΕΡΕΙΣ ΟΡΓΙΩΝ, Η ΝΑΥ-
- » ΤΑΙ, Η ΣΥΣΣΙΤΟΙ, Η ΟΜΟΤΑΦΟΙ, Η
- » ΘΙΑΣΩΤΑΙ, Η ΕΠΙ ΛΕΙΑΝ ΟΙΧΟΜΕ-
- » ΝΟΙ, Η ΕΙΣ ΕΜΠΟΡΙΑΝ, Η ΟΤΙΟΥΝ
- » ΤΟΥΤΩΝ ΔΙΑΘΩΝΤΑΙ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗ-
- » ΔΟΥΣ, ΚΗΡΙΟΝ ΕΙΝΑΙ, ΕΑΝ ΜΗ ΑΠΑ-
- » ΓΟΡΕΥΣΗ ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.

Postrema huius legis uerba tantum huc proprie
 pertinent. Nam quæ in ea commemorantur *ἐταί-
 ρειαι*, non fuerunt Romæ receptæ. Ut enim illa
συσσίτια Cretensia, turpitudinis plena, execrati o-
 lim ſunt omnes populi rectè inſtituti: ſic quædã
 religio-

religiosa scilicet illa eorum sodalitia, qui in lege Solonis dicuntur *ισόεις ἀρχίων ἢ θιασώται*, Decemviri repudiarunt. Fatetur quidem Martianus l. 1. §. 1. De colleg. & cor. non esse prohibitum, religionis causa coire: sed addit hanc exceptionem, Dum tamen per hoc non fiat contra Senatusconsultum, quo illicita collegia coercentur: sicuti & Vlpianus l. 2. De extr. ord. criminib. ait, sub prætextu religionis, uel sub specie soluendi uoti, cœtus illicitos nec à ueteranis tentari oportere. Neque tamen dissimulo, Romæ quoque fuisse sodales, qui rei diuinæ causa coibant: quales & Augustus ipse instituit, & ante Augustum Cato apud Ciceronem: Sodalitates (inquit) constitutæ sunt, sacris Idæis Magnæ Matris acceptis. Epulabar igitur cum sodalibus omnino modicè, &c. Sed has tamen religiosas, uel conuiuales potius *φραγμένες*, quæ in turpes atque immodicas comestationes, siue etiam Bacchanalia degenerarunt, damnare postea coacti Romani sunt. Certè apud Gellium libro 20. cap. 3. laudatur Taurus philosophus, uolens adolescentem quendam ab eiusmodi sodalitatibus & conuictu scenicorum hominum abducere. Quid multis? In uniuersum & curæ & cordi Romanis ueteribus semper fuit, ne qua aut turpia, aut illicita, aut Reipub. perniciosâ sodalitia coirent. Martianus l. 3. De colleg. & corp. ait: In summa, uideri contra Senatusconsultum & mandata & constitutiones, celebrari collegium, nisi ex Senatusconsulti auctoritate, uel Cælaris collegium, uel quodcunque tale corpus coierit. Addit autem Vlpianus, quisquis illicitum collegiū usurpauerit, ea pœna teneri, qua tenentur

tur hi, qui hominibus armatis loca publica uel
 templa occupasse iudicati sunt. Crimen itaq; il-
 liciti sodalitiij coercetur, ut uis armata: cuius pe-
 nam fuisse aquæ & ignis interdictionem, mani-
 festum est. l. qui dolo. De ui & ui arm. Idem Vl-
 pianus alio loco ait, eos qui illicitum collegium
 coierint, apud Præfectum urbi accusandos esse.
 l. i. §. ult. De offic. præf. urbi. Cæterum hone-
 sta & Reipub. utilia collegia, corporaque siue so-
 dalitia, confirmata sunt non modò lege ^{xii} Ta-
 bularum, sed & posterioribus Romanorum iudi-
 cij. Lampridius scribit, Alexandrum Severum
 corpora omnium artium instituisse. Callistratus
 noster, qui eo tempore uixit, addit, quibusdam
 etiam collegijs & corporibus, quibus est ius coe-
 cet ijs collegijs uel corporibus, in quibus artifi-
 cij sui causa unusquisq; assumitur: ut fabrorum
 corpus est, & si qua eandem rationem originis
 habent. hæc q; idcirco instituta esse ait, ut neces-
 sariam operam publicis utilitatibus exhiberent.
 l. penult. §. quibusdam. De iure immunit. Non
 temerè tamen noua collegia instituebantur. Sa-
 nè cum Nicomediæ uastissimum incendium fu-
 isset, neque ullum ad incendia compescenda in-
 strumentum esset, consuluit Traianum Plinius
 » his uerbis: Tu Domine dispice, an instituendum
 » putes collegium fabrorum, duntaxat hominum
 » c l. Ego attédam, ne quis nisi faber recipiatur,
 » ne ue iure concessio in aliud utatur: nec erit dif-
 » ficile custodire tam paucos. Traianus uerò in
 » hæc uerba rescripsit: Tibi quidem secundum e-
 » xempla cōplurium in mentem uenit, posse colle-
 » gium

IN LEG. XII. TAB. 37

gium fabrorum apud Nicomedienses institui. sed
 meminerimus, prouinciam istam, & præcipuè
 eas ciuitates, ab eiusmodi factionibus esse uexa-
 tas. Quodcunq; nomen ex quacunq; causa dede-
 rimus ijs qui in idem cōtracti fuerint, *et auerſi gra*
 ues fient, &c. Sed ut ad XII Tab. propius acce-
 damus, adijciendum est quod earum optimus in-
 terpres Caius l. 1. Quod cuiusq; uniu. nomi. scri-
 ptum reliquit in hæc uerba: Neque societatem,
 neq; collegium, neq; huiusmodi corpus, passim
 omnibus habere conceditur. Nam & legibus &
 Senatuscon. & Principalib. cōstitutionib. ea res
 coercetur. Paucis admodū in causis cōcessa sunt
 huiusmodi corpora: ut ecce, uestigaliū publico-
 rū socijs permissum est corpus habere, uel aurifo-
 dinarum, uel argentifodinarum, & salinarum. In-
 tem collegia Romæ certa sunt, quorum corpus
 senatusconsultis atq; constitutionibus principa-
 libus confirmatum est: ueluti pistorum, & quo-
 rundam aliorum, & nauiculariorum, qui & in
 prouincijs sunt. quibus autem permissum est
 corpus habere collegij, societatis, siue cuiuscun-
 que alterius nomine: eorum proprium est, ad e-
 xemplum Reipub. habere res communes, arcam
 communem, & actorem siue syndicū, per quem,
 tanquam in Reipub. quod communiter agi fieri-
 que oporteat, agatur & fiat. Hęc Caius. De il-
 licitis negociatorum factionib. aduersus Remp.
 adiūgi etiam potest Zenonis constitutio de Mo-
 nopol. Horum autem corporū meminisse non
 possum, quin mihi quoque in mentem ueniat
 uetus inscriptio, quā in antiquo lapide Lugdu-
 ni legi:

Seruius exponens illud Virgilij:—*Et fraus in-*
nexa clienti: ait, in XII Tabul. scriptum fuisse,
 PATRONVS SI CLIENTI FRAVDEM FECERIT,
 SACER ESTO. Clientelas instituerat Romu-
 lus, ut firmissimum sanctissimumq; Reipub. uin-
 culum. Earum ius & leges describit Dionysius:
 ut patroni suis clientibus non secus, atq; patres
 filijs consulerent, in iudicijs adessent, & denique
 prospicerent: clientes patronos suos, ut filij fa-
 dentes colerent: aduersus eos testimoniū non
 dicerent, accusationem non instituerēt. Alioqui
 dijs inferis deuouerentur, rei proditionis, &c.
 Sanè & Aulus Gellius lib. 5. cap. 13. ait: Moribus
 populi Ro. primū iuxta parentes locū tenere pu-
 pillos, fidēi tutelæq; nostræ creditos, secūdū eos
 proximū locum clientes habere. Allegat & hanc
 Catonis sententiam ex moribus Maiorum: San-
 ctum esse, primū defendi pupillos, deinde cli-
 entem non fallere. Aduersus cognatos pro cli-
 ente testimonium dici posse: aduersus clientē non
 posse. Sanè & dolum in tutela, per XII Tabulas
 uindicatum fuisse, scribit Cicero libro 3. Offic.
 quod postea uiderimus. Nunc multo magis in
 clientela uindicari audimus. Nā quod ait lex, SA-
 CER ESTO: nō minus graue est, quā illud quod
 mox uiderimus, IMPROBVS INTESTABILIS ES-
 TO. Et Horatius utrunque ueluti coniunxit li-
 bro secundo Serm. — *Intestabilis & sacer esto.*

Festus ait, sacrum hominem eum esse, quem
 populus iudicauit ob maleficium: neque patrici
 dij

dij damnari, qui eum occiderit. Sic lege Tribu-
 nicia prima caueri, ut si quis eum qui eo plebisci-
 to facer fit, occiderit, parricida ne fit. De uetustis
 legum sanctionibus dictum est alio loco.

CAP. VI.

Avlus Gellius libro 15. cap. 13. hunc ex XII
 Tabulis locū recitat: QVI SE SIERIT TE-
 STARIER, LIBRIPENS'VE FVERIT, IN TESTI-
 MONIVM PERIATVR: IMPROBVS, INTESTABI-
 LIS'QVE ESTO. Sic enim locum illum, qui corru-
 ptus circumfertur, restituendum esse, acutè con-
 jicit Iac. Cuiacius Iurisconsultus doctiss. & suc-
 cessor in Gallia meus. & hanc sententiam esse pu-
 tat: Qui se fierit testarier, hoc est, qui se fuerit *μαρ-
 τυρωθήναι*, hoc est, in testem cieri: in testimonium
 feriatur, id est, *αμαρτυράσθαι*, siue pulsetur. Qui e-
 nim se passus fuerit in testem rogari, aut qui li-
 bripens fuerit: si deinde nolit fidem testamenti
 approbare, cogendum esse, & deinde pro impro-
 bo intestabiliq̄ue habendum. Nam & Theophi-
 lum Græcum Institutionum interpretem, in tit.
 de testa. sic propè illum describere, quem leges
 esse iubent improbum & intestabilem. Hoc cer-
 tè est fidem fallere, & testamèto fraudem facere,
 nolle id approbare, quod prius consignaris. Vl-
 pianus & Paulus in Pandectis, cap. 4 & 5. Testa-
 quemad. aper. scribunt: Cum aperiendæ sunt
 tabulæ testamenti, Prætoris officium esse, ut co-
 gat signatores conuenire, & sigilla sua recogno-
 scere, uel negare se signasse. Publicè enim expe-
 dire, suprema hominum iudicia exitum habere.
 Atq; hæc fortasse fuit etiam ratio, cur ille de quo
 hic agitur, magis coercetur. Caius l. 26. De testa.

ait: Cū lege quis intestabilis iubetur esse, eò pertinet, ne eius testimoniū recipiatur: et eo amplius, ut quidā putāt, ne'ue ipsi dicatur testimonium: Vlpianus l. 18. §. 1. De test. Si quis (inquit) ob crimen famosum damnetur, S C. expressum est, ut intestabilis sit. Ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi. Intestabilis propriè dicitur, qui testimoniū dicere nō potest, sicuti & cōtrarium uerbum *TESTABILIS*, in antiqua lege Horatia interpretatur Gell. Postea adiunctum est, ut intestabili homini nemo etiā testimonium diceret: proptereaq; testamentum facere illi non liceat, quod sine testibus non fiat. Grauius etiam est illud *IMPROBUS*, & propè ut apud Græcos *ἀτιμος*, uel etiam apud ueteres Romanos *SACER*: de quo paulo antè dixi. Sed alibi non tam acerba uox est: ut cum Iulianus ait, improbum eum esse, qui sollicitus est de uini hereditate.

CAP. VII.

Sextus Cęcilius apud Aulum Gellium libro 20. meminit legis XII Tabularum, ut qui falsum testimonium dixisset, è saxo Tarpeio deijceretur. Nec meminit modò, sed & tam grauem pœnam in falsi testimonij reos, non temerè Decemuiros instituisse contendit. Ac displicuisse quidem posterioribus Romanis, atq; obsoleuisse fatetur: sed magno Reipub. malo. Eius ad Phauorinum philosophum uerba sunt hæc: Anputas Phauorine, si non illa etiam ex XII Tabul. de testimonijs falsis pœna aboleuisset: & si nunc quoq; ut antea, qui falsum testimonium dixisset conuictus esset, è saxo Tarpeio deijceretur: mentituros

tituros fuisse pro testimonio tam multos, quam
 uidemus? Acerbitas plerunq; ulciscendi malefi-
 cij, bene atque cautè uiuendi disciplina est. Hęc
 ille. nō dubium est, Decemuiros in sancienda fal-
 si testimonij pœna, Græcorum exemplum secu-
 tos esse. Audiebant, Athenis in Areopago grauif-
 simum esse iudicium *ψυλλομαρτυριῶν*, cuius est a-
 pud Demosthenem mentio perquàm frequens.
 Atque ex eius quidem orationibus manifestum
 etiam est, nō modò in testes falsi testimonij reos,
 sed & in eū qui eos subornarat, produxerat'ue,
 & iudicium datum esse, & animaduersionem fu-
 isse non uulgarem. Demosthenis uerba sunt: *ἰν'*
ἑπιστηνόμενος ταῖς μαρτυρίαις ὁ ἀδικηθεὶς, καὶ εἰσελθὼν
εἰς ἕρκος, καὶ ἐπιδείξας τοὺς μαρτυράς περὶ τοῦ περὶ γμα-
τος τὰ ψυλλομαρτυρηλιότητας, παρὰ τε τούτων δίκην λά-
βη, καὶ τὸν προβαλλόμενον ὑπόδικον ἔχη τ' ἑλαστοτεχνιῶν. Tan-
 to autem fuisse uidetur Græcorum leges in hoc
 genere acerbiores, quòd in Græcia ualde multi
 essent ad falsum testimonium dicendum, sine ul-
 la religione, tanquam ad ludicrum aliquod, ual-
 de parati. Exacerbanda autem esse maleficiorum
 supplicia, quoties nimium multis personis gras-
 santibus exemplo est opus, Romani etiam Iuris-
 consulti respōderūt. l. 16. aut facta. §. ult. De pœn.
 Saltem quod de Græcis testibus dico, Cicero suo
 tempore dicebat pro L. Flacco: Veruntamen
 (inquit) hoc dico de toto genere Græcorū. Te-
 stimoniorum religionem & fidem nunquam i-
 sta natio coluit: totiusq; huiusce rei quæ sit uis,
 quæ auctoritas, quod pondus, ignorat. Vnde il-
 lud est: Da mihi testimonium mutuū? Non Gal-
 lorum, non Hispanorum putatur. Totum istud

Græcorum est, ut etiam qui Græcè nesciunt, hoc quibus uerbis à Græcis dici soleat, sciunt. Ergo Decemviri, ne hoc quoque malum Romæ grassaretur, & impunitatis spe inualesceret, seuerissimè coercendum reprimendumque esse, re-
 cte iudicarunt. Quò factum sit, aut quando, ut e-
 orum deinde seueritas in hoc genere minus pro-
 baretur, & hæc falsi testimonij pœna supplici-
 umque obsolesceret, dicere non possum. Scio
 Modestinum l. si diutino. §. ult. de pœn. respon-
 disse, non posse què sic damnari, ut de saxo præ-
 cipitetur. Sed iam pridem ante Modestinum de-
 fierat pœna illa, præcipitis deiectionis è rupe Tar-
 peia. Vt cunque sit, multis tamen post XII Tab.
 annis, saltem in castris Rom. non minor fuit pœ-
 næ acerbitas. In ijs enim, qui falsum testimonij
 dixit, *ξυλονοπέται*, inquit Polybius libro sex-
 to. Huius supplicij genus tale fuit. Falsi testimo-
 nij conuictum, Tribunus primùm fuste tange-
 bat: deinde milites undique irruentes, non mo-
 dò fustibus cædebant, contundebantq;: sed & sa-
 xis, si poterant, obruebant. Si fortè reus effugis-
 set, patria illi erat interdictum. Cæterum domi
 & in urbe Romani in hoc genere indulgentio-
 res fuisse uidentur. Certè capitalem pœnam fal-
 sis testibus uix irrogarunt: sed eos uariè, nec eo-
 dem semper omnes modo coercuerunt. extat in
 Pand. hoc Pauli responsum, l. qui falsa. de testib.
 Qui falsa uel uaria testimonia dixerunt, uel utri-
 que parti prodiderunt, à iudicibus competenter
 puniantur. Fatetur quoque Martianus l. i. & 9.
 Ad leg. Cornel. de fall. pœnam legis Cornelix ir-
 rogari ei, qui in falsas testationes faciendas, testi-
 monia

monia'ue falsa inuicem dicenda, dolo malo coierit. Item ex Senatusconsulto coerceri, qui ob instruendam aduocationem, testimonia'ue, pecuniam acceperit, societatem'ue coierit ad obligationem innocentium. Sed subiicit, pœnam falsi, uel quasi falsi, deportationē esse, & omnium bonorum publicationem. Cæterum Romanæ leges satis diligēter cauissē uidentur, ne facilē obrepant, aut fallere possint, ueritatemq; obruere falsa testimonia. Nam ea demum quæ omni suspicione carent, quę rei aptiora & uero proximiora sunt, & cum quibus qualitas negocij ac iudicis motus concurrat, sequenda esse admonent: nec ad multitudinem respici oportere, sed ad sinceram testimoniorum fidem. l. ob carmen. §. ult. De test. In testium porrò fide diligenter examinanda, eorumq; conditione exploranda, noster Callistratus l. 3. De testi. obseruanda esse ostendit, quæcunque ferè in hoc genere Marcus Tullius desiderat, tamq̃ue copiose describit in sua pro Flacco oratione. Sed & ne quis admodum confidat falsis testimonijs: quod ijs euicerit, minime firmum esse uolunt. Atque ut omittam illum, qui huc fortassis pertinet, tractatum libro septimo Cod. Si ex falsis instrumentis uel testimonijs iudicatum sit: extat in Pádestis l. Diuus. Dere iudic. Adriani rescriptum, ut si falsis testimonijs, testibus'ue pecunia corruptis oppressus quis fuerit conspiratione aduersariorum, aut iudicantis religio circumuenta, & res seuerè uindicetur: & si quid à iudice tam malo exemplo circumscripto iudicatum sit, in integrum restituatur.

Idem Cęcilius apud eundem Gellium, memi-
 nit legis XII Tabularum, ut iudex capite pru-
 niatur, qui ob rem dicendā, pecuniam acceperit.
 Idemq; contendit, legem hęc duram uideri non
 debere. Iudicis enim perfidiam, contra omnia iu-
 ra diuina atque humana iusiurandum suum pec-
 unia uendētis, dignam esse capitis pœna. Quan-
 quam Phauorinus respondeat, populo Rom. pœ-
 nam hanc nimis duram esse uisam, qui passus sit
 legem huius generis de tam immodico suppli-
 cio, situ atque senio emori. Primum ac uerustis-
 simum iudicis, qui pecunia corrumpi se passus
 est, seuerissimè puniti exemplum, extat in histo-
 ria Cambyſis Persarum regis. Is Sisannem iudi-
 cem, quem Asię pręfecerat, cū audisset pecu-
 nia corruptum iniquè iudicasse, occidi iussit: e-
 iusq; cutem cadaueri detractam, instar pellis in
 tribunali extendi: in eoq; sedere Otanem Sisam-
 nis filium, ut paternę pœnę consideratione ad-
 moneretur, quid maneat iniquos iudices pecu-
 nia corruptos. neque quicquam gessit Camby-
 ses, cuius nomine magis laudetur. Factum id est
 uiuente adhuc Athenis Solone, Romę imperan-
 te Tarquinio Superbo, uix octoginta annis ante
 Decēuiros. Eius itaq; & hi meminisse poterāt, e-
 iusq; etiā memoria & exēplo cōmoueri. Et que
 tādē maior esse potest in Rep. pestis, q̄ si tales cor-
 ruptelę impunè grassentur? qd à latrocinij iudi-
 cia different? Laudatur Pescēnij Nigri, principis
 Ro. qui iudicib. publica salaria cōstituit, memora-
 bile dictum: Iudicem nec dare quicquam debe-
 re, nec accipere. eoq; etiam tota pertinet Iusti-
 niani

niani nostri constit. Nou. 8. Diocletianus iam-
 pridem à Diuis principibus decretū fuisse ait, l.
 uænales. C. quando prou. non est nec. uænales
 sententias, quæ in mercedem à corruptis iudici-
 bus proferuntur, ipso iure infirmas esse sine pro-
 uocatione. Antoninus l. 1. C. de pœn. iud. qui
 ma. iud. ait, eum amittere actionem, qui iudici
 pecuniam dedit, & diffidentia iustę sententię, in
 pecunię corruptela spem negocij reposuerit: si-
 cuti & ex hac causa litem perire iussisse suum
 Imperatorem, scripsit Vlpianus l. 1. De calum.
 Quod ad ipsius iudicis pecunia corrupti pœnam
 artinet, Constantinus statuit, eum & infamem
 fieri: & ei quem iniqua læserit sententia, æstima-
 tionem litis præstare. l. ult. C. de pœna iud. qui
 male iud. Sed molliora hæc sunt, & quæ ad XII
 Tabularum seueritatem minimè accedunt, Prin-
 cipum rescripta. Propius accedit lex Iulia repe-
 dicarum, aduersus eos lata, qui pecuniam ob iu-
 dicandum acceperint. ex ea enim lege puniétur
 uel deportatione, uel etiam durius, prout admi-
 serint. interdum etiam capite plectétur: l. lex Iu-
 lia. §. ult. Ad leg. Iul. repet. ut si ob hominem ne-
 cādum pecuniam acceperint, & innocentē dam-
 narint, ut est apud Vlpianum. Vellem & illud
 de suo imperatore Alexandro Seuero addidisset,
 quod de eo cōmemorat Lampridius: si unquam
 furem iudicem uidisset, paratum habuisse digi-
 tū, ut illi oculum erueret. At quot nūc digitis o-
 pus haberet Alexander? non, si cētimanus esset,
 qualem poetæ suum Briareum fingunt, esset sa-
 tis. Cicero pro Cluentio, & in Verrem, & sæpe
 alias, cōqueritur de pecuniaria corruptione iudi-
 cum.

cum Ro. estq; memorabile, quod Verr. 4. ait, maxime nefarium, & omnium rerum turpissimum uideri, ob rem iudicandam, pecuniam accipere, habere precio addictam fidem & religionem.

CAP. IX.

Decemviri quàm lenes, uel molles potius atque indulgentes fuisse uidentur in coercendis ijs etiam iniurijs, quæ uerbera circumferant, ut suo postea loco intelligemus: tam fuerunt certè seueri & uehementes in puniendis famosis libellis, quibus quis alterius nomen infamaret. Et sanè bono & honesto uiro, ut nihil est antiquius nomine bono, sic acerbius nihil esse potest infamia: nullaque ei inferri iniuria grauior potest, quàm nomen eius non modò palàm proscindi, sed scriptis etiam duraturis ignominiose notari. Ergo & Decemviri atrociorè hanc, acerbiusq; uindicandam, quàm uerberum iniuriam, iudicarunt. neque illam, quam Græci tolerabant, tolerare debere putarunt ueteris Comœdiæ licentiam: quæ nimium petulanter in cuiusuis nomen & famam inuehebatur. Plaustris circūuehi iuuenes laruatos, qui in obuium quemque conuicia iacerent, nec dijs, nec hominibus ullis parentes: cōfingi in optimos etiam uiros, & spargi probrosa carmina, an ferendū erat? Decemviralem in hoc genere legem XII Tabul. ipse Arnobius libro 4. contra Gentes commemorat: Carmen (inquit) malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur & uita, Decemuiralibus scitis euadere noluitis impunè. ac ne uerbas aures conuicio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituisstis.

Carmen

Carmen dicitur omnis oratio, certis præsertim
 formulis, tanquam præscriptis uerbis concepta.
 Sic carmen legis, & carmen precationis dicitur
 apud Lium. Sed huius, de qua nunc quæri-
 mus, Decemuiralis legis memoriam, atque ad eò
 explicationem repetamus ex Ciceronis libro 4.
 de Repub. ubi Africanus ita loquitur: Apud Græ-
 cos fuit etiam lege cōcessum, ut quod uellet Co-
 mædia, nominatim, uel de quo uellet, diceret. [“]
 itaque quem illa non attigit? uel potius, quem [“]
 non uexauit? Esto, populares homines, impro- [“]
 bos in Repub. seditiosos, Cleonem, Cleophon- [“]
 tem, Hyperbolum, læsit: patiamur. etsi huiusmo [“]
 di ciues à Censore melius est, quàm à poeta no- [“]
 tari. Sed Periclem, cum iam suæ ciuitati maxima [“]
 autoritate plurimos annos domi & belli præfu- [“]
 isset, uiolari uersibus, & eos agi in scena, nō plus [“]
 decuit, quàm si Plautus uoluisset, aut Næuius, P. [“]
 & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledi [“]
 cere. Nostræ contra XII Tabulæ, cùm perpau- [“]
 cas res capite sanxissent, in his hanc quoque san [“]
 ciendam putauerunt: SI QVIS OCCENTAVIS- [“]
 SET, ACTITAVISSET, SIVE CARMEN CONDI- [“]
 DISSET, QVOJ INFAMIAM FACERET, FLAGI [“]
 TIVM, VE ALTERI PRECARETVR. Iudicijs enim, [“]
 ac magistratuum disceptationibus legitimis pro [“]
 positam uitam, non poetarum ingenijs habere [“]
 debemus: nec probrum audire, nisi ea lege ut re- [“]
 spondere liceat, & iudicio defendere. Hæc Afri- [“]
 canus in libris Ciceronis de Repub. Idem Cice- [“]
 ro libro 4. Tuscul. Quæst. Declarant (inquit) [“]
 XII Tabulę, condi iam tum solitum esse carmen. [“]
 Quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges [“]
 sanxe-

sanxerunt. Ipsi sanè etiam poetæ, qui condere carmina solent, hanc legè agnouerunt: Nam & Horatius, illam scurrilem & nimium dissolutam ueteris apud Græcos Comœdiæ licentiam, sicuti & illam apud Romanos aliquando Fescenninam, lege lata coercitam fuisse, coerceriq; debueret modum, tolerabile esse potuerit) multis locis ostendit. Locos describam: erunt enim ueluti commentarij ad hoc caput XII Tabul. Lib.

1. Sermonum:

Eupolis atq; Cratinus, Aristophanesq; poetæ,
Atq; alij, quorum Comœdia prisca uirorum est:
Si quis erat dignus describi, quod malus, aut fur,
Aut mœchus foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus, multa cum libertate notabant.

Idem in Arte poetica:

Succesit uetus his Comœdia, non sine multa
Laude: sed in uitium libertas incidit, & uim
Dignam lege regi. Lex est accepta, chorusq;
Turpiter obtulit, sublato iure nocendi.

Idem lib. 2. Epist. ad Augustum, loquens de

Fescennina ueterum petulantia:

Libertasq; recurrentes accepta per annos
Lusit amabiliter, donec iam sæuus apertam
In rabiem uerti coepit iocus, & per honestas
Ire domos impunè minax. doluere cruento
Dente laceßiti. fuit intactis quoq; cura
Conditione super communi. quinetiam lex,
Pœnaq; lata, malo quæ nollet carmine quenquam
Describi. uertère modum formidine fustis
Ad bene dicendum, delectandumq; poetæ.

Huc quoq; pertinet, quod significat sese à Tre-
bacio

batio Iurifconsulto prudenter admonitum fuisset his uerbis:

Sed tamen ut monitus caueas, ne forte negoti incutiat tibi quid sanctorum inscitia legum.

Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est, iudiciumq; —

Non possum hac in re uel grauiores auctores citare, uel melioribus uti interpretibus. Certè hanc XII Tab. legem secutus Augustus uidetur, cùm iudicium de libellis famosis non minus uehementès quàm maiestatis esse uoluit. Sic enim Cor. Tacitus lib. 1. scribit, eum legem maiestatis reduxisse, ut non solum facta argueretur, sed & dicta: primùmq; cognitionem de famosis libellis, specie legis eius tractasse, commotum Cassij Seueri libidine, qua uiros fœminasq; illustres procacibus scriptis diffamauerat. Imò uerò ante Augustum Cor. Sylla hoc statuisse uidetur. Nam Cicero ad Appium: Est (inquit) maiestas ut Sylla uoluit, ne in quemuis impunè declamare liceret. In Pandectis ex Ulpiano, l. 5. §. ult. de iniur. & lib. famo. commemoratur lex siue Senatusconsultum in hæc uerba: SI QVIS LIBRVM AD INFAMIAM ALICVIUS PERTINENTEM SCRIPSIT,

COMPOSUIT, EDIDIT, DOLO'VE MALO FECIT, QVO QUID EORVM FIERET: ETIAMS I ALTE- RIVS NOMINE EDIDERIT, VEL SINE NOMINE: UTI DE EA RE AGERE LICEAT: ET SI CON- DEMNATVS SIT, QVI ID FECIT, INTESTABI- LIS EX LEGE ESSE IVBETVR. Ulpianus alio loco lib. 1. §. si quis. De testa. Si quis (inquit) ob carmen famosum damnetur, Senatusconsulto expressum est, ut intestabilis sit. ergo nec testa-

D mentum.

mentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi testis. Et Arcadius respondit, ob carmen famosum damnatum, fieri intestabilem: l. ob carmen. De testib. Dixi paulo antè, quæ fuerit hæc pœna: & XII Tabulis irrogatam fuisse, ostendi quibusdam testibus. Ea multo magis dignus esse uisus est, qui alium turpiter infamat. Porro Valpianus l. 5. §. ult. De iniur. adijcit, eadè pœna ex Senatusconsulto teneri etiam eum, qui ^{ἐπιγράμματα} aliud ue quid sine scriptura in notam aliquorum produxerit: item, qui emendum uendum ue curauerit. Quo uerò tempore, aut quo auctore factum sit illud Senatusconsultum, certò adfirmare non possum, nisi si Augusto uel Tyberio ascribas. Illud certum est, annis ^{CCCLXX} post Augustum, editum esse acerbius quoddam Valentiniani Valentis què edictum, ut qui quocumq; loco famosum libellum inuenerit, nec statim corruperit, sed alicui patefecerit, capitali supplicio coerceatur. l. una. C. de famo. lib. Sic in hoc genere sanctio XII Tab. post annos septingentos & septuaginta non modò confirmata est, sed etiam aucta atq; producta. Adeò uisa est publica utilitas inde emergere, ut loquitur Valpianus d. l. 5. §. ult. Si quis plures requirat Valpiarum leges de famosis libellis, quæ in Iustiniani Codice desiderantur, extant libro nono Codicis Theodosiani. ubi & Constantini Imp. eiusque filij Constantij constitutiones leguntur, ne quis libello famoso notatus, ueniat eo nomine in aliquod periculù aut uitæ, aut fame. Nà & (inquit Constantius Imp.) innocens potius creditur, cui defuit accusator, cū non defuerit inimicus. Sanè princi-

principalib. quoq; cōstitutionib. caueri, ea quæ infamādi alterius causa in monumēta publica posita sunt, tolli debere, ait Martianus 37. De iniur.

CAP. X.

Diuus Augustinus in libris de Ciuitate Dei, laudās ueteres Romanos, q. licet multa impia sacra amplexi sint, semper tamen reiecerint magiam, omnesq; Chaldæorum præstigias, ait: Legem fuisse in ipsis XII Tab. aduersus artes magicas. Plinius quoq; libro 30. cap. 1. loquens de magia, scribit in hæc uerba: Extant & apud Italas gentes uestigia eius in XII Tab. notis. Idem lib. 28. cap. 2. cū probare uellet magicarum incantationum aliquam esse uim, ait, legum ipsarum in XII Tab. uerba fuisse: QVI FRVGES EXCANTASSET. & QVI MALVM CARMEN INCANTASSET. Quales primū in Perside Magi fuerint, ignotum non est. Ex Perside magia in Græciam allata primū dicitur, per quendam Osthanem, qui Xerxem in eo quod Græciæ intulit bello comitabatur. Paulo post Romani suos legatos ad leges petendas in Græciam miserunt: quo tempore magia, quæ iam degenerarat, maximè colebatur à Democrito. Romani rectè intelligentes eam esse, quæ & esset, & dici uerè deberet *μαλουργία* siue *γουτεία*: totum hoc malū tollere, & ex sua urbe profligare uoluerūt. Virgilius de magicis incantationib. loquēs, ait: *Atq; satas aliò uidi traducere messes.*

An multas eius generis incantationes Romani uiderint, nescio: sed de ijs coercendis uehementer sollicitos fuisse, uel unius C. Furij Crasini exemplum testimonio esse potest. Postea Cæsa-

res, qui alioqui seuerissimi erant aduersus omnes magos & incantatores, uidentur tamen aliquando fertilitatem, aliqua huius generis arte procuratam, uel sterilitatem depulsam, non improbasse. Nam Constantinus l. 4. C. de male. profeta quàm eos grauitè puniri iussit, qui magicis artibus contra salutem hominum aliquid moliti sunt, aut pudicos animos ad libidinem deslexerunt, adijcit: Nullis uerò criminationibus implicanda sunt remedia humanis quæ sita corporibus, aut in agrestibus locis innocenter adhibita suffragia, ne maturis uindemijs metuerentur imbres, aut uentis, grandinisque lapidatione quaterentur. Sanè noster Ulpianus l. 1. §. medicos. De extraord. cog. exorcistas uidetur impostores appellare: quãuis fateatur, se audiuisse quosdam ab ijs sanatos esse: neque medicorum nomine ornari patitur. sed nulla tamè alioqui pœna afficit. Idem, constitutionibus Principum eos teneri ait, qui aliquam illicitam diuinationem pollicentur. Item apud Labeonem. §. si quis. De iniur. Sed quæ nam fuerit illicita diuinatione, non satis intellexerunt Romani, cum suos tantopere conlucerent augures atque aruspices. Et quàm Cicero in hoc genere titubet, testes sunt eius libri de Diuinatione. Cæsares, qui postea secuti sunt, ipsa etiam propè mathemata sustulerunt. Sed rerum bonarum usum ab abusu discernere oportet. Sanè Ulpianus l. 4. §. 1. Famil. erciscun. in u. niuersum pronunciat, libros magicos esse improbatæ lectionis, protinusque esse corrumpendos. Et Liuius, cum de Bacchanalibus loquitur, testis

testis est, olim ex Senatusconsulto conquisitos Romæ fuisse omnes ueneficiorum & uaticiniorum libros, ut cōburerentur. Ergo curiosus non ero, aut longior, in ijs magicis artibus explicandis, quas ignorari uolunt leges Rom. Solum addam, prohibuisse quoq; Leonem Imper. ne quis in suo etiam fundo arte aliqua magica reconditos thesauros cōquirat. l. i. C. De thesaur. In Alexandro Lucianus describit quēdam Tyanæum, quem cū infami nota insignire uult, uocat ὄραγλιός γόνος, μαγείας λέγει ἐπιβολὰς θεαπεισίους ὑπερχούμενον, λέγει ἄρα ἀπομυμνᾶς. Porro suspicor & de uenefico aliquid scriptum in XII Tab. fuisse, ppter ea quòd Caius lib. quarto ad legē XII Tabularum scripserit: Eum qui uenenum dicit, adijcere debere, utrum bonum an malum. Nam & medicamenta, uenena esse: & eo nomine contineri, quicquid naturam eius, cui adhibitum esset, mutaret. quodq; nos uenenum appellamus, Græcis φαρμακον esse. cap. 236. De uerb. sign. Primam tamen de ueneficijs quæstionem, primumq; iudicium, si quod fuit Romæ, fuisse plusquā centum annis post XII Tabulas, intelligimus ex octauo libro Liuij. Addit Valerius Max. ueneficij quæstionem & moribus & legibus Romanis fuisse ignotam. Quod de legibus dicit, uideri posset superiorem illam meam suspicionem labefactare, Itaq; nihil hic adfirmo.

CAP. XI.

IDē Caius eodem lib. quarto ad legē XII Tabularum inquit: Qui ædes aceruum ue frumenti iuxta domum positum combusserit, uinctus, uerberatus, igni necari iubetur, si modò sciens

prudensq; id commiserit. Si uerò casu, id est, negligentia, aut noxiam sarcire iubetur: aut si minus idoneus sit, leuius castigatur. Appellatione autem ædium, omnes species ædificij continentur. cap. 14. De incend. rui. nauis. Ex hoc Caij loco facile cõijcere possumus, non solum aliquã de incendiarijs legem XII Tabularum fuisse: sed etiam intelligere, quãnam illa fuerit. Nec dissimilis fuit nostrorum Iuriconsultorum sententia. Vlpianus cap. 12. De incend. rui. nauis. Qui (inquit) data opera in ciuitate incendium fecerint, si humiliori loco sunt, bestiis obijci solent: si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur. Idem ad legem Corneliam de sicarijs ait: Si quis infulam meã exusserit, capitis pœna plecti quasi incendiarium. Sed ad legem XII Tab. propius accedit Callistratus cap. 39. §. 10. De pœnis. Primum ait incendiarios capite puniri, qui ob inimicitias, uel prædæ causa, incenderint intra oppidum, & plerunq; uiuos exuri. Qui uerò casam aut uillam, aliquo lenius. Viuos sepe cremari homines facinorosos, in eodem titulo legimus: ne planè insolens esse uideatur, quod nõ solum Callistratus, sed & lex XII Tab. ait, incendiarios igne necari, siue uiuos exuri. Cicero tamen uidetur tam crudelem & sæuam animaduersionem non probasse. Non enim solum accusat Verrem hoc nomine: sed & Q. Fratrem suum accusat Verrem quãquam in utroque illud notet, quòd non tam igni, quàm fumo, necarent reos. Sed ad Callistratum redeamus. Fortuita incendia (inquit) si cum uitari possent, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno uicinis fuerunt, ciuilitet

taliter exercetur: ut qui iactura affectus est, dam-
 ni disceptet, uel modicè uindicaretur. Hęc ip-
 sa fuit superioris legis XII Tab. pars posterior,
 eiusque sententia, in qua quæritur de incendijs
 casu, id est, negligentia ortis. Porrò incendia ple-
 runq; fiunt, culpa inhabitantiũ, ut ait Paulus cap.
 3. de Offic. præf. uigi. & Alphenus Varus signifi-
 cat, fieri uix posse sine alicuius culpa, cap. 11. De
 peric. & com. rei uend. Vix itaque omnino for-
 tuita sunt: & ppter ea casu facta hic dicuntur, quæ
 facta sunt negligentia & culpa, potius quàm om-
 nino fortuito casu. Vbi nihil est culpæ, aut negli-
 gentiæ, solent iurisconsulti non simpliciter ca-
 sum appellare, sed casum fortuitum, maiorem,
 improuisum, fatalem. Sic casum maiorem negli-
 gentiæ opponit Paulus, cap. 7. De edend. Casus
 illos fortuitos & maiores nemo præstat. Itaq; si
 appareat planè fortuitum esse incēdium, cui ob-
 sti non potuit, nulla actio cōpetit. Sed ubi sub-
 est aliqua culpa uel negligentia, sicuti subesse so-
 let, pertinet ad iudicium de damno iniuria dato:
 de quo non modò ex lege Aquilia, sed & ex XII
 Tabulis actionem datam fuisse constat, cap. 1. Ad
 leg. Aquil. Nunc pluribus non persequar, quæ
 culpa uel negligentia in eam actionem ueniat. a-
 lio de ea loco fusiùs commodiusque disputatur.
 Sed illud nunc obseruandum esse moneo, quod
 lex hoc loco ait eum castigari, qui idoneus, hoc
 est, soluendo non est. Generale quidem illud est,
 quod Vlpianus ait, ut qui de criminibus cogno-
 scunt, ijs qui pœnam pecuniariam egentes elu-
 dunt, coercionem extraordinariam inferant,
 cap. 1. De pœnis. Sic Modestinus libro suo pri-

mo de pœnis scripsit, eum qui sine uenia patro-
 num in ius uocauit, à præfecto urbi quasi inoffi-
 ciosum litigatorem castigari, si inopia dignosci-
 tur laborare, nec possit pœnâ constitutam quin-
 quaginta aureorum persoluere. capite ult. De in-
 ius uocan. Sed ubi nullum crimen est, non solet
 qui soluêdo nō est, corpore luere. Certè bonis ce-
 dēdo liberatur. Verùm nullam impunitatis spē
 Romani relinquere uoluerunt incendijs: & quo
 hæc magis reformidabāt, tātō magis cauere uole-
 bant. Extat in Pādectis titulus, De officio præ-
 fecti uigilum. In eo legimus, olim incendijs age-
 bant: postea Augustum diligētius uoluisse huic
 rei consulere, & septem cohortes opportunis lo-
 cis constituisse, præposito ijs præfecto uigilum.
 Hūc per totam urbem oberrare calceatum cum
 hamis & dolabris: & omnes inquilinos admo-
 nere, ne per negligētiā aliquam incendij ca-
 sus oriatur, & ut aquam unusquisque in coenacu-
 lo suo habeat: de incendiarijs ita cognoscere, ut
 quia plerunq; incendia fiunt culpa inhabitanti-
 um, aut fustibus castiget eos qui negligentius i-
 gnem habuerūt: aut seuera interlocutione com-
 minatus, fustium castigationem remittat. Adij-
 citur & hoc rescriptum Seueri atq; Antonini, ad
 Iulium Rufinum præfectum uigilum: Insularios
 & eos qui negligenter ignem apud se habuerūt,
 potes fustibus & flagellis cædi iubere. Eos autē
 qui dolo fecisse incendium conuincuntur,
 ad præfectum urbi re-
 mittere.

NVlla de re plures uidentur Decemuiri tulisse leges, quàm de furto. Audiebant, quàm acerbè Draco Atheniensis furta omnia puniri uoluerat: quàm leniter Solon, qui sublato mortis supplicio, dupli tantū pœnā furib. irrogabat. audiebāt quāta esset apud Lacedæmonios, si cuti & apud Ægyptios, & quàm impunita licentia furtorum. Ipsi, quod in Repub. iustissimum esse iudicabant, secuti sunt. Hæc uerò capita XII Tabularum de furtis, ordine uideamus. De pri mis Macrobius lib. 1. cap. 4: Non esse abs re pu to (inquit) hoc loco id quoq; admonere, quòd Decemuiri in XII Tabul. inusitatissimè NOX PRO NOCTV dixerunt. uerba hæc sunt: SI NOX FVRTVM FAXIT, ET IM ALIQVIS OCCISIT, IURE CAESVS ESTO. In quib. uerbis id etiam notandum est, ab eo quod est IS, non EVM accu satio casu, sed IM dicere. Hęc Macrobius. Festus non dissimilia scribit: additq; etiam, ueteres AM dixisse pro EAM. & in Pandectis dicitur quodam loco ita scriptum fuisse, qui nunc corruptus est. Sed & ASTIM in XII Tabulis legemus, infra ca pite 32. Quod ad rem attinet, Gellius lib. 11. cap. 18. ait, Decemuiros permisisse occidi furem, qui manifesto furto prehensus esset, si aut cum face ret furtum, nox esset: aut interdium se telo, cum prehenderetur, defenderet. Cicero pro Millone: Duodecim (inquit) Tabulæ nocturnum furem, quoquo modo: diurnū autē, si se telo defenderet, interfici impunè uoluerunt. Vlpianus, l. furē. Ad leg. Cor. de sica. ait: Eum qui furem nocturnum occiderit, ita demum impunè ferre, si parcere ei

sine suo periculo non potuit. Caius autem scribit, legem XII Tabularum occidere permisisse, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur. Ulpianus l. 7. De eo quod met. cau. ait: non omnem furem occidere licere, nisi se telo defendat. Hoc pertinet ad alterum huius legis caput, quo permissum est furem diurnum occidere, si se telo defendat. Eodemque pertinet, quod Caius lib. primo ad legem XII Tab. scribit, de significatione teli: Telum uulgo quidem id appellari, quod ab arcu mittitur. Sed nunc omne significari, quod mittitur manu. Sic & lapides, & lignum, & ferrum hoc nomine contineri, capite 233. De uerb. signif.

Audiuimus quando & quomodo Decemuiros priuatis hominibus permiserunt fures etiam occidere. Quid igitur, si neque nocturni hi sunt, neque interdiu prehensi sese cum telo defendant? Caelius respondet: Decemuiros iussisse, ex cæteris manifestis furibus, liberos uerberari, addicique ei cui furtum factum esset, si modò id luci fecissent, neque se telo defendissent: seruos autem uerberibus affici, & è saxo præcipitari. Sed pueros impuberes Prætoris arbitrato uerberari, noxamque ab his factam sarciri. Tria hic capita sunt. Sed illud in uniuersum prius obseruemus, criminalem ex hac lege fuisse pœnam furti manifesti. Iurisconsulti, etsi actionem ita pœnalem esse uoluerint, ut esset pecuniaria, nepe quadrupli: tamen iudicium etiam aliquod extraordinarium & criminale reliquerunt, si quando fur grauiori animaduersione castigandus uideatur. l. ult. De furt. Ita que dici adhuc poterit, quod olim dixit Caro, fures

fures in neruo atque in compedibus ætatem agere. Quod ad civilem perpetuamq; uindictam rei furtiuæ attinet, Decemuiri satis eam sua quoque lege complexi sunt, cum alio capite statuerunt, rei furtiuæ æternam esse auctoritatem, & usucapionem eius inhibuerunt. Ceterum addiderunt Prætores & conditionem furtiuam, quæ furis improbitatem magis detegeret, & daretur etiam si res periisset: & uerò non tam dominij, quam facti furti probationem requireret, & denique condemnationem eius quod interest. l. 3. De cond. furt. Sed redeo ad pœnam furti manifesti, XII Tabulis constitutam. Neque mirari debemus, furem, si liber sit, addici in seruitutem ei, cui furtum factum est. Hæc additio in ijs etiam qui ciuilitè damnati, non sunt soluendo, locum habet, ex alio capite XII Tab. ut postea dicemus. Sed ut postea in usu esse desijt, sic & quod de seruo præcipitando hic dicitur. Nam Modestinus ait, non posse quem sic damnari, ut de saxo præcipitetur. l. 25. De pœnis. Interea illud discrimen retentum est, ut aliter seruus, aliter homo liber puniatur. De actione noxali propter furtum à seruo factum, quam & XII Tabulæ introduxerunt, dicam paulo post. Quod hic dicitur de impuberibus, qui furtum fecerunt, castigandis, intelligitur de ijs qui pubertati proximi sunt. Tales enim, quia quod faciunt satis intelligunt, & furandi & iniuriæ faciendæ capaces esse, & furti teneri, respõsum est. l. pupillum. De reg. Iur. l. sed & si quemcunq; §. sed & si. Ad leg. Aquil. l. excipiuntur. Ad Sillan. Nec in delictis illos excusari, nec restitutionis auxilio iuari, nisi quate-

quatenus eius adhuc ætatis miseratio iudicē flectere possit ad misericordiam, & ad mediocrem pœnam producere. l. si ex causa. §. nunc uidentum. l. auxilium. De minor.

Plinius libro 18. cap. 3. testis est, scriptum quod in XII Tabulis fuisse, ut frugem aratro questitam si pauerit, secuerit uel impubes, uerberetur, & noxiam duplionem uel præstet. Sed quod in iisdem Tabulis scriptum esse diximus, uerberari impuberem in furto deprehensum, accedit ad illum Lacedæmoniorum morem, qui pueris suis furtum permittebant, sed deprehensos multis uerberibus afficiebant. Ego uerò & deprehensos, & non deprehensos, esse uerberibus dignos existimo: neq; ijs indulgendum esse in re uitiosa, imò uerò acriter esse occurrèdum. Notum est uetus illud iudicium Græcorum, de puero qui cornicum oculos configebat. Sed persequamur reliqua XII Tabularum capita de furtis. Gellius ait, ea quoque furta quæ per lācem liciumq; concepta essent, perinde ac si manifesta forent, Decemuiros uindicauisse. Quæ nam autem furta hæc fuerint, nō erubescam profiteri, adhuc me ignorare. Gellius sanè alio loco irridet quendam Iurisperitum, qui, ut ignorantiam in hoc genere suam excusaret, causabatur, furtorum quæstiones cum lance & licio euauisse: omnemque illam XII Tabul. antiquitatem. Sed uellem, Gellius & eum & nos docuisset hanc antiquitatem. Sunt qui conijciunt furtum hoc fuisse, quod sacerdotibus licio amicti, & panem ætite lapide conditum in lance circumferentes deprehendebant, cum is panis à fure deuorari nō potuisset, ut indi
cat

cat Dioscorides: apud quem propterea lapis ille
 Aëtites appellatur *λευπτελεγχος*. Iuuat hanc conie-
 cturam, quòd Gellius non fieri, sed quèri furtum
 per lancem & licium ait, uel etiam còcipi. Nam
 & concepti furti olim tenebatur is, apud quem
 furtum quèsitum inuentum esset. Sed an usi Ro-
 mani ueteres sint indicio lapidis Aëtitis, affirma-
 re non ausim. Sanè Solinus scribit, in Sardinia
 fontem fuisse, qui fures argueret. Nam si hi iura-
 rentur, cum illo fonte oculos abluere iuberentur,
 cèci fiebant, atq; ita deprehendebantur. Hoc
 fuisse furtum per fontem conceptum & quæsitum.

De furtis manifestis dictum est hæcenus. quid
 de non manifestis? Gellius ait: Alijs furtis om-
 nibus, quæ nec manifesta appellantur, pœnam
 imposuerunt dupli. Et Cato de re Rust. Maiores
 (inquit) nostri sic habuere, & ita in legibus po-
 suere, furem dupli condemnari. Vtrunq; locum
 de Decemuiris & legibus XII Tabularum intel-
 ligi, contendit Antonius quondam noster. Sed
 uix ulla satis iusta reddi ratio potest, cur fures
 manifestos tam grauius, non manifestos tam le-
 uiter castigarint Decemuiri. Prætores sanè hanc
 dupli pœnam retinuerunt: in furtis manifestis,
 quadrupli introduxerunt. Sed & ex lege XII
 Tabul. introducta fuit actio in duplum còtra tu-
 torem: quæ tamen alioqui ab actione furti nec
 manifesti diuersa fuerit, ut intelligi potest ex
 capite 55. De adm. tut. & dicam infra suo loco.
 Porrò & ex lege XII Tabularum constitutam es-
 se noxalem actionem furti, ait Iustinianus libro
 quarto Institut. De nox. act. Qua lege expressum
 quoque

quoq; fuit, ut si seruus furtum faxit, noxam ue-
 nocuit, sciente etiam domino, dominus suo no-
 mine non teneatur, sed actio tantum noxalis fit.
 Ac illud quidem quod Gellius ait Sabinum di-
 xisse, non dubitare se, quin dominus furti fit con-
 demnandus, qui seruo suo uti furtum faceret, im-
 dici potuisse. Sed non eandem esse causam, si domi-
 nus tantum sciuerit, Decemviri putarunt, quan-
 quam postea lex Aquilia aliter iudicavit. Ulpia-
 num audiamus cap. 2. De noxal. act. ait: Celsus
 differentiam facit inter legem Aquilia, & legem
 XII Tabularum. nam in lege antiqua, si seruus sci-
 ente domino furtum fecit, uel aliam noxam commi-
 sit, serui nomine actio est noxalis: nec dominus
 suo nomine tenetur. At in lege Aquilia, inquit, do-
 minus suo nomine tenetur, non serui. Vtriusque le-
 gis reddit rationem: XII Tabularum, quasi uoluerit
 seruos dominis in hac re non obtemperare: Aquiliae,
 quasi ignouerit seruo, qui domino paruit,
 periturus si non fecisset. Sed si placeat, quod Iu-
 lianus scribit: si seruus furtum faxit, noxam ue-
 nocuit, etiam ad posteriores leges pertinere: po-
 terit dici, etiam serui nomine cum domino agi
 posse noxali iudicio: ut quod detur Aquilia ad-
 uersus dominum, non seruum excuset, sed do-
 minum oneret. Nos autem secundum Iulianum
 probabimus: quae sententia habet rationem, &
 a Marcello apud Iulianum probatur. Haec Ulpia-
 nus. Ex his uero intelligimus, noxalem ex XII
 Tabulis actionem cum lege Aquilia concurrere,
 ut quod utilius erit, sequatur is cui furtum factum
 est. Porro illud nunc adiiciendum est, Praeto-
 rem

rem edixisse, si familia furtum fecisset, & dominus omnes seruos dedere nollit, hic liberaretur, si unam æstimationem daret, perinde atque si unus furtum fecisset. Verùm hanc facultatem domino tribui, ait Vlpianus, quo ignorãte furtum factum est. Sed si scierit, & passus sit, cum potuit prohibere: teneri & suo nomine in solidum, & singulorum seruorum, iudicio noxali. capite 1. Si fami. fur. fec. dic. Sed & si seruus communis aliterius iussu furtum fecerit, uel damnum dederit, agi posse cum eo ex lege Aquilia, uel XII Tabulis, significat Marcellus cap. 5. Illo tit. Quod intelligendum uidetur, ut de Iuliano, & Marcello apud Iulianum, scripsisse Vlpianum paulo antè dixi.

Non solũ de furto non manifesto, sed & de eo qui ei adfuisse, XII Tabulæ locutæ sunt. Nam & Festus, cum docet olim NEC PRO NON dictum esse, allegat hoc earum caput, SI ADERIT FURTO QVOD NEC MANIFESTVM ERIT. Reliquum eius legis supprimit. Sed ea lex uidetur ad eos pertinuisse, quorum ope aut consilio furtum factum esset. Paulus cap. 53. De uerb. signif. scribit dubitatũ esse, illa uerba OPE, CONSILIO, quemadmodum accipienda essent: sententiã coniungentium aut separantium. sed uerius esse, quod Labeo ait, separatim accipienda esse: quia aliud factum sit eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit. Sic enim alij condici posse, alij non posse. Post ueterum autem auctoritatem eò peruentum esse, ut nemo ope uideatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

Illa

Illa uerba OPE CONSILIO, uidentur fuisse XII
 Tabularum, quarum & Labeo interpres fuit.
 Sanè Cicero libro tertio de Natura deor. memi-
 nit ueteris huius actionis & formulæ, OPE CON-
 SILIO TVO FVRTVM FACTVM ESSE AIO. Vl-
 pianus cap. 52. §. 13. De furt. ait, quia furtum sine
 contrectatione non fiat: tunc nocere, opé dedif-
 se, uel consilium dedisse, cùm secuta contrectatio
 est. Eum qui opem tulit, constat furti teneri, at-
 que etiam conditione furtiua, quasi furtum ip-
 se fecisset. Sed qui consilium tantum dedit, furti
 quidem tenetur, non etiam conditione furtiua.
 cap. 53. De uerb. sig. cap. 6. De cond. furt. Inte-
 rea contra eum qui consilium tantum dedit, fur-
 ti illa actio competit, OPE CONSILIO FVR-
 TVM FACTVM ESSE AIO. cap. 36. De furt. Nam
 illa uerba soluta OPE CONSILIO, pro separatis
 accipiuntur, & disiunctis, OPE AUT CONSILIO.

Postremò lex XII Tabularum, de furtis pacisci
 & transigere licere significauit: sicuti & de mem-
 bro rupto, de quo paulo post dicam. Vlpianus l.
 iurisgentium. §. si paciscar. De pact. ait: De fur-
 to pacisci lex permittit. Id autem permittitur
 non quidem antequam furtum fiat, sed postquam
 factum est. Paulus l. si unus. §. pacta. De pact.
 Pacta (inquit) quæ turpem causam continent,
 non sunt obseruanda: ueluti si paciscar, ne furti
 agam, uel iniuriarum, si feceris. Expedi enim ti-
 meri furti uel iniuriarum pœnam. Sed post ad-
 missa hæc pacisci possumus. Idem l. si tibi decem.
 §. 1. De pact. Quædam (ait) actiones per pactum
 ipso iure tolluntur, ut iniuriarum, furti. Sed &
 Diocletianus Imper. meminit decisionis furti, l.
 post

post decisionem. C. de furt. Decisionem uocat transactionem. Atqui idem Diocletianus alibi rescripsit, transigere aut pacisci non licere de criminibus, nisi quæ sanguinis pœnam irrogant. l. transigere. C. de trans. Respondeo, primum cum de actione furti transigitur, non nisi de re pecuniaria & familiari, siue (ut loquimur) de ciuili actione transactum uideri. Deinde cum olim de criminali iudicio furti transigebatur, eius pœnam alioqui prope capitalem fuisse, sicuti & erat pœna membri rupti. proptereaq; & de ea pacisci licuisse, ut huc quoq; referatur, quod postea principes censuerunt: ignoscendum esse ei, qui suum sanguinem qualitercunq; redemptum uoluit. l. 2. De bonis eorum qui ante sent. Sanè Labeo libro secundo de XII Tab. scripsit, acria & seueriora olim iudicia de furtis habita esse: Brutumq; dice re solitum, furti damnatum esse, qui iumentum aliorum duxerat, quàm quò utendum acceperat. Gell. lib. 7. cap. 15.

CAP. XIII.

Alus Gellius scribit, lege XII Tabularum non unum iniuriarum fuisse iudicium. Quibusdam iniurijs 25 assium pœnam imposuisse: alijs atrocioribus maiorem: quibusdam etiam talionem. De hac postrema primum uideamus. Aristoteles lib. 5. Ethic. scribit, fuisse quamdam uerterem Rhadamanthi de talione pœnâ, ut quod quis alteri fecisset, ipse pateretur. Hanc enim illi uisam esse iustissimam legem, εἴνε πάθει τὸ δὲ ἴσους, διὸν ἰθεὶα γένοιντο. Et Pythagoræorum eandem fuisse sententiam. ὁμοίονται (inquit) ἀπλῶς τὸ δίναι, τὸ ἀντιπεπονθός, Aristoteli non uidetur id

E planè

planè probari. Sed Romanis Decemuiris nō om-
 nino displicuit. Quomodo autem & quando id
 statuerint, simul & illud totum, quod de hoc in-
 iuriarum iudicio nunc quærimus, reperendum
 est primùm ex Phauorini philosophi, & Cæcilij
 Iuriscōsulti disceptatione. Ait Phauorinus, quæ-
 dam in XII Tabulis esse, quæ consistere non pos-
 se uideantur. Talem esse Talionis legem, cuius
 uerba hæc fuerint: *SI MEMBRVM RVPIT, NI
 CVM EO PACIT, TALIO ESTO.* Sic enim illum
 locum esse legendum, & apud Festum similiter
 corrigendum, monet Iac. Cuiacius, scribens anti-
 quum fuisse uerbum *PAGO*, pro *pacifcor*. quod
 & Festus scribit. Alij *PAGO* scribunt: & eò refe-
 runt uetus illud in Rhetor. ad Heren. *REM VBI
 PAGVNT, ORATIONE PAGVNT, &c.* Sed ad Pha-
 uorinum redeo. Is in ea de qua nūc agitur, lege,
 reprehendit & ulciscendi acerbitatē & executio-
 nis difficultatē, præsertim cum adiectum etiam
 esset: *QVIN ETSI MEMBRVM ALTER IMPRV-
 DENS RUPERIT.* Cæcilius respondet, talionem
 rarissimè & difficulter quidem fieri: sed huic a-
 trociori iniuriæ tamen hanc pœnam apposuisse
 Decemuiros, cū eius metu coercere homines
 uellent, & minuere extinguereque uiolentiam
 pulsandi atq; lædendi. neq; eius qui membrum
 alteri rupisset, & pacisci tamen de redimenda ta-
 lione nollet, tantam habendam esse rationem, ut
 an prudens imprudens ue rupisset, spectandum
 putarent. Tum subiicit: *Ecquæ, obsecro te, ista
 acerbitas est, si idem fiat in te, quod tute in alio
 feceris? præsertim cum habeas facultatem paci-
 scendi, & non necesse sit pati talionem, nisi eam
 tu*

tu elegeris. Quod edictum Prætorium de æstimatione iniurijs, probabilius esse his potest? Nolo ignores, hanc ipsam quoque talionem ad estimationem iudicis redigi necessariò solitam. Nam si reus, qui de pacisci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, æstimata lite iudex hominem pecuniæ damnabat: atq; ita si reo & pactione ad pecuniæ multam redibat. Hæc Cæcilius. Priscianus libro sexto, allegat nobilem quædam Catonis locum, ubi huius talionis mentio fieri videtur, non etiam ullius pactionis. Cato lib. 4. Originum: Si quis membrum rupit, aut os fregit, talione proximus cognatus ulciscitur. Insignis est is locus, & ad huius legis interpretationem singularis. Sanè noster Iustinianus libro quarto Institut. scribit, etiam pœnam iniuriarum ex lege XII Tabularum propter membrum ruptum fuisse talionem, sed hanc in defuetudinem abiisse: frequetari autem in iudicijs Honorariam pœnam iniuriarum, introductam à Prætoribus, qui æstimari iniuriam uoluerunt.

Pœnam talionis non solum XII Tabulis, sed & ante XII Tabulas, lege Mosaica introductam fuisse, scimus: Iustinianus conscribens libros Iuris civilis, eam erasse uidetur. Placuit quidem semper, ut qui hominè occidisset per iniuriam, publico iudicio etiam occideretur. Sed aliam in pœnis talionem non agnosco. quanquam talem aliquando quis pœnam patiat, qualem alteri uel inferre uoluit accusando, uel debuit iudicando. Accusator iubetur sese subscribere, ut si calumniatorem fuisse appareat, pœnam subeat,

quam reus conuictus subiisset: atque ita iubetur se obligare ad pœnam reciproci, ut est in quadam constitutione, libro nono Codicis Theodosiani, titulo tertio, cap. tertio. Sed & iudex nimium lenis atq; segnis, recipros pœnæ incursum sortitur: ut est in Constantij constitutione, eodẽ lib. Cod. Theod. titulo 1. cap. 7. Sicuti & in Codice Iustiniani, in tit. Ne sacrum bapt. iter. legimus, iudicem, qui delatum ad se crimen neglexit, id ipsum pati debere, quod alijs indulgit, uel dissimulando remisit. Reciprocas taliones uocat etiam Cæcilius apud Gellium. Sed quod de accusatore uel iudice diximus, non est talis, qualis erat in XII Tabulis talio. Sanè pœnam talionis, quæ fuit propter membrum ruptum, obsoleuisse, & in pecuniariam multam fuisse conuersam, nõ miror: cum eadem lege XII Tabularum, propter os fractum non nisi numariam pœnam fuisse constitutam, scribat Iustinianus. Et Gellius cum quasdam iniurias non nisi 25 assibus æstimasse Decemuiros narrat: Iniurias (inquit) atrociores, ut de osse fracto, nõ liberis modò, uerum etiam seruis factas, impensiore damno uindicauerunt. Equidem non facillè possum iniuriã ossis fracti, ab iniuria membri rupti discernere. nam & osse fracto membrum ruptum dici posse uidentur. Cogitauì aliquando, non de osse, sed de ore fracto, scriptum fuisse: ut os fractum apud Terentium dicitur, cum quis cæsus est pugno, uel impacto colapho. Est hæc certè atrocior iniuria, quàm si altera pars corporis cæsa uel contusa esset: *ὅταν νοσθύλοισ, ὅταν ἐπὶ νοσθῆς*, ut ex Demosthene relatum est, cap. 16. §. 5. De pœnis. Sed non ita posse

posse hoc caput intelligi, significat exemplum
 illud Neratij, quod mox referam ex Labeone.
 Hic cum melocus ualde angeret, commodè in-
 cidi in nobilissimum Catonis locum, cuius pau-
 lo antè memini, & quem apud Priscianum libro
 sexto tandem inueni. Cato libro quarto Origini-
 um: Si quis (inquit) membrum rupit, aut os
 fregit, talione proximus cognatus ulciscitur. Ibi
 Catonem os dixisse, quod ueteres quidã ossum
 dixerunt: & intelligere os, quod ossis in geniti-
 uo casu dicitur, non antem quod oris, notat Pri-
 scianus. Miror equidem Priscianum potius non
 citasse ipsam XII Tabularum legem. Tum enim,
 hoc est, nostri Iustiniani etate, cuius temporibus
 uixit Priscianus, extabant XII Tabulæ. Sed ta-
 men satis suspicor illa Catonis uerba referri ad
 hanc legem. Si ita est, oportet Gellium & Iusti-
 nianum falli, cum ex hac lege repetūt discrimen
 rupti mēbri & ossis fracti. Nihil hic audeo defini-
 re: nihil etiã uolo dissimulare. Iustinianus legis
 XII Tab. de mēbro rupto & osse fracto meminit.
 Tertiu fuit eius legis caput, cuius non meminit.
 sed Gellius generaliter in XII Tabulis scriptum
 fuisse testatur: SI INIURIAM ALTERI FAXIT,
 XXV AERIS POENAE SVNTO. Hoc uerò nimis
 molle, nimisq̃ dilutum fuisse contendit Pha-
 uorinus. Et quis erit (ait) tam inops, quem ab
 iniuria facienda uiginti quinq; asses deterreant?
 Itaque cum eam legem quoque Labeo uester,
 in libris quos ad XII Tabulas conscripsit, non
 probaret, inquit: L. Neratius fuit egregiè homo
 improbus, atque immani uecordia. Is pro dele-
 ctamento habebat, os hominis liberi, manus suę

palma uerberare. Eum seruus sequebatur, crumē
 nam plenam assium portitans: & quemcunque
 depalmauerat, numerari statim secundum ^{xii} Ta-
 bulas, v & xx asses iubebat. Propterea (inquit)
 Prætores postea hanc pœnam obsolescere & relin-
 qui censuerunt, iniurijsq; æstimandis Recupe-
 ratores se daturōs edixerunt. Hæc Phauorinus:
 cui Cæcilius respondet, non omnes omnino in-
 iurias, Decemuiros isto paucō ære 25 assium di-
 luisse: tamen & hæc ipsa paucitas assium graue
 pondus æris fuerit, quod librarijs assibus ea tem-
 pestate populus uteretur. Hactenus ex Gellio.
 Iam uerò priusquã posteriores de iniuria & dam-
 no iniuria dato leges Ro. colligam, & ^{xii} Tabu-
 lis opponam, adijciam & aliud superiori nō dissi-
 mile caput. Plinius libro 17. cap. 1. ita scribit: Fu-
 it & arborum cura legibus prisicis: cautumq; est
^{xii} Tabulis, ut qui iniuria cecidisset alienas, lue-
 ret in singulas æris 25. Miratur autem Plinius,
 Decemuiros pluris non taxasse frugiferas etiam
 arbores: & admonet, minimè eos existimasse fu-
 turum, quod Romæ postea euenit, ut etiam in-
 frugiferæ maximo æstimarentur. Quid igitur?
 an nullum præterea iudicium hoc nomine po-
 stea datum fuit? Imò uerò pœnalis in duplum æ-
 stimo ARBORVM FVRTIM CAESARVM per Præto-
 res introducta est: cuius condemnatio ita du-
 plum continet, ut fiat æstimatio quanti interfit
 domini non lædi: & ut ipsarum arborū precium
 deducatur, & eius quod superest fiat æstimatio,
 quemadmodum Paulus ait cap. 8. Arb. furt. ces.
 Ergo si arbor, antequam cæsa succisa ue esset, de-
 cem aureis æstimabatur: primùm æstimabimus,
 quanti

quanti nunc estimetur succisa. Si duorum forte
 aureorum nunc esse uideatur, cum hoc precium
 dominus habeat, qui arborem habet, reliquum
 tantum duplabitur, quod amisit: & sedecim au-
 reorum fiet condemnatio. Porro idem Paulus
 cap. 1. Arb. furt. cæsa. Si furtim (inquit) arbores
 cæsa sint, & ex lege Aquilia & ex XII Tab. dan-
 dam actione, Labeo ait: sed Trebatius, ita utran-
 que dandam, ut iudex in posteriore deducat, id
 quod ex prima consecutus sit, & reliquo cõdem-
 net. Sic idem Paulus capite undecimo, eiusdem
 Tit. Si (inquit) de arboribus cæsis ex lege Aqi-
 lia actum sit, interdicto QVOD VI AVT CLAM
 reddito absoluetur, si satis prima condemnatio-
 ne grauauerit reum, manente nihilominus actio-
 ne ex lege XII Tabularum. Hæc ita manere intel-
 ligit, si quid adhuc in ea plus sit. Sed & Caius: Si
 colonus (inquit) sit, qui ceciderit arbores; eti-
 am ex locato cum eo agi potest. planè una a-
 ctione contentus esse debet actor. Hoc dicit Cai-
 us, quia neq; bona fides, neq; iuris regula patia-
 tur, ut quis idem bis exigat, & consequatur. Sa-
 ne Paulus cap. 28. §. 6. De iureiur. Colonus (in-
 quit) cum quo propter succisas fortè arbores a-
 gebatur ex locato, si iurauerit se non succidisse:
 siue ex lege XII Tabularum de arboribus succisis,
 siue ex lege Aquilia damni iniuria, siue interdi-
 cto QVOD VI AVT CLAM, postea conuenietur,
 per exceptionem iurisiurandi defendi poterit.
 Nempe, qui arbores non succidit, nullo de arbo-
 ribus cæsis iudicio cõdemnari aut teneri potest.
 Sed interea Paulus significat, si furtim arbores cæ-
 sae sint, multa iudicia dari & concurrere. Nunc

illud adiiciendum est, quod Caius lib. primo ad legem XII Tabularum scripsit: Sciendum est (inquit) eos qui arbores, & maximè uites ceciderint, etiam tanquam latrones puniri. cap. 2. Arb. fur. cæs. Subijcit attem Ulpianus, plerosque ueterum existimasse, uitem arboris appellatione contineri. Tum uerò ex eodem Caij libro ad legem XII Tab. adijcitur: Si quid adhuc arborum numero fit, ut herbæ loco fit, non debere arboris numero haberi. Porrò quid sit cædere arbor, eodem titulo exponitur pluribus uerbis. Sed lo cum indicasse, nunc sit satis. Alia lex XII Tab. & multo quidem acerbior, seueriorq; fuit, aduersus eos qui secuissent fruges aratro quæsitas. Plinius lib. 18. cap. 3. indicat scriptum in XII Tabulis fuisse, ut si frugem aratro quæsitam noctu pa uerit secuerit/ue pubes, suspensus Cereri necetur: impubes uerberetur, noxiam duplionè ue præstet. Huic ego legi tantum monebo adijciendum esse, quod Ulpianus scribit l. 27. §. si oliuam. ad leg. Aquil. Ut autem reuertar ad leges de iniurijs, & damno iniuria dato: primùm iniuriam me ram esse, obseruandum est, quæ nullum alioqui damnum infert: ueluti conuicij aut maledicti, aut etiam libelli famosi, aut denique eius pulsationis, qua nullum alioqui aut membrum ruptum aut uulnus inflatum est. Quale iudicium libelli famosi sit, suprâ exposui, & tam legem XII Tabularum quàm alias de eo leges explicui. Quid de simplici conuicio statuerint De cemui, & an aliquid statuerint, affirmare non possum. Sed scio apud Athenienses fuisse actionem τὴν λαινογράωσ. scribitque Plutarchus, Solonem

nem tulisse legē, ut si cui quis conuicium dixisset uel in sacris locis uel in foro, is priuatim illi tres drachmas, fisco duas penderet. Erat & apud Athenienses *δίνυ τῆς ἀνίας*, quæ propriè iniuriarum ob uerba fuit actio. de qua & Ilocr. *κατὰ τὸν λόχ.* & Demosth. *ὕπερ τοῦ λουδύλου.* De hisce iniurijs atrocioribus manufactis, Romæ etiam fuit lex Cornelia: quæ & in Pandectis extat. Sed nulla alioqui harum iniuriarum certa pœna definita est: utpote quæ potius ex re circumstantijs statuenda sit. Licet agere iniuriarum uel ciuilitè, uel criminalitè: ciuilitè, si qui iniuriam passus est, pecuniariâ aliquam pœnam sibi petat: criminalitè, si alitè castigari uelit eum qui iniuriam fecit. Sed alterum tâtum petere potest. Et uerò hæc iniuriarum iudicia non dantur, nisi ex delicto: neq; hæc iniuria fieri dicitur sine dolo. Sed longè aliud iudicium est de damno iniuria dato. At tum quidè iniuria significat, quicquid non iure fit, siue dolo malo id fiat, siue culpa. Neque distinguimus, prudens an imprudens quis damnum dederit. Semper enim sarciedum est. De dâno iniuria dato XII Tabulæ quiddam statuerunt, quod suprâ exposui: & cum de incendio ageretur, suprâ quoq; ex ijs aliquid repetij, quod & huc referri posset. Deniq; Festus ait in ijs *RVPIIAS* dictû esse, pro *DAMNUM DERIS*. Sed dolendum est, non extare omnia eorum capita de damno iniuria. Vlpianus ait, legem Aquiliam omnibus legibus, quæ ante se de damno iniuria locutæ sunt, derogasse, siue XII Tab. siue alia quæ fuit. Quid igitur de membro rupto, ex ea respondendum nunc esset? Cer

tè lex Aquilia hominis liberi uulnerati non mē-
 minit, sicuti neq; occisi, quia liberi corporis nul-
 la æstimatio esse possit. Sed ex quodam tamen
 edicto Prætoris præstatur, quod eo nomine in-
 terest. cap. 5. De his qui deiec. uel effud. Si ue-
 rò seruum uel animal meum aliquis occidendo,
 mihi damnum dederit: ex lege Aquilia condem-
 natur, quāti ea res eo anno plurimi fuerit. Ter-
 tio eiusdem legis Aquiliæ capite ita scriptum e-
 rat: CAETERARVM RERVM, PRÆTER HOMINEM
 ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI
 DAMNUM FAXIT, QUID'VE VSSERIT, FRGG
 RIT, RVPERIT, INIVRIA: QVANTI EA RES FV
 IT IN DIEBVS XXX PROXIMIS, TANTVM ABS
 DOMINO DARE DAMNAS ESTO. l. Si seruus. §. 3.
 Ad leg. Aquil.

CAP. XIII.

DICTUM est antea, noxalem actionem per le-
 gem XII Tabularum introductam fuisse,
 si seruus furtum fecisset, noxiam'ue nocuisset.
 Nunc adiicio alterā ex iisdem Tabulis actionem
 noxalem, propter pauperiem abs quadrupede fa-
 ctam. Audiebant Decemviri Solonem apud A-
 theniēses instituisse *δίνω βλάβης τῶν τετραπόδων*:
 & statuisse, ut canis, qui damnū dedisset, capistro
 quatuor pedum alligatus dederetur. Quid De-
 cemviri? Vlpianus ait: Si quadrupes pauperē fecit,
 se dicetur, actio ex lege XII Tabularum descēdit.
 Quæ lex uoluit, aut dari id quod nocuit, id est, a-
 nimal quod noxiam cōmisit, aut æstimationem
 noxiæ offerre. l. 1. Si quadrup. pauper. fec. dic.
 Iustinianus libro quarto Institutionum ait, ita
 scriptam fuisse legem XII Tabularū, ut si anima-
 lia

Na quæ pauperiem fecerunt, noxæ dedantur,
 proficiant reo ad liberationem. Vellem equidem
 huius legis uerba extarent. Prætor non dissimi-
 le edictum proposuit, cuius principium hoc fu-
 isse uidetur: SI QUADRVRES PAVPERIEM FE-
 CISSE DICATUR. Ulpianus itaq; illud interpre-
 tans, inquit: Ait Prætor, PAVPERIEM FECISSE.
 Pauperies est, damnum sine iniuria facientis da-
 tum: nec enim potest animal iniuria fecisse, quod
 sensu caret. Itaque, ut Seruius scribit, tunc hæc
 actio locum habet, cum commota feritate no-
 cuit quadrupes: ut puta si equus calcitrosus, cal-
 ce percusserit, &c. Idem paulo post: Et generali-
 ter locum habet, quoties cõtra naturam fera mo-
 ta pauperiem dedit. ideoq; si equus dolore con-
 citatus, calce percusserit, cessare istam actionem.
 sed eum qui equam percusserit, aut uulneraue-
 rit, teneri, &c. Sed quid si non appareat, quis
 equum concitauerit? Certè equum esse uidetur,
 ut tunc saltem noxalis de pauperie actio detur.
 Verùm quid dicemus, si non quadrupes, uel ani-
 mal, sed res aliqua inanimata damnum dederit?
 Certè si naturaliter aut extrinsecus, potius quàm
 ullo suo uitio: constat nullam esse actionem. Si
 suo uitio, ueluti si ædium uitiosarũ ruina id acci-
 derit: primùm uidendum est, an damni infecti
 nomine cautum sit. Si non sit, nulla ne noxalis
 quidem est de damno dato actio. l. 6. De dam. inf.
 non enim domus est quadrupes: & lex facilius
 ignoscit rebus inanimatis, quàm animalibus:
 neque domini culpa argui potest, si ultrò non oc-
 currat periculo uicini tacentis. Vno tamen casu
 hic agitur quasi de pauperie quadrupedis: nempe

pe si uicinus Reip. causa absens, non potuit tempestiue sibi consulere, ut damni infecti caueretur. l. 9. De damno inf.

CAP. XV.

VLpianus non solum de pauperie, sed & de pastu pecoris fuisse actionem ex lege XII Tabul. non obscure significat, cap. 14. §. ult. De præscript. uerb. Si (inquit) glans ex arbore tua in fundum meum cadat, eamq; ego immisso pecore depascam: Aristo scribit, non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possim. nam neque ex lege XII Tabularum de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur: neq; de pauperie, neq; de damno iniuria agi posse. In factum itaque erit agendum. Hæc ille. Damnum iniuria datum non potest uideri, ubi animal, quod sensu caret, nocuit. Sed neque facta pauperies hic uidetur. Nam pasci, proprie non est damnum dare, sed reuti. Vnde & in lege Aquilia responsum est: Si quis alienum uinum aut frumentum consumpserit, non uideri damnum iniuria dare: ideoq; utilem dandam esse actionem. cap. 30. §. 2. Ad leg. Aquil. Ergo cum de pauperie actio non satis esse uideretur, adiecta est alia per XII, de pastu pecoris: quæ proprie tunc locum haberet, cum in meotua aliquid depastæ essent, naturam suam secuta. Nam & alioqui de pauperie actio dari non potest, nisi si ubi animal contra naturam damnum dedisset. Paulus 1. lib. Sentent. tit. 15. confuse has actiones commiscet: Si (inquit) quadrupes pauperiem fecerit, damnum ue dederit, quid ue depasta sit: in dominum actio datur, ut aut damni æstimationem subeat, aut quadrupedem dedat. Sed

Sed aliam distinctionem res ista postulat. Nam & de pastu pecoris potuit esse actio non noxalis, ut & de pauperie. Quid enim si in meum fundum tua culpa immissæ essent tuæ pecudes, quæ meum aliquid essent depastæ? Certè ex tuo delicto te teneri in solidum, æquum est: sicuti & cum animal concitasses, ut pauperiem faceret. Sed &, si cum glandes meæ in tuum fundum decidissent, immiseris tuas quadrupedes, ut eas depascerentur, dabitur utilis actio ex lege Aquilia: sicuti Diocletianus rescripsit, de ijs quæ per iniuriam depasta sunt, agi posse ex sententia legis Aquiliæ. l. ult. C. de lege Aquil. Si sine culpa tua, hoc est, sine iniuria, in tuo tuæ quadrupedes depastæ sint meam glandem: agetur tantum in factum, quatenus tu locupletior inde factus es. Sed noxaliter agetur de pastu pecoris, si in meo tuæ pecudes meum aliquid depastæ sint. Porro hic adscribitur cap. 39. Ad leg. Aquil. Quamuis (inquit) alienum pecus in agro suo quisprehendisset, sic illud expellere debet, quo modo si suum deprehendisset: quoniam si quid ex ea re damnum caput, proprias habet actiones. Itaque qui pecus alienum in agro suo deprehenderit, non iure id includit: nec agere illud aliter debet, quàm quasi suum. Sed uel abigere debet sine damno: uel admonere dominum, ut suum recipiat. Hæc ille. Sanè si uicino ius sit pecoris pascendi, seruituti parendum est. Si (inquit Cicero in Top.) compascuus ager est, ius est compascere. Iuris compascendi meminit etiam Scaeuola, cap.

20. §. 1. Si serui. uind.

C A P.

Quod paulo antè dixi de glãde depasta, mo-
 net, ut legem XII Tab. de glande legenda
 nunc adijciam. Plinius libro 16. cap. 13. scribit,
 cautum fuisse lege XII Tab. ut glandem in alie-
 num fundũ procidẽtem liceret colligere. Non
 dissimile fuit Prætoris hac de re edictum: GLAN-
 DEM QUAE EX ILLIUS AGRO IN TVVM CA-
 LEGERE AVFERRE LICEAT, VIM FIERI VETO.
 Ergo Prætor, ut minus inturbaretur fundor-
 um libertas, constrinxit glandis in alieno legen-
 dæ libertatem, ut non nisi singula die tertia glãs
 legeretur. Pomponius, l. Iulianus. §. 1. Ad exhib.
 adijcit: & ad exhibendum agi posse, si glandem
 extantem non patiaris me tollere: quemadmo-
 dum si materiam meam delatam in agrum suum
 quis auferre non pateretur: & interdico de glã-
 de legenda, ut mihi tertio quoque die legendæ
 glandis facultas esset, uti me posse, si damni infe-
 cti cauero. Caius libro quarto ad legẽ XII Tab.
 scripsit, glandis appellatione omnem fructũ con-
 tineri: exemplo Græcorum, apud quos omnes
 arborũ species *ἀνεμόδρανα* appellantur. l. 236. §. ult.
 De verb. sig. Idem notat Vlpianus, ad edictum
 Prætoris de glande legenda. Sanè ut glãdis meæ
 legendæ causa, ius mihi est alienum fundum in-
 gredi: sic etiam pendentis uindemiæ emptori ta-
 le ius est, ut uuam legat, aut lectam calcet, mu-
 stumque euehat. l. qui pendentem. De act. empr.
 Sed & si thesaurum aliquem meũ, pecuniam ue
 meam reconditã in tuo fundo esse dicam, eiusq;
 effodiendæ causa fundum tuum ingredi uelim:
 iuranti

iurati mihi non calumniæ causa id postulare, ait Pomponius, uel interdictum, uel iudicium ita dari, ut si per me non steterit, quo minus damni infecti tibi operis nomine caueatur, ne uim facias mihi, quo minus eum thesaurum effodiam, tollam, exportem. l. thesaurus. Ad exhib. Sanè cum olim controuersiam de glande legenda, fructum iam clauerat in alterutrum fundum, & de hoc fructu confines litigabant, scribit Frontinus de limitibus agrorum.

CAP. XVII.

Paulus cap. 5. Ne quid in loc. pub. scribit: Si per publicum locum riuus aquæ ductus priuato nocebit, fore actionem priuato ex lege XII Tabularum, ut de noxa domino caueatur. Item Pomponius, l. Labeo. De statu lib. ex Labeone refert uerba cuiusdam legis XII Tabularum hæc fuisse: *SI AQUA PLUVIA NOCET. eaq; ueteres sic esse interpretatos, SI NOCERE POTERIT. Hic duo ueluti fragmenta XII Tabularum sunt. Quod ad prius illud attinet, non est alia interpretatio necessaria, quàm Vlpiani ad Edictum Prætoris, NE QUID IN LOCO PUBLICO FIAT, &c. Si quod (inquit) fortè opus in publico fiet, quod ad priuati damnum redundet, prohibitorio interdicto potest conueniri. Item: Quotiescunque aliquid in publico fieri permittitur, ita oportet permitti, ut sine iniuria cuiusquam fiat. & ita solet princeps, quoties aliquid noui operis instituendum petitur, permittere. Item: Si quis à principe simpliciter impetrauerit, ut in publico loco edificet, non est concedendū sic ædificare, ut cum incommodo*

modo alicuius id fiat, &c. Quod ad cautionem
 damni infecti attinet, extat edictum Prætoris,
 quod ex hac lege originem sumpsisse uidetur: si
 cuti & edictum de aqua pluuiæ arcenda, quod &
 ad damni infecti causam pertinuit. In hoc iudi-
 cium (inquit Paulus) sicuti & in damni infecti,
 futurum damnum uenit. cap. 14. De aqua plu-
 uia Idem cap. 1. Si cui (inquit) aqua pluuiæ danum
 dabit, hoc est, datura est, aquæ pluuiæ actione a-
 uertetur aqua. hæc autem actio locum habet
 in damno nondum factò, opere tamen iam factò:
 hoc est, de eo opere, ex quo damnum timetur.
 totiesq; locum habet, quoties manufacto opere
 (quod alioqui ad agrum colendum non est ne-
 cessarium) agro aqua nocitura est. Huc perti-
 net & illud Ciceronis in Topicis: Genus est, A-
 QVA PLVUIA NOCENS. eius generis formæ, & O-
 CI VITIO ET MANV NOCENS. quarum altera iu-
 betur ab arbitro coerceri, altera non iubetur. Si
 nè damni infecti cautio petitur, non ut damnum
 non fiat, detur uel, sed ut factum datum uel præ-
 stetur, siue sarciantur: damnum inquam, quod o-
 peris, ueluti ruinosarum ædium, uitio dabitur.
 Sed aqua pluuiæ quæ nocere potest, arceretur, ne
 noceat: quæ, inquam, alioqui noceret, non natu-
 raliter, sed opere manufacto. Naturaliter aqua
 pluuiæ ex loco superiori defluit in inferiore. Hæc
 loci natura est, quam ueteres appellant Superci-
 lium. Pati hoc debet & superioris & inferioris
 loci dominus. l. 1. §. item sciendum. De aqua plu-
 uia Si aqua pluuiæ non esset, sed quæ in tuo oriretur,
 aliud dicendum esset: uel si pluuiæ quidem sit,
 sed naturaliter non noceat. Vnde seruitus stillicij
 dij,

di, ut aquam ex tuo tecto procurrentem excipere cogar. Non persequar totum de aqua pluvia tractatum, qui in Pandectis extat. Digitum nunc ad fontes extendisse, satis esse uidetur.

CAP. XVIII.

Vlpianus cap. 1. De arbor. caed. cum hoc Prætoris edictum proposuisset, QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS PEDES QVINDB CIM A TERRA EAM ALTIVS COERCERAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE, LIGNA QVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO: subiicit: Quod ait Prætor, & lex XII Tabularum efficere uoluit, ut quindecim pedes altius rami circuncidantur. & hoc idcirco effectum est, ne umbra arboris uicino prædio noceret. Tum Pomponius: Si arbor ex uicini fundo, uento inclinata in tuum fundum sit, ex lege XII Tabularum de adimenda ea rectè agere potes, ius ei non esse ita arborem habere. Erat & alterum Prætoris edictum: QVAE ARBOR EX AEDIBVS TVIS IN AEDES ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS EAM ADIMAS, TVNC QVO MINVS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE SIBI QVE HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Differentia (inquit Vlpianus) horum duorum capitum hæc est: siquidem arbor ædibus impendat, succidi eam præcipitur: si uerò agro impendat, tantum usque ad quindecim pedes à terra coerceri. Et quidem totam arborem ædibus alienis impendentem, à stirpe excindendam esse, & non id solum quod superexcurrit, placuit. Ceterum non licet uicino priuata statim auctoritate

F cam

eam excindere: sicuti neq; proiectum, uel etiam
 radices in suum immissas. Pomponius capite 6.
 Arb. furt. cef. Si (inquit) arbor in uicini fundum
 radices porrexit, recidere eas uicino non licebit:
 agere autem licebit, non esse ius sicuti tignum
 protectum, immissum habere. V. pi. ius cap. 29.
 Ad leg. Aquil. Si (inquit) protectum meum, quod
 supra domum tuam nullo iure habebam, reci-
 distes: posse me tecum damni iniuria agere, Pro-
 culus scribit. Debuiisti enim mecum, ius mihi
 non esse protectum habere, agere. Porro non
 erit alienum, si adijciamus Constantini constitu-
 tionem, quæ iubet eos, per quorum prædia a-
 quæductus com meat, dextra læuaq; de ipsis for-
 mis, quindecim pedibus intermissis, arbores ha-
 bere: obseruante iudice, ut si quo tempore fabri-
 cæ formæ corrumpant. l. i. C. de aquæduct.

CAP. XIX.

Actionem finium regundorum descende-
 re ex lege XII Tabularum, dubium non
 est. Quæ nam uerò lex illa fuerit, satis exponere
 non possum. Cicero libro quarto de Rep. iurga-
 re (inquit) lex putat inter se uicinos, non litiga-
 re. Suspicio Ciceronem intelligere legem hanc
 Finium regundorum, quæ uicinatorum iurgijs oc-
 currere uoluit. Sed eam nondum tenemus. Ca-
 ius libro quarto ad legem XII Tabularum scribit,
 Solonem Athenis legem tulisse, ut qui sepe
 in confinio ponet, terminum ne excedat: qui sepe
 rum, pedem derelinquat: qui domum, pedes du-
 os: qui effodiet sepulcrum, foueam uel quantum
 id profundum erit: qui puteum, sex pedes: qui
 oliuam,

bliam, ficum u'e ponet, pedes nouem: qui deni-
 que alias arbores, quinque pedes. Lex ista So-
 lonis à Caio Græcè recitatur, ut primùm scripta
 fuit. Sed nunc uisum fuit, Latinè eius sententiã
 exponere: & ὀργυρον, sex pedibus potius quàm
 passu æstimare, quia Herodorus ita æstimet: &
 passum sæpius appellemus, quinq; pedũ, ut Co-
 lumella eum æstimat. Quanquam qui scrupulo-
 sus hæc metiuntur, passum Romanis fuisse di-
 cant sex pedum & unius quadrantis. Pedem cer-
 tẽ Frontinus ait continuisse palmos quatuor, di-
 gitos sedecim. Porro ad eius Atticæ legis exem-
 plum ita etiam scriptum fuisse in XII Tabulis, &
 id obseruandum esse in iudicio finium regundo-
 rum, ait Caius cap. ult. Fin. reg. Sanè Cicero li-
 bro secundo de Legibus, testis est, quandam ali-
 am XII Tabularum legem uetuisse, rogum bu-
 stum u'e nouum propius sexaginta pedes adijci
 ædes alienas inuito domino: quia incendium
 uereretur. Id ad sepulcrum non pertinet, sicuti
 etiã postea notabo. Sed intra legitimũ tamẽ mo-
 dum non posse sepulchrum prope ædes alienas
 domino inuito ædificari, Pomponius etiam o-
 stendit, cap. 3. De mort. infer. Sex. quoque Pom-
 peius scribit, inter uicinarum ædificia ambitum
 appellari, locum duorum pedum & semipedis,
 ad circumeundi facultatem relictum. Hoc fuisse
 uidetur legitimũ spaciũ, quod inter uicinas insu-
 las esse debere rescriptum est. l. Impp. De seruit.
 urb. præd. Nam propter metum incendiorum
 non poterant Romæ ædificari ædes contiguę &
 coniunctæ: sed ædes, ut insulæ esse debebant, si-
 curi & appellantur. Et hac ratione uetat etiam

Constantinus, ne quis intra centum pedes ædificet prope horrea fiscalia. l. 4. C. Th. De ope. pub. Porro XII Tabulis nō solū fuit præfinitū quinque pedum spacium, quod inter uicinorū agros confines omnino relinquendum erat uacuum & liberum, sed & eius usucapio sublata est. Vtrunq; ostendit Cicero lib. 1. de Legib. ubi & legis Mamiliaē meminit, quæ non solū legem XII Tabularum confirmauit, sed & in finibus regundis ab arbitro eam seruari uoluit. In quadam Theodosij constitutione, l. quinque pedum. C. Fin. reg. hi quinque pedes ueteri iure præscripti esse dicuntur. Apud Aggenum Urbicum legimus, fines habere unius gradus latitudinem, secundum legem XII Tab. & legem Mamiliam. Eum autem esse gradum non simplicem, sed geometricum, quinque aut sex pedum. De usucapione horum quinque pedum, postea uiderimus, quam & XII Tabulæ inhibuerunt. Illud nunc adijcio, uideri aliquid fuisse in XII Tabulis & de pede tertio. Volusianus Martianus antiquus Iurisconsultus, in libro de Assē, cū dixisset sestertium ualere duos asses & semissem, dictūque esse quasi semitertium (sicut Græci dicunt *ἑβδόμερον ἢ μίτ' ἄλλαντον*, cū significare uolunt sex talenta & semitalērum) adijcit, legem etiam XII Tab. argumento esse, in qua duo pedes & semi, sestertius pes appellatur.

CAP. XX.

CAius cap. 8. De ser. rust. Viæ (inquit) latitudo ex lege XII Tabularū, in porrectum octo pedes habet: in anfractum, id est, ubi flexum est, sedecim. De latitudine itineris aut actus nihil

hil lex illa statuisse uidetur: sed ab arbitro defini-
ri uoluisse, si dicta aut demonstrata abs ijs, inter
quos agitur, non esset. His quidem etiam permi-
sit, quam uolent, uia latitudinem statuere. Sed
si nihil statuisent, ipsa præfinit. Sic enim Iauo-
lenus cap. 13. De seruit. rust. Latitudo (inquit)
actus itinerisq; ea est, quæ demonstrata est. Quod
si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est.
In uia aliud iuris est. Nam si dicta latitudo non
est, legitima debetur. Paulus cap. 23. De seruit.
Rust. Via (inquit) cõstitui uel latior octo pedi-
bus, uel angustior potest: ut tamen eam latitudi-
nem habeat, qua uehiculum ire poterit. alioqui
iter erit, non uia. Non dissimile est quod Pom-
ponius ait, cap. 13. De seruitut.

CAP. XXI.

Cicero in oratione pro Cecin. loquens de le-
ge XII Tabularum, inquit: Si uia sit immu-
nita, iubet, quæ uelit, agere iumentũ. Potest hoc
ex uerbis intelligi, licere, si uia sit in Brutijs im-
munita, agere, si uelit, iumentum, per M. Scauri
Tusculanum. Cicero eo loco disputat, non esse
hærendum in uerbis legis, sed sententiam potius
spectandam esse, alioqui ex summo iure fieri in-
iuriam summam. Lex XII Tabularum iussit, si-
ue permisit, si uia interrupta sit, uel immunita, i-
re agere per uicini fundum. Id ciuilitè intelli-
gendum est, quàm fieri potest minimo incommo-
do uicini. Nam & cum alioqui simpliciter uia
per fundum cuiuspiam relicta esset, Celsus re-
spõdit, in infinito quidem, uidelicet per quamli-
bet eius partem ire agere licere: ciuilitè tamen
nam quædam in sermone tacitè excipi. Non e-

nim per uillam ipsam, nec per medias uineas ire agere licere, cum id æquè commodè per alteram partem facere possit minore seruiētis fundi detrimento. cap. 9. De seruit. Id uerò si dicitur & seruatur, cum seruitus tamen debetur: multo magis seruandum est, ubi non debetur, sed tantum lex permittit quendam usum eundi agēdi. Ex hac lege xii Tab. descendere uidetur, quod lauolenus cap. 14. Quemad. ser. amitt. ait: Cum uia publica uel fluminis impetu, uel ruina amissa est, uicinum proximum uiam prestare debere. Sed differre tamen plurimum hęc obligationem à seruitute uie, Vlpianus significat. Qui (inquit) propterea quod uia publica interrupta erat, per uicini agrum iter fecit, quamuis frequenter id secerit, non habet interdictum de itinere actuque priuato: non solum quasi precario usus sit, sed quasi omnino non usus. cap. 1. De itin. actuque priu. Ergo multo magis hic iudex prospiciet de opportunitate loci, ne uicinus magnum patiatur detrimentum, ut in alio non dissimili casu dicitur. cap. 12. De relig. Sanè Frontinus de aqueductibus commemorat uetus quoddam S. C. ut ad riuos reficiēdos & res necessarias comportandas, quoties opus erit, per agros priuatorum sine iniuria eorum, itinera, actus, paterēt, darētur.

CAP. XXII.

Cicero libro tertio Offic. Nullum (inquit) uinculum ad astringendam fidem iureiurando maiores acrius esse uoluerunt. Id indicāt leges in xii Tabulis: indicant leges Sacrate: indicant fœdera, quibus etiam cum hoste deuincitur fides. indicāt notationes animaduersionesq; Censo-

Censorum, qui nulla de re diligentius, quàm de iureiurando, iudicabant. Sed quænam illæ fuerint in XII Tabulis leges de iureiurando, scire ualde uelim. Scio, ueteribus Romanis nihil fuisse religiosius iureiurando: sed nulla de re rariores extant eorum leges. Cicero hanc edit: PER IURII POENA DIVINA, EXITIUM: HUMANA, DEDECUS. Sed ueteres requirimus leges, non confictas. Tertius quoq; in Hecyra ait, nihil se scire sanctius, quàm iusiurandum, quo suam apud alios firmare possit fidem. Antiquam iurandi formulam proferre possum ex Festo. Inquit libro decimo: Sicilem leuabant iuraturi per Iouem, hæc uerba dicentes: SI SCIENS FALLO, TVM ME DIESPITER, SALVA VRBE ARCE'QUE, BONIS EIICAT, UT EGQ HVNC LAPIDEM. Possum antiquam fœderis feriendi, & iureiurando confirmandi, atque sancienti formulam, quæ multis etiam ante XII Tabulas fuit, recitare. Lilius enim libro primo eam commemorat. Sed legem XII Tab. de iureiurando recitare non possum: neq; Pretoris de eo edictum, quod in Pandectis extat, substituere placet. Gellius libro 7. cap. 18. ait, legibus multis ostendi, iusiurandum apud Romanos inuolatè sanctèque habitum seruatumque esse. Sed leges illas alioqui non commemorat.

CAP. XXIII.

N Vmo æreo, quem Seruius signarat, contenti fuere Decemuii, & ad commercia inuenta sufficere iudicarunt. Argenteo numo primum uti cœperunt Romani sub initium belli Punici: & aliquot post annis, aureo. neque aliud præterea ullum unquam metallum receperunt

ad pecuniam cudendam: habueruntq; suos Tri-
 umuiros monetales, æris, argēti, auri flatores, ut
 inquit noster Pomponius. Quinimò legimus a-
 pud Scæuolam, l. cum creditor. De solut. fuisse
 reiectam, reijciq; posse, pecuniam ærosam: quæ
 scilicet plus admixti æris haberet, & minus auri
 uel argēti, quàm ut pro temporis illius ratione,
 probè materiæ uideri posset. Decemuiri ærosam
 pecuniam non reiecerunt, cum nō alium quàm
 æreum numum nossent. Porro omnem quàm
 numi, siue pecuniæ, siue monetæ usum esse intel-
 ligebant, ut aliarum rerum precium esset, & diffi-
 cultatibus permutationū subueniret, & earum
 æqualitatem tueretur. Sed alioqui tam sterilem
 edixere, ut omnino nullum fœnoris questum pa-
 rere posset: tamen & pertenuem, & (ut tanto
 minor esset commerciorum difficultas) leuissi-
 mum minimumque esse uoluerint. Cor. Taciti
 uerba lib. 5. Annal. sunt hæc: Sanè uetus urbi fœ-
 nebre malum, & seditionum discordiarumq; cre-
 berrima causa: eoq; cohibebatur antiquis quo-
 que & minus corruptis moribus. Nam primò
 XII Tabulis sanctum, ne quis unciario fœnore
 amplius exerceret, quum antea ex libidine locu-
 pletum agitaretur: deinde rogatione Tribunitia
 ad semuncias redacta: postremò uetita uersura,
 multisque plebiscitis obuiam itum fraudibus,
 quæ toties repressæ miras per artes rursus orie-
 bantur. Hæc ille. Vnciarum hic fœnus appel-
 lat, sicuti Scæuola unciam usuram uocat. l. Ti-
 tium. §. præfectus. De adm. tut. nempe quæ duo-
 decima pars est centesimæ, & huius ueluti alsis
 uncia

uncia una. Ulpianus unciarium hæredem quemdam appellat, qui ex una tantum uncia hæres est. Ergo unciarium fœnus, non nisi ceterisimo demum anno sortem æquabat. Sic enim Decemviri fœneratorum negotiationem, quam omnino tollere uix poterant, ualde represserunt. nam & in Græcia audiebant ualde à sapientibus hominibus improbari. Certè quod scripsit Aristoteles aduersus hanc, ut appellat, *ὀβολοκρασίαν*, cum ueterum sapientum iudicio consentire non obscure significat. Neque ignorabant Decemviri, quod ab Cicerone postea scriptum est, non modò improbari quæstum fœneratorum, sed etiam in odium hominum incurrere. Operam itaque dederunt, tam exigua ut esset, nullus ut esse uideretur. Sed difficile fuit, ut hic modus semper seruaretur, effectum. Nonaginta post XII Tabulas annis repetita fuisse uidetur lex ista XII Tabularum. Nam Liuius libro septimo scribit, C. Marcio & Cn. Manlio Consulibus, de unciario fœnore à M. Duilio & L. Menio Tribunis plebiscitionem esse perlatam: quæ plebs cupidè sciuerit, acceperitque, haud æque Patribus lætam. Hoc plebiscitum confirmandæ ipsius legis XII Tabularum, quæ tum fortasse obsolescebat, atque in usum reuocandæ causa, perlatum fuisse uidetur. Sed neque id populo, quem fœneratorum avaritia semel irritauerat, fuit satis. Itaque decennio post, nempe consulibus Manlio Torquato & C. Plautio, dicitur semunciarium ex unciario fœnus factum esse. Tandem etiam L. Genutium tribunum plebis tulisse ad populum, ne fœnerare liceret, à quibusdam scriptum esse, testis est Liuius. Addit & plus ali-

quid M. Cato. nam in libris de Re rustica: Maiores (inquit) nostri sic habuere, & ita in legibus posuere, ut quum fures quidem dupli pœnam luerent, fœneratores in quadruplum condemnarentur. Si id ad Decemueros, uel ad legem XII Tabularum referatur: quadruplo eum puniisse, qui maius unciario fœnus exerceret. De furti nec manifesti pœna dupli, antea dictum est. Sed non auisim affirmare, quadrupli pœnam aduersus fœneratores ex eadem lege descendere. Asconius tamen suo tempore uocatos fuisse quadruplatores: ait, qui grauioribus usuris fœnerantes accusabant: & pœna lege constituta, in quadruplum damnarier curabant. Sanè lex Gabinia non modò supra eum quem statuerat modum, usuras etiam promissas peti non patiebatur: sed & qui eas stipulatus esset, ipsa quoque sorte multabat. quod tamen posteritati nimis acerbum esse uisum est: si cuti & uetus nò modò prohibitio, sed & repressio fœnoris sensim dissoluta laxataque est. Certe pro unciario fœnore, centesimum fuit tandem receptum, quod est duodecim unciarum, siue assis totius. Ad usuras quod attinet, quas creditor exigit uel cum sua interest, uel sine eius consensu debitor pecunia est usus: quo iustior est earum petitio, tanto minus credendum est, non passos esse Decemueros, maiores unciarijs aliquando exigi. Nam & lege Solonis, ppter dotem nò redditam suo tempore, pendebatur usura sesquidrachmalis, siue sesquicentesima. Demosth. *laxat. & uic. & laxat. & uic.*

CAP. XXIII.

Festus lib. 12. ita scribit: Nuncupata pecunia est, ut ait Cincius in libro secundo de Officio Iuricon-

Jurisconsulti, nominata, certa, nominibus pro-
 prijs pronuntiata: CVM NEXVM FACIET, MAN-
 CIPIVM QVE, VTI LINGVA NVNCVPASSET I-
 TA VS ESTO. Hæc fuisse uerba XII Tabularū,
 non dubito. Nam & Cicero lib. 1. de Orat. istud
 XII LINGVA NVNCVPASSIT, ait scriptum in
 XII Tabulis fuisse: quanquam ad causam testa-
 mentariam id referat. Sed testamenta quæ per ne-
 xum fiebant, hoc est, per æs & libram, imagina-
 tiam quoque habebant mancipationem. Eandem
 legem multo magis pertinuisse ad ueras emptio-
 nes atque uenditiones existimo. Cicero in To-
 picis ait: Ab alienatio est eius rei, quæ mancipij
 est, aut traditio alteri nexu, aut in iure celsio, in-
 ter quos ea iure ciuili fieri possunt. Boethius ad-
 dit: Iure ciuili fieri aliquid non inter alios, nisi ci-
 ues Romanos, potest: quorum est etiam ius ciui-
 le, quod XII Tabulis continetur. Sed huius magis
 loci est, quod Cic. lib. 3. Offi. scribit: De iure (in-
 quit) prædiorum sancitum est apud nos iure ci-
 uili, ut in his uendendis uitia etiam dicerentur,
 quæ nota essent uenditori. Nam cum ex XII Ta-
 bulis satis esset cautum, ea præstari quæ essent
 lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli-
 penam subiret: à Jurisconsultis etiam reticentiæ
 pena est constituta. Quicquid enim inest præ-
 dio uitij, id statuerunt, si uenditor sciret, nisi no-
 cero. Nos huius legis interpretes habemus o-
 pimos, nostros Jurisconsultos, qui eam partim
 mollierunt, laxarunt quæ: partim etiam astrinxerunt,
 ut ex rerū longo usu intelligebant æquum
 esse atque necessarium. Ulpianus l. 19. sciendum.

De ædil. ed. Sciendum est (inquit) uenditorem quædam, etsi dixit, præstare non debere, scilicet ea quæ ad nudam laudem serui pertinent: ueluti si dixerit, frugi, probum, dicto audientem. Multum enim interest, cõmendandi serui causa quid dixit, an uerò præstaturum se promissit quod dixit. Planè si dixerit aleatorem non esse, furem non esse: oportet eum id præstare. Idem Ulpianus l. quod uenditor, De dolo malo: respondit, quod uenditor, ut commendet, dicit, sic habendum esse, quasi neque dictum, neq; promissum sit. Si uerò decipiendi emptoris causa dictum est, de dolo actionem dari. Idem l. Iulianus. §. quod autem. De act. empt. ait, eum qui asseuerauit bonæ frugi & fidum esse seruum, ut carè uenderet ex empto teneri, etiam si ignorauerit. Addit autem: Si uenditor dolo fecit, ut pluris uenderet (utputa de artificio mētitus, aut de peculio) empti eum iudicio teneri, ut præstet emptori, quanto pluris seruū emisset, si ita peculiatus esset, aut eo artificio instructus. Postremò & huc pertinet quod Florentinus l. ea quæ. De cont. empt. ait, ea quæ commendandi causa in uenditionibus dicuntur, si palàm esse appareant, uenditorem non obligare: ueluti si dicat seruum speciosum. at si dixerit, hominem literatum uel artificem, præstare debere: nam hoc ipso pluris uendisse. Ex hisce responsis colligimus, prudenter intellexisse Iurisconsultos, non esse statim omnia ad uiuum ressecanda, si quid leuiter aut temerè fortè dixerit uenditor. Nam si neque dolo, neque decipiendi emptoris causa fecit, neque seruum asseuerauit: sed magis, ut sit, de more solum rem commen-

commendarit, uerbis que ciuilitate ornarit, ut laudare solet uenales qui uult extrudere merces, inquit Flaccus: non est statim cogendus, id ipsum omnino prestare. alioqui enim magna esset uenditorum captio, & commercia uix consisterent. neque uerisimile est, emptorem tam fultum ac credulum, rerum que imperitum, ut illa uenditoris utilitate captus sit. Talem erremus inter ea que lingua nuncupata sunt, ut prestari debeant. Ceterum ubi dolo malo aliquid aut si seria asseueratio est, promissio que ad eum permouendum, & talis commendatio, ut eius causa maius premium detur, non est in emptoris fraudem uenditori indulgendum: sed quod ita dictum est, omnino prestari debet. nam infelicitium alioqui emptorum quam grauis esset captio? Porro ait Cicero, ex XII Tabulis non nisi ea prestari debuisse, que essent lingua nuncupata: postea uero a Iurisconsultis reticentiae poenam esse constitutam. Quid Decemuiris, non existimant tam improbos fore uenditores, ut uitia rerum uenalium dolo malo reticerent: propterea que de ijs non sunt locuti? Quis enim credat, patrocinari uoluisse male fidei: & dolosam dissimulationem, si de ea cogitassent, adiuare? Et quamquam unus aliquando inuentus sit philosophus Antipater, contendens, eum qui edes uendit propter uitia, non teneri ea dicere: fultum que esse, uenditorem, eius rei quam uendit, uitia narrare, aut id prestare quod dictum non est: hanc tamen philosophiam placuisse Decemuiris, uix mihi persuasum.

persuaserim. Certè posterioribus Romanis mi-
 nimè placuit, quam & commerciorum pestem,
 & omnis generis fraudum seminarium esse uide-
 bant. Itaque (inquit Cicero) de iure prædiorum
 sanctum est iure civili, ut in ijs uendendis uitia
 dicerentur, quæ nota essent uenditori: & quic-
 quid esset in prædio uitij, si uenditor sciret, nisi
 nominatim dictum esset, præstari oportere. Ac
 Ædilitio quidem edicto, quod & in Pádecis ex-
 tat, & nos aliquando Scholijs illustrauimus, cau-
 tum propriè id fuisse uidetur. Cùm enim uendi-
 torum fraudes non satis reprimere, & circūuen-
 tis emptoribus parum opitulari duodecim Ta-
 bulæ uiderentur: edictum Ædiles proposuere,
 ut magis occurreretur fallacijs uendentium: &
 emptoribus, quicumque decepti à uenditoribus
 fuerint, succurreretur. ut ait Vlpianus l. 1. §. cau-
 sa. De Ædil. edict. Quod tamen is ait, sciendum
 esse, uenditorem etiam si ignorauit ea quæ Ædi-
 les præstari iubent, tamen teneri debere: scien-
 dum est, id ex interpretatione prudentum magis
 descendere, quàm ex edicto Ædilitio. Sic itaque
 cùm Decemuiri expressim non castigarent, coer-
 cerent uel uenditorem, uitia reticentem: Ædiles,
 ut eo nomine omnino teneretur, edixerunt. Cùm
 autem hi de uenditore sciente tantum loque-
 rentur, Iurisconsulti addiderunt, etiam ignorantem
 teneri debere: quanquam non eodem planè
 modo. Nam Vlpianus l. Iulianus. De act. emp.
 ait, eum qui pecus morbosum aut tignum uitio-
 sum uendidit, si quidem ignorans fecit, id tan-
 tum actione ex empto præstare, quanto minoris
 erat uenditurus, si id ita scisset emptor. si uerò
 sciens

sciens reticuit, & emptorem decepit: omnia detrimenda, quæ ex ea emptione emptor contrahere præstare. Addit deinde, etsi ignorauerit, si tamen adfirmavit idoneum esse, teneri quoque quanti emptoris interest. non enim debuisse facile, quæ ignorabat, adseuerare. & ut ille qui scit, præmonere debuit emptorem: sic qui ignorauit, nõ debuisse facilem esse ad temerariam indicationem. Adeò quæ lingua nuncupata sunt, præstari debere, prudentes iudicarunt. Postremo & illud sciendum est, quod Martianus l. ea quæ. §. ult. De contrah. empt. ait, debere uenditorem præstare, dolum malum à se abesse: eumq; non modo in eo esse, si aliquid fallendi causa obscure loquatur, sed etiam si insidiosè obscureque dissimulet. Si uenditor sciens uitium, consultò reticet, dissimulatq; & tamen quasi aut ignarus esset aut incertus, paciscitur, cauetq; ut si quid fortè uitij subesset, id non præstet: non proditor. De Ædil. edic. l. quæro. l. tenetur. §. si uenditor. De act. empt. Interea obseruandum est, XII Tabulis dolum malum non satis repressum fuisse: nec certè fuit ante formulas Galli Aquilij. Quod Cicero satis significat lib. 3. Offic. & lib. 3. de Nat. deor. Sed neq; illud est prætereundū, quod Cicero significare uidetur eo quem supra retuli loco, XII Tabulis pœnam duplicem subiisse, qui inficiatus esset, quæ lingua erant nuncupata. Vulgo legunt *DVPLICEM POENAM*. Sed placet quod quibusdam eruditis hominibus placuit, rectius legi *DVPLI*. Certè & Iurisconsulti talem pœnam statuunt in eum, qui improbè negat quod est depositum

positū incendij, aut naufragij, aut tumultus, aut
ruinæ tempore: & lex Aquilia, in eum qui ne-
gat damnum datum, sicuti qui negat pauperiem
à quadrupede factā esse, amittit beneficium de-
ditionis: & qui inficiatur se fideiussisse, perdit
exceptionem diuisionis: ex epistola Adriani.

CAP. XXV.

Iustinianus libro secundo Institutionum, do-
cens, uenditas & traditas res nō aliter empto-
ri acquiri, quā si is uenditori precium solue-
rit, uel alio modo satisfecerit: ait, id caueri lege
XII Tabularum non minus, quā iure Gētium.
Alium, qui huiusce capitū nominatim memine-
rit, arbitror esse neminem: quanquam rem ean-
dem à Iurisconsultis frequenter repetitam esse
meminerim. Vlpianus l. procuratoris. §. sed si
dedi. De Trib. act. Res uenditæ (inquit) non a-
liās desinent esse meæ, quamuis uendidero, nisi
ære soluto, uel fideiussore dato, uel aliās satisfā-
cto. Sic & Pōponius l. quod uendidi. De cōtrah.
emp. Quod uendidi & tradidi, non aliter fit ac-
cipiētis, quā si aut precium nobis solutum sit,
aut satis eo nomine factum, uel etiam fidem ha-
buerimus emptori sine ulla satisfāctione. Intel-
ligebant Decemuires traditionibus transferri re-
rum dominia iure Naturali: sed intelligebant e-
tiam, traditionem esse debere domini alienare
uolentis. Ac uenditor quidem rem tradens alie-
nare uult, & in emptorem transferre: sed ita de-
num, si sibi factum fuerit satis. Itaque traditio
hanc tacitam habet conditionem: cui emptor
prius quā paruerit, rei dominus nō fiet. Quid
multis? Cogitabant Decemuires, quod postea Vl-
pianus

pianus l. sed & si pupillus. §. item si cum plures. De institor. act. dixit, contrahentes decipi non debere. Si de precio fidem emptori uenditor habeat, statim transferri uenditæ traditæq; rei dominium, dubium non est. Sed fidem emptoris tam ualde secutus non intelligitur, nisi si liberalis huius fiduciæ atque uoluntatis iusta magna que sit coniectura: ueluti, si nominatim emptori indulgeat, atq; largiatur certū solutionis diem. Si legem aut pactiōnem commissoriā addiderit, pura est uenditio: fit que statim dominus emptor. Sed si eius pactiōnis conditio extiterit: placet, esse uenditio, perinde atque si nulla in re resoluitur uenditio, perinde atque si nulla in re unquam esset. Quod ad permutationem attinet, esse quidem ea & haberi solet emptioni simillima: quia tamen inter innominatas conuentiones refertur, ideo que nullam habere obligationem, actionem nullam tribuere intelligatur, nisi causa subsit, rei que traditæ dominium in alterum sit translatum l. ex placito. l. rebus. C de rer. permut. non intelligitur eadem esse mens domini ex causa permutationis, que ex emptiōnis causa tradentis. Permutans qui tradit, dominium transferre uelle potius intelligitur, ut aduersus alium non tradentem acquirat consequaturque actionem. At ex causa uenditionis qui tradit, tradere ea conditione uidetur, ut sibi prius fiat satis, quam fiat emptor dominus. Non enim tradere intelligitur, ut actionem consequatur aduersus emptorem, cum quidem eam ex ipso contractu conuentioneque habeat: sic ut rem offerendo, precium petere semper possit. Sanè ad hoc caput pertinere uidetur, quod Caius lib. 4. ad XII

Tab. l. 48. De pact. In traditionibus rerum (inquit) quodcunque pactum sit, id ualere manifestissimū est. Sicuti & Hermogenianus ait: Non minus traditione quàm stipulatione pactum sumere effectum. alioqui ad actionem nulli prodesse. l. diuisionis. De pact.

CAP. XXVI.

Traditione domini rem alienare uolentis transferri rerum dominia iure naturali, dictum est. Usucapionibus quoq; iure Ciuili transferri posse, ubi à non domino tradita res est, Decemuiri intellexerunt. & quia de usucapionibus legem in Repub. necessariam esse uidebant, nequaquam suis in Tabulis eam prætermiserunt. Cicero in oratione pro Cecinna inquit: Lex iubet usum & auctoritatem fundi esse biennij. Item in Topicis scribit, ex eadem lege usum & auctoritatem fundi esse biennij: cæterarū rerum usum esse annum. Ergo ea lex duo completa est ad usucapionem necessaria, possessionem & tempus. Nam usum uocat possessionem. Ut tamen usucapio fit, oportet nullam esse usurpationem: hoc est, possessionem continuam, & usum non interruptum fuisse. Sic enim Iurisperiti notant, usurpare in legibus idem esse, quod alterius possessionem interrompere, suamque confirmare & retinere. l. 2. De usurp. Non multo post xii Tab. Appium Claudium de usurpationibus librum scripsisse ait noster Pomponius. Quid tamē de ijs fuerit in xii Tab. dicere non satis possum. Gellius notat, in ijs aliquid fuisse de uxore, quæ trinoctio abesset usurpandi causa. Ergo & uxor usu habebatur. Cicero pro Cec. & in Top.

Top. scribit, quamnis in superiori lege edes non appellentur: tamen ijs nos eodem iure uti. Ergo fundi nomine comprehendebantur in lege, utres aliæ immobiles. Fundum plerunq; locum sine uilla accipi: sed tamen & agrum cum ædificio, fundum dici posse, & quicquid solo tenetur, Iuriconsulti docent. l. locus. l. questio. De uerb. sig. Cum lex ait, ex usu auctoritatem esse, intelligit ex possessione dominium. Ius auctoritatis etiam legimus apud Cic. de Arusp. resp.

Usucapionibus quomodo Græci uteretur De-temuirorum tempore, non satis compertum habeo. Vfos tamen fuisse constat: nec ad priuatas modo, sed & ad publicas possessiones confirmandas: & temporis præscriptionem recepisse. Sic enim scribit Isocrates in Archidamo: ἀλλὰ μὲν τοὺς ἐπένο ἡμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινὰς, ἢ ἐπιγύνηται πολλὸς χρόνος, λυθείας, καὶ τὰς πατρίδας, ἅπαντες εἶναι νομίζουσι. & eodem paulo post loco significat maximū & maximè euidentis dominiij testimonium esse, τὸ πλῆθος τοῦ χρόνου. Certe Plato lib. 12. de Legib. non obscure significat, nequaquam ijs ignotam usucapionem fuisse. Si quis re aliqua mobili, in urbe, palàm & publicè anno integro usus sit: eum eius dominum fieri statuit. Si in urbe, clàm & domi tantum sit usus: triennij usum requirit. si in agris palàm, quinquennium: si occultè, decennium. Si uerò in alia quapiam extera regione aut prouincia, nullius temporis præscriptionem admittit. sic enim tum ait, ἀνεμίαν εἶναι προθεσμίαν τῆς ἐπιλήψεως. Hæc con- finxisse Platonem ad imitationem Atheniësiū, facile suspicor: sicuti & compluriū ab ijs, legum suarum

suarum exemplum sumpsit: quanquam Solonis
 legem de usucapione uix aliquam certò proferre
 possim. Eam tamen in Rep. esse necessariam, pru-
 dentes omnes facile intelligunt. Caius noster l.
 1. De usucap. bono publico introductam esse ait,
 ne quarundam rerum, diu & ferè semper incerta
 dominia essent: sufficereq; dominis ad inquiren-
 das res suas, statuti temporis spacium. qui si tan-
 to tempore negligent, alienare etiam uideri, in-
 quit Paulus, l. alienationis. De uerb. signif. Si
 nullo tempore satis certa sint rerum dominia: ne-
 cesse est & commercia inturturbari. & incultas ia-
 cere possessiones. Quis enim agrum seriò colere
 uolet, si tristis illa uox semper immineat, *vete-*
res migrate coloni? Audiebant Decemuiros, *vete-*
res olim annis incultos, & tantum non desertos
Græciæ agros fuisse, quandiu potentiorum iniu-
rijs obnoxia essent, & incerta dominia. Sic enim
Thucydides de priscis Græciæ incolis loquitur
lib. 1. οὐδέ γ' αὖ φησι πάντες, ἀδύλον δὲ, ὅποτε τις ἐνεδίω
ἄλλος ἀφαιρήσεται. Audiebant, quod apud Xeno-
phontem legimus, Cyrum regem, si quando in-
regione bene cultam uenisset, eorum hominum
industriam laudasse, pluresq; etiam agros ijs ad
colendum dedisse: contra uerò, si neglectam &
incultam offendisset, grauius increpuisse, aque
etiam multasse. Hoc exemplo Decemuiros tanto e-
ius socordem dominum punit, & diligentem pos-
sessorem tuetur. Atq; ut externa nō commemo-
rem, scimus etiam olim Romæ, eum qui agrum
suum passus fuisset fordescere, socordiaque steri-
lescere, infamia notatum esse à Censoribus, & æ-
rarium

rarium factum. Aut si aliud antiquius, & dome-
 sticum tamen, exemplum requirimus, quod De-
 cemuiros permouere potuerit: Dionysius lib. 2.
 ostendit, Numam regem hoc in genere & studio,
 ipsum etiam Cyrum facile superasse. Sed & alia
 sunt usucapionis introducendæ grauissima cau-
 sa. Quis enim tandem in Rep. litium turbarumq;
 finis futurus est, si nulla sit auctoritas, ius nul-
 lum usucapionis? si rem per multorum iam ma-
 nus, uel hæreditate, uel emptione peruagatam,
 semper uindicare, & possessori eripere liberum
 sit? Laudatur prudentissimus Reip. gubernator
 Aratus Sicyonius, qui paulo post tempora De-
 cemuirorum uixit, quòd cum patriam suam ty-
 rannide aliquot iam annis oppressam liberasset,
 exulesque reduxisset: possessiones iustas teme-
 re mouere ideo iniquum esse iudicavit, quia tam
 longo spacio (ut ait Cicero) multa hæreditatib.
 multa emptionib. multa dotibus tenebatur sine
 iniuria. Sed ante eum id intellexerat nostri Decem-
 uirneq; modò sine iniuria, sed & sine grauiss. tur-
 bis, magnaq; cõfusione, possessiones moueri nõ
 posse præuiderant. Ergo (inquit noster Nera-
 tius l. ult. Pro suo.) usucapio rerum constitu-
 ta est, ut aliquis litium finis esset. Cicero quoq;
 pro Cecin. usucapionem esse ait finem sollicitu-
 dinis ac periculi litium. Quid multis opus est?
 Quam fuerit Reip. necessaria lex XII Tab. de u-
 sucapionis iure & auctoritate, uel ipse eius diu-
 turnus, passimq; receptus usus, testis esse potest.
 Iustinianus post Decemuiros annis ferè mille, pri-
 mus in ea, pro temporum suorũ ratione immu-
 tandum aliquid esse iudicauit. Extat Cod. libro

7. eius constitutio, de usucapione transformanda, & sublata differentia rerum mancipij & nec mancipij. Primum uult usucapionem locum soli, bere non minus in prouincialibus rebus soli, quàm in Italicis. Duodecim Tabulas non nisi in Italico solo usucapionem admisisse, mirum non est: cum eo tempore Romani extra Italiam nihil possiderent, prouinciam nullam haberent. Auctis postea propagatisque Romani Imperij finibus, multisque prouincijs subactis, discrimen hoc locorum ac rerum introductum est. Res Italicæ, cum singulorum essent, mancipij & erant & dicebantur, quod à dominis siue possessoribus liberè abalienari possent, plenoque iure in alium transferri. In ijs itaque facilius habuit locum usucapio. At res prouinciales, cum in dominio populi Romani magis essent quàm possessorum, (nam populo Ro. tributa eæ pendebant, inque possessorum usu & fructu, & quodam quasi dominio solium erant) ut non ita mancipari poterant, sic nec facile usucapi. Iustinianum, rebus mutatis, totam hanc differentiam sustulisse, mirum non est. Sed quod adiecit, ut fundi usucapio amplius biennij non esset, sed longi temporis, decem nempe annorum inter præsentis, uiginti inter absentis: res uerò mobiles non nisi triennio usucaperentur: in eo, XII Tabulas minimè est secutus. Nam ut anni unius, biennij uel spacium Decemuiris uisum sit longum satis, quo domini res suas perquirent, cum quidem eo tempore res ciuium Romanorum angustiis finibus concluderentur: Iustiniano, cuius tempore latissimè patebāt per totum ferè orbem sparsæ, disiectæ, diffusæ, captio-

sum fore uisum est, tam arcto spacio dominos cōstringi. ac propterea in Pandectis, cū refert scripta prudentum de tempore usucapionis, non inuit biennij mentionem fieri, sed simpliciter appellatur tempus lege definitum, statutum, constitutum. Porro etsi Græci uterentur usucapione, tamē Romani suam usucapionem planè esse uoluerunt iuris Ciuilis: ut hoc iure soli ciues uterentur. Cic. lib. 1. Offic. Hostis (inquit) apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. indicant XII Tabulæ, *ADVERSUS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO.* Ergo qui ciuis Romanus non est, rem alienam possidendo, non usucapiet, neque usu ius auctoritatis acquirat: sed domino semper integrum esse rem suam uindicare. ut autē hic propter personam possessio ad usucapionem non ualet, sic & aliquando propter rei uitium. Duodecim Tabulas inhibuisse usucapionem rerum furtiuarum, noster quoque Iustinianus testis est, *De furtiue. Instit. de usucap.* Vnde intelligimus, *Decemuiros* non modò non tueri mala fide possidentes, ueluti fures: sed & in uniuersum usucapionem rei furtiuæ, quantumuis bona possideatur fide, sustulisse. Vbi lex inhibet usucapionem, bona fides nihil prodest possidenti, inquit Pomponius, l. 24. ubi lex. *De usucap.* Quod hoc caute XII Tab. inhibuitur erat, postea lex Attinia repetijt, iterūq; inhibuit. Eius hæc uerba fuere: *QUOD SUBREPTVM ERIT, EIVS REI AETERNA AVCTORITAS ESTO.* Ac Gellius quidē lib. 17. cap. 7. disputat, an ea lex ad præterita quoq; & ante eam legem facta furta pertinuerit. Sed cū

multis ante eam annis idem fuerit cautum XII
 Tab. necessaria nō esse uidetur eius generis que-
 stio. Paulus noster l. 4. §. quod aut. De usucap. ad-
 dit & alterum legis Attiniæ caput, quod in XII
 Tabulis prætermisum erat, eiusmodi: FURTIVA
 RES NON VSUCAPIATUR, NISI IN POTESTA-
 TEM EIUS, CUI SVBREPTA EST, REVERTA-
 TUR. Id ut XII Tabulis adiungeretur, quod erat
 necessarium, lata fuisse uidetur lex Attinia. Ad-
 monet autem Paulus, sic acceptum hoc esse, ut
 in domini potestatem debeat res reuerti: non in
 eius utique, cui subrepta est. Igitur (inquit Pau-
 lus) etsi creditori subrepta est, aut ei cui commo-
 data est: in potestatem domini redire debet. Ad-
 dit idem Paulus, tunc dici in potestatem domini
 rediisse, cum possessionē eius nactus sit, ut iussē
 auelli non possit: sed tanquam rei suæ. Nam si i-
 gnorans rem mihi subreptam, eman: non uide-
 ri in potestatem meam reuersam. Ante Paulum
 Julianus responderat l. qui fundum. §. ulti. Pro
 empt. furtiuam rem non intelligi in domini po-
 testatem redire, quamuis possideret: si modò i-
 gnorauerit subreptam sibi esse. & si seruum, qui
 tibi subreptus fuerit, ignorantem tibi tuum esse, pi-
 gnori dederit, & soluta pecunia eum Titio nēdi-
 tinent, ut intelligamus, quando (quod Iustinia-
 nus ait) uitio rei furtiuæ purgato, procedat e-
 ius usucapio. quod quidem & ad usucapionem
 rerum ui possessarum pertinet: quarum alioquin
 usucapionem inhiuerunt lex Iulia & Plautia,
 exēplo XII Tab. siue legis Attiniæ. Ac rem qui-
 dem ui uel metu uenditam, traditam uel posse, ab
 aliquo

aliquo bonæ fidei possessore longo tempore u-
 fucapi, dubium non est. l. 3. C. de his quæ ui met-
 cau. Sed quod ui quis eripuit, uel alio deiecto in-
 uasit, non magis quàm furtiuum ufucapi dici-
 mus: nam & atrocior hæc uis est. Venuleius ait,
 l. ult. Vi bon. rapt. Quod ui possessum raptum-
 ue fit, antequam in potestatem domini hære-
 dis ue eius perueniat, ufucapi lex uetat. Mirabi-
 tur fortasse aliquis, ecquid fuerit opus nouis hi-
 sce legibus Iulia & Plautia. Cum enim uis, fur-
 tum improbū fit: XII Tabulæ cūm furtiuarum
 rerum usu capionem inhiherent, ui possessarum
 satis inhiuuisse uidentur. Verūm animaduerte-
 re debemus, existimasse ueteres, interpretatio-
 ne non ita facilè legis prohibitionem aliò trahi
 posse. Crimen expilatæ hæreditatis, improbum
 quoque furtum esse dicitur. l. si te. C. ex quibus
 cau. inf. irrog. Quia tamen furtum propriè non
 est, non impedit rei ufucapionem. Furtū autem
 propriè esse non potest, quia nemo fit cui fur-
 tum fiat. nam hæreditas adhuc iacens dominum
 nullum habet. Sic hæreditariæ rei furtum fieri
 rectè Iulianus negauit. l. hæreditariæ. De furt.
 Adiecit tamen Marcellus ex eius sententia exce-
 ptionem hanc, nisi fortasse pignori rem dederat
 defunctus, aut commodauerat. his casibus hæ-
 reditiarum rerum fieri posse furtum, & ideo u-
 fucapionē impediri, Iulianus fatetur. l. his enim.
 De furt. Postremò & huc referendum est, quod
 Paulus l. pen. Ad leg. Iul. repet. ait, Quod contra
 legem repetundarum Proconsuli uel Prætori do-
 natum est, non posse ufucapi. hac autem lege im-
 pediri ufucapionem; priusquam in potestatem

eius à quo profecta res sit, hæredis uel eius, ueniat. Quæcūque tandem ea lex fuerit, lata fuisse uidetur ad exemplum XII Tabularum, legisque Attiniæ, itemque Iuliæ & Plautiæ. Porro Cicero lib. 1. de Legib. ait, in controuersia de finibus, XII Tabulas usucapionem intra quinque pedes esse noluisse. Dixi antea de hisce quinque pedib. quos lex XII Tab. relinqui uolebat inter fundos uicinos. Nūc dicimus, usucapi priuatim non potuisse. Ideo & post XII Tabulas lata est lex Mamilia, quæ idem cauit, & multis post annis Theodosius ita edixit: De spacio quinque pedum, qui ueteri iure præscripti sunt, sine obseruatione temporis arbitros iussimus iudicare. Extat hoc rescriptum Theodosij apud Frontinum. In Iustiniani Codice, Fin. regun. cap. 5 & 6. duæ eiusdem Theodosij hac de re constitutiones eodem anno editæ proponuntur, uiderurque posterior priorem interpretari. Prima ait: Quinque pedum præscriptione sumnota, finalis iurij libera peragatur intetio. Altera: Decernimus in finali quæstione, non longi temporis, sed tantummodo xxx annorum præscriptionem locum habere. Postremò Cicero libro secundo de Legib. tertium genus usucapionis lege XII Tabularum inhibitæ commemorat. ait enim, eam legem uetuisse usucapi forum, id est, uestibulum sepulchri. Neq; dissimile est quod Ulpianus tradit cap. 4. De mort. infer. Sed id rursus reperendum erit, cum XII Tabularum leges sepulchrales edentur.

P CAP. XXVII.
 Pompeius Festus lib. 18. de Verb. uet. significat.

cat. cum ait, tignum non solum in ædificijs quo
 utuntur, sed etiam in uineis appellari, subiicit:
 ut est in XII. TIGNVM IUNCTVM AEDIBVS VI-
 NEA. VE NE SOLVITO. Ulpianus ait l. 1. De tig-
 iniunct. Lex XII Tab. neque soluere permittit
 tignum furtiuum ædibus uel uineis iunctum,
 neque uindicare. quod prudenter lex effecit, ne
 uel ædificia sub hoc prætextu diruantur, uel ui-
 nearum cultura turbetur. Sed in eum qui conui-
 ctus est iunxisse, in duplum dat actionem. Pau-
 lus quatuor locis in Pandectis meminit huius le-
 gis. l. qui res suas. §. ult. De solut. l. de eo quod.
 De donat. inter uir. & uxor. l. gemma. Ad exhib.
 l. in rem actio. §. tignū. De rei uindicat. & quan-
 quam non eodem semper modo loqui constan-
 ter uideatur: si tamen singula prudenter & confi-
 deremus & distinguamus, facile omnia conue-
 nient. Illud initio hic obseruemus, legem XII
 Tab. tigni alieni, non etiam furtiui, expressim
 meminisse. sed quia ferè sit ut furtiuū sit, quod
 alienum est (semel nempe contracto furti uitio)
 Ulpianus hoc caput recitans, furtiui tigni memi-
 nit. Potest autem & furtiuū esse, & bona tamen
 fide iunctum. Sed & furtiuum non esse potest:
 ueluti quod à nemine unquā nisi bona fide con-
 tactum sit. Finge depositum apud aliquē fuisse,
 hæredemque existimantem id esse defuncti, suis
 ædibus iniunxisse: hoc tignum neq; furtiuum,
 neque mala fide iniunctum est. Quæsitum est,
 an tum quoq; de tigno iniuncto agi in duplum
 uelint XII Tabulæ. Certè durum esse uide-
 tur, bonæ fidei hominem duplum præstare.
 Sed Decemuiri tamen in uniuersum uidentur a-
 ctionem

ctionem in duplū dari uoluisse. ac fortasse confi-
 derarunt, simplam rei æstimationem, iustam fa-
 tis non fore compensationem: quòd tigni domi-
 nus saltem in eo sit deteriori conditione, quòd
 rem suā uindicare & cōsequi non possit. Paulus
 l. in rem actio. §. tignum. Derei uind. cum tradi-
 disse, tignum alienum ædibus iunctum uindi-
 cari non posse, neque eo nomine ad exhibendum
 agi propter legem XII Tab. nisi aduersus eum
 qui sciens alienum suis ædibus iunxit, subiecit:
 Sed est actio antiqua DE TIGNO IUNCTO, quæ
 in duplum ex lege XII descendit. Quibus uerbis
 non obscure significat, in duplum actionem dari
 aduersus eum, qui nesciens alienum suis ædibus
 iunxit: sicuti & alio rursus loco. Sed & Iulianus
 cum dixisset, dominum tigni iuncti uindicare
 nō posse, aut ad exhibendum ea de re agere, adie-
 cit, esse ex lege XII Tab. actionem DE TIGNO
 IUNCTO, in duplum. l. gemma. Ad exhib. Illud
 unum difficultatis non nihil habet, quod cum di-
 xisset Neratius, l. de eo quod. De donat. int. uir.
 & uxor de eo, quod uxoris in ædificium uiri ita
 coniunctum est, ut detractum alicuius usus esse
 possit, agi posse, quamuis nulla actione ex lege
 XII Tab. quoniam non sit uerisimile Decemui-
 ros de his sensisse, quorum uoluntate res eorum
 in alienum ædificium coniunctæ essent. Paulus
 notando subiecit hæc uerba: Sed in hoc solum
 agi potest, ut sola uindictio, soluta re, competat
 mulieri, non in duplum ex lege XII Tab. neque
 enim furtiuum est, quod sciente domino inclu-
 sum est. Sanè uideretur Paulus ad denegandam in
 duplum actionem, eius qui tigni dominus est,

confer-

consensum atque uoluntatem cōsiderare. Quod ad ipsum iniungentem, siue ædificātem attinet, ut in eum detur uel denegetur in duplum actio, non distinguit bona an mala fide, sciens an ignorans, tignum alienum iunxerit: sed quod ad eum qui agere uult, distinguit, sciuerit ne & consenserit, an uerò ignorarit. Quod mea uoluntate factum est, in iudicium uocare nec possum, nec debeo. Et qua tandem fronte pœnam inde petentem, quod ut fieret, ipse consensit? Neq; sanè furtiuæ res esse potest ullo modo, quæ non nisi domini uolūtate atreçtatur. Potest quidē tignum esse furtiuum, & bona tamen fide iniunctum. Quod uerò mala fide iniungitur, non potest non esse furtiuum. Sed is malæ fidei esse non potest, cui domini uoluntas suffragatur. Quid igitur, ubi dominus ignorauit, nihil ne intererit inter eum qui bona fide, & eum qui mala iniunxit? Aduersus eū qui malæ fidei est, uindicatio quoque datur, & ad exhibendum actio: non quidem ut conueniatur quasi possidens, sed ita quasi dolo malo fecerit, quo minus possideret, ut ait Ulpianus l. 1. ad fin. De tig. iniun. Sic accipiemus quod Paulus l. qui res suas. §. ult. De solut. ait, legem XII Tab. sciscere, tignum ædibus iunctum uindicari posse. Interim tamen id solui prohibuisse: sed precium eius dari uoluisse. Precium cum dicit, duplam æstimationem intelligere uidetur. Alio quoque loco l. in rem actio. §. tignum. De rei uind. similiter dixit Paulus, ad exhibendum agi posse cōtra eum qui sciens iūxit. quod Ulpianus interpretatus est. Ceterum sic agi non posse, ut tignum ipsum & dissoluatur & exhibeatur, nulla

nulla dubitatio est. aliter, atque de gemma alijs
 no auro inclusa. Propterea Paulus l. gemma. Ad
 exhib. Gemma (inquit) inclusa auro, uin
 dicari non potest: sed ut excludatur, ad exhiben
 dum agi potest. aliter, atque in tigno iuncto æ
 dibus, de quo nec ad exhibendū agi potest: quia
 lex XII Tab. solui uetat, & actione DE TIGNO
 IUNCTO ex eadem lege in duplum agitur. Huius
 legis rationem fuisse & causam, ne ædificia diru
 antur, rescindantur ue, Vlpianus, Iustinianusq;
 tradiderunt: l. 1. De tig. iniunct. §. cum in suo.
 De re. diuis. Fuit igitur & Decemuiris curæ, deco
 ra ciuitatis facies: noluerunt que ædificiorum ru
 inis deformari publicum aspectum: quod poste
 riores & Iurisconsulti & Cæsares dixerunt, l. 2. §.
 si quis. l. ult. Ne quid in loc. pub. l. 2. C. de ædif.
 pri. l. præscriptio. C. de oper. pub. Annis post
 XII Tabulas plusquam quingentis & sexaginta,
 imperante Adriano, Auiola & Panfa Cofs. ean
 dem ob causam factum senatusconsultum est,
 quod prohibuit ea legari, que ædibus iuncta sunt,
 sicuti in Pandectis ex Paulo relatum est, l. cetera.
 De lega. 1. & sanè Spartianus quoque testis est,
 Adrianum constituisse, ne qua domus dirueret
 tur, aliò transferendæ materiæ causa. Post edi
 tas XII Tab. Roma à Gallis capta incensaq; est,
 cum omnibus suis & tignis & ædificijs. Sed non
 propterea sublata est hæc tabula de tigno iniun
 cto. Imò uerò ciuitati instauradę tam ualde pro
 desse, quàm ipse Camillus potuit. Neque tamen
 ædium tantum conseruandarum causa lex hæc
 lata est, sed & uinearum: quarum cultura ne tur
 betur, ait Vlpianus, prouidenter legem XII Tab.
 effecit.

IN LEG. XII. TAB. 118

effecisse, ne quod ijs iunctum esset tignum, sol-
 ueretur. Sed & de uineis quippiam aliud fuisse
 in XII Tab. Festus significat, cum notat, in ijs
^{PARVNTVR VINEAE,} dictum esse pro ^{PVTAN-}
 TYR. Scio multos Rom. principes uineis saepe
 non fauisse. ut ille, qui uineta succidi uoluit: &
 qui edixit, ne quis nouellaret. Sed uiderint illi,
 quibus poterunt rationibus sua illa edicta tueri.
 Certè Am. Marcellinus lib. 14. testis est, tempo-
 re Constantij Imp. Romæ grauissimas fuisse se-
 ditiones propter inopiam uini. Porrò tigni ap-
 pellatione in hac lege contineri omnem materi-
 am uineis necessariam, uel ex qua ædificium con-
 stet, sex locis, l. 1. De tig. iniunct. l. tigni. De uerb.
 fig. l. tign. Ad exhib. l. in rem actio. §. tignum.
 Derei uind. l. adeò. §. appellatione. De acq. re.
 do. §. appellatione. Instit. De re. diuis. traditum
 est in iure Ciuili. Sed & Caius libro tertio ad le-
 gem XII Tab. notat, fabros tignarios dici non
 eos duntaxat, qui tigna dolarent: sed omnes qui
 ædificarent. cap. 235. De uerb. signif. Illud po-
 stremo loco prætereundum non est, diruto ali-
 qua ex causa ædificio, posse tigni dominum, qui
 duplum nondum est consecutus, tignum suum
 vindicare. tantisper enim prohibetur, dum iun-
 ctum est. Itaq; & Paulus cum de ijs agit, in qui-
 bus cessat potius, quàm extincta est obligatio, ti-
 gni alienis ædibus iuncti meminit. l. qui res. §.
 ult. De solut. Ac dissoluto quidem ædificio uin-
 dicanti suum tignum, nulla obijci poterit tem-
 poris præscriptio. Nam etsi furtiuum non esset,
 nulla tamen eius esse posset usucapio, tum quòd
 ea aduersus eum qui agere prohibetur, nulla sit,
 tum

tum etiam quòd sine possessione esse nō possit. Non possedidisse autem tignum, qui ædes possedit, constat. l. cum qui ædes. De usuca. Ceterum qui iam duplum esset consecutus, tignum vindicare non posset. l. adeò. §. illud. De acq. rer. dom. Ait quidem Vlpianus, l. 2. De tig. iniunct. Si de tigno iuncto actum fuerit, adhuc rei vindicationem competere. Sed uel de eo loquitur, qui frustra egit, nec est consecutus, quod persequetur: uel certè de tigno mala fide iuncto loquitur. Nam tum præter pœnam dupli esse potest uindictio, sicuti & ad exhibendum actio.

CAP. XXVIII.

CAius libro sexto ad legem XII Tabularum: Rem (inquit) de qua cōtrouersia est, prohibemur in sacrum dedicare. alioqui dupli pœnam patimur. Nec immeritò: ne liceat eo modo duriorē aduersarij causam facere. Sed duplum utrum fisco, an aduersario præstandum sit, nihil exprimitur. Fortassis autem magis aduersario: ut id ueluti solatium habeat, pro eo quòd potēntiori aduersario traditus est. l. ult. De litig. Ex hoc Caij loco sumitur coniectura, fuisse aliquod in XII Tabulis, de rebus litigiosis non dedicandis: & dupli pœna, si quis eas dedicandas obtulisset. Sanè cum quis olim rem aliquam manumittebat, sacrorum causa, hoc est, dimittebat de suo dominio, ut sacra fieret, & Deo ueluti offerrebat, religiose profiteri solebat re esse planè suam. Festus, PVRI, PROBI, PROFANI, SVI AVRI, dicitur in manumissione sacrorum causa: ex quibus PVRI significat, quod in usu spurco non fuerit: PROBI, quod rectè excoctum purgatumque sit:

sit: PROFANI, quod sacrum non sit, & quod sit
 omni religione solutum: SVI, quod alienū non
 sit. Hæc ille. Quid igitur, si esset litigiosum &
 controuersum? Suum adhuc quis dicere illud
 potest: sed non omnino. Certè abuti religione
 non debet, ut uexandi aduersarij causa rem illam
 ita manumittat, & dedicari uelit. Durior enim
 aduersarij litigantis conditio fit, cum illi obijci-
 tur fauorabilis causa sacrorum. Dixit Paulus:
 Imperatorem litis causa hæredem institui, inui-
 diosum est: nec calumniæ facultatem ex princi-
 pali maiestate capere potest. cap. 91. De hæred.
 instit. Sed multo est profectò inuidiosius, ex sa-
 crorum religione hanc facultatem capere. Neq;
 uerò dubium est, quin Pōtifex olim Romæ non
 dedicasset rem, quam esse litigiosam sciuisset. Cū
 pro Domo sua scribit, sine cuiusquam iniu-
 ria dedicationes aut consecrationes fieri debuis-
 se. Noster Iustinianus, dupli etiā pœna eum casti-
 gat, qui sciēs, quocunq; titulo rem litigiosam in
 se trāsferri patitur. l. ult. C. de litig. Quid multa?
 Martianus res litigiosas, inter eas refert, quæ pig-
 nori dari non possunt. cap. 1. §. ult. Quæ res pig-
 noli. poss. Ergo nō solūm consecrari, sed nec ali-
 ter abalienari, imò uerò ne obligari quidem pos-
 sunt, & sunt ueluti res exemptæ commercio,
 saltem inter uiuos. Nam ut hæredibus relinqui,
 sic & legari possunt, ut ex Iustiniani Nou. con-
 stit. 112. intelligi potest. Nam neq; edictum Præ-
 toris de alienatione mutandi iudicij causa facta,
 habet locum in alienatione testamentaria. Est e-
 nim hæc necessaria magis quàm uoluntaria. Sed
 tamen ut alius tunc quærendus potius est hæres

aut legatarius, quàm Imperator: sic ego existi-
 mauero, ne legari quidem rem talem posse, ut
 dedicetur. Sanè quarum rerum prohibetur alie-
 natio, multo magis, prohibetur & dedicatio. Mar-
 cellus cap. 12. De curat. fur. ut probet, rem furi-
 osi ab eius curatore dedicari non posse, ait, alie-
 nationem ei non usquequaq; competere. Di-
 cuntur autem res litigiosæ, de quarum proprie-
 tate uel dominio lis mota est. Et quidem oportet
 eum qui alienare prohibetur, esse in lite. cap.
 1. §. 1. De litig. Porro fuit etiam Prætoris edi-
 ctum de alienatione, mutandi iudicij causa facta:
 quod in Pandectis extat. sed propriè loquitur de
 iudicio futuro magis quàm præsentis: & statuit,
 contra eum qui rem propterea alienat, agi posse
 ad id quod interest, & actionem ad potentiores
 translata intercidere. De rebus consecrandis
 uel dedicandis, si quis plura quærat, ex Cicero-
 nis libro de Legibus secundo repetat. Sed cum
 ille hæc ex Platone describit, significat non fuisse
 XII Tab. De mysterijs consecrationum & de-
 dicationum leges fuisse iuris Pontificij, minime
 alioqui popularis aut peruulgati, scribit etiam
 pro Domo sua.

CAP. XXIX.

I Regem Solonis De iure & auctoritate testa-
 mentorum commemorat Plutarchus: & I-
 socrates in Æginetico testis est, nulla magis in re
 consensisse Græcos. Hoc igitur etiam exemplo
 commoti Decemviri Romani, legem suis Tabu-
 lis ascripserunt testamentariam: quæ uerbis non
 multis res plurimas maximasque complectere-
 tur. Certè uberrimum ueluti fontem continet
 grauissi-

grauissimarum disputationum, quæ in iure Ci-
 uili agitantur. Nos nobilissimæ huius legis uer-
 ba primùm requiramus: quæ certè quia nõ sem-
 per bona satis fide repetita sunt, magnas posteri-
 tati tenebras offuderunt. Iustinianus libro secun-
 do Institut. ad leg. Falcid. ait in hac lege ita cau-
 tum fuisse, VTI QVISQVE LEGASSIT REI SVAE,
 ITA IVS ESTO. Idem in Nouella constit. XXII
 scribit his penè uerbis eam usam esse: VTI LE-
 GASSIT QVISQVE DE RE SVA, ITA IVS ESTO.
 Pomponius cap. 120. De uerb. signif. hæc huius
 legis uerba commemorat: VTI LEGASSIT SVAE
 REI, ITA IVS ESTO. Vlpianus in ijs qui circum-
 feruntur eius nomine Titulis, cap. 11. magis inte-
 gram legem proponit: VTI LEGASSIT SVPER
 PECVNIA TVTELA'VE SVAE REI, ITA IVS E-
 STO. Sed aliqd tamè adhuc deesse uidetur, quod
 extat apud Cic. lib. 2. de Inuēt. & lib. 1. Rhetor. ad
 Heren. ubi hæc lex ita cõcipitur: PATERFAMILI-
 AS VTI SVPER FAMILIA PECVNIA'VE SVA
 LEGAVERIT, ITA IVS ESTO. Credo certè inte-
 gra huius legis fuisse hæc uerba: PATERFAMILI-
 AS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA TVTELA-
 VE SVAE REI, ITA IVS ESTO. Pomponius di-
 minutè retulit, detrahendo PATERFAMILIAS,
 deinde illud SVPER PECVNIA TVTELA'VE: quo-
 rum tamen uerborum mētio fit cap. 53. De uerb.
 signif. Iustinianus pro PATERFAMILIAS suppo-
 sit QVISQVE. Sed non admonitos hæc suppo-
 sitio uehementer fallere possit. Non enim De-
 testandi omnino quibuscunq; hoc ius legandi
 est, suis ciuibus, ijsq; sui iuris. Testamenti fa-

etio primùm dicitur & est iuris Ciuilis. Qui hoc
 itaque iure non utuntur, ut peregrini, hac testa-
 mentaria lege uti non possunt. Cicero cum pro-
 bare uult Archiam poetam esse ciuē Romanum;
 Testamētum (inquit) nostris legibus fecit. De-
 portatos, uel eos quibus aqua & igni fuit inter-
 dictum, item captos ab hostibus, non posse testa-
 mentum facere, quia ciuitatem amiserint, Iuris-
 consulti sæpe responderunt. Sed neque filiusfa-
 liusfa. cap. 6. De testa. Lex enim XII Tabularum
 patrifa. solum id tribuit: nec est priuati hominis,
 hoc ius alicui dare, cui lex ista non dat. Sed cur si
 filiusfa. lex non dat? Quoniam nihil suum haberet
 Tit. 20. Sed & mulierē quæ se capite non demi-
 nuit, hoc est, quæ emancipata nō est, nō posse testa-
 mentū facere, dixit Cicero in Topic. ad Trebat.
 & lib. septimo Epistol. ad eundem. Sed & dubi-
 to, an olim materfamiliās omnino potuerit hac
 lege testamētum facere. Certè cum Calatis comi-
 tijs hoc fiebat, uix est ut potuerit, quæ nullam ha-
 bebat cum comitijs cōmunionem. Sed alioqui
 per æs & libram cur non potuisset? Quid si muli-
 er sit in potestate tutoris, ut olim mulieres erant
 in perpetua tutela? Tutore auctore poterat testa-
 mentum facere. Lilius libro 39. meminit liber-
 tinæ mulieris, quæ olim testamentum Romæ fe-
 cerit, tutore petito à Tribunis & Præto. Por-
 rò his uerbis: VTI LEGASSIT, ITA IUS ESTO.
 Pomponius ait latissimam potestatem tributam
 uideri & hæredis instituendi, & legata & libera-
 tes dandi, tutelas quoq; constituendi. Sed id in-
 terpre-

terpretatione coangustatum esse, uel legum, uel
 auctoritate iura constituentium. Nos singula ui
 deamus. Legandi uerbum hic accipitur pro eo
 quod Iurisconsulti propriè dicunt testari, cum
 de ultimis uoluntatibus agunt. Sæpe etiam re
 linquendi uerbo utuntur in eadem significatio
 ne. Multum autem interest, in primis obseruare,
 ius testamentorum ex hac lege descendere, ex
 æque dependere. Ac Cicero quidem libro ter
 tio de Finibus tradit, ex naturali hominum affe
 ctione primùm nata esse testamenta. Sed uis eo
 rum & ius & auctoritas, & denique forma, ex iu
 re ciuili, & hac lege est. Certè cum testamentum
 sit sententia de eo quod post mortem nostram fi
 eri uolumus, uideri potuisset infirma hæc uolun
 tas in illud tempus collata, quo domini amplius
 non sumus. Sed lex ista fecit, ut illa rata esset:
 quasi etiam publicè interesset, suprema homi
 ni iudicia exitum habere, ut ait Paulus l. 5. Quæ
 ad. testa. aper. Vlpianus quidem ait, non impro
 priè posse nos dicere, lege etiam obuenire hære
 ditatem, quæ ex testamento defertur: quia ex le
 ge XII Tab. testamentariæ hæreditates confir
 mantur. l. 130. De uerb. signif. Porro etsi quid
 in XII Tabulis de forma & solennibus testamen
 torum præscriptum fuerit, certò dicere non pos
 sim: tamen non dubito, aliquid fuisse scriptum.
 Nam etsi simpliciter hic dicatur: *VTI LEGASSIT,*
ITA IUS ESTO: tamen intelligi facillè potest, de
 eo id dictum esse, qui ritè legassit. Sæpe etiam di
 cunt Iurisconsulti, ratas esse ultimas uoluntates
 morientium. Sed ritè tamen conceptas esse debe
 re, ut ratæ sint, intelligūt. Ipse Iustinianus Nou.

constit. 22. exemplo XII Tabularum hanc quoque legem edit: *ἔγω νόμος ἢ τοῦ διαθεμίου βουλῆ*. Sed solennia tamen testamentorum propterea non tollit. Sanè & ante XII Tabulas Romani habuerunt sua in procinctu testamenta, sicuti Plutarchus in Coriolano ostendit. Testamenta, quæ calatis comitijs fiebant, antiquissima etiam fuerunt. In quibus comitijs cum testamentis fiebat & sacrorum detestatio, ut ait Gellius lib. 15. cap. 27. quæ nihil aliud erat, quàm solennis & testata denunciatio. Caius certè libro sexto ad legem XII Tabularum, notauit hoc esse detestari, capite 238. De uerb. signif. Tertia testamentorum uetus forma, quæ diutissimè in usu fuit, erat, cum libripens adhibebatur, & familiæ emptor cum quinque testibus. Factam fuisse in XII Tabulis mentionem libripendis, & eorum qui se sinunt testarier, suprâ notauimus: & ad causam testamentorum id pertinuisse uideri, suprâ dixi cap. 7. Sanè cum Festus significet, scriptum in XII Tab. fuisse, *QVI NEXVM FACIET, MANCIPIVM QVE, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO.* Nexum autem fuisse, quodcunque per æs & libram gerebatur: in eo quæ etiam genere testamenti factionem fuisse: conijcere possemus, illud caput ad testamèta quoque pertinuisse. Id quæ ut magis etiâ suspicer, facit Cicero, qui lib. 1. de Orat. ad causam testamètariâ refert istud, *VTI LINGVA NVNCVPASSIT*: quod & fuisse scriptum in XII Tabulis ait. Credo itaque ex lege XII Tabularum testamenta facta fuisse per nexum, hoc est, per æs & libram, & solennem eius generis mancipationem. Testamentum porro esse iustam contesta-

contestationem, sententiam uel, de eo quod
 quis post mortem suam fieri uult, Ulpianus & Mo-
 destinus definiunt. Iustam uocant, quod & ritè fi-
 eret: & ex iure Ciuili, hoc est, XII Tabulis descen-
 deret: cum Codicilli moribus tantum introdu-
 cti sint. Vnde & uetera illa discrimina inter lega-
 ta & fideicommissa. Sed huius legis uerba uidea-
 mus. His uerbis *VTI LEGASSIT*, Pomponius
 dixit latissimam potestatem tribui, primum hæ-
 redis instituendi. Quid? Etiam ne ex hæredis scri-
 bedi filijfa. Sic uidetur. Nam etsi Solon hoc non
 permitteret, ut ex eius lege, quæ extat apud Plu-
 tarchum, apparet: tamen alia fuit patria potestas
 ciuium Rom. ut iam illud omittam, quod Ari-
 stoteles scripsit, hoc patri permittendum esse.
 Suos hæredes potuisse ex hæredari, cum & occi-
 di potuerint, ait Paulus cap. 11. De libe. & posth.
 Qualis, quantaque fuerit patria potestas Roma-
 norum, dixi in Romulo. Eam XII Tabulis con-
 firmatam etiam fuisse, dicam suo postea loco. Ceterum
 post XII Tabulas, placuit ut certam bono-
 rum suorum portionem pater filiofa. relinque-
 ret. Alioqui filiofa. sine causa ex hæredatus, de
 inofficioso testamento patris queri posset. Quid
 si pater filiumfa. non ex hæredarit, sed præterierit?
 Non uidetur ex lege XII Tabularum, iniustum
 propter præteritionem fuisse testamentum. nam
 & præteritio pro ex hæredatione fuit. Quanquam
 in illa, quam in hac, uoluntatis quæstio maior
 esse potuerit: An pater præterierit filium, quia
 ex hæredem esse uellet? an, quia uiuere non puta-
 ret? Qualis & illa quæstio fuit, cuius Cicero me-
 minit libro primo de Orat. Sed post XII Tabu-

las receptum fuit, iniustum planè & inutile fore testamentum, in quo suus hæres præteritus esset. Porrò cum lex ista latissimam tribueret potestatem hæredis scribendi, uidetur & permisisse institui posthumum etiam alienum. Theophilus ad titul. De bon. possess. putat hoc ueruisse legem XII Tabularum: quod Prætor deinde correxerit. Sed quodam loco scribit Iustinianus, iure Ciuili non potuisse posthumum alienum adire ex testamento hæredem. Alio uerò loco ait, potuisse olim hæredem institui. Potuit certè per legem XII Tab. Sed media illa iuris prudentia, quæ subtilior esse uoluit, & plerunque nodum in scirpo quæsiuit, & ius illud suum Ciuile (ut specialiter appellatur) disputando introduxit post XII Tabulas, ut Pomponius significat, primùm uidetur improbasse alieni posthumi institutionem: præsertim cum incertum esset, an nasceretur. Ceterùm nulla satis fuit iusta causa, cur tali interpretatione restringeretur lex XII Tabularum. In successione legitima, posthumos, qui in utero essent, nemo negauit haberi pro iam natis, ut suo loco dicemus: & (ut ut Iuriscōsulti de institutione alieni posthumi multa cauillarentur) tamen obtinuit sentētia Galli, alienos quoque posthumos, ueluti fratris filios legitimos, nobis hæredes fieri posse. l. penul. De lega. 1. Cur ergo dubitabimus, an hac lege potuerint ex testamento fieri hæredes? Sanè & Solonem statuifse, ut posthumi possint tales scribi hæredes, testis est ille inter opera Galeni libellus, in quo quæritur, an sit animal, quod est in utero. Cur crederemus hanc Solonis legem non placuisse

Decemuiris? De ijs qui hæredes institui, uel ex testamento hæreditatem capere non possunt, dictum suo loco fuit. Illud nunc dico, ius substitutionis quæ uulgaris esse, & uerbis ciuilibus fieri dicitur, ex hac quoque lege descendere: cum pupillaris substitutio dicatur introducta moribus, quia ex iure patriæ potestatis descendit. Porro & hac lege latissimam quoq; potestatem dari legata & libertates tributam esse, Pomponius ait. Sed non temerè adijcit, fuisse postea per alias leges coangustatam & constrictam. Hac lege licebat, totam etiam hæreditatem legatis exhaurire. Lex uerò Furia uetuit legare ultra mille asses. Lex deinde Voconia noluit legatariū plus capere, quàm hæres caperet. Tandem lex Falcidia non nisi bessem legari posse, ut quadrans hæredi omnino seruarietur, uoluit. Quod ad libertates atinet, lex Furia siue Fusia Caninia similiter statuit, ex tribus seruis non nisi duos testamento manumitti posse: & si plures essent serui, certum alium modum eorum quibus testamento libertas dari posset, præscripsit. Postremò & tutelam constituendi potestatem latissimam hac lege tribui, ait Pomponius: sed eam quoque constrictam deinde fuisse. Verba legis erant: *VTI LEGASSIT SUPER PECVNIA TUTELA'VE REI SVAE*. Hæc autem uerba, *PECVNIA TUTELA'VE* pro coniunctis accipienda esse, ait Paulus: quia tutor separatim sine pecunia dari non possit, capite 53. De uerb. signif. Potuit tamen paterfamilias etiam exhæredato filio, tutorem testamento dare, cap. 4. De testa. tute. Sed id ex alia lege XII Tabularum, qua lege concessum fuisse parentibus

bus testamento tutores dare liberis, si modò eos
 haberent in potestate, ait Vlpianus cap. 1. De te-
 sta. tute. & nos postea suo loco dicemus. Illud
 nunc sit huius capitatis, quemlibet posse pupillo,
 quem instituit hæredem, dare tutorem, qui pe-
 cuniam saltem illi ita relictam tueatur: quasi in
 rem potius quàm in personam detur. cap. 4. De
 confir. tut. cap. 4. De testa. tute. Certè tutoris
 datio neque imperij, neque iurisdictionis est: sed
 ei soli cõpetit, cui nominatim hoc dedit uel lex,
 uel S. C. ut Vlpianus ait. l. 8. §. 1. De tute. Cæte-
 rum ut hac lege ciui demum Romano & patris-
 concessam esse diximus hanc testandi legandi-
 ue potestatem: sic & ciuibus tantum Romanis
 testamento legari potuit, non etiam peregrinis.
 An id quoque fuerit huius legis, quæritur. Sanè
 lex Falcidia, cum primo capite ueluti repereret
 sententiam huiusce legis, simpliciter dixit, QUI
 CIVIS ROMANVS QVIBVSQVE LEGARE VOLET.
 Secundo uerò capite suam ira rogationem per-
 fert: QVICVNQVE CIVIS ROM. QVIQVE CIVI
 RO. &c. Sed existimo tamen in hac quoque lege
 XII Tab. idem intelligi debuisse. Nam & cum
 testamentum fieret per nexum, hoc est, per æs &
 libram, non nisi inter ciues Romanos id fieri po-
 terat: quorum erat ius ciuile, quod XII Tabulis
 continebatur: ut scribit Boetius ad Topica Ci-
 ceronis. Postremò horum uerborum, ITA IVS
 ESTO, nemo non uidet maximam esse uim. Cer-
 tè iuris etiam publici esse testamenti factionem,
 ait Papinianus, l. 2. De testa. Et in lege Falcidia
 dicitur iure publico legare, qui testamèto legat.
 l. 1. Ad leg. Falc. Certè testamento tanquam lege
 domi.

dominium statim transferri, ipsoque (vt loquimur) iure potest. Et quidem iure antiquo, ait Vlpianus in Tit. cedere diē legatorū ex tēpore mortis testatoris: per legē uerò Papiā, ex aptis Tabularis. Quod etiā ualde necesse est diligēter obseruare.

CAP. XXX.

Cicero libro secundo de Inuent. & similiter auctor Rhetoricorum ad Herennium, coniungit hæc duas leges: PATERFA. VTI SUPERFAMILIA PECVNIA VESVA LEGASSIT, ITA IVS ESTO. SI PATERFA. INTESTATO MORITVR, FAMILIA PECVNIA QVE EIVS AGNATORVM GENTILIVM QVE ESTO. De prioriam dictū est: de posteriori nunc est dicendum, Ac illud in primis dico, non omnino omnia eius hæc uerba fuisse. illa, SI INTESTATO MORITVR, XII Tabularū, Paulus quoq; significat capite 9. De libe. & posthu. Sed illa, AGNATORVM GENTILIVM QVE, mihi non satisfaciunt. Nam XII Tab. uidentur primū nominasse suos hæredes. Deinde & de posthumis suis egisse, qui tempore mortis adhuc erant in utero. Tertio de nepotibus, qui sui agnascerentur, uel per successionem quasi agnascerentur. Postremo de consanguineis & agnatis. Hæc (inquam) quatuor ordines descripsisse x uiri uidetur. Callistratus cap. 220. De uerb. signif. expressam in XII Tabulis fuisse suorum appellationem, notat. Vlpianus cap. 195. De uerb. signif. dicit hæc etiam fuisse uerba legis XII Tabularū, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Et in Titulis, cap. 26. hæc rursus commemorat ex XII: SI INTESTA

TVS MORITVR, CVI SVVS HAERES NEC EXTRA
 BIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.
 Sed & fuit quintum quoddam caput de legiti-
 mis hæreditatibus libertorum, intestatò morien-
 tium. Nos de singulis ordine uideamus. Quan-
 quam lectorem admoneo, ut coniungat & con-
 ferat nostram iuris Catechesim, ubi hunc quoq;
 locum perstringo. Primùm huius legis uerbail-
 la, *SI INTESTATO MORITVR*, notat Paulus re-
 ferri ad id tempus, quo testamētum destituitur,
 non quo moritur. cap. 9. De lib. & posthu. Inde
 autem probat, si hæres institutus omiserit hære-
 ditatem, nihilominus legitimum hæredem ex
 hac lege esse posse. Certè intestatus dicitur ex
 priè, qui testamentum non fecit, cum iure facere
 potuisset: ut ait Vlpianus cap. 1. De suis & legit.
 Sed intestatus tamen etiam hic dicitur, qui testa-
 mentū facere nō potuit. Sed & qui fecit, sed non
 iustum: uel etiam qui iure fecit, sed quod postea
 ruptum est: uel denique si irritum, aliter factum
 sit, intestatus esse dicitur. Quid igitur, si quis
 intestatus moritur? lex defert hæreditatem: &
 propterea uocatur hæc hæreditas legitima. Po-
 test etiam ita appellari testamētaria, quia & eam
 confirmat lex xii Tabularum. Sic (inquam) po-
 test dici lege obuenire, qui ex testamento defertur.
 cap. 130. De uerb. sign. Sed appellari magis so-
 let legitima, quæ ex lege xii Tabularum defertur.
 cap. 11. De iure pat. cap. 2. De suis & legit. Ita-
 que & Paulus legitimam opponit testamētariae,
 cap. 8. De petit. hæred. Et hæredem institutum
 legitimo, cap. 9. De libe. & posth. Et Pomponi-
 us hæc quoque opponit, lege hæredem esse, &
 esse

esse testamento hæredem: cap. 29. §. 1. De statu-
 lib. Atque huius quidem legis maior etiam uis
 est, quàm testamenti. Vnde & Vlpianus in Titu-
 lis, cap. 19. ait, hæreditatem antequam adeatur,
 in iure cedi posse abs legitimo hærede: sed non
 nisi post aditionem cedi posse ab hærede testa-
 mentario. Sed quomodo & quibus lex ista de-
 fert hæreditates intestatorum? Hoc enim prius
 uidendum est in uniuersum. Legebant x uiri le-
 gem Solonis, quæ etiam num extat apud Demo-
 sthenem in orat. *ὀπισθ' ἀγρίου λιμήρου*. Sed ius quod-
 dam subtilius commenti sunt ex iure patriæ po-
 testatis, quod Romæ iã erat moribus receptum.
 Paulus cap. 7. De capi. minut. indicat lege XII
 Tab. hereditates deferri ciuilitèr magis quàm na-
 turaliter. non enim simplex ius naturæ, aut san-
 guinis, aut cognationis, sed ciuile quoddam ius
 sui & agnationis & familię hic secuta est. Paulus
 quidem cap. ult. De bon. damnat. ait, cùm ratio
 naturalis, quasi lex quædã tacita liberis parètum
 hæreditatem addiceret, ueluti ad debitam suc-
 cessionem eos uocando: propterea & in iure Ci-
 uili, suorum hæredum nomen ijs inditum esse.
 Sed si rationem naturalem hic secuti essent x ui-
 ri, in suis hæredib. non hæfissent: neq; hic aliam
 eorum, quàm emancipatorum liberorum, cau-
 sam esse putassent. Quid igitur? secuti potius
 sunt ciuilem quandam, ut dixi, suam rationem,
 & consuetudinem, & in primis ius sui, ut uocat
 Vlpianus. Certè suorum hæredum nomé ex hac
 lege descendere uidetur. Filios suos simpli-
 citer appellant interdum Iurisconsulti, cap. 20.
 §. 2. De bon. poss. contra tab. cap. 18. De lega.
 præst.

preſt. Sed poſthumos ſuos ſimiliter etiam dicitur
 Intelligunt autem ſuos hæredes, quales ſunt ſi-
 lijſa. appellanturque Sui hæredes, quia ſuam po-
 tius quàm alienam rem conſequi videtur, & re-
 tinere potius quàm conſequi, cap. 1. §. ult. De
 bon. lib. quia iam antea uiuo patre domini quo-
 que fuiſſe uideantur. cap. 13. De ſuis & leg. Pri-
 ſcianus, eruditus profeſſor Grāmaticus, qui tem-
 pore Iuſtiniani noſtri uixit, ita ſcribit lib. 17. Di-
 ſcretionis cauſa ſolet cum genituo poſſeſſo-
 ris addi nominatiuus poſſeſſiui: ut, ſuus Cice-
 ronis filius hæres eſt patris conſtitutus: ſuus di-
 citur, ad diſcretionem illius qui ſecundum le-
 ges ſuus non eſt: id eſt, ſub poteſtate patris le-
 gitimi non eſt. Inſignis eſt hic locus Priſciani.
 Sed profeſſor Iuriſconſulti, cum hic ſuū dicunt,
 hæredē magis quàm filium notāt. Iuſtinianus
 ait, inſteſtorū hæreditates ex lege ^{xii} Tab. pri-
 mum ad ſuos hæredes pertinere. Et ſimul admo-
 net, ſuos hic dici, qui in poteſtate morientis fue-
 rint. Sed qui hoc dicit, partim dicit plus, par-
 tim minus, quàm hic ſit neceſſe. Plus dicit, quia
 non eſt omnino neceſſe, ut tempore mortis fue-
 rint in poteſtate. Quid enim ſi poſthumi ſint, qui
 tempore mortis nōdum nati erant? Vtique (in-
 quit Vlpianus) & ex lege ^{xii} Tabularum, ad
 legitimam hæreditatem, is qui in utero fuit ad-
 mittetur, ſi fuerit editus: & ſolet remorari infe-
 quentes agnatos, quibus præfertur, ſi fuerit edi-
 tus. Inde & partem facit ijs, qui pari gradu ſunt.
 cap. 3. §. 4. De ſuis & legit. Diocletianus Imp.
 Inſteſtato defuncto (inquit) poſthumum hære-
 dem, quam ſororem, licet conſanguineam, habe-
 ri po-

lustratus cap. 220. De uerb. sig. scribit, legem XII
 Tabularum, suorum appellatione comprehen-
 dere & nepotes & pronepotes, & cæteros qui ex
 his descendunt. Sed ratio huiusce comprehen-
 sionis in hac lege nõ intelligeretur, nisi si illa, quã
 dixi, successio explicatè intelligatur. Plus est,
 quod iam dicam. Si filius factus sit suus hæres, tamen
 ex hac lege nepos ex altero filio, hæres simul esse
 poterit. Nam & si filius factus suum primũ gradum
 teneat, tamen fratris etiam locum non occupat;
 sed cum is uacuus sit, in eum succedit nepos, &
 cum suo patruo cõcurrit. Quo iure? Iustinianus
 in ea specie simpliciter hac ratione utitur, quòd
 æquum esse uideatur, nepotem in locum patris
 sui succedere. Sed hoc ipsum XII Tabulis com-
 prehensum fuisse dicamus. Vt intestato (in-
 quit Diocletianus Imp.) defuncti filius, & nepos
 ex alio, qui mortis tempore in rebus humanis
 non inuenitur, manentes in sacris pariter succe-
 dant, euidenter lege XII Tab. cauetur. l. 3. C. de
 legit. lib. Quid si sint tantum nepotes ex filijs? I-
 dem Diocletianus rescripsit, in stirpes fore hære-
 des, non in capita. l. 2. C. de leg. libe. Id quoq;
 ex subtili ratione XII Tabularũ descendit. Por-
 rò nullũ hoc iure fuisse sexus discrimen inter li-
 beros, si sui alioqui hæredes essent, manifestum
 est. proptereaquẽ Iustinianus & sæpe & uerbo-
 se laudat hoc nomine legem XII Tabularũ. Sed
 nos interea tamen obseruemus, ex ipso iure suo-
 rum hæredum nasci quoddam discrimen. Nam
 cum ij qui ex filiabus descendunt, sui non sint,
 certè nec legitimi esse possunt hæredes ex XII Ta-
 bulis. Sed neque filius matri ex ijs hæres erit: nõ
 enim

enim est illi suus, cum in eius potestate non sit. Sed agnatus proximus mulieris intestatæ hæres erat, ex hac lege. Quod cum uisum esset postea nimis subtile, & uerò iniquum (ut in summo iure summa interdum est iniuria) & denique prope contra naturam, ut mulieris hæreditas fratri potius quàm filio deferretur: factum est senatusconsultum, ut naturaliter filius intestatæ matris hæres esset, etsi ciuilitè esse non posse uideretur. Sic enim Paulus cap. 7. De cap. dimin. ait, Senatusconsulta deferre naturaliter hæreditates, contra XII Tab. Sed de liberis hoc rectè dicitur. Ulpianus cap. 1. §. 9. Ad Senat. Tert. allegat hæc uerba Senatusconsulti: SI NEMO FILIORVM, EORVM VE QVIBVS SIMVL LEGITIMA HAEREDITAS DEFERTVR, VOLET AD SE EAM HAEREDITATEM PERTINERE: IVS ANTIQVVM ESTO. Illud postremò ex antiquitatis memoria hic repetam, quod Labeo in suis ad XII Tabulas commentarijs annotauerat: uestales uirgines olim nulli intestato successisse, sicuti neq; ijs quisquã intestatis succedebat ex hac lege. Eorum enim bona in publicum redigebantur, ut scribit Gellius lib. 1. cap. 12. Haftenus de primo ordine legitimorum hæredum, qui sui propriè dicuntur. De secundo nunc uideamus, eorum nempe qui dicuntur propriè agnati: & à suis in hac lege distinguuntur. Quanquam interdum & agnati sui dicantur: ut Paulus ait, proximiores ex agnatis suos dici. cap. ult. §. 1. De gradib. Sic filius patri agnatus proximus modò esse, modò non esse dicitur. cap. 12. De suis & legit. Si nemo suus hæres sit, ex lege XII Tabularum ad agnatum proximum

mum pertinere hæreditatem, ait Iustinianus.
 Ulpianus in Titulis, cap. 26. apertius id exponit:
 Si sui hæredes non sunt (inquit) ad consanguineos, id est, fratres & sorores ex eodem patre: si
 nec hi sunt, ad reliquos agnatos proximos, id est,
 cognatos uirilil sexus, per mares descendentes,
 eiusdem familiæ intestatorum ingenuorum hæ-
 reditates pertinent: id enim cautum est lege XII
 Tab. AC SI INTESTATVS MORITVR CVI SV
 VS HAERES NEC EXTABIT, AGNATVS PROXI
 MVS FAMILIAM HABETO. Postrema huius legis
 uerba etiã recitantur cap. 195. De uerb. sig. Sed &
 Ulpianus cap. 1. §. 7. & cap. 2. De suis & legit. Post
 suos (inquit) statim cõsanguinei uocantur: post
 consanguineos, admittuntur agnati. Sanè uer-
 ba legis XII Tab. non uidetur separatim aliquid
 de consanguineis, aut aliter quàm de reliquis a-
 gnatis quicquam statuisse. Sed superior tamen
 Ulpiani locus discrimen quoddam uetusti iuris
 notat: quòd in consanguineis nullum fuerit se-
 xus discrimen, sicuti neque in suis. non enim mi-
 nus soror quàm frater, ut non minus filia quàm
 filius, hæres est. Sed in reliquis agnatis aliquod
 fuit discrimen, quòd fratris sororis uel filia, ut fi-
 lius, non esset hæres. Vnde hoc discrimen natum
 fuerit, dicere non facile possum. Certè & Ulpia-
 nus cap. 2. De suis & leg. cum describit agnatos
 qui sunt legitimi hæredes, eos qui sunt uirilil se-
 xus nominat. Sed hoc potius dicendũ esset, cum
 de legitimis tutelis quæritur. Sanè lex Voconia
 etiam lex XII Tab. Porrò quod in ordine suo-
 rum dixi lege XII Tab. tribui posthumis, tribue-
 tur

tur & in ordine cōsanguineorum & agnatorum.
 cap. xl. De suis & leg. De fratris filio posthumo
 dicitur aliquando fuit: quia ueteribus non
 placebat, posse institui hæredem. Sed obtinuit
 Galli sententia, alienos etiam postumos posse
 legitimos esse intestatorum heredes. Alienos uo-
 car, qui nō sunt sui postumi: sed non ita tamen
 sunt alieni, ut etiam extranei sint. Præterea di-
 ligenter obseruandum hic est, nominatim agna-
 to proximo deferri hæreditatem, & (quod Vlpia-
 nus dixit) primū cōsanguineis, deinde agna-
 tis reliquis. Nam successio de gradu in gradum
 nulla hic est: hoc est, filius unius fratris cum fra-
 tre defuncti intestati non concurret hoc iure. Et
 ubi nullus est frater: fratrum filij in suo tertio gra-
 du ita consistunt, ut ex eo nihilominus ad hære-
 ditatem pertingant. proptereaque in capita eam
 diuidunt, potius quàm in stirpes: contra, quàm
 in suis. Vnde hoc rursus discrimen? Lex XII Ta-
 bularum, suos generaliter iubet esse hæredes: a-
 gnatis uerò proximis nominatim defert hæredi-
 tatem. Mirum est sanè, ueteribus tantillam uer-
 borum differentiam sine alia ratione fuisse satis
 ad tale tantumque rerum discrimen constituen-
 dum. Sed nunc interpretis, non Censoris partes
 accipi. Itaque pergo. Neque uerò iam quero,
 quid lex XII Tab. statueret, si suus hæres, hæ-
 res esse nollet. Erat enim is eo iure necessarius.
 Sed querere meritò possum, si cōsanguineus, uel
 agnatus proximus, hæres esse nollet: an sequens
 hoc iure admitteretur & succederet? Equidem
 existimo, XII Tabulas talem successionem con-
 celsisse. Nihil enim in ijs, earumque temporibus

uideo, cur credam non fuisse concessam. Negatam tamen postea esse scio, præsertim cum de caudis lata Papia lex esset. Ulpianus apertè ait, cap. 2. De suis & legit. si consanguinei sint, licet non adierint hæreditatem, legitimis non deferri hæreditatem. Ecquò igitur hæc recidebat? *Ca. xi. Tabulis ita cautum fuerit, certè Prætores tandem edito suo edicto successorio uoluerunt, ut cum proximus agnatus nollet esse hæres, sequens perinde admittefetur, atq; si prior ille nullus fuisset. Porro Cicero & auctor Rhetoricorum ad Herennium, ut supra dixi, hanc legem ita concipiunt, ut non solum agnatis, sed & gentilibus hæreditatem deferre intelligatur, sicuti & curationem furiosi. Paulus quoque capite 53. De uerb. sig. meminit antiquæ huius clausulæ, ^{AGNATORVM GENTILIVM QVE:} & hæc uerba coniuncta monet accipi pro separatis. Ego hæc non solum legis de curatione furiosi, sed etiam huius de intestatorum hæreditate, uerba fuisse, uix audeo affirmare: quanquam esse profectò potuerint. Pli-nius in Paneg. de hæredibus domesticis loquens, ait eos bona mereri sanguine, gentilitate, factorum denique societate. Cicero Verr. 3. Minutij (inquit) testamentum erat nullum. Lege hæreditas ad gentem Minutiam ueniebat. Idem libro 1. de Orat. scribit nobilem fuisse causam, de qua Centum uiri iudicauerunt, cum Marcelli ab liberti filio, stirpe: Claudij Patricij eiusdem hominis hæreditatem, gente ad se rediisse dicerent: fuisseque tunc oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis iure dicendum. Vellem equidem, illæ orationes de utroq;*

utroque iure, uel etiam ipsum de hac causa Centumuirale iudicium sententia' ue extaret. Mitto illud scrupulum, quod de libertina hæreditate quæreretur. Prius uideamus quid stirps, quid gentilitas esset: & an ab agnatis gentiles discernantur, & quomodo. Ac Cicero quidem interdum stirpem separare uidetur ab agnitione & gente: ut lib. De legib. agnationem, gentem, stirpem commemorat. Suntque qui stirpem generaliter accipiunt, pro cognatione. Sæpius tamē agnationis & gentis uerbis duobus cōtentus est Cicero: & stirpis agnationis' ue uerbo uti uidetur in eodem genere, sicuti & gentis, generis, gentilitatis in altero. Plinius sanguinem & gentilitatem dixit. Crassus apud Ciceronem libro 1. de Orat. ait in causis Centumuiralibus uersari iura gentilium & agnationum. Sed res hæc adhuc tota ualde obscura est, & cōfusa. Quidam ita putant agnatos & gentiles fuisse eosdem, quidam ita diuersos, ut neutri teneant quod quærimus. Qui nam sint agnati, satis constat. Qui nam hic dicantur gentiles, quæritur. Scæuola iuriscons. apud Ciceronem in Top. definit Gentiles, qui inter se eodem nomine sunt: & qui ab ingenuis oriūdi sunt, quorum nemo seruitutem seruiuit, nec capite diminutus est. Breuius Festus: Qui (inquit) ex eodē genere nati, & simili nomine appellantur. Primum sola nominis similitudo, aut eiusdem appellatio non tribuit ius gentilitatis. Facit tamē ut Gentiles latè dici possint. Nam & Plinius seruos appellat gentiles suorū domitorū, quia eodē prænomine appellaretur. ut Marcipor, id est, Marci puer. Cicero Tullium regem

uocat suum gentilem: cum tamen alioqui ab eo genus non traheret. Quid igitur? ut eius gentilitatis competat, sufficit, quod Festus indicat, idem nomen & genus? Vellem Festus rem hanc diligentius exposuisset. Ac rectè quidem notat, gentem ex multis familijs constare. Sed tunc quoque queri potest, quid familias uocet. Certè Gentiles & eiusdem & nō eiusdem familiae dici possunt, prout Iurisconsulti familiae uerbo uariè uentur: & obseruandum est, non hic quaerere de gentilibus, qui habent iura gentilitatis: hoc est, iura hereditatum & tutelarum legitimarum. E quidem non puto Sceuolam in definitione Gentilium temerè addidisse, Qui capite non sunt diminuti. Itaque etiam requiro, ut in aliam gentem arrogatione non trāsierint, sua relicta: quod Cicero narrat fecisse Clodium. Quid igitur? Rectè Ulpianus l. 195. De uerb. signif. Iure proprio (inquit) familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub unius potestate. Communi iure familiam dicimus omnium agnatorum. Nam etsi patrefa. mortuo, singuli singulas familias habent: tamen omnes qui sub unius potestate fuerunt, rectè eiusdem familiae appellabūtur, qui ex eadem domo & gente prodi sunt. Hic Ulpianus unam gentem uniuersæ agnationis uocat. Ego similiter æstimo gentilitatem, cui competūt iura hæreditatum & tutelarum. Atq; hinc quidem intelligi etiam potest, non satis hæc definire scriptores huius ætatis, alioqui eruditos, qui familiam, stirpem, agnationem, idem esse docēt: gentilitatem uerò, longè aliud esse quippiam. Porrò quod Cicero de Marcellis abs liberi filio, stirpe:

stirpe: & Claudijs, gēte, hæreditatem ad se redi-
 se contententibus, narrat: monet etiam nos, ut
 de libertorum hæreditatibus legitimis uidea-
 mus. Ulpianus l. 195. De uerb. sig. cum dixisset,
 in lege XII Tab. AGNATVS PROXIMVS FAMI-
 LIAM HABETO, familiæ nomine res ipsas intel-
 ligi: addit, familiæ quoque uerbum ad personas
 referri, cum de patrono & liberto lex ita loquitur,
^{ex} EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM: & le-
 gem eam loqui de singularibus personis. Sed
 quid sibi lex illa alioqui uoluerit, non exponit.
 Ac Cicero quidem superiori loco etiam comme-
 morat, in Centumuirali iudicio certatum fuisse,
 cum quidam Romam in exilium uenisset, & se
 ad aliquem quasi patronum applicuisset, testa-
 toque esset mortuus. In ea causa ius applicatio-
 nis obscurum & ignotum, patefactū in iudicio
 & illustratum esse à patrono, ait Cicero. Si hoc
 ius tunc obscurum erat, multo nunc est profectò
 magis. Fuit fortasse species quædam clientelæ.
 Sed clientibus, ut libertis intestatis, successisse
 patronos, non legi. De libertis autem ecquid
 in XII. Ulpianus in Titulis, cap. 29. inquit: Ci-
 uis Romani liberti hæreditatem lex XII Tabu-
 larum patrono defert, si intestato sine suo hære-
 de libertus decesserit. Sic & Iustinianus libro 3.
 Institut. Ita demum (inquit) lex XII Tabularū
 ad hæreditatem liberti uocat patronum, si inte-
 status mortuus esset libertus, hærede suo nullo
 relicto. Idem iuris tribuebatur & patronæ: sed
 & patroni patronæ uel liberis utriusque sexus.
 Obseruandum autem est in his, ut in agnatis in-
 genuorum dictum est, proximum tantum uo-
 cari,

cari, nullamque esse in locum alterius successio-
 nem: & propterea in capita, non in stirpes diuidi
 hæreditatem. In iisdem Vlpiani Titulis scriptum
 est: Si sit patronus, & alterius patroni filius, ad so-
 lum patronum hæreditas pertinet. Patroni fili-
 us, patroni nepotibus obstat. Ad liberos patro-
 norum, hæreditas defuncti pertinet, ut in capi-
 ta, non in stirpes diuidatur. Sed ex Pandectis for-
 tasse testimonium quæritur. Iulianus cap. 23. §. 1.
 De bon. lib. Si (inquit) libertus intestato dece-
 serit, relictis patroni filio, & ex altero filio duo-
 bus nepotibus nepotes non admittentur, quãdiu fi-
 lius esset: quia proximum quemque ad hæredi-
 tatem liberti uocari, manifestum est. Si autem
 ex duobus patronis alter unum filium, alter du-
 os reliquisset: dixi, uiriles inter eos partes fieri.
 Cæterum omnibus & patronis & patronorum
 liberis lex XII Tabularum semper prætulit suos
 hæredes libertorum. Postea uerò tam edicto Præ-
 toris quàm lege Papia factum est, ut & cum suis
 hæredibus patroni concurrerent. Non describã
 ius nouum post XII Tabulas receptum. De anti-
 quo nunc tantum dicere institui. Sed illud quod
 omnino est huius loci, dico, quod lex XII Tab.
 tribuit patrono, Prætores postea tribuisse patri,
 contracta fiducia emancipati, tanquam manu-
 missori: non tamen huius liberis, sicuti illius.
 cap. 1. Si quis à par. ma. quia neque ius patris sit
 hæreditarium, sicuti est domini. Præterea illud
 hic obseruandum est, quod Pomponius ait, capi-
 tis deminutione perire legitimas hæreditates,
 quæ ex lege XII Tab. ueniunt: quoniam definit
 suus hæres uel agnatus rectè dici. quæ autem ex
 legibus

legibus nouis aut Senatusconsultis ueniūt, non
 utique perire. cap. 11. De suis & leg. Paulus cap.
 7. De cap. diminit. causam discriminis exponit:
 quia lege XII Tab. hæreditates deferantur agna-
 tis, qui desinunt esse, familia mutata. Ex nouis
 autem legibus plerunque hæreditates sic defe-
 rantur, ut personæ naturaliter designentur: ut Se-
 natulconsulta deferunt hæreditatem matri & fi-
 lio. Ergo per XII Tabulas deferuntur ingenu-
 orum hæreditates suis tantum hæredibus & agna-
 tis. Sui autem esse desinunt & agnati, minima ca-
 pitis diminutione: hoc est, emancipatione, uel fa-
 milia mutatione. Sed hæreditates quas lex XII
 Tab. defert patrono, non ut agnato defert: pro-
 ptereaq; talis diminutio capitis ad eas interuer-
 tendas non pertinet. Illud postremò notandū
 est, quod Vlpianus cap. 195. notat, in his uerbis
 FAMILIAM HABETO, familiae uerbū ad rem refer-
 ri. Auctor Rhetoricorum ad Herennium, pecu-
 niam & familiam in hac quoque lege cōiungit.
 Sic igitur ueteres appellarunt hæreditatem, siue
 res hæreditarias. Cum autē lex XII Tabularum,
 et si numero singulari utatur, tamē omnibus qui
 eodē gradu sunt, deferat hæreditatem, de familia
 quoq; erciscunda siue diuidēda x uiri legē addi-
 derunt. Sed priusquam ad eam ueniamus, dicen-
 dum est, ecquid illi de sepultura defunctorum
 statuerint. Nam & ad causam hæreditariam ea
 pertinent: & hæredes de hæreditate diuidenda
 prius agere non solent.

CAP. XXXI.

Cum ex Rom. antiquo iure pontificio mul-
 ta de religione sepulchrorum dicta essent

apud Ciceronem libro secundo de Legib. inquit
 » Att. Video quæ sint in Pontificio iure, sed quæ-
 » ro ecquid nam sit in legibus. M. Pauca sanè Ti-
 » te, & uti arbitror, non ignota uobis: sed ea non
 » tam ad religionem spectant, quàm ad ius sepul-
 » ciorũ. HOMINEM MORTVVM (inquit lex in XII)
 » IN VRBE NE SEPELITO, NE VE VRITO. Cre-
 » do, uel propter ignis periculum. Quod autem
 » addit, NE VE VRITO, indicat non, qui uratur, se-
 » peliri, sed qui humetur. Att. Quid? qui post
 » XII in urbe sepulti sunt clari uiri? M. Credo, Ti-
 » te, fuisse aut eos, quibus hoc ante hanc legem
 » uirtutis causa tributum est, ut Publicolæ, ut Tu-
 » berto, quod eorum posterì iure tenuerunt: aut
 » eos, si qui hoc, ut Fabricius, uirtutis causa soluti
 » legibus, consecuti sunt. Sed in urbe sepeliri lex
 » uetat. Sic decretum à Pontificum collegio, non
 » esse ius in loco publico fieri sepulcrum. Hæc ex
 » Cicerone. Alia quædam capita in XII de sepul-
 » cris, translata de Solonis legibus esse ait, de qui-
 » bus mox uiderimus. Sed adijcere poterat, & hæc,
 » quam iam retulit, inde repetitam esse. Certè an-
 » nis adhuc post Solonem ducentis, Athenienses
 » pertinacissimè eam legem seruabant. Nam Ser-
 » uilius Sulpicius scribit ad Ciceronem, nunquam
 » se ab ijs potuisse impetrare, locum ut sepulture
 » darent M. Marcello intra suam urbem: neque id
 » antea cuiquam concessisse. Cicero pro Flacco, si-
 » gnificat Smyrnegos non dissimilem legem habu-
 » isse: sed fuisse in priuilegio faciliores. Describit
 » enim eorũ plebiscita de Castricio mortuo: qui-
 » bus primùm contineri ait, ut in oppidum intro-
 » ferretur: quod alijs non conceditur. Plutarchus
 » in

in Arato scribit, ueterem quoque apud Sicyonios legem fuisse, *ἡ δὲ νόμος ἐστὶν παλαιὸς τῶν Σικυονίων*. Mitto, quod ex Polybio narrant, Tarentinos, cum accepissent oraculum, futuros se beatos, si cum pluribus habitarent: intra urbem suos mortuos sepeliri uoluisse. Sed ad Ciceronem rectè adijcitur, quod Plutarchus scribit tributum esse singulari iure uiris triumphalibus, & eximijs Imperatoribus, ut in ipso etiam foro sepelirentur. Erant autem & sepulcra hæreditaria. Plutarchus nominatim ait, quod Valerio Publicolæ tributum erat, ut in urbe sepeliri posset, eius quoque posteris tributum fuisse: sed eos sua ætate ufos eo iure non esse, magis quod nollét, quàm quod non possent. Sanè quod ante XII Tabulas singulari iure tribuebatur, etiam indicat iure communi non licuisse. Itaque nihil in ista lege fuit nouum. Cæterùm non solum ad urbem Romam ea pertinuit, sed & ad alias deinde ciuitates orbis Romani. Ac Ulpianus quidem cap. 3. De sepul. uol. scribit Adrianum Imp. pœnã statuisse quadraginta aureorum, in eos qui quem in ciuitate sepelirent: & in Magistratus, qui hoc paterentur: locumque publicari iussisse, & corpus transferri. Addit Ulpianus, ad tollendas municipales leges quæ hoc permittunt, imperialia rescripta suam uim habere, & in omni loco ualere. Huius legis XII Tab. causam Cicero fuisse notat, ignis periculum: sicuti & alterius, quæ uetat rogû propius quàm sexaginta pedes adijci ad ædes alienas. Sed alteram tamen ex iure Pontificio causam adiungit, locum publicum non posse obligari priuata religione sepulcrorum. Paulus libro 1.

Sentent.

Sentent. Corpus (inquit) in ciuitatem inferri non licet, ne funestentur sacra ciuitatis. Diocletianus Imp. Mortuorū reliquias, ne sanctum municipiorum ius polluatur, intra ciuitatē condi, iam pridem uetitum est. l. mortuorum. C. de relig. Atque hæc propriè ratio ad sepultra pertinet: illa uerò quæ periculum incendij obtendit, non nisi ad rogos & busta. Obseruandum autem est, in XII fieri mentionem comburendi cadueris: qui tamen mos non nisi posterioribus seculis Romę ualde usitatus fuit. Plinius scribit, ipsum cremare apud Romanos nō fuisse ueteris instituti. Sed hoc fuisse institutū, cum terra conditi eruerentur: & tamen multas familias seruasse priscum ritum: sicuti in Cornelia nemo ante Syllam traditur crematus. Idem scribit Cicero libro 2. de Legib. Sequitur apud Ciceronem: Iam cætera in XII minuendi sumptus, lamentationesque funeris, trāslata de Solonis ferè legibus. HOC PLVS (inquit) NE FACITO. ROGVM ASCIA NE POLITO. Sunt qui legendum potius esse putent, HOC OPVS NE FACITO. Nam & paulo post Cicero ait, Solonis lege sanctum fuisse, ne quis sepulcrum faceret operosius, quàm quod decem homines effecerint triduo: neque id opere tectorio exornari licuisse. Opus tectorium erat, polita quædam incrustatio & inductio. Et Cor. Tacitus ait, ueteres Germanos monumentorū operosum honorem, ut grauem de functis, aspernatos esse. Sic itaque hoc referendum esset ad ipsum sepulcrum, siue monumentum: reliqua ad sepulturam & sumptum funeris. Et sanè Cicero, ut cæterorum sumptuum, sic etiam

etiam sepulcrorum modum rectè requiri ait. Non
 sibi prudètes in Pandectis, diligenter sepulturam
 ab sepulcro distinguunt: & huius opus, quàm il-
 lus sumptum minus esse necessarium aiunt: &
 verò modum in sumptu sepulcri siue monumen-
 ti, magis quàm in sepulture aut funeris, requirunt.
 Quæ de re consulere oportet cap. 14. §. 5. & cap.
 37. De relig. & sumpt. fun. & cap. 1. §. ult. & cap.
 2. Ad leg. Falcid. & cap. 50. §. 1. De petit. hæred.
 Cæterum si hæredes ultrò uelint sine fraude le-
 gariorum edificare amplum aliquod sepulcrum,
 non putarunt Iuriscōsulti esse prohibēdos. Imò ue-
 rò Prætor edixit, QVO MINVS SEPVLCRVM SINE
 DOLO MALO AEDIFICARE LICEAT, VIM FIERI
 VETO. Et addit Ulpianus, hoc interdictum ideo
 propositum esse, quia religionis interest monu-
 menta extrui & exornari. cap. 1. §. 1. De mort. in-
 fer. Sed redeamus ad XII: ROGVM ASCIA NE
 POLITO. Nimiè profectò deliciæ, uel potius ine-
 ptia sunt hominum, ex dedolatis & affabrè per-
 politis lignis pyram aut rogam, qui illa mox ab-
 sumet, excitantium. Sed exasciatum monumen-
 tum edificare licuit. Cicero post illud caput: No-
 stis (inquit) quæ sequuntur. Quæ illa fuerint,
 uix nunc possumus diuinare. Sed fortasse illud
 sequebatur, VINO ROGVM NE SPERGITO. Pli-
 nius lib. 14. cap. 12. scribit hanc fuisse Numæ re-
 gis legem. Sed potuit & in XII Tabulas postea
 referri. Certè & Cicero meminit sumptuosæ re-
 spersionis, hac lege prohibite. Sed & Festus: Mur-
 chata (inquit) potione usos antiquos indicio
 est, quod XII Tabulis cauetur, ne mortuo inda-
 tur, ut ait Varro lib. 1. Antiquit. Non immora-
 bor

bor recitãdis ueterũ ceremonijs funerarijs. Aliò
 enim nũc propero. Sequitur apud Ciceronẽ: Ex
 » tenuato sumptu, tribus ricinijs, & uinculis pur-
 » puræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamen-
 » tationem: MVLIERES GENAS NE RADVNTO,
 » NE'VE LESSVM FVNERIS ERGO' HABENTO.
 » Hoc ueteres interpretes, Sex. Ælius, L. Acilius,
 » non satis intelligere se dixerunt: sed suspicari,
 » uestimenti aliquod genus funebris. L. Ælius,
 » lessum, quasi lugubrem eiulationem, ut uox ipsa
 » significat: quod eo magis iudico uerũ esse, quia
 » lex Solonis id ipsum uetat. Idem paulo post:
 » Posteaquam, ut scribit Phalereus, sumptuosa fie-
 » ri funera, & lamẽtabilia cœpissent, Solonis lege
 » sublata sunt: quam legem eisdem propè uerbis
 » Decemuiri nostri in decimam tabulam coniece-
 » runt. Nam de tribus ricinijs, & pleraque illa, So-
 » lonis sunt. de lamẽtis uerò expressa uerbis sunt:
 » MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NE'VE LES-
 » SVM FVNERIS ERGO' HABENTO. Idem libro se-
 » cundo Tuscul. cùm negat eiulatum esse conces-
 » sum, ait, hũc nimirum esse fletum, quem ^{XII} Ta-
 » bulæ in funeribus adhiberi uetuerunt. Quod
 » quoque eius meminit libro undecimo, Plinius
 » scribit enim, infra oculos esse malas homini tan-
 » tum, quas prisca genas uocabãt, ^{XII} Tabularum
 » interdicto radi à feminis eas uetantes. Sed ipsius
 » Solonis legem conferamus. Plutarchus, quod il-
 » le in hoc genere constituit, fatetur in Romanas
 » etiam leges esse translatum. Quid autem is con-
 » stituerit, his uerbis exprimit: ἐπέσθηε καὶ τοῖς ποί-
 » θεισι νόμος, ἀπειργόντα τὸ ἄτακτον καὶ ἀνόλαστον. Item ἡ
 » μυχὸς

μαχαίς λιπομοσώνων, καὶ τὸ θρηνηεῖν πεποιμησέναι, καὶ τὸ λιωνίων ἄλλοι οὐ τὰ φαις ἑτέρων ἀφείλον. Edictum Praetoris de luctu, & luctus tēpore mulieribus praescripto, in Pandectis extat. Sed alia nunc perfecta

Quod de tribus ricinijs ait Cicero,

translatum ex lege Solonis: certè Solon tres tantum uestes mulieribus in pompa funebri concessit. Eas Romani ricinia uocarunt. Hi (inquit Festus) qui XII interpretati sunt, ricinium dixerere rogam, qua mulieres utebantur, praetextam clauo purpureo. Nonius, docens quis olim dicitur pullus color, allegat haec Varronis uerba:

Ut dum supra terram essent, ricinijs lugeret, fustis pupurae dicitur, quidam tuniculam purpuream legi mallent. At hoc est, interpretatione auge

re sumptum, quem lex minuere uult. Scio apud Lium libro 34. in cōcione L. Valerij scriptum esse, magistratib. in colonijs, municipijsq; & Romanis in hmo genere magistris uicorum, togae habere tantum infigne, sed etiam ut cum eo cremetur mortui. Verum id ego permissum fuisse post XII Tabulas, & quidem aduersus eas, non dubito.

De tibicinibus decem nihil est quaestio: quanquam & tubicines funeribus adessent. Propertius: *Nec tuba sit fati uana querela mei.* In quadam oratione M. Catonis nominantur tubicines, liticines & siticines. Liticines erant, qui libano cantabant. Siticines uerò, qui canere solebant apud sitos, id est, sepultos: ut Capito olim interpretatus est. Gell. lib. 20. cap. 2. Sequitur apud Ciceronem: Caetera item funebria, quibus

luctus

„ luctus augetur, XII fustulerūt. HOMINI (inquit)
 „ MORTVO, NE OSSA LEGITO, QVO' POST EV
 „ NVS FACIAT. Excipit bellicam peregrinamq;
 „ mortem. Quid? an uoluerunt Decemviri eor-
 dem loco cineres condi, quo cadauer urebatur,
 ne eorum translatio sumptum luctum ue nouū
 adferret? Eorum tamen qui uel in bello uel pere-
 grè mortui essent, ossa legi, & demum referri po-
 tuisse constat. Repertum est uetus testamentum
 Fauonij cuiusdam, qui in Lusitania, in bello con-
 tra Viriathum occubuit, præscribens hanc suis
 hæredibus conditionem: ut eius ossa in urbem
 referant, & sepulcro condant. Vlpianus capite
 14. De relig. ait, impensam peregrè mortui, quæ
 facta est, ut corpus perferretur, funeris esse. Ve-
 cturam nominat Macer, cap. 37. De relig. Sanè
 arculã quò conditum est corpus, si res exigat, in
 locum commodiorem transferri licere, ait Mar-
 tianus cap. 39. De relig. Deniq; Pomponius me-
 minit huius conditionis: Si pecunia certa detur
 in funus, impensasque corporis in aliam regio-
 nem perferendi, l. penult. §. 1. De conditionib.
 Sequitur apud Ciceronem, ut Manutius restitui-
 „ it: Hęc præterea sunt in Legibus, de unctura cir-
 „ cumputationeq;: SERVILIS VNCTVRA TOLLI-
 „ TOR, OMNIS QVE CIRCVM POTATIO, quæ &
 „ rectè tolluntur: neque tollerentur, nisi fuissent.
 „ NE SVMPVOSA RESPERSIO, NE LONGAE CO-
 „ RONAE, NE ACERRAE PRÆFERANTVR. Quod
 se uidetur, quæ ex familia pollinctorū sublata fuit
 tur. Nimis etiam sumptuosa atque curiosa fuit
 Ægyptia unctura cadauerū. Sed cadauer alioqui
 ungere,

ungere, licuisse uidetur. Certè Macer Iurifconf. cap. 37. De relig. ait funeris sumptū accipi, quicquid corporis causa, ueluti unguentorum, erogatum est. Notum est illud Ennij, *Tarquinij corpus bona fœmina lauit & unxit.*

Sed & Christianos quoque ueteres unxisse suorum cadauera, testes sunt Tertullianus & Arnobius. Porro quod ad circumpotationem attinet, uidetur fuisse epulum quoddam funebre. Cicerò sanè de moribus ueterum Atheniensium in funeribus loquens: Sequebantur (inquit) epulæ, quas inirent propinqui coronati, &c. Deinde ait hæc sublata esse Solonis lege, eamque legem à Decemuiris relatam in XII Tabulas: sed contemptā postea à Romanis fuisse, cubium nō est. Ipse Tertullianus in Apolog. cap. 14. Quid (inquit) ad honorandos deos facitis, quod non etiam mortuis uestris conferatis? Ædes proinde, aras proinde. Quid differt ab epulo Iouis, filiciorum? à sympullo, obba? ab aruspice, pollinctor? Nam & aruspex mortuis apparet. Quod de aris ait Tertullianus, significat contemptam fuisse hanc quoque legem de acerris. Sic enim Festus scribit uocatas fuisse aras illas, quæ ante mortuum poni solebant, & in quibus odores incensebantur. Et uerò uidentur xuii hoc egisse, ne quis cadauer diuinis honoribus afficeret. Verùm & Cicero ipse hanc legem contempsit, qui suæ Tulliæ defunctæ non solum aram, sed etiam facinum excitare uoluit. Quod ad longas coronas attinet, quas præferri in funere uetant Duodecim: uellem, antiquus Claudij Saturnini liber de Coronis, quæ Tertullianus legit, extaret, ut res

tota melius intelligeretur. Miror certè ipsum Tertullianum in lib. de Cor. mil. non meminisse huius legis. Longas coronas quidam hic dicuntur lemniscatas. Erant autem lemnisci, dependentes ex coronis fasciolæ. Sed quales quales fuerint longæ coronæ, uidentur propriè Dijs fuisse, quæ cadaueribus hic negantur. Nam quæ ad diuinos honores non pertinebant, non uidentur hac lege mortuis negari. Tertullianus ait, à seculo coronari & ipsas Libitinas. Arnobius lib. octauo, non solum scribit Ethnicos coronasse suorum cadauera: sed & accusasse Christianos, qui id non facerent. Cicero quoque pro Flacco narrat, plebiscito Smyrnegorū placuisse, ut imponeretur aurea corona mortuo Castricio. Sed & leges XII Tab. quasdam coronas cadaueribus & funeribus reliquerunt. Sequitur apud Cicero-

» nem: Illa iam significatio est, laudis ornamenta
 » ad mortuos pertinere, quòd coronâ uirtute par-
 » tam, & ei qui peperisset, & eius parenti sine frau-
 » de esse lex impositam iubet: credo quæ quod erat
 » factum, ut uni plura fierent, lectique plures infer-
 » rentur, id quoque ne fieret lege sanctum est: qua
 » in lege cum esset, NEVE AVRVM ADDITO, quam
 » humanè excipit altera lex, ut QUOI AVRO DEN-
 » TES VINCTI ESSENT, ASTIM CVM ILLO SE-
 » PELIRE, VRERE, NESI FRAUDE ESTO. Hæc Cic.
 Plinius lib. uigesimo primo, capite tertio, ubi de
 coronis agit, illam priorem legem de corona par-
 ta, magis integram edit, & obiter interpretatur.
 » Semper (inquit) auctoritas uel ludicro quæsitum
 » rum fuit. Namque ad certamina in circum per lu-
 » dos & ipsi descendebant, & seruos suos quosque
 mitte-

mittebāt. Inde illa XII Tabularum lex: QUI CO-
 RONAM PARIT, IPSE PECUNIA VE EIVS VIR-
 TYTIS ERGO EI DVITOR. Vulgò legitur ARGVI-
 TOR, sed mendose. Emendo, DVITOR: ut sæpe,
 DVIRI, pro DARI, ueteres dixerunt. Sequitur
 apud Pliniū, quod uitiose etiam uulgò legitur:
 Quā serui, equi ue meruissent, pecunia partam,
 lege dici nemo dubitauit. Quis ergo honos? ut
 ipi mortuo, parentibusque eius dum intus posi-
 tus esset, foris ue ferretur, sine fraude esset imposi-
 ta. Aliās in usu promiscuo ne ludicre quidem e-
 rat. Hæc Plinius, qui hanc legem interpretari ui-
 detur de coronis Circensibus. Sed paulo post sa-
 tis significat, coronas magis promiscuas deinde
 fuisse. Nam loquēs de funere Africani: Qua (in-
 quit) parte ferebatur, populus flores è prospectu
 omni sparfit: & iam tum coronæ Deorum ho-
 nos erant, & larium publicorum priuatorumque,
 & sepulcrorum & manium. Porro quod lex
 prohibet plura funera uni fieri, pluresque lectos
 inferri, sicuti antea fiebat, repudiatum postea e-
 tiam est: & magis deinde, quam prius factum, id
 profectò fuit Romæ. Cæterum non minus ine-
 prum fuit, quòd cum XII Tabulæ nollent auro
 cadauera ornari, patiuntur ea non solum sepeli-
 ri, sed etiam uri cum dentibus infitijs, auro de-
 uinctis. Sic & paulo antè ex Liuio notauit, tandè
 etiam permissum fuisse, ut cum toga sua prætex-
 ta multi cremarentur. Prudentiores sanè fue-
 re nostri postea Iurisconsulti. Vlpianus cap. 14. §.
 4. De relig. Non oportet (inquit) ornamenta
 cum corporibus condi, nec quid aliud huiusmo-
 di: quod homines simpliciores faciunt. Sed &

Papinianus libro tertio Responsorum scripsit,
 non ualere ineptas uoluntates defunctorum cir-
 ca sepulturam, ueluti uestes, aut si qua alia su-
 peruacua, ut in funus impendantur. cap. 13. ad
 fi. De lega. 1. In lege ^{ASTIM} pro, ^{ET BVM} di-
 ci, uetus est. Cicero libro 2. de Legib. ^{AST} ^{OLLA}
 dixit pro, ^{ET ILLA}. Antea autem notauimus, pro ^{ET}
^{VM}, ^{IM} ueteres dixisse. ^{NE SI FRAUDE} pro ^{SINE}
^{FRAUDE}, restituit Manutius ex Festo. Sic enim
 in uersis syllabis ueteres scripsisse. in lege tamen
 Falcidia nostro more scribitur ^{SINE FRAUDE}. I-
 mo uerò & in ipsis XII Tabulis infra, capite 47.
 » Postremo loco Cicero: Duæ sunt (inquit) præ-
 » terea leges de sepulcris, quarum altera priuato-
 » rum ædificijs, altera ipsis sepulcris cauet. Nam
 » quòd rogum bustum'ue nouum uetat propius
 » sexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domi-
 » no, incendium ueretur acerbum. quòd autem fo-
 » rum, id est, uestibulum sepulcri, bustum'ue usu-
 » capi uetat, tuetur ius sepulcrorum. Hæc ex Cic.
 » Apparet autem, legem priorem de busto tantum,
 » non etiam de sepulcro, in quo nullum est ignis
 » periculum, loqui. Caius libro quarto ad legem
 » XII Tab. commemorat quãdam Solonis legem:
 » Si quis prope ædificium alienum fodiat sepul-
 » crum, debere tantum spacij intermedij relinque-
 » re, quanta erit eius fosse profunditas. & ad eius
 » legis exemplum scriptum fuisse in XII Tabulis,
 » ait cap. ult. Fin. regum. Idque nos antea etiam
 » annotauimus. Quid igitur, si fiat contra legem?
 » Pomponius capite 3. De mort. infer. Si propius
 » (inquit) ædes tuas quis ædificet sepulcrum, o-
 » pus nouum tu nunciare poteris. Sed factò opere,
 » nullam

nullam habebis actionem, nisi quod ui aut clam. Si propius ædificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus sit, postea eum prohibere non poterit ædificij dominus, quo minus ædificium mortuum eò inferat, uel monumentum ædificet, si ab initio domino sciente hoc fecerit. Quod ad alteram legem, quæ uetat forum usucapi, uel bustum, in primis occurrit quod Ulpianus cap. 4. De mort. infer. ait, longa possessione ius sepulcri non tribui ei, cui iure non competit. Sed & loca religiosa non posse usucapi, docet Iustinianus libro tertio Institut. de usucap. Porro ueteres forum appellasse uestibulum sepulcri, Festus etiam notat.

CAP. XXXII.

DIxi antea, cum lex XII Tab. pluribus, qui eodem gradu sunt, hæreditatem deferret, de huius quoque diuisione egisse. Neq; uerò solum de familia eriscunda: sed & de alia quadam diuisa (ut ita loquar) diuisione, quæ ipso prius iure fit. De ea igitur primùm etiam uideamus. Cicero pro Rosc. Com. Simillima (inquit) & maximè genuina societas hereditati est. Quemadmodum socius in hæreditate habet partem, sic hæres in hæreditate habet partem. Ut hæres sibi soli, non cohæredibus petit: sic socius sibi soli, non socijs petit. & quemadmodum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissoluit, hæres ex ea parte qua adiit hæreditatem, socius ex ea qua societatem coijt. Hæc Cicero. Non est sane omnino firma hæc comparatio, neque quod de hæreditate cõmuni dicit, satis est perpetuum. Neque tamen dubito, quin Cicero tum cogita-

rit de lege XII Tab. de qua nunc agere instituo, ut & latissimè eam patere sentio. Valerianus Galienusque aiunt, manifesti & indubitati iuris esse, defuncto creditore multis relictis hæredibus, actionem personalem inter eos ex lege XII Tab. diuidi. l. i. C. si unus ex plur. hæ. Sic & alibi rescriptum est, l. i. C. De except. debitores hæreditarios unicuique hæredum, pro portione hæreditaria, antiqua lege obligatos esse. Sed & Diocletianus l. ult. C. de act. hæredit. Lex XII Tab. (inquit) euidentissimè facit hæredes, creditoribus hæreditarijs obnoxios. Seuerus quoque & Antoninus rescripserunt, l. i. C. si cert. pet. explorati iuris esse, hæreditaria onera ad scriptos hæredes, pro portionibus hæreditarijs, pertinere. Quod secutus Decius Imp. ait, placuisse, pro hæreditarijs partibus, hæredes onera hæreditaria agnoscere, etiam in fisci rationibus, l. 2. C. de act. hæred. Denique Valerianus Galienus quæ l. i. C. de anno. & tribu. Æs alienum (inquiunt) pro portione, ex qua quisque defuncto hæres exire præstari oportere. Si quis ex Pãdectis locum huius generis requirat, unum ex multis profertur. Paulus l. hæredes. §. idem iuris. Fam. erciscun. loquens de pecunia à testatore, qui plures hæredes reliquit, promissa: Hæc obligatio (inquit) diuiditur per legem XII Tab. Nunc rem ipsam uideamus, & ordine singula propius excutiamus. Principiò autem quæ iam protuli principum rescripta, eò ferè omnia pertinent, ut ostendunt, hanc legem propriè pertinere ad obligationes personales, ex quibus neque creditoris hæredes agant, neque debitoris hæredes conueniantur,

tur, nisi pro portionibus hæreditarijs. Cæterùm
 hypothecaria actio, quæ in rem est, singulis cre-
 ditoris hæredibus in solidum datur: & aduersus
 eum solum hæredem, qui rem obligatam possi-
 det. l. 1. & 2. C. si unus ex plu. hæred. l. 2. C. de act.
 hæ. Quòd si res ipsa diuisa sit, & à pluribus pro
 parte possideatur, tamè actio hypothecaria non
 diuidetur, sed aduersus eum quoque in solidum
 dabitur, qui partem possidet. quanquam de taci-
 ta illa hypotheca, quæ legati nomine datur, non
 idem dicamus. Hæc enim cum primum consti-
 tuatur in eas res, quæ ab defuncto ad hæredes
 iam peruenerunt: ut diuiditur inter hæredes prin-
 cipalis actio personalis, quæ legati nomine com-
 petit, sic & hypothecaria: ut non obligatæ intel-
 ligantur res hæreditariæ, quæ ad hæredes perue-
 nerunt, nisi pro qua parte hæredes sunt. l. 1. C.
 Comm. de lega. Neque dissimile illud est, quod
 Constantinus statuit l. 2. De debitor. ciuit. Vt si
 ciuitas mutuum pecuniam crediderit, bona debi-
 toris qui soluendo non est, in alios etiam trans-
 lara, quòdammòdo teneantur, sic ut possessores
 conueniri possint, non in solidum: sed pro rata
 parte, pro qua res illas possident. Cæterùm alio-
 qui tam indiuidua est actio hypothecaria, ut eti-
 am si res obligata diuisa sit, non tamè diuidatur:
 sed in partem quoque rei detur in solidum. Sanè
 cum rem hæreditariam pignori obligatam hære-
 des debitoris uendidissent, & euictionis nomi-
 ne pro portionibus hæreditarijs spondissent:
 & alter creditori pro sua parte soluisset quod de-
 bebat: sed pro altera parte nihilominus creditor
 rem in solidum euicisset: placuit propter indiui-

sam pignoris causam, utrunque ab emptore con-
 ueniri posse: ei tamen qui iam soluerat, dari iudi-
 cium familiæ eriscundæ contra cohæredem. l.
 67. De euiet. Obseruemus auté hypothecariam
 magis esse indiuisam, & minus ad legē 12. Tab.
 pertinere, quàm ipsa rei uindictio. Nā hæc licet
 tantū detur cōtra possessorem: tamē inter ipsius
 hominis hæredes saltē diuiditur, ut dominium
 ipsum: neque unus uindicat, nisi pro sua parte.
 Sic enim dominium, ut personalis obligatio di-
 uiditur. At ius pignoris ne inter ipsius quidem
 creditoris hæredes diuiditur. Vnus etiam in so-
 lidum semper rem persequitur: & licet non pe-
 tat suam nisi partem debiti, tamen nisi si ea solua-
 tur, petit in solidum re obligata sibi cedi ab eo
 qui possidet. Sed id etiam exposui in Commen-
 tar. de Pignorib. & hypoth. Porro & tributa,
 quæ ratione rei debentur, in solidum ab eo hære-
 de exiguntur, qui rē possidet. l. 1. C. de ann. & tri-
 bu. Sed & ubi hæreditaria obligatio personalis
 quidē est, pertineret tamen non ad quantitatem
 dandam, sed ad speciem aliquam certam restitu-
 endam, ueluti depositi aut commodati: certè hi-
 sce bonæ fidei obligarionibus hoc tributum esse
 uidetur, ut ex ijs in solidum condemnetur unus
 etiam ex hæredibus, qui facultatem rei in soli-
 dum restituendæ habet, nec restituit. Sic enim Vl-
 pianus, l. 3. §. hæres. Commod. Hæres (inquit)
 eius qui commodatum accepit, pro ea parte, pro
 qua hæres est, conuenitur: nisi fortè habeat facul-
 tatem totius rei restituendæ, nec faciat. Tum e-
 nim condēnat ur in solidum, quasi hoc boni iudi-
 cis arbitrio conueniat. Idem & de iudicio depo-
 siti,

firi, alio loco traditur. l. 22. si duo. Depof. Sed &
 ex interdicto de ui, & ui armata, quod recupera-
 torium est, & rei perfecutorium (ut populariter
 loquar) contra unum hæredem, quâuis ex parte
 hæres fit, agi potest in solidum, si ad eum perue-
 nerit res tota. l. si plures. De ui & ui arm. Nam ex
 causa eius interdicti, in factû actio competit con-
 tra hæredes in id, quod ad eos peruenit, sicuti &
 ex causa interdicti QVOD VI AVT CLAM l. 1. §.
 ult. cod. tit. l. 2. C. unde ui. Cæterùm si de pecu-
 nia siue quantitate agatur, fateor eam quoque o-
 bligationem, quæ re contracta est, non dari in hæ-
 redes, nisi pro portionibus hæreditarijs: sicuti &
 condictione ex causa furtiua hæredes conveni-
 untur pro ea solùm parte, pro qua hæredes sunt.
 In condictione. De condi. furt. non autem in
 quâtum ad eos peruenit. Obligationes quæ in-
 ter hæredes diuiduntur pro portionibus hæredi-
 tarijs, oportet præterea esse & hæreditarias & di-
 uiduas. Hæreditarias uoco, quæ à defuncto con-
 tractæ, & in hæredes transmissæ sunt: saltem quæ
 ex promissione defuncti dependent, ex eiusque
 conuentione proficiscuntur, quamuis ab ipso pri-
 mum hærede commissæ sint. Nam & Caius l. hæ-
 reditarium. De reb. aut iud. poss. ait, hæredita-
 rium æs alienum intelligi id quoq; de quo cum
 defuncto agi non potuit: ueluti quod is, cum
 moreretur, daturum se promississet: item quod
 is qui pro defuncto fideiussit, post mortem eius
 soluit. Ergo & si testator promiserit, per se hæ-
 demque suum non fieri, quo minus mihi ire age-
 re liceat: & unus ex hæredibus cōtrâ faciat: com-
 missa eius facta aduersus omnes hæredes in soli-
 dum

dum obligatione, agam contra singulos pro portionibus hæreditarijs ad id quod interest, uel ad pœnam pecuniariam, cùm ea promissa sit, si contrà fiat. Paulus l. hæredes. §. in illa. Fam. erciscunt. ait, uno prohibente, in solidum committi hanc stipulationem. Idem l. in executione. §. quod si. De uerb. oblig. scribit, unius factò omnes hæredes hic teneri. Alio loco respõdit, l. 2. §. item & si. Illo titu. si unus ex pluribus hæredibus prohibuerit, teneri cohæredes eius. Vlpianus l. 3. illo titu. ait, omnes hæredes teneri. Apud Catonem l. 3. §. Cato. illo titu. legimus, si ex pluribus hæredibus unus contrà fecerit, ab omnibus pœnam committi pro portione hæreditaria. Item omnes commississe uideri. Item, non nisi in solidum pœnari. Obseruemus autem, rectè quidem dici, omnes teneri, & in solidum committi stipulationem. Sed non dicit (quod alibi rectè dixit Paulus, agens de obligatione seruitutis præstandæ) singulos in solidum teneri. Imò uerò Cato ait, ab omnibus hæredibus pœnam hic committi pro portione hæreditaria. Poterat dicere, ab omnibus deberi pœnam in solidum. nihilo minus enim intelligeremus, singulis deberi pro portione hæreditaria, quod ab omnibus simul debetur in solidum. Sic enim & Vlpianus l. ad ea. §. ult. De regu. iur. cùm dixisset, hæredes ex dolo eorū quibus successerunt, teneri in solidum, similem subiicit interpretationem. Hoc est (inquit) uniusquisque pro ea parte, pro qua hæres est. Certè & alibi legimus, aliud esse, duobus in assem uenue in solidum rem aliquam pignori dare aut uendere; aliud, singulis in solidum. l. Titius. quibus mod.

mod. pig. uel hyp. sol. Sic itaque & Paulus, l. in executione. De uerb. oblig. cū dixisset, si testator opus fieri iusserit uel promiserit, singulos heredes in solidum teneri, quia operis effectus in partes scindi non possit: subiecit alteram tantam diuersam, ubi scilicet pro parte petitur, sti-
PER TE HAEREDEM QVE TV-
VM NON FIERI: pulationem hanc aitque, si ita stipulatus fuero, & unus ex haeredibus tuis me prohibeat, unius facti omnes teneri. non ait, singulos in solidum, sed omnes simul: nempe singulos pro suis portionibus. Quod equidem tanto magis inculco, quod in eo magnos etiam & eruditos uiros hallucinari uideā. Et sanè cū hic agatur ad id quod interest, uel ad pœnā: atq; ita ad id quod diuiduū est: cur hic locū nō haberet diuisio introducta per
XII Tab.? Si obligatio primū esset inita & cōtra-
CTA ab ipsis haeredib. tanq̄ principalib. promissorib. rū certè quisq; ex suo solūm facto teneretur, & quidē in solidū, neq; ad alios pertineret ullo modo, neq; ij eo nomine conueniri possent. l. de pupillo. §. si plurium. De ope. no. nunc. l. ult. Ad sena. Syllan. At hic agimus de obligatione, primū quidem in persona haeredis cōmissa eius facti: sed prius tamē sub ea conditione à defuncto cōtracta, & ex eius cōuentione profiscēte. Itaq; & hereditariam hanc obligationē uocat Paulus, l. inter cohæredes. §. quod ex facto. Fam. ercisc. Fateor non transire ad haeredes, nisi si eorum sit facta mentio: & in eorum persona nouam ueluti esse obligationem. Sed quia tamen dependet ex cōuentione à defuncto inita: dico per legem XII Tab. ipso iure diuidi inter haeredes, cum ab uno
 eorum

eorum in solidum commissa est, nō secus atque si defunctus promissor ipse contrā fecisset, eamq; iam commisisset. Cæterum quia summum hoc ius, summa esse posset iniuria: & iniquum sit, eos qui nō peccarunt, ex alterius facto damnum ferre: ex eisdem duodecim Tab. remedium quæsitum est, nempe ut actio familiæ eriscundæ, quæ hisce quoque Tabulis prodita est, detur ijs, qui cum nihil peccassent, pro sua tamē parte solvere coacti sunt: ut repetant ab eo qui contrā fecit, & commissæ stipulationis causa est. l. 2. §. item & si in facto. l. in executione. §. quod si. ad si. De verb. oblig. quanquam is, qui propter suum factum præstat ex stipulatione hæreditaria, à cohærede non repetat, ut inquit Paulus, l. inter. §. quod ex facto. Famil. ercis. Porro ut obligatio ex tractu conventionēque defuncti dependens, in solidum commissa per unum ex hæredibus promissoris, ipso iure diuiditur inter omnes hæredes, pro suis portionibus, ut pro ijs cōueniri possint à stipulatore: sic & propter unum ex hæredibus stipulatoris in solidum commissa, summo iure acquiritur omnibus eius cohæredibus, pro suis portionibus: & inter eos tanquam hæreditaria diuiditur per legem xii Tab. Veluti si stipulatus sim, mihi, hæredi que meo ire agere licere: & si contrā fiat, centum pœnæ nomine dari. si u- nus, me mortuo, ex meis hæredibus ire agere prohibeatur: pœna in solidum committitur, & commissa debetur singulis hæredibus, pro suis portionibus. Quia tamen uidit Prætor iniquum esse, eos qui prohibiti non erant, nulla que iniuria affecti, quorumq; nullo modo intererat, pro
sua

sua quoque parte pœnam commissam consequi:
 exceptione doli, eos summouere uoluit. l. 2. §.
 ult. De uerb. oblig. Non potuit quidem sum-
 mum illud & subtile ius legis XII Tab. planè tol-
 lere: sed effecit tamen, ne uim suam exerceret, u-
 bi æquum non erat. neque sanè nouum est, ut li-
 cet pœna summo iure in solidum commissa sit:
 tamen ex æquo & bono detur exceptio, ut non
 nisi quatenus peccatum est, exigatur. l. si seruus.
 §. si pluriù. Si quis cautioni. Priusquam autem
 aliò progrediamur, si quis requirat quid Decem-
 uiros, hereditarię diuisionis, de qua nũc agimus,
 auctores mouerit: certè cum intelligerent debi-
 toris hæredes teneri ad persoluendum totum es-
 alienum hæreditarium, etiam cum soluendo a-
 loqui non esset hæreditas: æquissimum, ut est,
 esse iudicarunt, ut hoc tale tantumque onus sal-
 tem inter eos diuideretur, quò leuius fieret, &
 singulis esset tolerabilius. Satis iam satis credi-
 toribus consultum esse: quibus, qualiscunque e-
 tiam esset hæreditas, in solidum persoluebatur.
 Neque eos quæri posse, diuisam suam actionem
 in plures spargi. Nam hac etiam ratione meli-
 or erat, quòd in reos non modò plures, sed ple-
 runque etiam locupletiores dabatur. Et quan-
 quam postea magis etiam hæredibus debitoris
 consultum sit, ut non tenerentur supra uires he-
 reditatis (quod primùm separatione impetrata
 à Prætoꝛe, postea communi beneficio inuenta-
 rij consecuti sunt) tamen retenta est æquitas di-
 uisionis hæreditarię, de qua loquimur. Neque
 huic repugnat, quod Paulus dixit, l. 2. §. ex his.
 De uerb. oblig. ex persona hæredum, conditio-
 nem

nem obligationis non immutari. Nam & eo loco fatetur, in ijs etiam obligationibus, quarum solutio, quod ad uim liberationis attinet, alioqui indiuidua est propter utilitatem contrahentium: diuisionem tamen ex XII Tabulis locum habere. Illud uerò solum contendit, quod & æquum est, eandem solutionis, liberationisque rationem esse, & esse debere in persona hæredum, quæ fuit in defuncto debitore generis: præsertim cum alioqui non impediatur ipsius obligationis diuisio. Sic & cum agitur de implenda conditione dandi, siue ut pœna euitetur, siue ut aliquid acquiratur: diuiditur quidem principalis obligatio, ut hæredes reuera non nisi ad partem suam dandam obligati intelligantur. Sed solutio ipsa, eiusque uis non item diuiditur hoc casu, & partem solam dando nihil agitur. Itaque & ipse Paulus l. hæredes. §. idem. Fam. erciscun. Quamuis (inquit) obligatio quantitatis diuidatur inter hæredes per legem XII Tab. si tamen à testatore sub pœna promissa sit, nihilum prodest ad pœnam euitandam, soluere suam partem. Si ageretur de re legata sub conditione dādorū decem, nihil prodesset, unum legatarij hæredem decem, quinque, hoc est, suam partem: ut rei relicte partem consequatur. non enim inter hæredes scinditur cōditio. l. cui fundus. De condi. & demon. Sic etiam & ubi non ageretur de re aliqua acquirenda, sed de pœna uitanda. Rectè itaque & Pomponius l. 5. §. ult. De uerb. oblig. Si sortem (inquit) promiseris, & si ea soluta non sit, pœnam: etiam si unus ex hæredibus tuis portionē suam ex sorte soluerit, nihilominus pœna committetur,

tur, donec portio cohæredis solvatur. Certè & si
 stipulatio ita facta sit, si fundus datus non erit,
 dari centum: Paulus respondit, nisi totus detur,
 penam committi centum: nec prodesse, partes
 fundi dari, cessante una. l. in executione. §. pen.
 De verb. oblig. Conditio itaque pro parte imple
 ri non potest, siue de acquirendo agatur, siue de
 pœna vitanda. Cum is qui fundum ea lege eme
 rat, ut soluta pecunia traderetur ei possessio, du
 obus hæredibus relictis decessisset: responsum
 est, l. fistulas. §. qui fundum. De con. emp. si u
 nus tantum partem offert, ex empto non posse
 agere cum uenditore: quoniam ita contractum
 æ alienum diuidi non possit. Quod certè etiam
 dicendum est, etsi expressim fundus ea lege em
 ptus non esset. nihilo minus enim ea lege em
 ptus, atque etiam traditus intelligeretur. Cæte
 rum si de precio fides habita esset, cum res tradi
 ta est: iam certè cum dominium translatum sit,
 nullaque cõditiõne suspensum, abs singulis hæ
 redibus precium peti nõ posset, nisi pro qua par
 te heredes emptoris sunt. Ceterum quandiu res
 adhuc acquisita non est: ut responsum est, nihil
 prodesse emptori, si partem precij offerat: non
 dumque propterea ex empto actione esse ad rem
 acquirendam, l. 13. §. offerri. De act. empt. sic & di
 cendum erit de eius hæredibus. Quid multis?
 in uniuersum hoc dicendum est, quoties de con
 ditiõne implenda agitur, quæ frustra pro parte
 impletur, non modò (ut dixi) ut aliquid quæ
 ratur, sed ut pœna euitetur. Omnino enim si
 quid eorum quæ promissa sunt, factum non sit:
 pœnalis stipulationis conditiõ euenisse intelli
 gitur.

gatur. & conditio uni personæ ascripta non diui-
 ditur: licet is cui ascripta est, decefferit pluribus
 hæredibus relictis. l. si is qui ducenta. §. cum ita.
 De rebus dub. non enim ex accidente scindi de-
 bet conditio, inquit Iabolenus. l. cui fundus. De
 condi. & demonst. Sed hæc hoc loco lōgius non
 persequar. Illud uerò tantum inculco, & in pri-
 mis intelligi uolo, obligationem inter hæredes
 diuidi, quoties diuidua est: tametsi plerun-
 que etiã sit, & maneat solutionis ratio & causa quo-
 dam modo indiuidua, propter utilitatem credi-
 toris, cui iniuria fieret, si non omnino ab hæredi-
 bus consequatur, quod abs defuncto consequu-
 turus esset. Ergo si homo deberetur in genere,
 donec solutio in una aliqua specie certa fuerit
 perfecta, nulla ne pro parte quidem contingeret li-
 beratio, quandiu periculum alioqui subest, ne in
 diuersis speciebus solutio pro parte fiat. Neque
 sanè uoluerūt Decemviri diuisionem obligatio-
 nis, quam inter hæredes debitoris hac sua lege
 introduxerunt, fieri in fraudem creditoris, aut ad
 iniquam conditionem trahi. Imò uerò in huius
 diuisionis causa non modò hæredum, sed & cre-
 ditoris ipsius habitam esse rationem, & huic, ut
 illis, in hoc genere ius aliquod tributum esse, uel
 inde intelligi potest, quòd in illorum hæredum
 potestate non sit, sua inter se conuentione, suo-
 que pacto hanc diuisionem inhibere. Nam & si
 inter eos conuentum sit, ut unus eorum aliquis
 totum æs alienum persolueret, personamq; de-
 functi hac in re solus in solidum (ut loquimur)
 repræsentaret, nihil hoc ad creditorem pertinet:
 & is nihilominus suo quodam iure propter di-
 uisionem

bitionem ex hac lege descendente, suam contra singulos hæredes habet actionem. l. pactum. C. de pact. Porro cum supra quoque dictum sit, non minus hanc diuisionem pertinere ad hæredes creditoris, quàm debitoris: merito quæri potest, si utrinque concurrat hæredum causa: hoc est, res sit inter unum è multis hæredem creditoris, & debitoris hæredem unum: cuius sit potior causa. Finge creditoris hæredem ex semisse, agere aduersus debitoris hæredem ex triente: uel è diuerso, creditoris hæredem ex triente, impetere debitoris hæredem ex semisse. Certè posterior hoc casu satis manifestum est, non nisi in triente fieri condemnationem. id enim actori satis est, neq; plus petit, nec posset: non enim plus ei debetur. Reo uerò minimè id graue est, cum etiam plus debeat. Ac rectè quidem tum dicimus, ex iure & persona agētis metiri nos debere modum condemnationis. Sed priori casu, ubi reus non nisi ex triente hæres est debitoris, actor uerò ex semisse hæres creditoris, difficilior est quæstio. Fietne condemnatio in semissem? Atqui reus non nisi trientem debet. Fiet ne solum in trientem? Atqui semis debetur actori. Vellè equidem nostros Iuriscōsultos non dissimulasse, neq; dissimulando prætermisisse hunc locum: cum quidem alioqui tam multa, quæ minus aut necessaria aut obscura erant, & dixerint & scripserint de diuisione hæreditariarum obligationum. Mihi certè (si meam sententiam dicere cogor) æquius esse uidetur, hoc casu non fieri condemnationem nisi in trientem, hoc est, pro qua parte hæres est reus, qui condemnatur: non enim plus

L debet;

debet, neque plus ab eo petere posset uel creditor ipse principalis, cui solidum debetur. Si hic contendat actor semissem sibi deberi: saltem fateatur necesse est, eum totum ab hoc reo non deberi. Reliquum ergo petat ab alio debitoris hærede. Sanè si in solidum actio mota sit ab uno stipulatoris hærede, aduersus unum promissoris hæredem, ueluti de seruitute, quæ à singulis in solidum debetur, & peti potest (est enim res indiuidua) quia uerò ea non præstaretur, uentum esset, ut sit, ad pecuniariam, æstimationem condemnationemque: iam certè fateor hanc saltem fieri condemnationem, & nos eam metiri debere ex iure & persona eius qui agit: ut si hic actor sit stipulationis hæres ex semisse, reus condemnatur in semissem totius æstimationis, licet sit solum promissoris hæres ex triente. Reuera enim à principio rectè in solidum aduersus eum litem mouit actor. Si postea ex accidenti pecunia in condemnationem ueniat, satis superque reo tribuitur, quòd eam in solidum non præstet sed solum quatenus actor hæres est, eius uel interest. Si stipulator ipse uiueret, & ageret ad seruitutem promissam: non posset non semper in solidum fieri condemnatio, quatenus eius interest & ei debetur, siue contra promissorem agat, siue contra eius hæredem. Ergo & si quis huius stipulatoris hæres itidem agat in solidum, petens seruitutem: & pecunia quæ diuidua est, ueniat in condemnationem: saltem consequatur æstimationem quatenus sua interest, hoc est, pro portione sua hæreditaria, potius quàm rei conuenienti: ut hoc casu diuisio, quæ ex accidenti & ueluti

luti in subsidium ex æquo & bono admittitur,
 non fiat simpliciter, ut fieret si principalis obliga-
 tio omnino diuidua esset, nempe pro portioni-
 bus heredum debitoris: sed ita fiat, ut interea in
 primis hæredibus stipulatoris satis fiat. neque sa-
 nè potest, neque debet actionis in solidum rectè
 moræ uis restringi magis, quàm ad hæreditari-
 am partem agentis. Quid multis? ita hoc casu fie-
 ri debere Ulpianus non obscure significat, l. 4. §.
 si fundus. Si ser. uind. Ait enim: Si fundus cui i-
 ter debetur, plurium sit, in solidum competit a-
 ctio. sed in æstimatione id quod interest, ueniet:
 scilicet, quod eius interest, qui experietur. Pau-
 lus quoque respondit, l. 25. §. an ea. Fami. erc. si
 is decesserit, qui uiam, iter, actum stipulatus est,
 singulis hæredibus in solidum actionem dari: &
 si non præstetur uia, pro parte hæreditaria con-
 demnationem fieri oportere. Manifestum est au-
 tem, eum intelligere partem hæreditariam eius
 qui experitur: neque hic interesse, utrum agatur
 aduersus ipsum promissorem, an uerò aduersus
 eius hæredem. Superest ut illud magis explicem-
 us, quod dicimus non modò hæreditariam,
 sed & diuiduam esse debere obligationem, ut di-
 uiso, de qua loquitur hæc lex XII Tab. locum
 habeat. Ac in primis quidem necesse est discerne-
 res indiuiduas, uel uti seruitutes abs diuidu-
 is: sicuti & facta ipsa distinguimus. Ac indiuidu-
 as quidem res esse seruitutes, & manifestum est,
 & sæpe traditum. In factis plus est difficultatis.
 Factorum nomine hic complector etiam ea, quæ
 uulgò dicuntur facta negatiua: ut cum est stipu-
 latio, ne quid fiat. quibus quidem commissis cer-

tè tantum agitur ad rem diuiduam: nempe ad pœnam pecuniariam (ut pecuniaria solet adijci pœna) uel ad id quod interest. Ac huius quidem generis facta, modò diuidua sunt, modò indiuidua. Indiuidua sunt & uocatur, quæ ab uno committentur. Iam autem suprâ dictum est, unius heredis facto indiuiduo, ueluti si unus prohibeat me ire agere, committi in solidum pœnalem stipulationem. Hanc uerò, quia diuidua sit, nempe pecuniaria, & hæreditaria, diuidi inter hæredes: ut stipulator eam petens, non nisi singulos pro sua parte conueniat. Facta, de quibus loquimur, diuidua & erunt & appellabuntur, quæ non ut illa in solidum, sed pro parte committi ab uno possunt: & ab uno commissa non tam nocet, quam si ab omnibus pluribus ue committerentur: nempe in quibus unus hæres, nihil nisi pro sua parte potest obesse. Hic certè solus eo nomine tenebitur, qui peccat. Quòd si pœna etiam promissa sit, SI CONTRA QUAM CONVENERIT, FIAT: in solidum tamè unius facto committetur, & commissa inter hæredes diuidetur, si descèdat ex conuentione defuncti. quanquam si is hæredum suorum fecisset mentionem, ut stipulatio pluribus personis ascripta, & conditio inter eas diuisa intelligatur: possit tum rectè dici, quod Cato dixit, pro eius tantum heredis qui contra fecit portione, pœnam committi. Porrò autem, quæ uerè proprièq; facta dicuntur, semper indiuidua sunt. itaque ex meris stipulationibus faciendi, ueluti insulæ ædificandæ, constat obligationem omnino esse indiuiduam. Constat itaque ad eam non pertinere

pertinere diuisionem, de qua agit hæc lex XII
 Tab. Si promississem domum ædificare, singuli
 hæredes mei tenebuntur in solidum. & quandiu
 uel minima pars superest ædificanda, nullus eo-
 rum liberatur, neque dici quisquam poterit pro
 parte sua fecisse. l. si is qui quadringenta. §. quæ-
 dam. Ad leg. Falc. l. fideicommissa. §. si in opere.
 De leg. 3. Nam & pro partibus indiuisis totius,
 singuli tenentur, ut in tota hæreditate habent su-
 as partes indiuisas. Eadem est obligatio rerum
 indiuiduarum. Si seruitutem promississem, ad e-
 am in solidum contra singulos meos hæredes a-
 getur. l. 2. §. ex his. De uerb. oblig. quanquam
 si seruitus non præstetur, sic ut ad condemnati-
 onem pecuniariam ueniendum sit: iam certè, cum
 hæc diuidua sit, si agat unus ex hæredibus stipu-
 latoris, pro eius tantum portione condemnatio
 fiet, non etiam cohæredum eius. l. loci corpus.
 §. si fundus. Si ser. uind. l. hæredes. §. an ea. Fam.
 etc. Adeò ubicunque diuisionem recipit res, di-
 uisio fit inter hæredes per legem XII Tab. eius-
 que uis statim se exerit. Sed & ubi res indiuidua
 est, & unus ex heredibus promissoris in solidum
 condemnatus est, præstititque: uel etiam ab ipso
 stipulatore conuentus, soluit in solidum pecuni-
 ariam æstimationem: iudicio familiæ eriscun-
 dae repetit à cohæredibus pro eorum portioni-
 bus hæreditarijs. Sic eorum saltem respectu, hu-
 ius quoque obligationis onus diuiditur, & in
 effectum (ut ita loquar) pro portionibus hæredi-
 tarijs inter eos scinditur. Illud iam antea dictum
 est, si obligatio natura quidè diuidua sit, sed pro-
 pter utilitatem contrahentium solutione fit in-
 diuidua:

diuidua: heredes nō nisi pro portionib. suis tene-
 ri, nec amplius ab ijs peti posse: partes tamē suas
 soluendo, non liberari, donec in una eademque
 specie omnes persoluerint suas partes. quod ac-
 cidit, cum genus stipulanti promisi, uel species
 plures sub alternatione. Tractauit hanc rem dili-
 gentissimè Paulus, l. 2. §. ex his. l. in executione.
 §. pro parte. De uerb. obl. & rationem addidit,
 que hic prætermitti non debet, & quā alio quo-
 que loco repetit, ex persona hæredū non immu-
 tari cōditionem obligationis. l. 2. §. incertam. De
 præst. stip. Ac nisi uel longior hic esse uereret, uel
 sperarem de hisce Pauli responsis dicere aliquan-
 do copiosius, equidem pluribus nunc uerbis ro-
 tam eius sententiam in hoc genere patefacerem:
 sicuti & Catonis distinctionem de diuiduis &
 indiuiduis obligationibus, fusius excuterem.
 Pertinent enim ea ad hoc caput ^{xii} Tab. eiusq;
 illustrandi causa à ueteribus Iurisconsultis scri-
 pta sunt. Sed si persequi omnes iuris Ciuilis lo-
 cos uelim, in quibus huiusce capituli uestigia nō
 obscura apparent: nullum nostra finem inueni-
 ret oratio. Illud saltem hoc loco non prætermi-
 tā, quod Vlpianus ait, l. 31. §. si plures. & §. si uen-
 ditori. de edil. edic. si plures heredes sint empto-
 ris, omnes consentire debere ad redhibendum,
 ne fortè uenditor iniuriam patiat, dum ab alio
 partem recipit hominis, alij in partem præcij con-
 denantur, quanto minoris is homo sit. Homine
 autem redhibito, singulos pro suis portionibus
 rectè agere, præciumque & accessiones pro parte
 recipere: sicuti & fructus, & si quo deterior ho-
 mo factus est, pro parte præstare. Ceterum si uen-
 ditori

ditori plures extiterint heredes, singulis pro por-
 tione hereditaria posse rem redhiberi. Discrimi-
 nis huius inter uenditorem, uenditorisque here-
 des, non adijcit Vlpianus. Sed hæc esse uidetur.
 Heredes non nisi pro parte sua hereditaria ius
 in rem erant habituri. At uenditor in solidum e-
 rat dominus: ei itaque magis quam eius heredi-
 bus, rem solidam integramque redhibere non mi-
 nus emptoris heredes debent, quam emptor ip-
 se. Porro posteaquam dictum est quæ obligatio-
 nes diuidantur inter heredes, uideamus quomo-
 do diuidantur. Et quidem ait lex diuidi pro por-
 tionibus hereditarijs: non etiam pro modo e-
 molumenti, quod ex testamento percipitur. Ita-
 que, si duo sint heredes ex æquo instituti, quam-
 uis alteri multa prælegata sint, ex æquo tamen
 inter eos diuidetur æs alienum hereditarium. l.
 i. C. si cert. petat. Quod enim legati nomine
 percipitur, non oneratur ullo æris alieni hære-
 ditarij incommodo. sicuti nec legatarij tenentur
 ad ullam eius partem exoluendam. l. ult. C. de a-
 ctio. hære. l. quoties. C. de hæ. insti. Vnde non
 minus is hæres tenetur, cui nihil prælegatum
 est, quam is cui est prælegatum. Hucque etiam
 pertinet, quod Papinianum in nobili quæstione
 respondisse accepimus. l. 35. §. unde scio. De hæ-
 re. insti. Vt autem pro portionibus hereditarijs
 obligationes hereditariæ uel acquiruntur credi-
 toris heredibus, uel onerant debitoris heredes: sic
 & ubi uel debitoris creditor, uel creditoris de-
 bitor hæres est, pro ea parte, pro qua hæres est,
 confunditur obligatio: non enim potest simul
 esse & debitor & creditor. l. debitori creditor.

De fideius. l. si ab eo. C. de neg. gest. l. licet. C. ad leg. Falci. l. si adulta. C. de hæred. act. l. si uxor. C. de bon. au. iud. poss. Cæterum obligatio peculiaris, quæ etiam extingui & confundi dicitur obuentione peculij, non ita semper ad rationem portionis hæreditariæ reuocatur, sed aliquando etiam ad id quod ex peculio obuenit, prout reo commodius esse uidebitur. l. 30. questum. §. 1. De pecul. Si locuples sit peculium, tamen hæres unus, cui ex peculio plurimum obuenit, non potest cõueniri nisi pro sua portione hæreditaria. non enim creditor plus iuris aduersus eum habet propter hanc legem xii Tab. Si uero peculium tenue sit & inops, hæres qui oneraretur, si pro portione hæreditaria teneretur, poterit peculiarem creditorem reuocare ad uires peculij, ut non plus ei soluere cogatur, quam ex peculio consecutus sit. Qua de re latius aliquando disputauimus ad nobile responsum Africani. l. frater à fratre. De cond. indeb. Rursus notandum est, quod ait lex, hæredes obligari pro portionibus hæreditarijs, non etiam pro uiribus hæreditarijs. Nam & si hæreditas soluendo non sit, & supra eius uires longè sit æs alienum hæreditarium, hæredes nihilominus tenentur. Ac Prætor quidem cum id durum esse iudicaret, aliquando separationem hæredibus permisit: ut creditores hæreditarij contenti essent bonis à defuncto relictis: & perinde ea uenirent, ac si hæreditas adita non esset: hæredis uerò ipsius bona non attingerent. Sed hoc Prætor hæredibus rarè concelsit, nec nisi ex magna causa, ueluti si quis suspectam hæreditatem dicens, compulsus fuerit adire, & restitue-

restituere: deinde non fit, cui restituat. uel si fit
 necessarius heres, ueluti seruus cum libertate in-
 stitutus. l. 1. §. sed si quis. & §. ult. De separ. Po-
 stea Gordianus Imp. hoc singulari iure tribuit
 militibus, ut si imprudentes hereditatem quæ
 soluendo non fit, adijissent, non nisi pro uiribus
 eius hereditatis conuenirentur à creditoribus
 hereditarijs. Sed Iustinianus tandem inuentarij
 beneficium inuenit, omnibusque passim com-
 mune esse uoluit, ut qui eo uterentur, non conue-
 nirentur supra uires aditæ hereditatis. Ipso iure
 inter hæredes pro hereditarijs portionibus diui-
 di obligationes hereditarias per XII Tab. dixi.
 Dixit enim id Diocletianus Imp. l. pactum. C. de
 pact. Quæ sit autem, quantaque uis eius rei, ui-
 dendum est. Quid enim? si unus ex hæredibus
 debitoris per errorem ultro soluerit totum æs a-
 lienum hereditarium, an quod supra partem
 suam hereditariam soluit, tanquam indebitum
 possit à creditore repetere? Certè Pomponius l.
 si pœn. §. quamuis. De cōdic. indeb. ait, quam-
 uis debitum sibi quis recipiat, tamē si is qui dat,
 non debitum dat: repetitionem competere. Nūc
 querimus, an hæres soluens per errorem supra
 portionem suam repetat, tãquam soluerit, quod
 ipse non deberet? Pomponius l. ex parte. De so-
 lution. respondit, ex parte heredem institutum,
 si decem quæ defunctus promiserat, tota solue-
 rit: pro parte quidem qua hæres est liberari, pro
 parte autem reliqua ea condicere. quamuis si an-
 tequam condicat, ei accreuerit reliqua pars hære-
 ditatis, condicenti obstatura sit exceptio. Papini-
 anus tamen l. si testamento. §. 1. De fideiul. signi-

ficat suo tempore controuersum id fuisse: maluisseque uidetur in hoc genere aliorum sententias referre, quàm suam simpliciter edere. Ex duobus (inquit) fideiussoris hæredibus, si per errorem alter in solidum dissoluat: quidam putant eum habere cõditionem, & ideo manere obligatum cohæredem. Deinde quasi hanc rationem, consequentiamq; non probaret, subiicit: cõditione quoque cessante, durare obligationem cohæredis probant: propter quod creditor, qui dum se putat obligatum, partem ei qui totum dedit, exoluerit, nullam habeat cõditionem. Sic Papinianus primùm ait quosdam putare unum hæredem, qui totum soluit, condicere posse. deinde significare uidetur, eius cõditionem cessare posse, sic ut creditor ipse qui per errorem reddiderit, id ab eo cui reddidit, repetere possit. Atqui paulo post subiicit, quod dubitationem augeat. Duo erant fideiussores in uiginti, alter moritur relictis duobus hæredibus. unus hæres totum per errorem exoluit. hic primùm ait Papinianus eum condicere decem posse, quæ ipso iure non debuit. Deinde quærit, an & alia quinque repetere possit, si fideiussor alter soluendo est. ab iniunctio enim hæredem fideiussoris, ut ipsum fideiussorem audiendum esse: nempe ut tatum pro parte conueniatur, cùm alter est soluendo, propter epistolam diui Adriani. Tandem Papinianus: Sed (inquit) uerius & utilior est in utroque casu illa sententia, solutionem non indebitæ quantitatis non debere reuocari. Meritò aliquis dubitauerit, an hæc uerba referantur ad utrunque superiorè casum: hoc est, nõ modò fideiussoris unius totum

totum per errorem persoluentis, nec utentis diuisione ex epistola D. Adriani: sed & hæredis uenius totū æs alienum hereditarium exoluentis, diuisioneque legis XII Tab. per errorem non utentis. Sed esse uidetur uerius, referri tantum & pertinere ad diuisionem ex epistola D. Adriani: ut si uel fideiussor unus, uel hæres fideiussoris uenius, ea fortè usus non sit, cesset conditio: atque ita accipiendum esse utrunque casum, cuius mentionit Papinianus. Nam & postquam dixit, solutionem non indebitæ quantitatis, non debere reuocari: subiicit, id etiam significari epistola D. Adriani in persona fideiussoris, qui totum exoluerat. Sic ergo manebit discrimen inter diuisionem ex epistola D. Adriani inter fideiussores, que nõ ipso iure uim habet, sed opposita tantum exceptione antequam soluatur: & inter diuisionem inter hæredes ex lege XII Tab. quæ ipso iure fit, ualetque aded, ut si totum exoluatur ab uno per errorem, detur partis tanquam indebitæ repetitio. quod manifestissimè Pomponius ostendit, l. ex parte. De solut. Ut autè in eo quod dixi, dissimilis est ratio diuisionis inter hæredes & inter fideiussores, sic in hoc saltem similis est, quòd hoc iuris beneficium utrique propter improbam inficiationem amittant. Nam ut si unus fideiussor negarit se fideiussisse, mendacij conuictus, in solidum condemnatur: l. si dubitetur. §. ita demum. De fideiuss. sic & qui heredem se negauit, aut qui mentitus est ex minori parte heredem esse, condemnatur in solidum: etsi non nisi pro parte hæres sit. l. de ætate. §. si cum esset. De inter. in ju. fac. Porro diuisio inter hæredes ex lege

lege XII Tab. ad eò rata est, fitq; ipso iure, ut eorum pacto & conuentione impediri non possit, si creditor ea uti uelit, & singulos conuenire malit pro suis portionibus, quàm unum qui in solidum conueniri non recusat, in solidum conuenire. unde apparet, diuisionem hanc non minus respectu hæreditarij creditoris, quàm hæredum debitoris à Decemuiris esse introductam. Si tamen hæredes inter se conuenerint, ut unus eorum totum æs alienum hæreditarium exoluere: quamuis hæc pactio non immutet actionem creditori quæsitam aduersus singulos pro suis portionibus, tamen inter ipsos hæredes pacifcentes inutilis futura non est, neq; inefficax. Vtrumque duobus locis tradidit Diocletianus Imp. l. pactum. C. de pact. l. licet. C. Famil. ercisc. Illud postremò quæsitum est, an, ut talis hæredum conuentio non immutat ius actionemque creditoris: iussus itidem testatoris unum ex suis hæredibus totum æs alienum hæreditarium exoluere damnantis, nõ infringat diuisionem legis XII Tab. creditorisq; actionem aduersus singulos non impediat? Certè in hoc genere iussum testatoris, qui cohæredum causa potius, quàm creditoris fieri intelligitur, cum hæredum conuentione, de qua supra dictum est, conferre uidetur Caius, l. seruo legato. §. si testator. De leg. i. Si testator (inquit) quosdam ex hæredibus iusserit æs alienum soluere, non creditores habebunt aduersus eos actionem: sed cohæredes, quorum interest hoc fieri. Sic ex testamento alius habet actionem, quam is cui testator directò dari iussit. Sed & Vlpianus l. si filia. §. si pater. Famil. erciscun. respondit: Si maritus

maritus alterū ex hæredibus onus dotis soluen-
 dæ suscipere iussit: mulierem aduersus utrunq;
 nihilominus dirigere dotis petitionem: sed co-
 hæredem esse defendendum ab eo, qui suscipere
 onus iussus est. Sanè tamen si mulier aduersus e-
 um solum, qui soluere dotem iussus est, malit in-
 solidum agere, nō admodum repugnarim: quia
 dotis fauor singularis facilè eam interpretatio-
 nem recipiat, ut mulieris etiam causa testator ma-
 ritus ita iussisse intelligatur. Certè cum quid
 mulieri pro dote animo compensandi lega-
 tum esset ab uno hærede, & mulier dotem suam
 ferre, quàm legatum, mallet: Iulianus l. cum ab
 uno. De leg. 2. dixit, in eum primū à quo lega-
 tum est, actionem dari, ut usque ad quantitatem
 legati sustineat onus huius æris alieni. Porro si
 creditor testator uni ex suis hæredibus nomina
 hæreditaria adscripserit, dederitque, nihilomi-
 nus ex lege XII Tab. singuli eius hæredes agere
 possunt pro suis portionibus cōtra debitores hæ-
 reditarios: sed si ij soluerint, aduersus eum cui te-
 stator solui uoluit, exceptione defendentur. l.
 i. C. de excep. Hæc satis superque ostendunt,
 quæ sit, quantaque uis legis XII Tab. ipso iure
 inter hæredes tam creditoris quàm debitoris o-
 bligationes hæreditarias diuidentis pro portio-
 nibus hæreditarijs. Adde, quod cum Caius l. 3.
 Famil. erciscun. dixisset, ad officium iudicis fami-
 liæ erciscundæ pertinere, ut debita & credita sin-
 gulis pro solido, alijs alia attribuat: quia sepe &
 solutio & exactio partiū, non minima incommo-
 da habet; fatetur tamen hanc attributionem il-
 lud non efficere, ut quis totum solus debeat, uel
 totum

totum alicui soli debeatur: sed ut siue unus agat, partim suo, partim procuratorio nomine agat, siue cum uno agatur, partim suo, partim procuratorio nomine is conueniatur. ac manere quidem creditoribus liberam potestatem cum singulis experiundi: sed & debitoribus liberam potestatem esse tunc suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis translata sunt. Postremò ad eò lex XII Tab. hæredes debitoris ad æs alienum hæreditarium pro suis portionibus persoluendum obligat, ut licet hæreditatem uendiderint, nihilominus teneantur creditoribus, sicuti & legatarijs. quinimo & si alteri donarint hæreditatem, manent obligati. l. 2. C. de hæred. uel act. uend. l. 1. C. de reuoc. ijs quæ in frau. credit. l. 2. C. de lega. 10. l. hæreditatem. De donat. Si inter scriptum hæredem & legitimum, inter quos de hæreditate controuersia erit, transactione diuisa sit hæreditas, uterque pro sua parte tenetur hæreditarijs creditoribus. l. controuersia. De trans. Atque hic quoq; se exerit uis legis XII Tab. Illud prætereundum non est, si uendat hæreditatem, aut bona uacantia, ipse amplius non teneatur, sed solus emptor. l. 1. C. de hæred. uel act. uend. l. eum qui bona. De iure fisci. quantum antea & quando tenet bona alicuius damnati, quæ publicata sunt, tanquam hæres teneatur ad æs alienum. Nam & satis constat, eandem hic esse fisci causam, quæ hæredis esset, non modo si de ære alieno soluendo agatur, sed & si de legitis præstandis, si fortè fiscus alicui tãquam indigno abstulerit hæreditatem. Quòd si non nisi certam

certam bonorum partem occupet: pro ea saltem
ut hæredem teneri constat. Sed & cum quidam
Lyfias adempta tantum bonorum fuorum parte
deportatus est: rescriptum est, non nisi pro parte
quam retinuerit, creditoribus obligatum esse. l.
i. C. de fideiufs. Quibus uerbis satis significatur,
fiscu pro altera parte, quam habet, ijs teneri. Di
ctum est de diuisione obligationis hæreditariæ,
quod ad æs alienum attinet: eam nempe qua in
personam agitur, diuidi ipso iure inter hære
des pro eorum portionibus hæreditarijs, si de re
diuidua agatur. Sin indiuidua sit, teneri singulos
& posse conueniri in solidum. ac si tum pecunia
in condemnationem ueniat, diuisionē aliquam
feri, nempe pro portione actoris, si unus hæres
fipulatoris agat aduersus heredem promissoris.
Proximum nunc est, ut uideamus de ea obliga
tione, qua hæredes astringuntur ad legata præ
standa. De his enim quæri solet, postquam æs a
lienum iam persolutum est. Et hæc quidem obli
gatio appellari aliquo modo potest hæreditaria,
quia hæredes ipsos obliget. quamuis abs defun
cti uoluntate magis pendeat atque proficiscatur,
quam eum unquam astringerit. Quædam autem
cum de eius diuisione inter hæredes agitur, ha
bet similia cum obligatione æris alieni: quædam
dissimilia, ut ex collatione satis intelligi poterit.
Ac si quidem legatum sit per uindicationem re
lictum, uel talis legata res sit, quæ ex Iustiniani
constitutione uindicari possit: certum est, quia
tum in rem agatur, nõ in personam, possessorem
simpliciter conueniri. sicuti & de hæreditarijs a
ctionibus dictum est, quibus in rem agitur. Cæ
terum

terum si sit legatum per damnationem, uel talis legata res sit, quæ non uindicetur, sed actione in personam petatur: ut si sit legata quantitas, iam certè rectè queri potest de diuisione huiusce obligationis. Ac pendet quidem ex uoluntate defuncti, aliter atque obligatio æris alieni, quæ ipsum etiam defunctum obstringebat. Sed ubi de hac uoluntate aliter non apparet: eodem propè iure in onere legatorum diuidendo inter hæredes uimur, quo in diuisione æris alieni. Legatorum petitionem aduersus hæredes pro portionibus hereditarijs competere: nec pro ijs qui soluendo non sunt, onerari cohæredes, responsum est. l. 33. De leg. 2. Vnde satis intelligimus, diuisionem hic quoque locum habere, nec esse hæredes tãquam reos debendi: ut in solidum singuli teneantur legatarijs. quod & alio loco disertè expressum est. l. 17. §. siue. De duob. reis. Si tamen aliud sensisse testatorem apparet, non dubium est ex hac uoluntate, eius uel coniectura, singulos in solidum, ut reos debendi obligari posse. ut si non copulatiuè aut cõiunctim, sed disiunctim siue alternatiuè suos hæredes aliquis legatum dare damnarit, ueluti, LVCIVS HABRES MEVS, AVT MAEVIVS HAERES MEVS SEIO DECEM DATO: effici eos reos debendi, ut Scius in solidum agat, cum utro uelit: & si cum uno ita actum sit atque solutum, alter liberetur, non obscure traditum est, l. 8. si ex toto. §. 1. De leg. 1. Ceterum ubi testator legando non obstringit in solidum singulos suos hæredes, nullaque coniectura est id eum uoluisse: sed inter eos qui dare debent, onus hoc legatorum diuisum esse, intelligi potest: rectè quæritur,

tur, quomodo fiat hæc diuisio. Ac quidem satis constat quod inquit Paulus, si quis uelit non omnes hæredes onerare legatorum præstatione, sed aliquot ex his, nominatim hos damnare debere. l. 98. si plures. De lega. 3. Sed siue omnes onerati sint, siue tantum ex his quidam dare damnati, semper quæritur, an qui dare debent in uiriles equaliter teneantur, an uerò pro portionibus hereditarijs. Pomponius l. 54. turpia. §. ult. De lega. 1. ait: Si pars hæredum nominata sit in legando, uiriles partes eos debere: si uerò omnes, hæreditarias. sed hæc distinctio parum distincta esse uidetur, & ualde cõfusa responsio. Aptius enim fortasse & apertius responderi poterat: Si tiel omnes, uel quidam ex hæredibus dare simpliciter damnati sint, dare eos debere pro portionibus hereditarijs. Si uerò nominatim, in uiriles teneantur. Ut autem rem hæc rectius intelligamus, in primis admonendi sumus, quid sibi uelit hæc uox, **NOMINATIM**, in qua maximè uertitur cardo huius quæstionis. Et quidem, ut quidam ex hereditibus onerentur legatis præstandis, alij uerò ex hereditibus onerentur, potest id fieri, siue nominibus proprijs eos, quos onerare solos uult testator, demonstret, siue etiam communi appellatione heredum, ueluti, **QUI PRIMO ET SECUNDO LOCO SCRIPTI SUNT HÆREDES, LEGATA DANTO**. Atque ita quidem etiam aliquando nominatim dicuntur hæredes damnati. l. siue. De duob. reis. Ceterum cum quæritur, quomodo & illi qui dare damnati sunt, teneantur, & inter eos legatorum onus diuidatur: multum interest, an communi nomine heredum, an uerò proprijs suis nominibus

demonstrentur, dareque damnentur. Nam cum simpliciter damnantur tanquam hæredes, pro portionibus hæreditarijs dånati uidentur. Cum uerò suis nominibus (quod nominatim pro hie priè dicitur) in uiriles equaliter obligantur. Idijs quidam tatum. Inquit enim generaliter Neratius, l. 124. si hæredes. De lega. 1. Si hæredes nominatim enumerati, dare quid dånati sunt: proprius est, ut uiriles partes debeant: quia personarum enumeratio hunc effectum habet, ut exæquentur in legato præstando: qui si nominati non essent, hæreditarias partes debitori forent. Nominatio siue enumeratio hic intelligitur, quæ proprijs nominib. expressis fit: quæ significet testatorem nõ considerasse ex qua parte singuli hæredes essent, sed numerum tantum personarum simpliciter computasse, & singulos equaliter dare uoluisse. Et hanc esse coniecturam uoluntatis, si non sub appellatione hæredum, sed proprijs nominibus expressis, legatum relinquatur, ait Papinianus l. 24. nonnumquam. Ad Trebel. Quod etiam dicimus, etsi nomina expressa non sint: sed aliunde id satis colligi potest, ut Paulus respondit, cum de hac uoce NOMINATIM loquitur. l. 90. nominatim. De lega. 3. Quid igitur, si appellatiua (ut appellantur) & propria nomina iuncta sint? Certè in dubio inspiciemus, utrum priori loco positum sit. l. 37. si communis seruus ita. De stipul. seru. Ut si dictum sit, LVCIVS HAERES MEVS, ET TITIVS HAERES MEVS DANTO CENTVM: singuli teneantur in uiriles. Sin autem ita, HAEREDES MEI LVCIVS ET TITIVS DAN-

tor magis pro portionibus hæreditarijs. Neque
 uerò tantum cum legata danda sunt, sed & cum
 hæc à quibus relicta sunt, legatarij aliquid dare
 iussus sunt, superiori distinctione utimur: eamq;
 tanquam iustam uoluntatis coniecturam sequi-
 mur. Cum quis ita liber esse iussus esset, *SI DE-
 CEM HAEREDIBVS DEDISSET*: hæreditarias par-
 tes dare debere, hoc est, singulis pro qua parte
 hæredes sunt. Si uerò nomina hæredum expres-
 sa sunt, uiriles partes eis dandas responsum est. l.
 1. ita liber. §. ult. De statulib. Idque sine dubio
 dicitur, ubi omnes ita nominati sunt. Alioquin
 fortasse magis diceretur dádum singulis esse pro
 portionibus hæreditarijs. l. 12. si quis testa. l. 22.
 qui pecuniam. De statulib. Sed & cum hæredi-
 bus inuicem ab cohæredibus legatum est, pri-
 mum obseruemus capi id pro portione hæredi-
 taria cohæredis à quo legatum est, & pro qua de-
 mum ualet ac consistit hoc legatum. Inter eos
 uerò qui capiunt, & quibus legatum est, diuide-
 tur, ut supra dixi. Si cum plures hæredes ab me
 scripti essent ex disparibus partibus, ueluti pri-
 mus ex tribus uncijis, secúduus ex triente, tertius
 ex quadrante, quartus ex uncia, secundo & ter-
 tio rem eandem legassem: ualebit hoc legatum,
 & præstabitur pro parte primi & quarti, à quibus
 legatú est, & ij hoc præstabút singuli pro suis por-
 tionibus. Sed secundum & tertium qui capiunt,
 non pro hæreditaria portione, sed pro uirili id le-
 gatam habituros ait Caius. l. 67. seruus uni. §. ult.
 De lega. 1. népe cum nominatim his legatú est. a-
 liud enim dicendum esset, si non nisi communi
 appellatione hæredum ijs esset legatum. Nam

tum magis uideretur testator easdem partes in fideicommissio siue prælegato dedisse, quas in hereditate distribuenda fecit ac secutus est. quam semper si aliunde appareat, aliud sensisse testatorem, in primis tota hac in re sequamur eius uoluntatem. ut si pro hoc legato iussi essent dare aliquid æqualiter, quamuis alioqui sint heredes instituti ex disparibus partibus, capiēt hoc legatum in uiriles. Sed si summa pecuniæ dandæ congruit portionibus, hereditarias partes magis eos accipere, prudenter responsum est. l. 23. quod tunc ad Trebel. l. 7. utrum. §. ult. De reb. dub. Illud postremò prætereundum non est, cum pars alicuius hæredis deficiens accrescit pluribus coheredibus, cum suo onere legatorum præstandorum, quæ ab omnibus relicta erant: onus hereditarijs quoque portionibus, pro quibus illa etiam deficiens pars accrescit. l. 49. mortuo boue. §. ult. De lega. 2. Si tamen onus illud non nisi uni nominatim ascriptum ita esset, ut satis appareret testatorem non nisi eum onerari uoluisse, minime uerò alios etiam hæredes: certè eo deficiente legatum intercideret, nec ab his præstaretur, quibus etiam illius hæredis deficientis pars accresceret. l. 29. Celsus. §. ult. De lega. 2. Sed illud magis huius loci est, ut adiiciamus, si legata sint indiuidua, inter hæredes qui ea dare debent, non hereditarijs obligationibus ex contractu indiuiduis supra dictum est. ut si hæredes opus aliquod facere damnati sint, unumquemque in solidum teneri responsum est. l. 11. Fideicommissa. §. ult. De lega.

lega. 3. l. hæredes. §. non tatum. Fam. erciscun.
 tum tamen qui id fecerit, imputaturum co-
 hæredi sumptum pro parte eius. Longior fui,
 quam putaram, in explicatione nobilissimi hu-
 jus capitis. Sed rei non satis alioqui uulgò (ut
 existimo) explicatæ, & latissimè tamen patētis,
 utilitas longiorem me fecit: neque alioqui diui-
 sionem hæreditariarum obligationū satis intelli-
 gi posse existimaui. Itaq; facere nō possum, quin
 illud adiiciam: quoties inter hæredē & fidei-
 commissarium, cui ex S. C. Trebelliano restitui-
 tur, diuiditur hæreditas, pro iisdem portionibus
 diuidi & onera hæreditaria, siue de ære alieno cre-
 ditibus persoluēdo agatur, siue de legatis præ-
 standis. Vt si hæres qui restituere rogatus est, re-
 tineat quadrantem ex Trebelliano, sic ut eum ha-
 beat iure hæreditario: conuenietur pro quadran-
 te & abs creditoribus, & abs legatarijs: fideicom-
 missarius uerò pro dodrante, cum quidē dodran-
 tem hæreditatis habeat. l. si legatus. §. multum
 interest. Ad Sen. Treb. §. si quis una. De fidei-
 com. hæred. Cæterum si hæres restituere roga-
 tus, habeat suum quadrantē tanquam legatum,
 nullo modo tenetur, ut neque legatarij tenētur:
 sed totum onus in fideicommissarium, qui solus
 est in solidum loco hæredis, recidit. Quòd si par-
 tim iure legati, partim hæreditario iure suam par-
 tem habeat, pro qua parte eam habet iure hære-
 ditario, obstringetur oneribus hæreditarijs. Vt
 cum minus quadrante legatum ei est, quòd qua-
 dranti est, percipit ex Trebelliano. Sed ut ad XII
 Tab. reuertar, adiiciendum aliquid uidetur de
 onere sacrorum. Cicero in Legibus suis posuit:

SACRA PRIVATA PERPETVA MANENTO. Id in XII Tab. etiã fuisse, ingeniosi homines non temerè suspicantur. Nam idem Cicero ait, hoc posito, iura pontificum auctoritate consecuta esse, ut ne morte patris sacra. sacrorum memoria occideret, ijs essent adiuncta, ad quos eiusdem morte pecunia uenerit. Hoc què rursus posito, Juriscōsultos docuisse primùm hæredes astringi sacris: deinde eum qui morte testamento ue eius tantundem capiat, quantum omnes hæredes. His Cicero significare uidetur legatarium partiarium. Nam & partitionis paulo post meminit, cuius & in libris Iuris Ciuilis non infrequens est mentio. talemque legatarium pro hærede hic haberi intelligimus, qui non minus capiat, quàm omnes hæredes: sicuti etiam dixi in Catech. de lega. autem memorabile quod Cicero addit: Si minus quis cæpisset, ne sacris alligaretur, ac post de eius hæredibus aliquis exegisset pro sua parte id quod ab eo cuius hæres esset, prætermissum fuisset: eaq; pecunia non minor esset facta cum superiore exactione, quàm hæredibus omnibus esset relicta: qui eam pecuniam exegisset, solum, sine cohæredibus, sacris alligari. Mirum certè, quo iure hæres legatarij possit exigere, quod abs legatario prætermissum & repudiatum esset: nisi si singulariter hoc fuerit permissum fauore sacrorum. Sed quod non nisi pro qua parte hæres est, id exigere possit, ex lege XII Tab. descendere uidetur. Hæredem autem aut legatarium partiarium alligari sacris, nõ ualde miror, cum & astringantur æri alieno. Cicero ait, sacra cum pecunia coniuncta esse nulla lege, sed pontificum auctoritate.

stitute. Verum, qui poterant alioqui sacra non
 interire? An ad agnatos & gentiles, etiam si hæ-
 redes non essent, transibant? Plautus duobus lo-
 cis meminit hæreditatis sine sacris obuenientis,
 sed ut rei insolentis & raræ. Illud fateor abs iuris
 ratione magis alienum fuisse, quod si nemo esset
 hæres, sacris astringeretur, qui de bonis morien-
 tis usufructu plurimum: imò uerò quarto loco,
 qui ex creditoribus plurimum seruaret: & postre-
 mò debitor defuncti, ut idem Cicero significat.
 Nam uerò si quis quærat, quæ nam fuerint illa sa-
 cra priuata, quæ lex perpetua esse uolebat: quo-
 rumque ratio potius habebatur, quàm aut æris
 alieni, aut legatorum, eum reijciam ad ueterum
 Romanorum lararia, quorum alioqui mysteria
 euulgare non possum. Gellius scribit, olim sa-
 crorum detestaciones in comitijs Calatis fieri so-
 litas, sicuti & testamenta. Quæ nam eæ fuerint,
 fateor etiam me ignorare. Sed agebant'ne de ijs
 & XII Tabulæ? Caius libro sexto ad leg. XII Tab.
 scripsit, Detestatum dici, quod detestacione de-
 nunciatum est. capite 138. De uerb. signif. Nihil
 præterea quod de ijs dicam, nunc habeo.

CAP. XXXIII.

Necessariam esse inter hæredes diuisionem
 rerum hæreditariarum, nemo est qui non
 uideat. Certè eius rationem adiuuari, & cõmu-
 nionem perimi potius debere, quàm difficulta-
 tem communionis augeri, non temerè dixit Vl-
 pianus. l. qui neque. §. ult. De reb. eor. qui sub
 tut. sunt. nam & prudenter à Papiniano dictum
 est, l. cum pater. §. pater dulcissimis. De leg. 2.
 communionem plerunq; magnas discordias ex-

citare. Rectè itaque Decemviri hæredibus dari uoluerunt iudicium actionem ue familiae erciscundæ, hoc est, hæreditatis diuidundæ. Lex XII Tab. AGNATVS (inquit) PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Ibi familiae appellatio ad res refertur, ut notat Vlpianus cap. 195. De uerb. sig. Quamuis autem lex uteretur numero singulari AGNATVS: tamen si plures eodem gradu agnati essent, omnibus æquè deferebat hæreditatem. Ergo de ea diuidunda agendum etiam fuit: hoc est, de familia illa erciscunda. Nam diuisio, de qua iam dictum est, adhuc est indiuisa. Itaque & de diuisione alia corporali x uiri in suis XII Tab. egerunt. Nam familiae erciscundæ actionem descendere atque proficisci ex lege XII Tab. auctor est Caius noster. l. 1. Fam. ercisc. & causam addit, quod cohæredibus uolentibus à communione discedere, necessarium uidebatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hæreditariæ distribuerentur. Quib. propriè uerbis aut lex hæc concepta fuerit, aut uteretur iudex in familia erciscunda, certò dicere non possum: licet ex illis quædam apud Festum, & ex his nonnihil apud Ciceronem legisse me meminerim. Apud Ciceronem in libro 1. de Orat. Antonius ait, eum qui quibus uerbis ercisci oporteat, nesciat, tamen erciscundæ familiae causam agere posse. Ergo nunc de uerbis minus solliciti, rem ipsam uideamus. Gordianus Imp. l. ea que. C. Famil. erc. ait, ea que in nominibus sunt, non requirere arbitrum familiae erciscundæ. Ea enim ipso iure diuidi proportionib. hæreditarijs, per legem XII Tab. Non idem dicitur de corporibus hæreditarijs. Nam ea

ea quidem ipso iure diuiduntur inter hæredes, sed tantum pro partibus indiuisis: sic ut alia præterea diuisione sit opus, quæ certo consilio iudicioque partes cuiq; certas & diuisas separatasq; tribuat. Huc ergo pertinet actio familiæ eriscundæ, ut bonæ fidei iudicis arbitrio res hæreditariæ diuidantur inter hæredes, aut per adiudicationem condemnationemq; à communione recedant, & eorum quæ cuique aberunt, præstationes fiant. Petitio uerò partis hæreditatis eò tantum pertinet, ut hæreditas, sicuti iure delata est, pro parte indiuisa adiudicetur. Hoc discrimen eleganter tradit Iulianus, l. non possumus. Si pars hæred. peti. Non possumus (inquit) consequi petitionem, id quod familiæ eriscundæ iudicio consequimur, ut à communione discedamus: cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat, quàm ut partem hæreditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat. Ergo petitionem hanc partis hæreditatis, rectè subsequitur actio familiæ eriscundæ, ut hæredes pro partibus indiuisis diuisas accipiant. Subtili ratione iuris singulæ res hereditariæ communes sunt, & pro indiuisis partibus sunt cohæredum. Arbitrarius uerò familiæ eriscundæ, partes unicuiq; certas & diuisas distinctasq; tribuit. quod fieri certè non potest, quin alteri addicat, quod alterius erat, pro parte indiuisa. Iam uerò si quod alteri addixit, plus minus uel sit diuisa alterius parte, ut cum singulæ res singulis hæredibus adiudicatæ, eiusdem estimationis non sunt: pecuniæ compensatione tollit hanc inæqualitatem. Sic enim Iustinianus l. si familiæ. Instit. De offic. iud. ait: Si familiæ eriscun-

ciscundæ iudicio actum sit, singulas res singulis hæredibus adiudicare debet: & si in alterius persona prægrauare uideatur adiudicatio, debet huc inuicem cohæredi certa pecunia condemnare. Porro quod ex Gordiano diximus, ea quæ in nominibus sunt, non habere opus arbitro familie erciscundæ: satis enim ipso iure diuidi per legem XII Tab. dictum quoque id est ab Vlpiano l. 2. §. ult. l. 4. Fam. erc. In hoc iudiciū (inquit) nomina nō ueniunt. Item, cæteræ res præter nomina, ueniunt in hoc iudicium. addit tamē: Si nomen uni ex hæredibus legatum sit, id hæredem hoc iudicio consequi. Sed & huc pertinet quod Africanus consultus, quid iuris esset, si seruus infistor Calendario præpositus, hæres deinde à domino sit pro parte institutus, & ego pro parte mortuum, cumque & ipse ignoraret dominum mortuum, sequere liberum & hæredem esse, idque etiam debitores hereditarij nescirent, ab his bona fide soluentibus pecuniam recepisset: respondit, debitores rectè soluisse, esseque liberatos. l. pen. Si cer. pet. Eius autem pecuniæ nomine que ad illum peruenit, mihi cohæredi non comperere aduersus eum actionem familie erciscundæ, sed negotiorum gestorum. Nempe subtiliter uidit Africanus, nomen hereditarium ipso statim iure per XII Tabulas fuisse diuisum inter hæredes, hoc est, me & Stichum. Itaque me hac ratione debetius agere debere pro mea parte aduersus debitorem hereditarium. Sed quia is iam bona fide Sticho exigenti soluit, æquius esse, ut ratam habens hanc exactionem, agam negotiorum gestorum aduersus ipsum Stichum. Si pecunia fuisset exacta

exacta uiuo adhuc domino siue testatore, nec
 cum is moreretur amplius in nominibus fuisset:
 certè iudicio familiæ eriscundæ meam eius por-
 tionem consequeretur, ut aliorum corporum hère-
 ditariorum. l. 52. Meuius. Fam. erc. Illud postre-
 mò adijciendum est atque obseruandum, quod
 Caius l. 3. eo. tit. ait, ad officium iudicis nonnun-
 quam pertinere, ut debita & credita singulis pro
 solido, alijs alia attribuat: quia sæpe & solutio &
 exactio partium nõ minima incommoda habet:
 nec tamen hanc attributionem illud efficere, ut
 quis totum solus debeat, uel totum alicui soli
 debeat, sed ut siue agendum sit, partim suo, par-
 tim procuratorio nomine agatur: siue contra
 cum eo agatur, partim suo, partim procuratorio
 nomine conueniatur. nam licet libera potestas
 maneat creditoribus cum singulis experiundi,
 tamen & his liberam potestatem esse suo loco
 substituendi eos, in quos onera actionis officio
 iudicis translata sunt. Ex hoc Caij responso ma-
 nifestum est, & quanta uis sit legis XII Tab. ipso
 iure diuidentis singula nomina hæreditaria pro
 portionibus hæreditarijs: & quid tamen efficiat
 alia eorum diuisio distributioque per arbitrum
 familiæ eriscundæ facta in hoc iudicio, quod ex
 XII Tabulis proficiscitur. Abusi autem eo Caij
 responso sunt, qui inde probare uoluerunt, pro
 parte rectè non solui inuito creditori, ne in o-
 bligationibus quidem quantitatis dandæ, quæ
 tamen natura & omnimodo diuiduæ sunt. Mo-
 net Caius, uni ex hæredibus in solidum attribui
 posse unum aliquod nomen hæreditarium. non
 dicit, etiam illi cui attributum est, debitore non
 posse

posse partē solvere, & pro parte liberari: aut si sit creditor, posse partis solutionē reijcere. Et quod ait Caius solutionem partium habere multa incommoda, ratione debitoris dictum id est, cui commodum est pluribus partem solvere: sicuti cōsideratione creditoris ait, partium exactiōnem esse incommodam. atq; ita consuli uult tam debitoribus, ne plures habeant eiūsdem nominis causa creditores, quā creditoribus ipsis, ne distrahantur in plures debitores. Cum uno enim siue creditore, siue debitore rem habere, quā cum pluribus, commodius est. Ut redeam ad iudicium familiæ erciscundæ, Vlpianus ait, l. 22. item Labeo, §. pen. Fam. ercis. ex duobus illud constare rebus atque præstationibus, quæ sunt personales actiones. Personales præstationes in hoc iudicium uenire dicuntur, quasi ex contractu delicto ue, cum alter cohæres alteri damnatur, quòd solus fructus fundi hæreditarij perceperit, aut rem hæreditariam corruperit aut consumpserit. Atque inde quidem proficisci uulgò receptum est, quod Iustinianus ait, §. si familia. Instit. De offic. Iud. hanc actionē habere mistam causam: hoc est, in rem esse, & in personam. Sed in personam potius esse propter adiudicationes rerum, partesque diuisas, acutè ab alijs traditum est. Porrò adiudicationis magna uis est, quia sola sufficit ad dominium dandum. Vlpianus in Titulis, cap. 19. Adiudicatione (inquit) dominia nanciscimur per formulam familiæ erciscundæ, quæ locum habet inter cohæredes: & per formulam communi diuidundo, cui locus est inter socios: & per formulam finium regundorum, quæ est

est inter uicinos. Nam si iudex uni ex hæredibus, aut socijs, aut uicinis rem aliquam adiudicaue- rit, statim illi acquiritur, siue mancipi, siue nec mancipi sit. Iustinianus idem tradit De off. iud. Atque hæc quidem tria iudicia uidentur descen- dere ex lege XII Tab. quod & antiqua uerba ipsarum formularum indicant. Sed de primo nunc tantum quæritur. De secundo nihil habeo quod ex XII Tabulis repetere possim. De tertio dictum aliquid est antea. Illud hic postremò est obseruandum, quod Ulpianus ait, l. 2. Fam. erc. per familiæ erciscundæ actionem diuidi hæredi- tatem, siue ex testamento, siue ab intestato, siue ex lege XII Tab. siue ex aliqua lege deferatur hæreditas, uel Senatusconsulto, uel etiam consti- tutione. & generaliter eorum duntaxat diuidi hæreditatem posse, quorum & peti potest. Idem ait l. 24. sed & eius. §. 1. Fam. erciscun. hoc quoq; iudicium locum habere & inter bonorum pos- sessores, & inter eum cui restituta est hæreditas ex Trebelliano Senatusconsulto, & cæteros Ho- norarios successores.

CAP. XXXIIII.

Ulpianus in Titulis, cap. 2. inquit: Sub hac conditione liber esse iussus, SI DECEM MIL- LIA HAEREDI DEDERIT: etsi ab hærede aliena- tus sit, emptori dando pecuniam, ad libertatem perueniet. idq; lex XII Tabularum iubet. Hinc intelligimus, quæ nam ea lex fuerit, eamque au- dimus pertinuisse ad statuliberos. Sed & huius legis aliqua mētio fit duobus etiam locis in Pan- dectis, cap. 25 & 29. De statul. Verum uis illius latius patet, & plura in recessu habet, quàm præ- se

se ferat. Primum de alienatione statuliberorum,
 & an nihil intersit, quomodo sint alienati. De-
 inde de conditione dandi, ascripta libertati, an sit
 (ut loquitur Papinianus) ambulatoria, an uero
 personæ cohæreat, & de eius explendæ ratione
 rectè hic quæritur: neque communibus regulis
 conditionum res hæc explicari potest. habet enim
 præcepta quædam singularia, propter fauorem
 libertatis. Paulus cap. 4. §. 6. De statulib. ait:
 Si decem heredi dare iussus fuerit seruus, & liber
 esse, hæredem etiam per partes accipere cogendum
 esse fauore libertatis. Constat tamen alioqui
 conditionem dandi esse indiuisam: neque si
 pars data sit, pro parte expletam uideri. Quam
 nec in proposito (ut ingenuè loquar) multum seruo
 proderit partem dedisse. Nam etsi hoc fauori
 libertatis tribuamus, ut conditio diuidatur:
 tamen ipsa libertas est indiuisa, neque pro parte
 obtingere potest. Itaque Vlpianus cap. 3. §. 4. De
 statul. Si (inquit) decem iussus dare, & liber
 esse, quinque det: non peruenit ad libertatem,
 nisi totum det. Verùm ad legem XII Tab. propius
 accedamus. Si heredi seruire iussum statuli
 berum hæres uendit, & tradidit, statim ad libertatem
 peruenire, ait Vlpianus cap. 3. De statulib. Nempe,
 conditio seruiendi personæ cohæret: & ita cohæret,
 ut nihiominus, si expleta hic habeatur: quia per
 seruū nō stet. De conditione dandi non idē omnino
 putarūt Decēuiri. Hoc la- nè Iuriscōsulti
 singulariter tribuūt fauori libertatis: ut si hæc
 conditio dandi aperte sit ita personæ cohæreat,
 ne cui dandum est, ascripta, ut ei planè cohæreat,
 sublata illa persona, magis pro expleta quam pro
 defe-

defecta, conditio habeatur. Sed x uiri in re ob-
 scura sæpius interpretati sunt, conditionem dan-
 di esse ambulatoriam: ut est profectò natura sua.
 Nam & multum adhuc tribuitur libertatibus,
 cum facultas explendæ conditionis manet, etsi
 mutata sit persona. Hoc igitur uideamus. Ait
 lex: Liber esse iussus sub hac conditione, SI DE-
 CEM ^{HÆREDI} DEDERIT, & si ab hærede alie-
 natus sit, dando emptori ad libertatem perueni-
 et. Pomponius ait: Lex XII Tabularum empti-
 onis uerbo omnem alienationem complexa ui-
 detur, nec interest quo genere quisque dominus
 serui fiat. cap. 29. §. ult. De statulib. Sic & cum di-
 cum esset, hypothecam liberari, si creditor con-
 sentiat uenditioni pignoris: Vlpianus adiecit,
 uenditionis appellationem generaliter accipien-
 dam esse, ut & si legare permisit, idè dicatur. cap.
 8. Quibus mod. pig. uel hyp. sol. Imò idem Vl-
 pianus cap. 6. §. 1. De statuliberis, ex hac lege XII
 Tab. ita scribit: Statuliber parendo cõditioni in
 persona emptoris peruenit ad libertatem: nec so-
 lum si uenierit, hæc conditio ad eum transit, qui
 emit: uerùm etiam ad omnes, quicunq; quoquo
 iure dominium in statulibero nacti sunt. Siue igi-
 tur legatus sit tibi ab hærede statuliber, siue ad-
 iudicatus, siue ufucaptus à te, siue traditus, uel
 aliquo iure tuus factus: sine dubio dicemus pa-
 retere conditioni posse. Sanè Varro libro secun-
 do, emptionibus acceptum refert, quæcunque
 dominium legitimum efficiunt. Nam & omnis
 ab alienatio olim fiebat, uel per in iure cessionè,
 uel per nexum, ut ait Cicero in Top. hoc est, per
 res & libram: adeò ut imaginaria quoq; emptio
 &

& uenditio in testamentis, quæ ita olim fiebant, interueniret. Vnde & familiæ emptor appellabatur, qui hæredis loco interueniebat. Itaque & hæredi dare iussum, dicemus ex hac quoq; lege rectè dare hæredi hæredis, quasi emptori. Quod & responsum est cap. 20. §. 4. De statulib. cap. 51. §. 1. De condit. & demōstrat. Sed maior est questio, ubi hæres seruum non ipse alienauit, sed potius seruus ereptus est: ut si hæres scriptus, ab legitimo sit superatus, an huic legitimo rectè dabit seruus? Pōponius ait, rectè dari, quia lex XII Tabularum emptionis uerbo omnem alienationem cōplectatur: nec interfit, quo genere quisq; dominus serui fiat. Equidem ad propositam questionem magis pertinet posterior, quam prior ratio. Nulla ne imaginaria quidem emptio in legitimo hærede, neque ulla est ab alienationis species: ne ea quidem quæ per in iure cessionem fiebat, cum ab hærede scripto ad legitimum seruus trās fertur. nam legitimus hæres lege fit dominus. Verùm satis est, hic eum esse dominum: quod apertius exposuit Vlpianus. Pomponius quoq; significat, emptoris uerbo omnē hic dominū intelligi: & uerò conditio *SI HÆREDI DEDERIT*, potest non minus de legitimo, quam de scripto intelligi. cūq; dicimus, hæredi hæredis rectè etiā hic dari, intelligimus nō minus legitimum quam testamentarium hæredem hæredis. Sanè si hæres cui dare seruus iussum est, non tã eum ab alienasset, quam sui iuris fecisset: hoc est, si eum manumisisset, & deinde mortuus esset: conditio dandi extinguitur. Sibi enim ipsi dare manumissus non potest. Ipsius uerò hæredis hæredi dare non

non debet, qui dominus non est. Elegās est hac de re Papiniani disputatio: quam non dubito ex hac lege XII Tabularum natam esse. Ad eam certè omnino pertinet, proptereaque hic præmittenda non est, ait Papinianus cap. 34. De statu liberis: Servus si decem hæredi dederit, liber esse iussus est. Statuliberum hæres eum manumisit, ac postea defunctus est. Hæredis hæredi pecunia danda non est. Quod enim placuit, hæredis hæredi dari oportere: tunc memineris locum habere, cum prior hæres dominus accepturus pecuniam fuit. Quæ causa facit ambulatoriam, ut ita dixerim, conditionem. Duæ sunt enim causæ, per quas in primi hæredis persona conditio impletur: dominij ratio, item personæ demonstratio. Prior causa transit in omnem successorem, ad quem peruenerit statuliber per dominij transfati continuationem. Sequens personæ duntaxat eius qui demonstratus est, adhæret. Hęc ille. Ambulatoriam uocat conditionem, quæ non consistit in una persona. Veluti conditio dandi hæredi, si rectè impletur, etsi detur alteri, qui causam ab hærede habet, dicitur ambulatoria: quia non adhæret eius personæ in quo impletur, sed ad alium quoque transit. Ergo ambulatoria fuit in hac lege XII Tabularum. Si esset persona, cui dandum est, ita demonstrata, ut conditio illi cohæreat, non esset hæc ambulatoria. Quid igitur, si ille mortuus sit? Certè tunc multo etiam magis libertati fauetur. Nam in eius causa conditio habebitur pro implera: cum tamen in alio genere legati, pro defecta potius haberetur. cap. 94. De cōdit. & demonstr. Sed in proposita questione

ne de qua agit Papinianus, non fuit talis tamque singularis demonstratio personæ. Ergo hæc causa in eo casu non impedit, quin sit ambulatoria conditio. Quid obstat igitur? Dominij ratio. Ad quemcunque transit serui dominium, ei dādum erit. Sed in proposito non transijt ad hæredem hæredis. Fuit enim prius manumissus seruus, & ueluti sui ipsius factus dominus. Itaque nulla est causa, cur illi hæredi hæredis dandum sit. De conditionibus si quis plura requirit, consulat nostrum de ijs Commentarium. Cæterum huius nunc loci etiam est, quod ex hac lege XII Tab. notat Modestinus, cap. 25. De statul. Statuliberos (inquit) uenundari posse, leges XII Tabularum putauerunt. Putasse ait, quod non omnino expresserunt, sed tacitè indicarunt. Addit autem, duris conditionibus in uenditione minimè eos onerandos esse. Sicuti & Papinianus cap. 33. De statul. ait, statuliberorum iura per hæredem fieri non posse duriora. Sanè & Martianus cap. 13. §. 1. De pignorib. dixit, statuliberum posse dari hypothecæ: sed conditione existente, pignus euanescere. Vlpianus quoque scripsit, statuliberum medio tempore seruum hæredis esse, & ideo noxæ dedi posse. Sed deditū, sperare a dhuc libertatem posse. nam aditionem non adimere illi spem libertatis. cap. 9. De statulib.

CAP. XXXV.

Dionyfius Halicarnasseus lib. undecimo scribit, in posteriores duas Tabulas, quæ adiectæ sunt, ut essent XII, relatum caput unum fuisse, Ne patricijs cum plebeijs connubiū esset: idque Appium Decemuirum adiecisse, quò diuulsam à Patri-

Patribus plebem esse uellet. Sed ut hæc ab ho-
 mine seditioso excogitata lex fuit, & necessariã
 atq; utilem in Rep. libertatem cõnubiorum in-
 turbabat: sic quinto, postquã edita primum
 fuerat, anno repudiata est atque sublata, rogatio-
 ne contraria à C. Canuleio Tribunopl. perlata.
 Illud tamen iuris Ciuilis semper fuit, ut non ni-
 si inter ciues Romanos connubium esset: & lex
 Julia postea effecit, ut Senatores cum libertinis
 iustas nuptias contrahere non possent. Porro
 qui nam legitimi connubij ritus essent Romæ
 tempore x uirorum, nihil est necesse nunc repe-
 tere. Illud possum affirmare, quod & Gellius li-
 bro 3. cap. 2. & Macrobius libro primo, cap. 3. tra-
 dunt, fuisse in XII Tabulis scriptum aliquid de
 trinoctio, quod abesse abs uiro mulier deberet,
 usurpandi causa. Illud pertinuisse uidetur ad u-
 xorem, quæ, ut ait Cicero, usu habebatur. Sed
 quid sibi alioqui lex illa uoluerit, nondum satis
 intelligo. De diuortijs aliquid ex XII Tabulis
 repetere magis possum. Constat iam tum Romæ
 libera fuisse diuortia: quanquã annis plus quam
 ducentis post XII Tabulas primum Romæ diuor-
 tium factum sit, idque ex causa sterilitatis. Sed
 quandoque fieret, lex XII Tabularum fieri
 rectè uoluit. atque ut in sponsalibus renuncian-
 dis, hoc est, in repudijs, solennis erat hæc formu-
 la, *CONDITIONE TUA NON VTOR*: sic in diuor-
 tijs erat hæc, *TVAS RES TIBI HABETO, uel, TV-
 AS RES TIBI AGITO*: quod scribit etiam Caius
 cap. 2. De diuort. Illa autem uerba fuerunt ex XII
 Tabulis. Cicero Philipp. 2. loquens de Antonio:
 Frugi (inquit) factus est. Mimam illam suam,

suas res sibi habere iussit, ex XII Tabulis: claus
 ademittit, exegit. Atque hæc quidem diuortij for-
 mula, significabat etiam dotem soluto matrimo-
 nio reddi, si nihil esset causæ cur retineretur.
 quanquam nominatim de dotibus, & earum iure
 aliquid in XII Tabulis scriptum fuisse, affir-
 mare nõ ausim. Certè Romulum nullam legem
 tulisse *ως ἐπὶ προμὸς ἀποδόσεως ἢ λοιμίδης*, scribit Dio-
 nyfius libro secundo. Interea tamen nuptias sic
 cōstrinxisse, ut de diuortijs quæsitū Romæ mul-
 tis seculis non fuerit. Decēuiri nullum etiam,
 ut dixi, diuortium uiderant, sed in futurum lon-
 gè prospiciebant. Paulus cap. 8. De diuort. ait,
 nullum diuortium ratum esse, nisi septem ciui-
 bus Rom. puberibus adhibitis. Id requiri lege
 XII Tab. affirmare non ausim. Sed quicquid tan-
 dem lex ista requireret in diuortijs siue repudijs
 (nam confuse utuntur Iurifconfulti persepe his
 uocibus in eadem significatione) cōstat aliquid
 requisisse, idq; seruandum omnino fuisse. Quan-
 quam alteri factum alienum ignorāti, & iustum
 esse existimāti, uenia daretur. Caius libro tertio
 ad legem XII Tabularum: Si (inquit) ex lege
 repudium missum non sit, & idcirco mulier ad-
 huc nupta uideatur: tamen si quis eam uxorem
 duxerit, adulter non erit. idq; Saluius Iulianus
 respondit: quia adulterium (inquit) sine dolo
 malo non committitur. quanquam dicendum,
 ne is qui sciret eam ex lege repudiatam non esse,
 dolo malo committat. Hęc Caius, capite 43. Ad
 leg. Iul. de adul. Huius autem etiam loci est ue-
 tus illa & nobilis quæstio, cuius meminit Cice-
 ro lib. 1. de Orat. Paterfa. (inquit) cum uxorem
 præ-

prægnantem in prouincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neq; nūcium priori remisisset, mortuusq; esset intestatò, & ex utraque filius natus esset: mediocris ne res in controuersia adducta est? cum quæreretur de duorum ciuium capitibus, & de puero qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ si iudicaretur certis quibusdam uerbis, non nouis nuptijs fieri cum superioris diuortium, in concubinæ locum duceretur.

CAP. XXXVI.

Cicero libro tertio de Legib. loquens de Tribunatu plebis: Cum esset (inquit) citò legatus tanquam ex XII Tab. insignis ad deformitatem puer breui tempore creatus, &c. Etsi hic locus uideatur esse mendosus, tamen aperte ostendit, in XII Tabulis scriptum aliquid fuisse, uel de legatis mittendis, uel de insignitis & deformibus pueris natis. Ad utrum potius referri oporteat, quod de XII Tabulis hic dicitur, adhuc dubito. Plerisque placet, ad pueros insignitos: quanquam quid de his scriptum fuerit, ne diuinare quidem possint. De monstrosis partibus nota est Lex Romuli: ignota, XII Tabularum. Quanquam & de tempore partus egisse XII Tab. suspicor. Gellius libro tertio, cap. 16. ait, Decem uiros scripsisse, in x mensibus gigni hominem, non in xi. Scio Romæ multa fuisse genera x uiuorum. Sed cum x uiros scripsisse aliquid quod ad ius pertineat, legimus, meritò suspicamur intelligi auctores XII Tabularum. Viuebat eorum tempore Hippocrates in Macedonia, quem huius sententiæ fuisse constat. Sanè Vlpianus cap. 3. De suis & legit. cum dixisset, ex lege XII Tabularum

bularum ad legitimam hæreditatem, eum qui in utero erat, admitti, si fuerit editus: subiecit, Post decem menses mortis natus non admittetur ad legitimam hæreditatem. Certè fuit & illa uulgaris, & à Iurifconsultis ueteribus concepta, instituedi posthumi formula & conditio: QVI POST MORTEM MEAM IN DECEM MENSIBVS PROXIMIS NATVS ERIT. Quæ præterea de hacre Gellius scribit, commemorare nihil est necesse. locum indicasse, est satis. Sed cum de nuptijs dictum aliquid esset ex XII Tabulis, & de patria potestate nunc esset dicendum, uisum est, si quid de legitimis & naturalibus liberis insertum XII Tab. esset, perquirere.

CAP. XXXVII.

CVM XII Tabularum mysteria præcipuè consistant in patria potestate, & iure suorum: tamen ex hac lege non omnino descendit ius patriæ potestatis: nec tam iure ciuili quàm moribus hæc introducta esse dicitur. Ius potestatis moribus esse receptum, ait Ulpianus capite 8. De his qui sui sunt uel alie. iur. Sanè Dionysius Halicar. libro secundo diligèter ostendit, Romulum iam inde ab initio urbis conditæ uoluisse summam patribus in filios dari potestatem: ut etiam filium ter uendere posset pater. Atque hanc quidem Romuli legem, XII Tabulis adscriptam fuisse, & in quartam Tabulam esse cõiectam. Numquam quidem filium sua. maritum, cui pater iam uxorem dedisset, non posse à patre uendi, statuit: & hæc ueluti exceptionem addidit ad legem Romuli. Sed in alios filios sua. concessa, quam dixi, fuit patribus potestas, maior etiam quàm in ser- uos.

nos. Nam seruus semel uenditus, si deinde ma-
 numittatur ab emptore, non recidit in potesta-
 tem prioris domini. Filiusfa. uerò ab emptore
 manumissus, recidit in patris potestatem, & uen-
 di iterum potest: iterumque ab secundo empto-
 re liberatus, iterum in patris potestatem redit, &
 tertio uendi potest hoc iure. Itaque & cum pater
 filiumfa. liberari emancipatione uellet, suam ip-
 se patriam potestatem dissoluere non poterat, nisi
 tribus mancipationibus. Atq; illud quidem
 etiam XII Tabulis comprehensum fuisse, indi-
 cat Ulpianus in suis Titulis, cap. x. Liberi (in-
 quit) parentum potestate liberantur emancipa-
 tione: id est, si posteaquam mancipati fuerint,
 manumissi sint. Sed filius quidem ter mancipa-
 tus, ter manumissus, sui iuris fit. Id enim lex XII
 Tabularum iubet his uerbis: SI PATER FILIUM
 PER VENVDAVIT, FILIUS A PATRE LIBER
 ERIT. Ceteri autem liberi, præter filium, tam ma-
 sculi quàm foeminae, una mancipatione manu-
 missioneque sui iuris fiunt. Sanè & Iustinia-
 nus tit. quib. mo. ius pct. sol. ait, emancipatio-
 nem per antiquam legis obseruationem proces-
 sisse, quæ per imaginarias uenditiones & interce-
 dentes manumissiones celebrabatur. Intelligit
 autem obseruationem legis XII Tabularum.
 Carterum ut hæ tandem mancipationes sublatae
 sunt, sic ius uendèdi filijfa. fuit patri ademptum.
 Ac Diocletianus quidem Imp. l. i. C. de pat. qui
 filios distr. rescripsit, liberos à parentibus neque
 uenditionis, neq; donationis titulo, neq; pigno-
 ris iure, aut alio quolibet modo, in alium trans-
 ferri posse. Sed imaginariam & fiduciarium man-

cipationem ueterem, quæ ad emancipationem
 filijsa. necessaria erat, seruari uoluit: cum rescri-
 beret, non nudo consensu, sed actu solenni, liber-
 ros patria potestate liberari. l. 3. C. de emanc. lib.
 Cæterum Iustinianus totam illam antiquam &
 legitimam emancipationis ceremoniam sustu-
 lit. Placuerat Iurisconsultis, ut si pater contracta
 fiducia filium uendidisset, & ex ea remâcipatum
 manumisisset, tanquam seruum, planè eum li-
 beraret. Sed neque talem circuitiorem esse ne-
 cessariam, postea Cæsares statuerunt.

CAP. XXXVIII.

LYfias laudat Athenienses leges, *ἠριστῶν ἰσο-
 φανῶν*: & Xenophon in Poris scribit, Athe-
 nis fuisse *ὄρφανὸν φύλακας*. Hoc exemplum & De-
 cemviri secuti sunt. Ut autem meminerant An-
 cum Martium regem filijs suis testamento tuto-
 rem dedisse L. Tarquinius, & apud Græcos in
 usu quoque fuisse tutelas testamentarias: sic &
 ipsi de his legem tulerunt. Illa quidem genera-
 lis eorum lex, PATERFA. VTI LEGASSIT SUPER
 TUTELA REI SVÆ, ITA IVS ESTO: ad tute-
 las quoque testamento constituendas pertinuit,
 ut suprâ dixi. Sed alia XII Tabularum lex fuis-
 se uidetur, quæ hanc facultatem parentibus tri-
 bueret, qui liberos in potestate haberent, siue hi
 ijs alioqui aliquid bonorum relinquerent, siue hi
 non relinquerent. Inquit Caius cap. 1. De testa-
 tute. lege XII Tabularum permiffum est paren-
 tibus, liberis suis, siue fœminini siue masculini
 sexus, si modò in potestate sint, tutores testamen-
 to dare. Addit Modestinus, ex hæredato quoque
 filio patrem posse tutorem dare. cap. 4. Illo rit.
 Deniq;

Deniq; Paulus cap. 20. Illo tit. Testamēto (inqt) quemlibet possumus tutorē dare, siue is Prætor, siue Consul sit: quia lex XII Tab. id confirmat. Cum lex XII Tab. permittit patrifa. leganti, dare tutorem rei suæ, iure testamenti & legati hoc fieri constat. Si uerò patrifa. filio suo etiam ex hæredato tutorem testamento dare permittit: ius patriæ potestatis cum iure testamēti coniungit. Inter uiuos si pater filium emanciparet, non omnino posset tutorem illi dare. Non enim lex hoc inter uiuos permittit: neque tamen tali pupillo tutorem ipsa non dat. Nam legitimum uocat: de quo mox dicendum erit. Tutoris ergo datio ei demum competit, cui lex nominatim hoc dedit, ut ait Vlpianus cap. 6. §. 2. De tute. Nominatim hoc dedit patrifa. testamentum facienti. Sed cum satis exprimat, & quis, & cui tutorem ita det: nihil'ne de ijs, qui tutores dari ita possint? Certè cum tutela dicitur esse iuris Ciuilis, & ex lege XII descēdit: satis intelligimus, ad ciues tantum Romanos pertinuisse. & uerò tutelæ datio etque susceptio, est ueluti testamenti utraque factio. Paulus, qui cap. 20. de testa. tut. dixerat, testamento quemlibet tutorem dari posse, siue is Prætor, siue Consul sit, quia lex XII Tab. id confirmet: capite sequenti ait, eum demum tutorem dari posse, cum quo testamenti factio est. Vlpianus in Titulis excipit Latinum Iunianum: qui etsi testamenti factionem habeat, tutor tamē dari non potest. Sed quid si non sit tutor testamentarius? Hic certè etiam x uiri pupillis confulerunt. Audiebant legem esse Charōdæ, non multo ante eorum tempora perlatam, quæ tute-

lam ita diuidebat, ut agnatis hæredibus proximi-
 mis, bonorum pupillarium curam: cognatis ue-
 rò alijs educationem pupilli committeret, sicuti
 Diodorus scribit libro duodecimo. Audiebant
 apud Athenienses tutelá deferri proximis etiam
 consanguineis. Nam & mortuo Clinia, Alcibia-
 dis patre, Alcibiadis impuberis tutores fuerunt
 Pericles & Ariphon, qui illi sanguine iuncti erát,
 siue (ut loquitur Plutarchus) *προσγυνωτες* *λευτά γά*
vos. & extat non dissimile exemplum in quadam
 Lysiae oratione. Quid igitur nostri x uiri? Vl-
 pianus cap. 1. De legit. tut. Legitimę tutelæ (in-
 quit) lege XII Tab. agnatis delatæ sunt: & con-
 sanguineis, id est, his qui ad legitimam hæredita-
 tem admitti possunt. hoc summa prouidentia:
 ut qui sperarent hanc successiōem, iidem tue-
 rentur bona, ne dilapidarentur. Idem cap. 5. Illo
 tit. Legitimos tutores nemo dat, sed lex XII
 Tab. fecit tutores. Paulus cap. 6. Illo tit. Intesta-
 to parente mortuo, agnatis defertur tutela. Inte-
 status autem uidetur, & qui testamento tutela. Inte-
 status tutores non dedit. quantum enim ad tute-
 lam pertinet, intestatus est. Caius cap. 9. Illo tit.
 Si plures sint agnati, proximus tutelam nanci-
 scitur: & si eodem gradu plures sint, omnes tute-
 lam nanciscuntur. Ex his intelligimus, tutelam,
 sicuti hæreditatē legitimam deferri. Paulus cap.
 7. De capit. min. Legitimæ (inquit) tutelæ ex
 XII Tab. interuertitur eadem ratione, qua hæ-
 reditates exinde legitimæ: quia agnatis deferen-
 tur, qui desinunt esse, familia mutata. Illud
 dissimile est, quòd cum cōsanguinea non minus
 quàm consanguineus ex hac lege sit heres: tutor
 etiam

etiam non possit esse, quia tutela sit uirile officium. Interdum (inquit Vlpianus capite 1. de leg. tut.) alibi est hæreditas, alibi tutela: ut puta si sit consanguinea pupillo. Et Hermogenianus cap. 10. Illo tit. Agnato (inquit) propior femina, quominus sit impuberis agnati tutor, non obijcitur. Ideoque patruus sororem consanguineam habentis fratris filij, legitimus erit tutor. Ergo cum describuntur agnati, potius in tractatu de legitima tutela, quàm de legitima hæreditate, describendi sunt uirilis sexus: licet in Pandectis contra, sed perperam, factum esse uideatur: cap. 7. De legit. tut. cap. 2. De suis & leg. Porro etsi libertorum intestatorum hæreditatem lex XII Tab. ut supra dixi, nominatim deferret: tutelam tamé expressim etiam non detulit. Sed interpretes legis XII Tabularum, exemplo agnatorum ingenuorum, quibus tutelam non minus quàm hæreditatem illa defert, patrono similiter deferendam esse iudicauerunt. De patre qui filium mancipando contracta fiducia, & remancipatum manumittendo quasi patronus habetur, nihil scriptum in XII Tabulis erat, hæres an tutor legitimus propterea esse posset. Sed Prætoribus & Iurisconsultis placuit, in utraque causa pro patrono manumisso fore haberi.

CAP. XXXIX.

Cicero libro secundo de Inuent. Lex est (inquit) SI FURIOSVS EXISTET, AGNATORVM GENTILIVM' QVE IN EO PECVNIA' QVE EIVS POTESTAS ESTO. Idem scriptum est ab auctore Rhetor. ad Heren. lib. 1. Non dubium est autem eam fuisse legem XII Tab. Nam & ipse Cicero

Cicero libro tertio Tuscul. quæst. scribit, XII
 Tabulas uetare furiosum suarum rerum esse do-
 minum. & interpretatur furorem hic dici, men-
 tis ad omnia cæcitatem: maiusq; esse quippiam,
 quam insaniam: quam ait esse inconstantiam sa-
 nitate uacantem, sed quæ tamen possit tueri me-
 diocritatem officiorum, & uitæ communem cul-
 tum atque usitatum: propterea quæ disertè etiam
 notat scriptum in hac lege fuisse, non quidem,
 SI INSANVS: sed, SI FVRIOSVS. Neque uerò
 dubium est, quin & in Græcia non dissimilis lex
 esset. Nam & uocatus est à suis filijs Sophocles
 in iudicium, ut tanquam furiosus abs re familia-
 ri remoueretur, & acciperet curatorè, cum pro-
 pter studium tragædiarum in summa senectute
 desipere uideretur negligendo rem familiarem:
 quanquam absolutus fuerit, cum carmen protu-
 lisset, quod minimè desipientis esse iudicatum
 est. Neque solum Græcorum exemplo x uiri
 Romani furiosis, sed & prodigis interdixerunt
 bonis, curatorem quæ dandum esse putarunt. Au-
 diebant communi Græcorum lege prodigos esse
ἀριμους, & arceri foro, concionibusque: sicuti ex
 Demosthenis orat. contra Timarch. intelligi po-
 test. Audiebant Areopagitarum iudicio grauius
 puniri Afotos, ut Athenæus libro quarto narrat.
 Denique intelligebant, quod postea Iustinianus
 noster dixit, Reip. etiam interesse, ne quis re sua
 male utatur. Quid igitur? Iustinianus ait, furio-
 sos & prodigos maiores x xv annis esse in cura-
 tione agnatorum, ex lege XII Tab. In Vlpiani
 Titulis, cap. 12. legimus, curatores legitimos es-
 se, qui ex lege XII Tab. dantur. Legè XII Tab.
 iubere,

habere, furiosum, itemque prodigum, cui bonis
 interdictum est, esse in curatione agnatorum. Sed
 & Ulpianus capite 1. De cur. fur. scribit, lege XII
 Tab. prodigo interdici bonorum suorum admi-
 nistratio: idque moribus ab initio introductum
 esse. Cum xuii suas XII Tabulas conscribe-
 rent, etiam collegerunt, atque in eas retulerunt,
 quod iam erat Romae moribus & consuetudine
 receptum, ut testis est Dionysius Halicarnasus. Cice-
 ro in Cat. Nostro more (inquit) male rem geren-
 tibus patribus, bonis interdici solet. In Pande-
 ctis, prodigus saepe dicitur is, cui lege bonis in-
 terdictum est. cap. 18. De testa. cap. 5. De acquir.
 her. Intelligi autem legem XII Tab. dubium non
 est. Sed nihilominus cognitione & interdicto
 Praetoris opus fuit. Itaque & per Praetorem bo-
 nis interdici alicui, legimus in Pandectis, cap. 10.
 De cur. fur. Sicuti & moribus per Praetorem ali-
 cui bonis interdici, est apud Paulum Sentent. lib.
 3. cap. 5. ubi & antiquam formulam ipsius Prae-
 toriae interdictionis proponit. Moribus (inquit)
 per Praetorem bonis interdicitur hoc modo: QVAV-
 DO TIBI BONA PATERNA HABITA, QVAE
 NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROS: QVE
 TVOS AD EGESTATEM PERDVICIS: OB EAM
 CAUSAM TIBI EA RE COMMERCIO QVE INTERDI-
 CI. Sic Valerius Max. lib. 3. capite 5. scribit Q.
 Pompeium Praetorem Urbanum bonis interdi-
 xisse Q. Fabio, Q. Fabij Max. Allobrogici filio,
 qui perditam luxuria vitam agebat. Ulpianus cap. 1.
 de cur. fur. etiam describit, equis sit prodigus, cui bo-
 nis sit interdiciendum. Nam posteaquam dixit, ei le-
 ge XII Tab. interdici bonorum suorum admini-
 stratio-

stratione, idque ab initio moribus introductum esse: adiicit, Sed solent hodie Prætores uel Præli- des, si talem hominem inuenerint, qui neque tempus neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profundit, cura- torem ei dare, exemplo furiosi. Sed & mulieri luxuriose uiuenti interdici bonis posse, ait Paulus cap. 15. De cur. fur. Non est necesse pluribus uerbis describere prodigalitatem, aut furorem. Sed profectò grauissimum est testimonium patris, testamento suo significantis filium esse prodigum: capite 16. §. 1. De cur. fur. De ui huius interdicti potius uideamus. Iurisconsulti aiunt, prodigo interdici bonis, & bonorum administratione. Formula Prætoris ait, interdici illi re sua, & rei commercio. Sed latius hæc uerba accipiuntur. Nam neque testamentum facere is poterit, cap. 18. De testa. præsertim cum & liberis illius hic consulatur: & si quis prodigus sit, maxime cum morietur, futurus talis sit. Neque solum bona sua abalienare aut administrare non potest, sed neque sese obligare. Quid igitur? Ait lex: AGNATORVM GENTILIVM QVE IN EO PER CVNIA QVE EIVS, POTESTAS ESTO. Hæc uerba, AGNATORVM GENTILIVM QVE, pro separationis accipienda esse, notat etiam Paulus, cap. 53. De uerb. signif. ut primùm agnatos, deinde si hi non sint, gentiles esse curatores legitimos intelligamus. Hos autem ab illis differre, supra etiam annotaui, cum de legitima hæreditate ageretur. Sanè & uetus fuit prouerbum, ut cum quem furem antiqui intelligerent, dicerent, ad agnatos & gentiles esse deducendum. Deniq; Horatius libro

libro secundo Sermonum, de furioso ait:

—Interdicto huic omne adimat ius
Prætor, & ad sanos abeat tutela propinquos.

Interea tamen meminisse oportet, Prætores
ex causa potuisse, atque etiam aliquâdo debuisse,
remouere ab hac curatione, quos lex alioqui
eam uocare uidebatur. Caius cap. 13. De cu-
rat. fur. Sepe (inquit) ad alium è lege XII Tab.
curatio furiosi aut prodigi pertinet, alij Prætor
administratione dat: scilicet cum ille legitimus
inhabilis ad eam rem uideatur. Sed & si pater cu-
ratorem testamento dederit, Prætor eius uolun-
tatem sequetur. cap. 16. De curat. fur. Sanè olim
patri prodigi aut furiosi curatio filio denegaba-
tur. Nam et si is proximior esset, quàm aut agna-
tus ullus, aut gentilis: tamen ueteres erubelce-
bant filium patri præficere. Verùm D. Pius tan-
dem rescripsit, rectè hoc fieri posse: sicuti postea
Iustinianus nullum aut agnatum aut gentilem
soluit patri præferre, in curatione prodigi aut fu-
riose. Porro an eadem omnino conditio sit furio-
sæ, quæ est prodigi curatorem habentis, & an abs-
conditione pupilli tutorem habentis differat, di-
ctum est alio loco.

CAP. XL.

Ulpianus cap. 1. De susp. tut. ait, crimen sui
specti tutoris ex lege XII Tab. descende-
re. Cicero libro tertio Offic. scribit, dolum in tu-
tela fuisse uindicatum lege XII Tab. Sed aper-
tius Triphoninus, cap. 55. De admi. tut. ubi ait ex
lege XII Tab. proponi actionem in duplum ad-
uersus tutorem. Furti nec manifesti pœnâ fuisse
dupli, ex lege XII Tab. supra dictum est. Tripho-
ninus

ninus uerò ostendit, non eandem esse actionem, qua tutor tenetur. Si (inquit) ipsi tutores rem pupilli furati sunt, uideamus an ea actione, quæ proponitur ex lege XII Tab. aduersus tutorem in duplû, singuli in solidum teneantur: & quamuis unus duplum præstiterit, nihilominus etiam alij teneantur. Nam in alijs furibus eiusdem rei pluribus, non est propterea cæteris pœnæ deprecatio, quòd ab uno iam exacta est. Sed tutores propter admissam administrationem, non tam inuito domino contrectare rem uidentur, quam perfidè agere. nemo denique dicet, unum tutorem & duplû hac actione præstare, & quasi specie conditionis aut ipsam rem aut eius æstimationem. Hęc ille. Hinc intelligere primùm possumus, actionem tutelarem, quæ de rationibus distrahendis appellatur abs Iurisconsultis, descendere ex lege XII Tabularum. Hac actione tenetur tutor, qui rem ex bonis pupilli abstulit: cap. 2. De tut. & rat. dist. Est autem in duplum, ut tamen in simplo rei persecutio insit, neque tota dupli pœna sit, sed & rei tantum æstimatio duplicetur. capite 1. §. 11. & capite 2. §. 1. De tut. & rat. dist. Cæterùm potest & furti actio, quatenus plus continet, concurrere, si furandi animo tutor aliquid abstulit. cap. 1. §. 12. & cap. 2. §. 1. De turpe tutelæ iudicium, quod non modò ex lege XII Tab. descendere significat, sed & ex ea lege certam condemnationis quantitatem habuisse, neque plus peti iure potuisse. Imò uerò plus petentem, causa cadere debuisse. Sed hoc postremum nobiles aliquando Romanos caudicicos non

non semper uidisse: cum (inquit) Hypsæus maxima uoce, plurimis uerbis, à M. Crasso Prætorē contenderet, ut ei quem defenderet, causa cedere liceret: Cn. autem Octavius homo Consularis, non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet: ac ne is pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni molestia, stulticia aduersarij liberaretur. Quod alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in XII Tabulis permiserat: quod cum impetrasset, causa caderet. alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod esset in actione: neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Hæc Cicero. Quem locum sic Cuiatius noster nuper exposuit: Hypsæus pro pupillo abs Prætorē postulabat, ut sibi liceret in triplum agere. Octavius pro tutore contendebat, non nisi in duplum actionem dari oportere. Nota huic erat lex XII Tab. de qua nunc dictum est. Sed neuter interea tenebat ius illud, quo qui plus petit, causa cadit. Alioqui neque Hypsæus plus petere uoluisset: neque Octavius recusasset, talem ab eo formulam & actionem institui, si quò recidat qui plus petit, cogitasset. Obseruanda porro est eodem loco iudicium hoc tutelæ appellari turpe. sicuti & idem Cicero pro Cecin. scribit, turpe iudicium dari aduersus eum, qui per tutelam fraudasset aliquem. Et pro Rosc. Com. inter iudicia summæ æstimationis, & penè capitis, refert iudicium tutelæ: sicuti & Iurisconsulti respondent, infamia notari tutorem, qui propter dolum à tutela est remotus. Hoc autem iudicium suspecti tutoris descendere etiam ex XII Tab. di

xi: uideturque præter illam legem de duplo, fu-
 iſſe in ijs aliquid grauius etiam, ſcriptum de pu-
 niendo improbo tutore: propter quod & Cice-
 ro tanto magis dixerit, dolum in tutela per XII
 Tabulas fuiſſe iudicatum. Certè meminifſe po-
 terant X uiri, quod de Euripidis fabula narrant.
 Is ſcripſerat, Creſphontem quendam perfidum
 tutorem pupillis ſuis Meſſenem fraude ſurripu-
 iſſe, hancque eius uocem fuiſſe: Pecuniam ſum-
 mum eſſe bonum, quod & uirtuti & pietati ſit
 anteferendum. Hanc uocem cum populus Athe-
 nis in theatro audiſſet, dicitur ita comotus fuiſ-
 ſe, ut & actorem & poetam ſcena deturbare uo-
 luerit. Sed Euripides orauit, ut ſinis fabulæ au-
 diretur, & exitus tam nefarij tutoris. Id Athenis
 accidit, uix annis uiginti ante X uiros.

CAP. XLI.

Cicero libro 2. de Legibus, ſignificat fuiſſe
 quoddam XII Tabularū caput, quod etia-
 am in omnium puerorū ore erat, hoc principio:
 SI IN IVS VOCET ATQVE EAT. ſed reliqua
 non aſcribit. Auctor quoque Rhetoricorum ad
 Herennium ait, lege ius fuiſſe, quod populi ius-
 ſu ſancitum erat, ut in ius eas, cum uoceris. Sed
 quibus uerbis id ſancirent XII Tabulæ, cerò di-
 cere non poſſum. Alterum extat caput, quod
 quandam ueluti exceptionem continet. Gellius
 libro uigeſimo, cap. 1. ſcribit hæc fuiſſe uerba le-
 gis XII Tab. SI QVIS IN IVS VOCATVR, SI
 MORBUS AEVITAS VE VITIUM ESSET: QUI
 IN IVS VOCABIT, IUMENTUM DATO. SI NO-
 LET, AR CERAM NE STERNITO. Quo loco Pha-
 uorinus philoſophus, exiſtimans morbum hic
 appella-

appellari ægrotationem grauem cum febris rã-
 pida, & iumentum dici pecus aliquod unicũm
 tergo uehens, inhumanam esse hanc legem iudĩ
 car: ut quę ægrotum domi suę cubantem, iumen-
 to impositum in ius rapi, & ueluti efferri noua
 funeris specie iuberet. Sed Cæcilius Iuriscõs. ne-
 quaquam ita esse probat. Nam (inquit) mor-
 bus in lege ista non febriculosus, neque nimium
 grauis, sed uitium aliquod imbecillitatis atque
 inualentię demonstratur, non periculum uitę
 ostenditur. Iumentum quoque non id solum si-
 gnificat, quod nunc dicitur: sed uectabulum eti-
 am, quod adiunctis pecoribus trahebatur. Vete-
 res enim nostri iumentum à iungendo dixerũt.
 Arcera autem uocabatur plaustrum tectum undi-
 que, & munitum: quasi arca quędam magna ue-
 stimentis instrata, qua nimis ægri aut senes por-
 tari cubantes solebant. His explicatis, sic Phauo-
 timo respondet: Quę nam tibi igitur acerbitas
 esse uisa est, quòd in ius uocato pauperrimo ho-
 mini uel inopi, qui aut pedibus fortè ægris esset,
 aut quo alio casu ingredi non quiret, plaustrum
 esse dandum censuerunt: neque inferni tamen
 delicatè arceram iusserunt, quoniam satis esset
 inualido eiusmodi uectabulum? Atque id fece-
 runt, ne causatio ista ægri corporis perpetuam ua-
 cationem daret fidem detractantibus, iuris quę a-
 ctiones declinantibus. Hęc Cæcilius. neque e-
 nim meliorem interpretem aut quærere debe-
 mus, aut habere possumus. Adijcerem quod Vl-
 pianus ait, neque onerosum creditorem, neque
 delicatum debitorem esse audiendum: sed hoc di-
 ctum aliò spectat. Ut autem magis intelligamus,

quod Phauorinus ignorauit, Decemuiros humanissimè rationem habuisse grauioris morbi, uehementiorisque, subijciam sequenti capite ex eodem Vlpiano, quid illi de eo statuerint. Interea autem hanc iuris Romani partem de in ius uocando, dignam fuisse, quæ à Decemuiris diligenter constitueretur, tacere non debemus. Platoro 8. de Legib. iudicat leges in Rep. in primis ferri debere *ωτὲ ἐπιπροσληθῆσων καὶ λιπυτῶων*, quanquæ eas tãti facere non uideatur, ut in ijs ualde occupari uelit legislatorem maioribus negocijs ad dictum. Sed Romani, qui nihil prætermiserunt eorum quæ in Rep. necessaria esse uidebant, sic maxima quæque procurarunt, ut minima perfecti etiam sint. Itaq; & Prætores in suis edictis, quicquid de in ius uocando quæri posset, complexi sunt. In primis autem ut opera danda fuit, ne frustra quis in ius uocaretur, aut facillè eludere uel impunè non sequi uocantem posset, sic habenda etiam fuit ratio iustæ excusationis. Vtrunque Romani diligenter obseruarunt. Primum lex fuit: *IN IUS VOCATUS EAT, AUT DUCATUR*. Eam tẽperarũt x uiri, ut neq; sequi cogatur, neq; duci possit, qui morbo fontico impeditur. Prætores deinde alteram, ut loquimur, exceptionẽ adiecerũt: ut qui satisdederit in ius uocatus, non ducatur. Hucque pertinuit ille, qui in edicto perpetuo fuit, titulus: *QUI NEQVE EXCEPTANTVR, NEQVE DUCANTVR*. & infra cap. 47. quippiam in ipsis XII Tabulis notabo, quod eodem referri potest. Postremò prudentes addiderunt, ut in hoc quoque genere parceretur ei, qui domi esset suæ. Neq; id Caius prætermisit, cum hoc

hoc caput XII Tab. interpretaretur. Sic enim libro I. ad legem XII Tab. scripsit, l. 18. De in ius uoc. Plerique putauerunt nullum de domo sua in ius uocari licere, quia domus tutissimū cuiq; refugium atque receptaculum sit: eumque qui inde in ius uocaret, uim inferre uideri. Cui in Pā dectis subijcitur ex Pauli lib. I. ad Edictum, satis pænæ subire eum, si non defendatur & latitet. certum enim esse, quod mittitur aduersarius in possessionem bonorum eius. Sed si aditum ad se præstet, uel ex publico conspiciatur, rectè in ius uocari. Sed & si is qui domi est, interdum uocari in ius possit, tamen de domo sua neminem extrahi debere. Ergo ut Romani iudicarunt grauisimam esse iniuriam, si quis ui domum cuiusquam introiret: sic ne in ius quidem uocadi causa temerè id fieri passi sunt. aut uerò si qua iusta causa esset, cur id interdum fieri paterentur: saltem nunquam passi sunt aliquem de domo sua extrahi, aut ui abripi. quod & Cicero in oratione pro Domo sua, & contra Vatinius elegāter grauitèrque scribit. Quid igitur? an qui in ius uocatus est, si domi se contineat, eludere impunè iudicium poterit? Edictis euocabitur. si non ueniat, mittetur aduersarius in possessionem bonorum eius: tandemq; etiam ea uendentur propter longiorem cōtumaciam latitantis. Et qui ius dicenti non obtemperat, pœnali iudicio damnatur, ut præstet quanti res est quæ petitur: sicque eius contumacia damno litis coercetur. l. una. Si quis ius dic. non obt. l. 53. contumacia. De re iud.

VLpiani uerba cap. 2. Si quis cautionibus, sunt hæc: Si iudex, uel alter ex litigatoribus, morbo fontico impediatur, lex XII Tab. inbet iudicij diē esse diffisū. Alij legūt *DIFFVSVM*: sed parū interest, quanquā *DIFFISSVM* malim, sicuti & in Pádectis Florétinis legitur, & apud alios auctores Latinos. Gell. lib. 14. de se loquens, iudice dato: Insi (inquit) diē diffindi. & paulo pōst: In diffissionib. cōperēdinationibusq;. Liius quoque lib. 9. Legē Curiatā (inqt) de imperio ferēti triste omen diē diffidit. Deniq; Horat. lib. 2. Ser. *Nihil diffindere possum*: hoc est, nihil differre uel rē pducere, quin pronūciē. Ac propriē qdē diffidies olim dicebantur intercisi: nempe partim fecti, partim nefasti. Sed deinde uox hæc generaliter accepta est, de die prolato atque comperendinato. Quod ad morbum fonticum attinet, Cēci lius ait, hic ita appellari morbum uehementiorem, uim grauiter nocēdi habentem. Festus lib. 17. De uerb. uet. signif. citat uetustiorē interpretē Ælium, qui morbum fonticum in XII significare dixerit certum, cum iusta causa. Addit autem, nonnullos putare, esse qui noceat: quōd fontes dicantur nocentes. Certē nostri Iuriconfulti ita existimarunt. Sic enim est apud Venuleium, qui & Cassium huius interpretationis auctorem laudat, l. ult. de ædil. edic. Et labolenus l. morbus. De uerb. signif. ait, fonticum esse morbum, qui rei cuique nocet. Marcellus quoque l. quæsitum. De rei iudic. Morbus fonticus (inquit) etiam inuitis litigatoribus ac iudice diē differt. Fonticus autē existimādus est, qui cuiq; rei

rei agendæ impedimento est. Tum subiicit: Litiganti porro quid magis impedimento est, quam motus corporis contra naturam, quam febrem appellant? hinc probat, si cum alter ex litigatoribus febricitans abesset, iudex pronunciauerit, non uideri iure pronunciaſſe. Sanè Vlpianus l. 21. §. si quis. De rec. arbi. cum quis ex litigatoribus qui in arbitrum compromiserat, ideo non adfuiſſet, quòd ualetudine fuiſſet impeditus: fatetur quidem, pœnam ipſo iure nihilominus committi. Sed ait, Prætorem aut de ea non daturû actionem, aut exceptionem additurum, *NON VALETUDINE IMPEDITVS, &c.* Simile est quod Paulus notat l. 65. si Prætor. ad fi. De iudic. Si morbo impeditus adesse non potuit reus, actionem iudicati in eum denegandam esse, Prætoremque exequi ita iudicatum non debere. Certè nec contumacem esse, nec contumacis pœnam pati debere, quem aduersa ualetudo defendit, ait Hermogenianus. l. 53. §. pœnam. de re iudic. Rectè ergo Vlpianus inter iustissimas desertiuadimonij causas, quæ excusationem merentur, primo loco numerat aduersam ualetudinè, l. 2. §. si quis. Si quis cautionib. quod & Seneca lib. 4. de Benef. confirmat, probans mirum non esse, si cum promittentis cõditio mutata sit, consilium etiam mutetur. Vadimonium (inquit) promittimus, tamen deseritur: non in omnes datur actio, deserentem uis maior excusat. Neque uerò mirabimur litigatorem hoc nomine excusari, si meminerimus & militem, qui ad diè non adfuit, eandem ob causam excusari. Certè cum dixisset Arrianus Iurisconf. eos qui ad delectum

non respondent, ut proditores libertatis in seruitutem redigi: adiecit, rationem afflictæ valetudinis excusare militem emanforem. l. 4. §. ult. de re milit. Polybius quoque libro 6. cum diceret descriptos milites ad diem omnino adesse debuisse, excipit solâ causam auspicij, & τὸν ἀδυνάτου; quam interpretor aduersam valetudinem. Ac ne alia probatione sit opus, cum militibus scriptis dies præfiniretur, ad quem adessent, citatiq; Confuli respõderet, iusiurandũq; eo nomine præstaminatimq; excipiebatur morbus fonticus, & auspicium, quod sine piaculo præterire non liceat. testis est Gellius lib. 11. cap. 4. Sed ut ex castris ad forũ redeamus: Modestinus l. *ei de iur.* De excus. cum enumerat causas, propter quas excusatur tutor, qui intra tempora constituta suam à tutelis excusationem in iudicio non proposuit, primo loco morbum recenset. & eandem ob causam iudicem arbitrum'ue excusari, ut rebus iudicandis operam dare non cogantur: nostri quoq; Iurisconsulti Decemuiros secuti, disertè responderunt, l. si longius. De iudic. l. licet autem. & l. seq. De rec. arbit. Sed & propter aduersam valetudinem permissum esse litem in alium transferre, responsum est: neque tum locum habere editum de alienatione mutandi iudicij causa facta. l. 4. §. si quis autem. De alien. mutan. iudic. Et qui Reip. causa profectus, confectis Reip. negocijs, quandiu propter morbum redire non potest, habetur pro absente Reipub. causa. l. si cui in prouincia. ad fi. Ex quibus cau. maio. Quid multis? Seruum etiam qui graui morbo impeditus, pericli-

periclitanti domino succurrere non potuit, excu-
 lari traditum est. l. si quis graui. Ad Syll. Hæc ut
 occurrunt, obiter congero, quæ exemplo legis
 XII Tab. prodita sunt: ut magis intelligamus,
 quam multa ex illo fonte in omnes iuris Ciui-
 lis partes promanent. Itaque adijcio, quod Liui-
 us libro quadragesimosecundo scribit, cum Chal-
 cidensium legatus pedibus captus lectica esset
 introductus, Romæ uisam esse rem ultimæ neces-
 sitatis: in qua ita affecto, excusatio ualeitudinis
 aut ne ipsi quidem petenda uisa foret, aut data pe-
 tenti non esset. Porro excepta fontici morbi cau-
 sa, qua passus non sunt Decemuiui in ius uocatum
 non adesse, lex sequens ostendet.

CAP. XLIII.

Cicero lib. 1. Offic. Hostis (inquit) apud ma-
 iores nostros is dicebatur, quem nunc pe-
 regrinum dicimus. Indicant XII Tabulæ, **AUT**
STATVS DIES CVM HOSTE. Integram legem
 non recitat. Sed lex illud uoluisse uidetur, ut qui
 se iudicio sistere promississet, cuicumque aduersa-
 rio adesset. Et ad hanc quidem legem Festus re-
 spiciebat, cum lib. 17. de Verb. uet. signific. scri-
 beret statum diem uocari, qui iudicij causa præ-
 constitutus est cum peregrino. Sic enim ab anti-
 quis uocari hostem, quod erat pari iure cum po-
 pulo Romano: sicuti & hostire pro æquare dice-
 bant. Macrobius quoque lib. 1. cap. 16. Statos di-
 es dici ait, qui iudicij causa cum peregrino con-
 stituuntur. Sanè Gellius lib. 16 cap. 4. nonnulla
 ex libro Cincij de re militari describit, ex quibus
 apparet, ad hunc diem statum potius ueniendum
 esse, quam ad delectum respondendum. Cùm e-
 nim

nim cōscripti milites iurarent se ad diem adfuturo, inter alias causas & hæc excipiebatur: Si status condictus'ue dies cum hoste, &c. Neque hic prætereundum est quod apud Plautum in Curculione, amator Phædromus cum dicere uult, nullam omnino esse causam quæ eum impedire possit, quo minus ad amicam eat, ait: Si media nox est, siue est prima uespera, si status condictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundem. Porro quomodo coerceatur qui cautionibus iudicio sistendi causa non paruerit, edicta Prætorū satis ostendunt. Illud scire uelim, quid sibi uoluerit lex illa XII Tab. cuius principium fuit, *SI CALUITVR*: an pertinuerit ad fugitantes reos, cauillatoresque atque calumniatores sistendos. Caius libro primo ad legem XII Tabularum, interpretatur hæc uerba *SI CALUITVR*, moratur & frustratur: & addit, calumniatores inde appellatos esse, quia per fraudem & frustrationem alios uexarent litibus. Inde & cauillationem dictam esse, cap. 233. De uerb. signif. Vfus hoc quoque antiquo uerbo in eadem frustrandi significatione est Plautus, & Terentius.

CAP. XLIIII.

Gellius lib. 16. cap. 10. scribit, scriptum fuisse in XII Tabulis: *ASSIDVO VINDEXT ASSIDVVS ESTO: PROLETARIO CIVI QVIVIS VOLLET, VINDEXT ESTO.* Sed & Cicero in Topicis: Cum (inquit) lex assiduo uindictem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti, &c. Legem cum simpliciter profert Cicero, XII Tab. intelligit. Et eo quidem loco Sex. Alium Catum, qui dixit, assiduum dici ab ære siue asse dando, citat

rat ut interpretem. Fuit enim XII Tab. inter-
 pres. Afsiduum dici loci locupletem ab afse dan-
 do, siue tributo conferendo, dubium nō est. No-
 ster Caius lib. 2. ad leg. XII Tab. ait, locupletem
 esse, qui satis & idonee habet pro magnitudine
 rei, quam actor restitui petit. l. 234. quos nos. §.
 1. De uerb. signif. Proletarium uocarunt ueteres
 Romani inopem, tenuis que fortunę, quasi prole
 gignenda tantum iuuare Rempub. posset, non
 etiam pecunia. Gellius hoc uerbo usum etiam
 Ennium esse ait: & se, cum abs Iurisperito signi-
 ficationem eius frustra quęreret, accepisse abs Iu-
 lio poeta Proletarios appellatos fuisse, qui non
 amplius quàm M. D. æris in censum deferebant.
 Sed quis in hac lege uindex dicatur, minus no-
 tum est. Boethius Topicorum Ciceronis inter-
 pres existimat, uindicę dici quasi forensē pro-
 curatorem aut patronum, qui alterius causam su-
 scipit uindicandam. Alij putant uindicem dici, li-
 beralis tantum causę assertorem: ut si is de cu-
 ius statu & libertate agitur, locuples fuerit, locu-
 pletem habeat assertorem. Ego uerò uindicem
 hic potius intelligendum esse existimo, fideiuf-
 sorem iudicio sistendi causa. Obseruauī enim in
 Pandectis nonnulla huiusce rei uestigia. Ulpia-
 nus ait: Fideiussor iudicio sistēdi causa locuples
 iubetur dari, non tātum in facultatib. sed etiam
 ex cōueniendi facilitate. l. 2. Qui satisd. cog. De-
 inde subijcit edictum Prætoris, Ut si quis paren-
 tem, liberos, uxorem, nurum in iudicium uocet,
 qualiscunq; fideiussor iudicio sistendi causa
 accipiatur. Et qualēcunq; interpretatur fideiuf-
 sorem, etiam non locupletem: sicut in XII Tab.
 dicitur

dicitur uindex quiuis. Sanè si quis propter inopiam in iudicio nõ possit locupletem omninoq; idoneum fideiussorem dare, dare posse qualemcunque, sæpe traditum est. Gellius significat etiam quædam in XII Tab. fuisse, de uadibus & subuadibus. Sed qualia fuerint ea, diuinare non possum.

CAP. XLV.

Superiori capite audiuius, Ennium usum uerbo XII Tab. sed cuius tamen significationem Gellius à Grámatico magis quàm abs Iurisperito didicit. Nunc alterum audiemus, cuius idem Ennius meminit: sed interpretatione Gellius, quam abs Grammatico non potuit, ex Iurisconsultorum libris repetijt. Et quidem res est cum superiori coniuncta: hoc est, ad rem forensem & actiones pertinens. Frequèter legis actiones, quæ ex lege XII Tab. descendunt, commemorantur: sed quæ nam earum formulæ fuerint, qui ritus, quæ ceremoniæ, querimus. neque certe quicquam in ueteris Iurisprudentiæ reliquijs minus explicatum est: quanquam multa de ordine ueterum iudiciorum iactentur. Nulla est in ore omnium Iurisperitorum uox frequentior, quàm Vindicatio. sumptaque est ex XII Tabulis: sed harum de uindicijs leges non omnibus notæ sunt. Tria nũc capita proponam: primum ex Gellio, sed intercisum: secundum ex Festo, integrum magis quàm explicatum: tertium ex Liuiio, magis apertum. Gellius lib. 20. cap. 9. scribit, in XII Tab. scriptum fuisse: *SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT*. Sed reliqua legis uerba nõ attexit. Significat autem illud *IN IVRE* esse, quod

quod aliàs dicimus, apud Prætorem. Iuriscōsul-
 ti in Pandectis notant, ius sæpe uocari locum, in
 quo Prætor ius dicit, salua maiestate sui imperij,
 saluoq; more maiorum. l. penult. De iustic. &
 iu. Sic itaq; & ius uocant XII Tabulæ, ubi adest,
 qui iuri dicundo præest. Moris autem tunc fuis-
 se Gellius indicat, ut in agrum de quo esset con-
 trouersia, cum litigatoribus iret is, cuius erat iu-
 risdicção, & in re præsentí litigatores manum
 conferent: hoc est, alter alterum simul manu
 prenderet, uindicia etiam correpta. Hæc autem
 uel uirgula uel festuca fuisse creditur, quæ in illa
 manuum confertione defringeretur. Fuit hæc
 certè species cuiusdam ludicræ pugnæ, & uis fi-
 cta atque imaginaria, quam Gellius ciuilem atq;
 festucariam appellat. Sed quorsum? Ut alter ab
 altero dicere posset, se ui deiectû de possessione
 sua esse, atq; peteret deiectus interdico restitui:
 hacq; ratione institueretur iudicium de posses-
 sione, cum alter negaret aduersarium possedisse.
 Hi adhuc mores iudiciorum erant tempore Cice-
 ronis. Sed tunc in re præsentí magis, quàm in iu-
 re, illa manuum confertio fiebat. Nam cum Præ-
 tores in rem præsentem amplius non proficisce-
 rentur, institutum (inquit Gellius) contra XII
 Tabulas tacito consensu est, ut litigatores non
 in iure apud Prætorem manum confererent, sed
 ex iure manu confertum uocarent: id est, alter al-
 terum ex iure ad conferendam manum in rem,
 de qua ageretur, uocaret: atque profecti simul in
 agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, ue-
 luti unam glebam, in ius ad Prætorem deferrent:
 & in ea gleba, tâquam in toto agro, uindicarent.

Pueri-

Pueriles uidentur hæ ineptiæ, & ludicræ ambages. Sed nihilominus intelligendæ sunt, quantum fieri potest. Nam & tales nugę seria ducunt. Si uindicia primùm appellabatur festuca illa, aut uirgula, quam manum conferentes, quasi uim alteri faceret, infringebant: potuit etiam illud ipsum esse, uindicare. Quod deinde uerbum tractum est ad ea quę consequabantur, & ad rem de qua erat controuersia: & ad litem ipsam non solum de possessione, sed & de proprietate: & denique ad ipsam adiudicationem. Vindicias Prætorē dixisse in re præsentī, ait Gellius. Vindicias sumere & dare, paulo post audiemus in ipsis XII Tab. Festus scribit uindicias appellatas fuisse res eas, de quib. cōtrouersia erat. & illud Cincij adfert: Vindicie olim dicebatur, quę ex fundo sumptę, in ius allatę erāt. Citat & Seruium Sulpitiū, q̄ dixerit, uindiciā dictā esse ab eo, quod uindicatur res ex controuersia. Fortasse totum iudicium à Vindice descendit. Sed pergamus. Festus testis est, scriptum etiam in XII Tabulis fuisse, si perstitibus uindicias sumendas esse ab ijs, inter quos controuersia est. & admonet, superstites dictos olim fuisse testes presentes: sicuti & Plaurus loquitur: Nunc mihi licet quiduis loqui, nemo hic adest superstes. Sed legis adhuc sententia obscura est. Quæ tamen paulo antè dicta sunt, eam illustrare utcunque possunt. Superest tertium caput, quod magis apertum esse dixi: nēpe quod in XII Tabulis scriptum fuerit, uindicias secundum libertatem esse dandas. In possessorijs questionibus dubium non est Decemuiros iudicasse, quod Prætores deinde suo illo edicto

VINDICIS apertius explicuere, possessionem, quæ
 nec ui, nec clàm, nec precario teneretur, loco suo
 tuendam non esse, sed tuendam potius, pen-
 dente proprietatis quæstione. Potuerant Roma-
 ni audire, quod Pericles apud Thucydidem lib.
 commemorat, inter Athenienses & Lacedæmo-
 nios aliquando ex uetustissimi iuris formula, in
 hancmodum conuenisse: *δινας μὸν δια-
 κρινόμενοι ἀλλήλοις ἀιδόναί τε καὶ δέχεσθαι, ἔχειν δὲ ἐνατέροις ἀ-
 γόμενοι.* hoc enim est perinde, atque si conuenis-
 sent: uti possidemus, ut possideamus, interea dū
 iudicio disceptabimus. Neque sanè ignorabant
 Decemviri, quod ipse Arist. in Probl. iure fieri in-
 tellexit, & ueluti edixit, *νέμεσθαι τὸν λιεκτημόνον ὡς
 ἐν τοῖς βιβλίοις.* Sic uindicias secūdum iustum possesso-
 rem dandas esse ex iure communi intelligebant.
 Sed libertatis fauore quid in hoc genere statue-
 rint iure singulari, audiamus. Statuliberos uter-
 undam quidem posse existimarunt: sed in uni-
 uersum tamen cauerunt, uolueruntq; uindicias
 dari secūdū libertatē. Pōponius noster ait, Ap-
 Claudium Decemvirum hoc ius ex ueteri iure
 in XII Tab. transtulisse. Cumque probare uult
 uetustissimam fuisse hanc iuris obseruantiam,
 commemorat, Brutum uindicias secundum li-
 bertatem dixisse in persona Vindicis Vitelliorū
 serui, qui proditionis cōiurationem iudicio suo
 derexerat. Quòd Brutus Vindici seruo uindicias
 dederit secundum libertatem, interuersa domi-
 norum possessione, singulari quadam ratione &
 Rep. fauore factum est: ut Vindicio caueretur,
 qui de Rep. bene meritus erat, cuiq; tutum non
 erat, in potestate dominorum, quos iudicio suo
 irrita-

irritarat, manere. Sed Decemviri generaliter ita statuendum esse existimarunt. Nam quod in uniuersum uolunt uindicias dari secundum libertatem, ita accipiendum est, ut non modò liber homo, qui status cōtrouersiam pateretur, relinquatur suæ libertati, & eius possessionem retineat, interea dum hæc quæstio status causaque libera lis pendebit: sed etiam ut seruus qui in libertatem ab aliquo legitimo & iusto uindice asseritur, interea pro libero habeatur, & libertatis asseritori dominus possessione cedat. Id enim fauori libertatis tribui, non iniquum esse existimarentur: præsertim cum satisfatione hæc uindiciæ ornerentur. Ceterum, si agatur tantum de homine libero, sua in possessione libertatis interea relinquendo, nemo dubitat iure communi, multo magis secundum libertatē, uindicias dari. Quod & ex iure Gentium in XII Tab. translatum esse probat Dionysius Halic. lib. II. cum hanc legem his uerbis edit: *σώματος εἰς δουλείαν ἐξ ἐλευθερίας ἀγομένου, μὴ τὸν ἀφαιρούμενον τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὸν φυλάττοντα ἐλευθέρῳ εἶναι μέχρι δίκης.* Nostri quoque Iurisconsulti Paulus & Caius responderunt l. ordinata. l. si cui. §. licet. de lib. cau. ordinato lib. cuius de statu controuersia est. Porro hanc XII Tab. legem, Ap. Claudius Decemuirorum princeps, qui eam tulerat, infringere conatus est, cum Virginia uirgine potiri uellet homo libidinosus & impurus. Subornauit quendam suum clientem Claudium, qui eam suam esse seruam diceret, & ex libertate in seruitutem reuocaret, uindiciasque secundum seruitutem dari postularet.

Iudex erat Appius ipse. Cumque obijceretur lex hæc, quam paulo antè tulerat de uindicijs secundum libertatem dâdis, calumniosa quadam, sed tamen arguta interpretatione, eam eludere conabatur. In ijs qui asserantur in libertatem, quia cuius lege agere possit, id iuris esse dicebat. In ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. Sic fatebatur quidem Appius, ubi pater præsens adesset defensor, assertorque libertatis filia: & cum eo is qui puellæ se dominum diceret, contenderet: dominum interea non possessurum. Sed cum pater absit: dominum esse debere potioem. Adijcere poterat, Virginiam ipsam non posse libertatem, secundum quam uindiciæ petebantur, interea possidere: cum quidem ipsa ab alio, in cuius erat potestate, nempe suo patre, possideretur. Sed audiamus Appium ipsum, suam hanc legem apud Dionysium pluribus uerbis hûc in modum explicantem: ἐγὼ τὸν μὲν νόμον οὐκ ἀγνοῶ τόνδε ὑπὲρ τῆς ἑγγύσεως τῶν εἰς δουλείαν ἀγομενῶν λειμνον, ὃς οὐκ εἶναι παρὰ τοῖς ἀφαιρουμένοις εἶναι τὸ σῶμα μέχρι δίνης, οὐδέ λιασθῆναι αὐτὸν, ἂν αὐτὸς ἔχραψα ἐκείνῳ. ἐνεῖνο μὲν τοῖς δίναισι ἐν ἡγεμονίαι, διδοῖν ἄντωντων ἀντιποιουμένων, κυρίου, καὶ πατρὸς, εἰ μὲν ἀμφοτέρω παρῆσαν, τὸν πατέρα λιγατέρον τοῦ σώματος μέχρι δίνης, ἐπεὶ δὲ ἐνεῖνος ἀπέστη, τὸν κίριον παραγαγεῖν, ἑγγυητὰς ἀξιόχρεως δόντα, λιτασθήσειν ἐπὶ τῷ ἀρχῆν, ὅταν πατὴρ αὐτῆς παρεγγύητο. Reliquam eius iudicij tristem historiam, & tragicam catastrophe non commemoro. nota enim est satis. Sed obseruandum est, satisfactionis in hisce uindicijs meminisse Dionysium. quod postea Prætores transtulisse uidentur in suum interdictum,

VTI POSSIDETIS. Extat quoddam huius generis rescriptum Diocletiani, l. 1. C. uti possid. Vti possidetis fundum, de quo agitur, cum ab altero nec ui, nec clam, nec precario possidetis: rector prouinciæ uim fieri prohibebit, ac satisfationis uel transferendę possessionis, edicti perpetui forma seruata, de proprietate cognoscet. Quæ nam illa sit forma, interpretes ignorant: & tamen, ut audax est inscitia, ne quid uideantur ignorare, nihil non securè comminiscuntur. Rectius ij qui docent, iudicè de hoc interdicto cognoscentem, ita debuisse possidentem tueri, ut aduersarium, qui eum (ut ita loquar) inquietauit, etiam iubeat satisfacere, nullã amplius molestiam sese possidenti exhibiturum, p̄dente iudicio. At quid si etiam intelligamus ipsum possidentem ex causa satisfacere debere, sese rem deteriore non facturum, uel eam cum opus erit bona fide restitutum? l. penult. de aqua quot. & æstiu. Sanè Paulus: Si de uia (inquit) itinere, actu, aquæductu agatur, huiusmodi cautio præstanda est: quantum diu quis de iure suo doceat, se non impediturum agentem, & aquam ducentem, & iter facientem. Quòd si neget ius esse aduersario agendi, aquam ue ducendi: cauere sine præiudicio amittendę seruitutis debet, donec quæstio moueatur, non se usurum. Idem Paulus lib. 1. Sentent. tit. 11. ait, quoties hereditas petitur, satisfationem iure dehereditatem transferri. Sed & Papinianus scribit, M. Antoninum rescripsisse, eum à quo res fideicommissee petebantur, cum appellasset, cauere: uel si non caueat, ad aduersarium possessionem

nem transferri debere. l. 5. §. 1. Ut legat. nom. cau.
Sed & Cicero Verr. 3. uocat prædes uindiciarum,
quos dabat proximus hæres legitimus, missus in
possessionem.

CAP. XLVI.

EX Gellij lib. 20. cap. 1. intelligimus scriptum
in XII Tab. ita fuisse: AERIS CONFESSI, RE-
BUS QVE IVRE IUDICATIS, XXX DIES IVSTI
SUNT. POST DEINDE MANVS INIECTIO E-
STO. IN IVS DVCITO, NI IUDICATVM FA-
KIT, AVT QVIS PRO EO IN IVRE VINDE-
XIT, SECVM DVCITO, VINCITO AVT NERVO
AVT COMPEDIBVS: XV PONDO NE MINORE,
AVT SI VOLET, MAIORE VINCITO. SI VO-
LET, SVO VIVITO. NI SVO VIVIT, QVI EVM
VINCTVM HABEBIT, LIBRAS FARRIS IN DI-
ES DATO. SI VOLET, PLVS DATO. TERTIIS
MUNDINIS PARTES SECANTO. SI PLVS MI-
RUS VE SECVERINT, SINE FRAVDE ESTO.
Sunt qui principiũ huius legis ita legant: AERIS
CONFESSIS REIS. QVE: &c. Sed Gellius ipse lib.
15. cap. 13. notat, in XII Tab. æs confessum dici, de
quo est facta confessio. Vbi antea legebatur cor-
ruptè, AVT QVI PSEVDO EO IN IVRE VIM
DICIT, Manutiũ secuti restituimus, AVT QVIS
PRO EO IN IVRE VINDEXT SIT. Pertinetque e-
tiam hæc clausula ad illud quod supra dixi de ijs
qui in ius uocati, si satisfident, non ducuntur. Quod
ad huius legis totius rationem attinet, Cæcilius
præfatur, ueteres Romanos fidem, quam omni-
um maximè ac præcipuè coluerunt, sanctamque
habuerunt, non modo in officiorum uicibus, sed
& in negociorum quoque contractibus sanxisse,

maximeque in pecuniæ mutuæ usu atque commercio. Existimasse enim adimi subsidium hoc inopiæ temporariæ, quo communis hominum uita indiget, si perfidia debitorum sine graui pœna eluderet. Sanè Isocrates in Areopagitico, idipsum prudenter uidisse ueteres Athenienses, elegantissimè scribit. neque modò (quod noster *Vlpianus* ait) graue esse, fidem fallere: sed &, uniuersæ Reip. ualde perniciosum. Quid multis? Dixit Seneca lib. 3. de Benefic. æquissimam esse, & ius Gentium præ se ferre, hanc uocem, Redde quod debes. Dixit Cicero lib. 2. de Offic. nullam esse rem quæ uehementius Rempub. contineat, quàm sit fides. Sed fidem esse nullam posse, nisi sit necessaria solutio rerum creditarum. Vtrûq; uerò multis ante Senecam Ciceronemque annis rectè intellexerunt, prudenterque considerarunt Decemuiui. Audiebant multa uariaque dici atq; iactari de illa Solonis apud Athenienses *σαχαθρία*. Sed si publica illa fuit quædam æris alieni, sine consensu creditorum, remissio atque condonatio: intelligebant rem esse iniquam, iniuriæque plenam. Nouas eius generis tabulas Romæ aliundeque alieno nimium liberales, inuehere conati sunt. Sed prudentioribus uiris, & iuris Reipublicæque amantibus nunquam eam rem placuisse, uel unus nobis Cicero testis esse potest. Nunquam (inquit) uehementius actum est, quàm me Consule, ne solueretur. Armis & castris tētata res est ab omni genere hominum, & ordine. Quibus ita restiti, ut totum hoc malum de Repub. tolleretur. Nunquam nec maius æs alienum fuit, nec melius

melius aut facilius dissolutum est. Fraudandi enim spe sublata, soluendi necessitas cōsecuta est. Hæc ille. Plutarchus de Cæsare loquens ait, *οὐκ ἔστιν ἐπιούριζε τοὺς χειροφειλέτας*. Sed ne quis existimet, fuisse hanc æris alieni generalem quandam remissionem atq; abolitionem, audiamus Suetonium de Cæsare: De mutuis pecunijs (inquit) disiecta nouarū tabularum expectatione, quæ crebrò mouebatur, decreuit tandem, ut debitores creditoribus satisfacerent per estimationem possessionum, quanti quasque ante civile bellum comparassent, deducta summa æris aliqui quid usuræ nomine numeratum fuisset: quâ conditione quarta pars ferè crediti deperibat. Hoc Cæsaris decretum etsi duobus modis contrarium editum esse uideretur, & creditoribus graue & damnosum esset: erat tamen in illa temporum confusione utcunque tolerabile. Rep. tranquilla & bene composita tam non placuit posteribus Iuriconsultis, quàm ueteribus Romanis iniquum uisum fuisset. Neque uerò dubito, quin & apud Græcos uiri prudentes atque graues intellexerint ad Rempub. continendam omnino esse necessarium, ius ut creditorum integrum maneat: & Decemuiros Rom. secuti, cum æris alieni necessariam solutionem retinuerint, tum uerò rerum iudicatarum uim atque auctoritatē infringi atque labefactari, uel perfidia debitorum condemnatorum eludi minimè passi sint. Cuius rei testem habeo grauissimum eorum Oratorem Andocidem, ita loquentem: *τὰς δίκας καὶ τὰς διατάξας ἐποίησατε ἰσχυρὰς εἶναι, ὅπως οὐδὲν ἀποικισμὸν ποίησαι ἐγένοντο, ὅπως μὴτε χειρὶ ἀποικισμὸν ποίησαι*

*είεν, μήτε δίκαι ἀνάδικοι γίγνοιτε, ἀλλὰ τῶν ἰσίων σωμα
 βοδαίων αἱ πράξεις εἶεν.* M. Tullius contra Rullum
 ait, tolli de foro fidem perturbatione iudiciorū,
 & infirmatione rerum iudicatarum: iudiciorum
 autem perturbationes, rerum iudicatarum infir-
 mationes, restitutionem damnatorum esse sole-
 re afflictarum ciuitatum perditis iam rebus ex-
 tremos exitiorum exitus. Idem Cicero Verri. 7.
 grauiter certè & prudenter ait, perditas ciuitates
 deploratis omnibus rebus hos solere exitus exi-
 tiales habere, ut damnati in integrum restituan-
 tur, res iudicatæ rescindantur. Cum quæ ea acci-
 dunt, neminem esse quin intelligat, ruere illam
 Remp. Hæc ubi ueniūt, nemine esse qui ullam
 spem salutis reliquam esse arbitretur. Idem Cice-
 ro pro Cluentio illud ipsum tractat, & Quintil.
 lib. 5. Nostri Iurisconsulti sæpe significant, publi-
 cè etiam interesse auctoritatem rerum iudicata-
 rum, et si fortè in una aliqua causa perperam iudi-
 catum esse uideatur. l. 65. cum seruo. §. cum Pre-
 tor. Ad Trebell. l. 12. si patronus. §. si quis. De bo-
 nis libert. l. 29. si fideiussor. §. in omnibus. Mād.
 Certè rei iudicatæ uim quantopere tueatur ius
 Ciuile, ignotum non est. Potius quàm ei non pa-
 reatur, manum militarem adhibet. l. qui restitu-
 ere. De rei uend. neque post eam quæri ampli-
 us quicquã patitur. l. post rem. De re iudic. Eam
 enim habet pro ueritate. l. res iudicata. De regu.
 iur. Frustra quæ contra obtendi principis rescri-
 ptum, aut instrumenta de nouo reperta. l. 1. C.
 quan. prou. nõ est nec. l. Imperatores. De re iud.
 Quid multis? Ait Imp. Antoninus, l. 1. C. De re
 iudi. rebus iudicatis standũ est. Edictum deniq;
 Præ-

Prætoris de re iudicata, eodem pertinebat: neque minus, quàm XII Tab. de effectu sententiarum, & executione rerum iudicatarum seuerè præcipiebat: ut intelligamus eam non modò lege Decemuirali, sed & Prætoria pulchrè communitam fuisse. Non extat integrum hoc Prætoris edictum. Sed illud saltem ex eo superest, SI QVIS CONDEMNATUS FVERIT, VT PECUNIAM SOLVAT, AB EO, CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO EST, PIGNORIBVS CAPTIS SOLVERE COMPELLAM. Et quidem cum hæc uerba, CONDEMNATUS, VT PECUNIAM SOLVAT, interpretatur Ulpianus, l. 4. §. ait. De re iudic. significat, pecuniam omnino soluendam esse: neque satis esse, si iudicatus satisfidare paratus sit. Cæterum aliquod semper tempus benignè concessum fuit debitoribus, ad pecuniam conquirendam. Pauli nostri uerbum est, l. quod dicimus. De solut. Quod dicimus hæredem debere statim soluere, cum aliquo tempore tamento temporis intelligendum est. nec enim cum sacco adire debet. Siue intelligat Paulus, hæredem non adire hæreditatè cum sacco siue marcupio, quo pecuniam statim concludat: siue creditorem ipsum non ita debere adire, accedereq; ipsum debitorem: significat aliquam debitoribus dilationem humaniter indulgeri. Sic etiam Ulpianus l. si domus. §. in pecunia l. De lega. 1. In pecunia legata (inquit) contententi hæredi, modicum tempus ad solutionem dandum est, nec urgendus ad suscipiendum iudicium. quod quidem tempus Prætorum ex æquo & bono obseruare oportebit. Decemuiri censuerunt, confelsis condemnatis ue xxx dies iustos dando esse. Iu

stos dies uocabant (inquit Cæcilius Iurifconf.) uel ut quoddam iustitium, siue iuris inter eos quasi interstitutionem quandam, & cessationem, quibus diebus nihil cum iudicatis agi posset. Macrobius lib. 1. cap. 16. scribit, olim præliares dies potuisse dici iustos: siquidem iustos esse continuos xxx dies, quibus exercitu imperato uexillum ruffi coloris in arce positum est: præliares autem omnes, quibus fas est res repetere, uel hostem lacessere. Verum in hac lege iusti dies contra accipiuntur. Sic legitima quedam erat & iure concessa dilatio. Hoc postea tempus Romani duplicarunt: duos enim menses iudicatis dederunt: sicuti & eos rursus duplicauit Iustinianus. l. ult. C. de usur. rei iud. Quatuor enim menses continuos dari uoluit, neque ipsis modò reis iudicatis, sed & eorum fideiussoribus. quod tamen antea ijs tributum non erat: quanquã ne etiam diutius daretur, qui iudicatus est, impunè ludificari actorem, uoluit Iustinianus, ut saltem sortis principalis usuras centesimas soluat, si nec intra legitimum rebus iudicatis paruerit. Illud porò meminerimus, quod Vlpianus l. 2. de re iud. admonet, eum qui pro tribunali cognoscit, non semper seruare debere tempus iudicati: sed nonnunquam arctare, nonnunquam prorogare, pro causæ qualitate & quantitate, uel personarum obsequio aut contumacia. Callistratus l. 31. de re iud. cum diceret, debitoribus non tantum petentibus dies ad soluendum dandos esse, sed & prorogandos, si res exigat: subiicit rescriptum hoc Diui Pij ad Cassium proconsulem: His qui fatebuntur se debere, aut ex re iudicata necesse habebunt

bunt reddere, tempus ad soluendum detur, quod
 sufficere pro facultate cuiusque uidebitur. Porro
 ad prorogandum, quàm ad arctandum iudicati
 tempus, procliuiiores fuisse Romanos, Ulpianus
 significat, cum ait: Perrarò intra statutum tem-
 pus sententias exequutos esse, nec nisi ex magna
 causa, ueluti si de alimentis ageretur. Et sanè nisi
 nominatim & ex causa, is qui pro tribunali co-
 gnoscit, testaretur scientem se & prudentem tri-
 buere, præstituereque condemnato arctiorem
 breuioremque diem soluendi: tēpus legitimum
 repletur ex lege, quod sententiæ iudicis deest.
 l. 4. §. si quis condemnatus. De re iudic. Sanè tem-
 pus quod iudicato datur, in eius fauorem esse
 introductum, ut si uelit, eo non uti, & se interea
 liberare possit, apertè etiam responsum est, l. 7.
 De re iudic. Sed neque obligationem hic dies su-
 spendit, aut compensationem impedit. Itaque si
 intra hūc diem iudicatus Titio, agat cum eodem
 Titio, qui & pridem illi iudicatus est, compen-
 sationem admitti Papinianus ait: l. 16. §. ult. De
 compens. hancque rationem adiicit: aliud esse di-
 em obligationis non uenisse, aliud humanitatis
 gratia tempus indulgeri solutionis. Porro obser-
 uandum est, Decemuiros eodem loco habuisse
 confessos, quo iudicatos. Sicuti & in hoc genere
 D. Pius in suo, quod antea retuli, rescripto, con-
 fert eos qui fatentur se debere, cum ijs qui ex re
 iudicata necesse habent soluere. Ulpianus duo-
 bus locis meminit orationis D. Marci, l. post ré.
 De re iud. l. certum. §. sed & si. & §. seq. De con-
 fess. cum ait, Confessos pro iudicatis haberi. Pau-
 lus quoque l. 1. De confess. confessum ait pro iu-
 dicato

dicato esse: quia quodammodo sua sententia damnatur. Extant & multa huius generis principum rescripta, l. una. C. de confels. l. sicut. C. de repud. hære. l. 3. C. de fi. instrumen. Obseruamus autem de causa ciuili siue pecuniaria semper agi, cum pro iudicatis haberi confessos legimus. Neque enim confessiones reorum itidem pro exploratis criminibus habentur. Si confessus crimen sit reus, in uincula quidem conijciendus est. l. si cōfessus. De custod. & exhib. reor. sed non ideo statim condemnatur. Si quis (inquit Vlpianus) ultrò de maleficio fateatur, non semper ei fides habenda est. Nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de causa in se rei confitentur: & extat epistola Diuorum Fratrum, qua continetur liberandum eum, qui in se fuerat cōfessus, cuius de innocentia postea constitisset. l. 1. §. si quis ultrò. De quæst. Æs cōfessum, cuius *xvi* tabulæ meminerunt appellari, de quo facta est confessio. Verbum enim CONFITEOR esse commune, & passiuè quoque accipi, Gellius ipse alio loco notauit, ut paulo antè dixi. Porrò ubi talis erat confessio, quæ pro condemnatione haberetur: Prætor, coram quo in iure aliquis confessus erat, intra tempus constitutum soluere iubebat, nec iudicem dabat: aut si quem aliquando daret, quia res æstimanda esset, certè dabat non tam rei iudicandæ, quàm æstimandæ, ut loquitur Vlpianus l. proinde. §. notandum. Ad leg. Aquil. Vnde cum quis confessus est, certum se debere legitimum, quod tamen in rerum natura esse desijt: responsum est l. 3. De confels. dari iudicem, ut in æstimationem, quam faciet, eum damnet. Confelsis

fessis autem, ut iudicatis, dari tempus ad soluen-
 dum, Iurisconsulti Decemuiros secuti, sæpe re-
 sponderunt. l. 31. debitoribus. De re iudic. l. cer-
 tum. §. ult. De confess. Sed priusquam res con-
 fesse pro iudicatis habeantur, oportet confessio-
 nem esse rei certæ, factam in iure iudicio'ue, ab
 eo qui non errat, & qui iudicio ualet. nam pupil-
 lus sine tutore frustra confitetur. Sed neque con-
 fessiones aliter ratæ sunt, quàm si id quod in con-
 fessionem uenit, & ius & natura recipiat: ut in-
 telligamus falsas confessiones debere naturali-
 bus conuenire. l. confessionibus. §. 1. l. si is cuius.
 §. ult. De interrog. Ac quidem edidit aliquando
 Prætor edictum de interrogationibus in iure fa-
 ciendis: ex quo dabatur actio interrogatoria siue
 confessoria, de eo quod quis cõfessus erat: ut cui-
 que fides contra se habetur. Extatque in Pande-
 ctis non modò tit. de confessis, sed & de interro-
 gationibus, qui huc pertinet. Sic enim Iuriscon-
 sulti pluribus explicuerunt, quod breuiter atti-
 gerant Decemuiro de ære confessio. Nunc ad re-
 tum iudicatarum executionem ueniamus. Vbi
 condemnatus erat reus, nec intra dies iustos iu-
 dicatum faceret, manus in eum iniectioem cre-
 ditori tribuunt XII Tab. Executorum, siue ap-
 paritorum sententias exequentium meminerunt
 aliæ Romanæ leges. l. si pignora. De euict. l. 3. §. si
 executor. De ne. gest. l. executorem. C. de exe-
 cut. rei iud. Decemuiro eum, cui quis condem-
 natus est, executorem esse uolunt. Illud semper
 Romæ obtinuit, ut cum primùm in ius aliquis
 uocabatur ad Prætorem, uocari posset priuatim
 a suo aduersario, sine alio Magistratus mandato:

ac nisi uocatus in ius iret, inuitus duci trahique, nisi si satisfaret iudicio sistēdi causa. Vt aut ducere dicebatur actor reū in ius, quē inuitū trahēbat: sic & iudex ducere iubere dicebatur, cum reū in carcerē aut ad supplicij locū abduci iubebat. Cæterum tamen auctori pmittebatur reū nō sequentē ducere: creditori tamē manū statim iniungere debitori, nō semper fuit permīssū. Fugietē, pecuniāq; secū ferentē insequi creditor potest, l. ait Prætor. §. si debitorē. De ijs quæ in fraud. cred. Duorū præterea in Pādectis locorū memini, ubi fit mētio iniectiois manus, cum significatur illa rei auferēdæ ac sine iudice occupandæ potestas, quā uēditor mācipiorū excipere solebat, si quid cōtra conuentionē fieret. l. sed si hac. §. prostitu- ta. De in ius uoc. l. Titius. De ser. export. Sed manus iniectioem, quam Decemuirī in uniuersum tribuerunt creditori in debitorem non faciētem iudicata, ne quis aut nouam, aut sine exemplo ab ijs primūm introductā esse existimet: moris olim Athenis fuisse audierant, ut qui mutuū suscepissent oppigneratis corporibus, possent à creditore abduci, si fallerent, abductique etiam creditori addicerentur. Notus est ille Plutarchi in Solone locus: *οἱ χρέα λαμβάνοντες ἐπὶ τοῖς σώμασι, ἀγώγιμοι τοῖς δανείζουσι ἦσαν.* Id ante Solonem Athenis usitatum fuisse, scribit eo loco Plutarchus. à Solone uerò sublatum significat. quod apertius testatur in libello de Vitanda usura: *ὅσων (inquit) ἀθηναίους ἀπαλλάξας τοῦ ἐπὶ τοῖς σώμασι νόμου.* Hancque legem ex Ægypto Solonem transtulisse, testis est Diodorus libro 2. & appellasse *σεισάχθειαν*. Nā & ueteres Ægyptios itidem statu-

statuisse, corpora debitorum, quibus Respublica in bellis opus haberet, libera esse debere: solas uero possessiones & facultates debitorum creditoribus obnoxias esse, ex ijsque tantum peti posse solutionem æris alieni. Hanc igitur legem Athenas transtulit Solon. Romani Decemviri Solonis iudicia secuti semper non sunt. Certè hunc morem à Solone sublatum, & illam ueterè Græcorum ἀναγωγὴν, quo magis rei iudicatæ pareretur, in usum reuocare non dubitarunt. Neq; modo manu iniecta debitorem iudicatumprehendere, sed & prehensum domi uincire iustis com pedibus, & priuato carcere concludere permiserunt. Non carebant eo tempore Romani publicis carceribus. Tullianum iam olim extruxerāt Ancus Tulliusque reges, in capite fori sub Capitolio. Ipse Appius Claudius Decemuir alterum carcerem prope Iani templum adiecerat. Sed custodiam & coercionem debitoris condemnati priuatim creditoribus reliquerunt. Id posterioribus deinde principibus non placuisse, indicio est Zenonis Imp. constitutio De priuatis carceribus inhibendis, quæ extat libro nono Codicis. Sed publico carcere coercendum esse debitorem iudicatum non facientem, nisi si bonis cederet, facile cōsenserunt. l. 1. C. qui bon. ced. poss. Bonis ut cedere posset condemnatus, & liber esse, permiserunt. Sed nisi bonis cederet, in carcerem conijci uoluere, etiam si soluendo non esset. Cur enim bonis non cedit, si tam inops est? Fuit tamen tam humanus & indulgens Constantinus Imp. l. 2. C. de exact. trib. ut suos debitores propter tributa non soluta noluerit statim carcere claudi.

claudi. & hac eius humanitate contumaciter a-
 butentes, non nisi aperta & tantum non libera,
 inque usum hominum instituta custodia milita-
 ri contineri uoluit. Præterea humanissimam e-
 ius constitutionem de custodia reorum, qua edi-
 xit, carceres tales esse debere, ut præter fidam cu-
 stodiam nihil habeant. Sciebat enim quod à Iu-
 risconsultis responsum est, carcerem habendum
 esse ad homines continendos, non autem ad pu-
 niendos. l. aut damnum. §. solent. De pœnis. Si
 seueriores fuisse uidentur Decemuiui, qui cate-
 nis & compedibus debitorem condemnatum
 uincire creditori permiserunt: factum id esse ui-
 detur, quod priuatim domi aliter continere con-
 stringereque non possit. Ceterum quod uictum
 uincto suppeditari curarunt, ut est humanitatis
 plenissimum, sic & posteritati semper placuit.
 Caius libro secundo ad legem XII Tabularum:
 Verbum (inquit) uiuere quidam putant ad ci-
 ues pertinerere. Sed Offilius ad Atticum ait, &
 ne ijs enim uiuere neminem posse. cap. 233. De
 uerb. signif. Etsi nesciam, an id Caius referat ad
 hanc legem XII Tab. tamen eò etiam referri pos-
 se puto. Huc quoque pertinet illud Phormionis
 apud Terentium: Dices, ducent damnatum do-
 mum. Alere nolunt hominem edacem: & sapi-
 unt mea quidem sententia, pro maleficio si be-
 neficium summum nolunt reddere. Sanè & Con-
 stantinus l. i. C. de cust. reor. Magistratum graui-
 ter puniri uoluit, nisi si is custodem carceris, e-
 ius ue ministros, qui reum uinctum inedia ex-
 hausisset, statim capitali supplicio coerceat. Nat
 rat

rat Eusebius, impium illum tyránnum Licinium paulo antè edixisse, ne quis Christianis carcere clausis cibum daret. Tam crudele & barbarum edictum an toleraret Constantinus? Sed ethnitos Romanos audiamus! Extat Licinij Rufini Jurisconsulti responsum, l. 34. De re iud. Si uictum uel stratum inferri quis iudicato non patitur, utilis in eum pœnalis actio dáda est: uel (ut quidam putant) iniuriarum cum eo agi poterit. An de alendis uinctis reis tam ualde solliciti semper Romani fuerint, dicere non possum. Sed illud tamen notum est, cum quædam Romæ puella, quæ patri carcere clauso uictum inferre prohibebatur, uberibus eum suis aluisset: tá ualde ijs hanc pietatem placuisse, ut ex eo carcere, qui primùm fuerat ab Appio Claudio Decemuiro exstructus, Pietati ædem sacram & liberam erexerint. Porrò debitorem, qui iudicatum non faceret, non modò creditori uinciendum dabant Decemuiro: sed & planè addicebant. Ac uetus quidem Romæ fuisse uidetur hic mos necestendorum addicendorumque debitorum, ac uix tandem exemplo Solonis sublatus. Quinquaginta propè annis ante XII Tabulas propter Volscorú bellum, & plebis tumultum, edixit Consul Sernilius, ut militiæ nomen daturi, liberi ab nexu & pignore creditorum essent cum suis & possessionibus & liberis. Sed alioqui ius nexus & addictionis, præsertim in iudicatos, retinuerunt XII Tabulæ. Annis post eas plusquam ducentis ruptus Senatusconsulto cautum est, ne quis ciuis propter æs alienum neceretur. Sed tamen quæ propter rem iudicatam addictio fuit, sublata nõ est.

Nam

Nam & Cicero pro Flacco loquens de quodam
 Heraclide condemnato: Cum (inquit) iudica-
 tum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc
 ductus est. Varro libro 1. de lingua Latina: Liber
 (inquit) qui suas operas in seruitute pro pecu-
 nia, quam debebat, prębet, nexus uocatur. Quin-
 tilianus autem libro septimo, capite quarto, ita
 scribit: Queritur, an addictus, quę lex seruire, do-
 nec soluerit, iubet, seruus sit? Seruus, cū manu-
 mittitur, fit libertinus. Addictus, recepta libera-
 tate, est ingenuus. Seruus inuito domino libera-
 tem non consequetur. Addictus, soluendo citra
 uoluntatem domini consequetur. Ad seruum
 nulla lex pertinet. Addictus legē habet. Propria
 liberi, quę nemo habet nisi liber, prænomen, no-
 men, cognomen, tribum, habet hæc addictus.
 Sed redeo ad Varronem. Is libro sexto scribit,
 Cum debitores nonnulli pro pecunia quam de-
 bebant, operas in seruitutem darent, dum solue-
 rent: Syllam dictatorem id sustulisse, uoluisseq;
 ut ij bonam copiam eiurarent. Ergo satis esse pu-
 tauit Sylla, si iurarent sese non esse soluendo: tan-
 tum abest, ut neſti addiciq; uoluerit. Saltem o-
 lim Decemuiui uel nexu uel addictione conten-
 ti fuissent, neque acerbius aliquid infelicem de-
 bitorem, qui iudicatum nō faceret, pati arbitrio
 crudelium creditorum passi essent. Quid autem
 totum illud sit, quod præterea permisissent, &
 eo quemadmodum uſi Romani sint, malo Sex-
 Cæcilij Iurisconsulti uerbis, quàm meis referre.
 Vincētis debitoribus (inquit) ius erat paciscen-
 di. Ac nisi pacti forent, habebantur in uinculis di-
 es L X. Inter eos dies trinīs nūdinis continuis ad
 Præ-

Prætores ad comitium producebantur: quantumque pecuniæ iudicati essent, prædicabatur. Tertijs autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tiberim peregrè uennum ibant. Sed eam capitis pœnam sancientiæ fidei gratia, horrificam atrocitatis ostentu, nouisq; terroribus metuendam reddiderunt. Nam si plures forent, quibus reus esset iudicatus: secare, si uellêt, atque partiri corpus addicti sibi hominis permiserunt. Et quidem uerba ipsa legis dicam, ne existimes inuidiam me istam fortè formidare: TERTIIS (inquit) NUNDINIS PARTEIS SECANTO. SI PLUS MINVS UERBERE VERUNT, SINE FRAUDE ESTO. Nihil profecto immitius, nihil immanius: nisi, ut re ipsa apparet, eo consilio tanta immanitas pœnæ denunciata est, ne ad eam unquam perueniretur. Addicimus et nunc & uinciri multos uidemus: quia uinculorum pœnam deterrimi homines contemunt. Dissectum esse antiquitus neminem neque legi, neque audiui: quoniam sæuitia ista pœnæ contemni non quita est. Hæc Cæcilius. Sed & Quintilianus lib. 3. Sūt (inquit) quedam non laudabilia natura, sed iure concessa: ut XII Tab. debitoris corpus inter creditores diuidi licuit. Quam legem mos publicus repudiavit. Iam uerò si his nostrum Tertullianum subiecero, ueterum hac tota de re iudicium satis patefecero. Eius in Apologetico uerba sunt hæc: Sed & iudicatos in partes secari à creditoribus, leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est, & in pudoris notam, capitis pœna conuersa est, bonorum adhibita proscriptione. Suffundere maluit hominis sanguinem, quàm effundere.

Avlus Gellius libro decimo septimo, cap. 2.
 ait, in XII Tabulis scriptum fuisse: ANTE
 MERIDIEM CAVSAM CONSCITO, CVM PERO-
 RANT AMBO PRAESNTES. POST MERIDIEM
 PRAESNTI LITEM ADDICITO. SI AMBO PRAE-
 ESTO. Priorem huius legis partem videtur au-
 ctor Rhetoricorū ad Herennium, libro secundo,
 magis integrā edere: Ex pacto (inquit) ius est,
 si quid inter se pepigerūt, si quid inter quos con-
 uenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt,
 hoc modo: REM VBI PAGVNT, ORATIONE PA-
 GVNT. IN COMITIO AVT IN FORO ANTE
 MERIDIEM CAVSAM CONIICITO. Ac ita quidem
 etiam legendum plerisq; videtur apud Gellium,
 NON CAVSAM CONSCITO. Quid olim fuerit
 causam cōijcere, docet Alconius: Cum (inquit)
 ad iudicium uentum esset, antequam causa age-
 retur, litigatores quasi per indicem rem expone-
 bant: idque dicebatur Cause coniectio, quasi cau-
 sæ in breue coactio. Porro comitium, ubi & Præ-
 tor ius dicebat, & iudicia exercebantur, partem
 Romani fori fuisse constat. Posteriores superio-
 ris legis partem, commemorat non solū Ma-
 crobius, sed & Censorinus. Ille lib. 1. Saturn. ca-
 pite 3. describens diuisionem diei, quem Roma-
 ni appellabant ciuilem, ait, post meridiem fuisse
 tempus occiduum, & mox supremam tempe-
 statem, hoc est, diei nouissimum tempus, sicut
 expressum est in XII Tabulis, SOLIS OCCASVS
 SUPREMA TEMPESTAT ESTO. Censorinus in lib.
 de die Natali, cap. 19: Mane (inquit) uocatur,
 cum

cum lux uideatur Solis: post hoc, Ad meridiem.
 tunc Meridies, quod est mediæ diei nomē. inde,
 De meridie. hinc, Tempeſtas ſuprema: quamuis
 plurimi ſupremū poſt occaſum ſolis exiſtiment,
 quia eſt in XII Tabulis ſcriptum ſic: SOLIS OC-
 CASVS SVPREMA TEMPEſTAS ESTO. Sed po-
 ſtea M. Plectorius Tribunus p. plebiſcitum tulit,
 in quo ſcriptum eſt: PRAETOR VRBANVS, QVI
 VIXIT EST, QVI QVE POſTHAC FVERIT, DVOS
 VICTORES APVD SE HABETO. IS QVE SVPRE-
 MVM AD SOLIS OCCASVM IVS INTER CIVES
 DICITO. Hæc ille. De ſententia huius totius le-
 gis XII Tab. non poſſum ſine incertis coniectu-
 ris multa dicere. Quis fuerit ordo, quæ forma iu-
 diciorum ciuiliū tempore xuiorum, obſcu-
 rum eſt. Gellius libro decimoquarto, cap. 7. ex
 Varrone ſcribit, Senatuſcōſultum ante exortum
 uel occaſum ſolem factum, ratum non fuiſſe. Sed
 nihil hoc ad iudicia priuata. Martialis loquēs de
 horis Rom. inquit:

*Prima ſalutantes atque altera detinet hora,
 Exercet raucos tertia cauſidicos.*

Verū antiquitatis memoriā in hoc genere
 tenuem & obſcuram eſſe uideo. Sed & cur de ſu-
 perioris legis parte priori etiam num dubitem,
 ſciat Plinius. Is libro ſeptimo, cap. ſexageſimo,
 ſcribit, ſerius Romę obſeruatas eſſe horas. XII Ta-
 bulis ortum tantum & occaſum nominari. Poſt
 aliquot annos adiectum eſſe & meridiem, accen-
 ſo conſulum id prænunciante, cum Curio in
 ter Roſtra & Græcoſtaſim proſpexiſſet talem ſo-
 lem. Cenſorinus quoque ait, horarum nomen
 annis trecētis Romæ ignoratum eſſe, cum in XII

Tabulis nusquam nominatæ horę inueniantur. Frequenter in alijs libris iuris Ciuilis nominantur. Sed quasi indiuiduæ sint, & in puncto temporis cōsistant, momenta in Pádectis appellátur.

CAP. XLVIII.

Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 13. suppeditat nobis aliquid, quod nunc appendicis loco rectè subiiciemus. Ait, Tuditanum libro tertio Magistratum referre, Decēuiros, qui decem Tabulis duas addiderunt, de intercalando populū rogasse. Addit, Cassium scripsisse, eosdem fuisse auctores intercalationis. Alios tamen antiquiores laudari. Nam & Varronem scribere, antiquissimam legem fuisse in columna ærea, à L. Pinario & P. Furio Consulibus, cui mentio intercalaris ascribitur. Fuerunt hi Consules annis *xxii* ante *xii* Tabulas. Macer Licinius intercalationis originem Romulo assignat. Valerius Antias, Numam Pompilium sacrorum causa id inuenisse contendit. Iunius Seruius Tullium regem primum intercalasse commemorat, ut idem Valerius Max. scribit. Receptum magis est, intercalationis primum auctorem fuisse Numam: quod & Liuius affirmat, & Cicero lib. secundo de Legib. Eius legem de intercalatione mutasse Decemuiros non existimo. Suspicio potius, ab ijs esse repetitam: quāquam correctā tantum fuerit. Rationem intercalandi peritē à Numā institutam esse: sed esse posteriorum pontificum dissolutam, ait Cicero. Quę nam illa fuerit, obscurè Liuius & Plutarchus exponunt. Apertius Macrobius explicat. Sed quod de Græcorum exemplo admiscet, non eodem modo ab alijs traditur.

ditur. Nos hac de re, quod ad ius Romanum attinet, quàm & breuissimè & simplicissimè possumus, uideamus. Omniũ primũ (inquit Liuius) Numa in XII menses describit annũ. Romulus annum instituerat decem mensium, hoc est, trecentorum & quatuor dierum. Numã his adiecisse dies quinquaginta, quibus duodecim cursus lunæ confici credidit, ait Macrobius. Quid igitur? Si anno tribuantur dies CCCLIII, qui sint in XII menses dispertiendi, oporteret singulis mensibus tribuere uigintinouem dies & semissem: uel senis mensibus dies xxx, & senis xxi. Macrobius adijcit: Numam postea adiecisse unum diem Ianuario, in honorem imparis numeri, ita ut trecenti quinquaginta quinque dies in anno computarentur. Hæc adiectio planè fuit inepta, & rem totam conturbat. Neque sanè eius meminit Plutarchus. Itaque & ego eam nunc omitto, & annum à Numa constitutum simpliciter esse dierum CCCLIII, quibus luna duodecies conficit suum cursum, existimo. Sed cum uellet Numa annum etiam congruere cum solis cursu, necesse fuit subinde aliquot dies adijcere. Solis periodus continet trecentos sexagintaquinque dies, & quadrantem. Hocque etiam uidit Numa: & propterea sensit, singulis suis annis deesse dies undecim, & quadrantem. Quid igitur? Liuius ait, Numam intercalares menses interponendo, annum ita dispensasse, ut uigesimo quoque anno (sic enim legitur in melioribus libris) ad metam eandem solis, unde orsi essent, plenis annorum omnium spacijs dies congruerent. Quæ tandem hæc intercalatio est? Plutarchus ait, Numã, cum

existimaret anno suo deesse dies undecim, confesse mensē intercalarem $xxii$ dierum, quem *ἐμβολιμῶν* appellat. Obscurè id quoque dicitur, & mutilatè. Deerant dies undecim, & unius diei quadrans. Macrobius ait placuisse Romanis, alternis annis binos & uicenos, alternis ternos uicenosque dies intercalares adijci: sicuti & Censorinus scribit, placuisse, intercalario mensi $xxii$ dies, uel $xxiii$ alternis annis addi, ut ciuilis annus ad naturalem exæquaretur. Hoc est, placuit, secundo quoque anno adijci mensē unum intercalarem, qui modò esset dierum $xxii$, modò $xxiii$. Sic enim singulis quadriennijs supererant dies quadraginta quinque, cum singulis annis superessent xi & unius diei quadrans. Fiebatque etiam hac ratione, quod Liuius scribit, ut uigesimo quoque anno lunaris annus cum solaris congrueret: hoc est, dies illi $ccxxv$, qui uiginti annis deerant, quinque mensum illorum intercalarium adiectione supplerentur. Alij legunt apud Liuium, **VIGESIMO QVARTO QVORVVE ANNO**. Quod si recipiamus, audiendus esset Macrobius, qui ait, annum à Numa institutum esse dierum trecentorum quinquagintaquinque; & ea intercalatio fingenda, qua annis sedecim, sicuti dixi, adijcerentur dies $clxxx$: hoc est, singulis biennijs modò dies $xxii$, modò $xxiii$. Sed octo deinde annis nō nisi dies sexaginta, hoc est, singulis biennijs dies quindecim. Sic enim, si annus alioqui erat dierum $ccclv$, dies $ccxliiii$, qui desunt annis $xxiiii$, anno uigesimo quarto reperiētur nō deesse. Sed tam inæqualis intercalatio posset absurda uideri. Prior certè est simplicior:

cior: uideturque magis recepta fuisse usq; ad Iulium Cæsarem, qui tandem rem hanc totam facilius etiam composuit: & ut dies tantum, non etiã ut menses intercalares essent effecit. Iussit autẽ esse dierũ CCCCLXV, ut ad solis periodũ referretur: & quia deerat adhuc quadrans, uoluit singulis quadriennijs adijci diem unũ Sic intercalarium mensem sustulit, ut Suetonius ait. Sed quo tempore anni erat intercalatio? Censorinus ait, etiam olim mense Februario; inter Termina & Regifugium intercalatum fuisse. Macrobius scribit, Romanos non confecto Februario sed post uigesimali tertio diem intercalasse, Terminalibus iam peractis: deinde reliquos Februarij mensis dies, qui erant quinque, post intercalationem subiunxisse, uetere religionis suæ more, ut Februarium omnino Martius sequeretur. Ergo cũ inferebantur intercalares dies XXII, Februarius erat dierũ quinquaginta: cum adijciebantur dies XXIII, erat dierum quinquaginta & unius: qui tantum alioqui esse solebat dierum uigintiocto. Apud Ciceronem pro Quintio legimus, ante v Cal. intercalares: & pridie Cal. intercalares. Videtur Calendas intercalares appellare primum diem intercalarem, qui erat uigesimaliquartus Februarij. Cum postea Iulius Cæsar ita annum produxisset, ut non nisi diem unum singulis quadriennijs addi esset necesse: retinuit eundem intercalationis diem, ut Macrobius ait, idẽ; Bissexturn censuit nominandum: quia tunc bis dicebatur, sexto Cal. Mart. Nũc uideamus, ecquid hæc conueniant cum nostris Pandectis, hoc est, libris Iuris Ciuilis. Non possum hæc con-

ferre cum XII Tabulis, quæ quid de ijs statuerint, nescio. Sed quia intercalationis tamen eas aliquam mentionem fecisse audio, rem hanc, quæ tam necessaria est, nec est tamen uulgo satis nota, prætermittere non possû. Celsus noster capite 98. De uerb. sig. ita scribit: Cato putat mensẽ intercalarem additiciũ esse: omnesque eius dies pro momento temporis obseruat, extremoque diei mensis Februarij attribuit Q. Mutius. Mensis autem intercalaris constat ex diebus uiginti-octo. Hæc ille. Primum hic obseruemus, Catonem & Mutium diu ante Cæsarem uixisse. Si loquuntur de mense intercalari, qui eorum tempore adijciebatur, non uideo quomodo possimus dicere, eum fuisse dierum 28. Repugnant enim & reclamant quæ dicta superius sunt. Sed si Februarium ipsum, in quo intercalatur, & cui quid adijcitur, appellemus mensẽ intercalarem, rectè diceremus alioqui esse dierum XXVIII. Certè & Macrobius uidetur mensẽ intercalarem appellare Februarium, cui intercalatio aliquid addere solet. Frequentius tamen ipse mensis, qui inferebatur, appellatus olim fuit intercalaris. Quod Mutius mensẽ intercalarem additiciũ extremo diei Februarij attribuit, parum etiam conuenit cum ijs quæ suprâ dicta sunt. Non enim pridie calendas Martias, sed sexto calendas Mart. intercalabatur & interferebatur aliquid. Sed uidetur Mutius maluisse in fine anni intercalari. Quod omnes additicij mensis intercalaris dies pro momento temporis obseruat: conuenit cum eo, quod etiam diem intercalarem non solent Iurisperiti numerare. Nam id biduum quod est
in

in Biffexto, pro uno die haberi Celfus ait, cap. 98. De uerb. & cap. 3. §. 4. De minorib. Cumque id dicit, adijcit, propterea nihil interefle, utrum priore an posteriore die Biffexti quis natus fit: anteriorem tamen diem intercalari. ideoque (inquit) natus fexto calendas Mart. quo anno non fuit intercalatum: cum erit Biffextus, priorem diem natalem habet. Sed cum hoc biduum pro uno die habeatur, nihil interefle dicimus: neque qui priore die natus eft, citius complebit annos 25, quam qui posteriore: & qui natus eft posteriore, tam cito cõplebit, quam qui priore. Sed quæritur, an dies intercalaris nunquam numeretur, & pro nullo femper habeatur? Certè fi poftremus dies temporis, de quo quæritur, fit Biffextus: femper hoc biduum pro uno die habetur, & inter priorem ac posteriorem Biffexti diè nihil interefl. Sed fi dies intercalaris incidat in medium tempus aliquod, de quo agitur: alia eft adhibenda diftinctio. Marcellus l. 2. De diuerf. temp. præf. quinque huius generis quæftiones & exempla proponit. In primo & poftremo exemplo uideatur diem intercalarem numerare: hoc eft, fignificat in tempore conftituto iudicatis, quod erat 30 dierum: & in lege cõmifforia, ueluti fi quis fundum ea lege uendat, ut nifi in diebus triginta precium foluatur, fundus fit inemptus: diem intercalarem non proficere iudicato uel emptori: hoc eft, in diebus illis triginta numerari. Sed fi agatur de tempore ftatuto, quo lis perit: uel de ufucapione, quæ tempore conftituto expletur: uel de actionibus, quæ certo tempore finiuntur, ut de dilictiæ: diem intercalarem non numerari, aut

imputari, sed eo tale tempus augeri, & cum prodesse actori uel domino, significat: nempe si incidat in medium illud tempus. Nam alioqui ubi satis est attingere diē postremum, & postremus dies est Bissextus, non refert prior an posterior bissextus sit. Et ubi postremum diem omnino impleuisse oportet, ut cum quæritur an quis sit minor xxv annis, oportet totum Bissextum implere, sic ut tunc dies intercalaris non solum in medio, sed & in fine augeat tempus. Quod dicendum esse uidetur & in omnibus temporalibus actionibus. Nam in ijs nisi nouissimus totus dies compleatur, nō finiri obligationem, ait Paulus l. 6. De oblig. & act. Porro quod dicitur de uno die intercalari, olim dici quoque poterat & de pluribus, cum erant plures, ut diximus fuisse modò xxii, modò xxiii. Quod attinet ad Cæsaris constitutionem, dies cccclxv anno ordinario tribuentis: constat, à Iuriscōsultis posterioribus eam esse receptā, & tribus locis in Pandectis cōprobari posse. l. 51. Ad leg Aquil. l. 4. §. 5. De statutilib. l. 54. De uerb. sig. Sacerdotes Romæ, quibus Cæsar procurationem intercalationis reliquerat, initio quid agerent, non intellexerunt. Nam cum deberent ad finem anni quarti intercalare, ad principium intercalabant. Sed Augustus tandem eos castigauit: & apertè edixit, ut incipiente anno quinto primùm intercalaret: & hanc legem in æs incidit ad memoriam sempiternam, ut Macrobius scribit. Mitto, quòd subtiliores mathematici deinde obseruarūt, illum quadrantem diei cum diebus cccclxv in solidum uno anno non occupari aut consumi à sole, sed superes-

se quasdam (ut appellant) minutias, quæ iam pe-
pererint & confecerint dies tredecim : qui, quia
redundant, detrahendi nunc essent. Intercala-
tionis uerbum ex eo descendere, quòd calatis co-
mitijs, uel populo conuocato, adijceretur quod
anno adijciendum erat, dubium non est. Interca-
lationis igitur cum mētio fieret in XII Tabulis,
& res esset in primis constituenda (quid enim a-
lioqui de tempore, annis, diebus? quid de iure
statuere possumus?) facere non potui, quin eius
ueterem nouamq; rationem, & leges quàm bre-
uissimè possem exponerem.

CAP. XLIX.

IN colligendis XII Tabularum fragmētis, quæ
usquam supersunt, nulla esse nimia diligentia
potest. Sed ne nimium præceps & confidens ea
sit, uidendum est. Esset enim hæc temeritas mul-
torum errorum causa. Quidam nuper, homo
alioqui non ineruditus, cum fortè legisset apud
Nonium Marcellum hæc Ciceronis ex Horten-
sio uerba: Itaque tibi concedo, quod in XII scri-
ptis solemus, ut calculum reduces, si te alicuius
dari pœnitet: statim cogitauit, in XII Tabulis a-
liquid fuisse de errore calculi, de quo extant in li-
bris iuris Ciuilis non ignobiles leges. Sed hæc
coniectura quid habet rationis? Saltem illud pri-
us uidendum erat, num usquam XII scripta dican-
tur XII Tabulæ. Nonius ait, scripta esse rarum.
Dicit autem potius de scrupis, Victorius etiã an-
notauit, & Ciceronis locum illum ita exponit:
monetque similem alterum esse Ciceronis eius-
dem lib. 1. de Orat. de Mutio, qui pila bene & XII
scriptis ludebat. SCRUPIS alij legunt, sicuti & a-
pud

pud Quintilianum legitur. Sed illud uetus, hoc
 esse uerbum nouum: utriusque autem esse ean-
 dem significationem. Itaque & ueteres scriptu-
 lum dixisse, quod deinde scrupulum dixerunt,
 probat ex Charisio: sicuti & uigesima quarta pars
 uncia, scriptulus & scrupulus appellabatur. A-
 pud Quintilianum est, promouere calculum in
 lusu XII scruporum: sicuti & in Ciceronis Hor-
 tensio, reducere calculum in duodecim scriptis.
 Sed profecto magnus & uenia uix dignus calcu-
 li error est, si XII Tabulas numeremus pro XII
 scrupulis.

Superfunt apud Festum nonnulla XII Tabu-
 larum fragmenta: sed ita lacera, itaque mendosa,
 ut cur ea nunc colligere debeam, nihil esse causae
 putem. Festus admonet, portum appellari do-
 mum in hac, quam recitat, lege XII Tab. CUIUS
 TESTIMONIUM DEFIT, OB PORTVM OBVAGVLA
 TVM ITO. Quid illud sibi uelit, ingenue fateor
 me nescire. Sunt apud eum multa uerba ex XII
 Tabulis repetita. Sed de rebus nunc magis, quam
 de uerbis agimus. Sidonius Apollinaris signi-
 ficat PROQUIRITARE fuisse uerbum Decuirale:
 hoc est, XII Tab. Lex (inquit) proquirata, ut
 Decuiraliter loquar, &c. Sed etsi intelligamus
 legem promulgatam ita appellari, quid tum? Ex
 Caij Commentarijs ad legem XII Tab. nonnul-
 la etiam referuntur in Pand. cum de uerborum
 significatione agitur: quae haecenus tamen prete-
 rij, quia diuinare non possim ad quod tandem ca-
 put XII Tab. referri possint. Caius libro sexto
 ad leg. XII Tab. Pignus (inquit) appellatum est
 à pugno: quia res quae pignori dantur, manu tra-
 duntur.

duntur. Vnde etiam uideri potest uerū esse quod quidam putant, pignus rei mobilis cōstitui: cap. 238. De uerb. signif. Sed quæ tandem lex XII Tab. de pignoribus fuerit: imò uerò, an aliqua fuerit, certò dicere nō possum. Nam quod Caius norat, potuit alia ratione notare. Idem libro primo ad leg. XII Tab. scripsit: Post Calendas Ianuarias die tertio uota pro salute principis suscipi: cap. 233. De uerb. signif. Quid hoc ad XII Tabulas? Idem libro quinto ad Leg. XII Tab. Duo-bus (inquit) negatiuis uerbis, quasi permittit lex magis quàm prohibuit: idque etiam Seruius animaduertit, cap. 237. De uerb. signif. rectè. Sed quæ nam, & ubi ea lex XII Tab.? Idem libro sexto ad XII Tab. Detestatum (inquit) est detestatione denunciatum: cap. 238. De uerb. signif. Sed de qua detestatione in XII agebatur? quam de sacrorum detestatione aliquid attigerim supra. Ipse etiam Ulpianus in libris ad Edictum, scripsit, detestationē esse denunciationem cum testatione: cap. 40. De uerb. signif. Quorsum hoc dicat, diuinent alij. Sic multa fortasse uideo uestigia XII Tab. sed tam obscura, tamque interrupta, ut tantum notæ esse uideantur, quarum significatio interciderit. Lilius libro septimo, narrat legem uetustam fuisse, priscis literis uerbisque scriptam, ut qui Prætor maximus sit, idibus Septembribus clauum pangat. An eam legem dicemus inclusam quoque XII Tabulis fuisse? Hæ certè multa continuerunt, quæ ad sacra & religiones, & ipsos quoque magistratus pertinebant. Nam & Aufonius ait, continuisse ius Sacrum & publicum. Sed habuerunt tamè Romani

ni & alios legum suarú libros. Antiquissimam
 hác legem, *LVDIS APOLLINARIBVS FACIEN-*

DIS PRÆSIT IS PRÆTOR, QVI IVS POPV-
LO PLEBI QVE DABIT SVMMVM. Livijs libro

25. repetit ex antiquis carminibus Marcij uatis:
 & Macrobius lib. 1. cap. 17. ait eandem inuentam
 à Decemuiris esse, in libris Sibyllinis. An nos ad

xii Tab. referemus? Dictatorem aut Consu-

larem in illis duabus antiquis legib. appellari Præ-

torem, dubium non est. Post xii Tabulas crea-

tus fuit Prætor Urbanus, qui iuri dicendo præf-

set. Cōsul antea uidetur Romę ius dixisse, ppte-

reaque & Prætor urbanus deinde dictus aliquan-

dum componebant xii Tabulas, decimo die ius

populo singuli reddebant: & Præfectus iu-

ris tunc appellabatur, qui ex ijs ius dice-

bat, ut Livijs indicat libro

tertio.

FINIS

RERVM ET VERBORVM
in XII Tab. Commentarijs

INDEX.

A alienatio	91	agricolæ ignavi infamia no-	
Acerbitas ulciscēdi		tati	100
maleficij, bene uiuendi		Ancus	237
disciplina	41	Antipater philosophus	93
Actio de dolo	92	Appellatiua nomina	178
Actio peccoris	76. 77	Ap. Claudius	224
Actio iniūcto	110. 810	Aqua pluuia	81. 79. 80
Actio exercūdæ	184. 185.	Ara ante mortuum deposi	
Actio finium regun		te	149
dorum	82	Arati Sicyonij laus	101
Actio hypothecaria	151. 152	arbores ædibus impenden-	
Actio poenalis in duplum ar		tes	81
borum furtim caesarum		arcera	211
	75. 71	Arcopagite à Cimone de-	
Actio tutelaris	209. 208	fensi	6
Actiones temporales	248	aruspices	52
Addictus	240	Asoti	204
ad iudicatiōis magna uis	188	assiduus	218. 219
adulterium	196	Atheniensis ciuitatis laus	
Aediles ædilitium edictū	94	6. 7	
ædium appellatio	54	Athenienses Romã de re nō	
Aegyptiæ unctura	143	magna legatos misisse. 4	
Æra legum quando in Capi-		Atheniensium recuperata	
tollo liquefacta	12	Mitylene, quæ defecerat,	
Æs alienum	228. 229	humanitas	31
Ætites lapis	61	Augures	52
Agere iumentum	85	aurum purum, probum, pro	
agnatus proximus heres e-		fanum	112. 113
sto	130. 129		
agnati	103. 202. 205	B	
agnatio	133. 134. 135	Bacchanalia publico nomi-	
		ne prohibita	39
		bustum	

INDEX.

bustum 149.148

C

Cadauer ungendi mos.

145

cadauera auro exornari nõ
debere 146.147

cadauera Christianos un-
xisse 145

calumniatores 218

Cambyses Persarum rex. 44

capitis deminutio 136.137

capti ab hostibus 115

carcer ad custodiendos ho-
mines habendus 238

carmen 46.48.49

casus fortuitus 55

casus maior ibid.

cauillatio 218

cautio damni infecti 80

censores ignauos agricolas
infamia notarunt 100

Censorinus 244.245

centumviri. centumvirale
iudicium 132.133

Chalcidensium legatus 217

Chætorum præstigiæ 51

Cicero, accusante Clodio,
quare damnatus 28

circumpotatio 145

clientelæ à Romulo institu-
te 38

clientes 38. non fallendi. 135

Cœtus nocturnos, uel antelu-

canos Christianorũ qua-
re ueteres disturbare nõ
luerint 33

coitiones priuatorum homi-
num Reipub. periculose

33

Collegia honesta confirma-
ta 36.38

collegia Romæ certa 37

collegium illicitum usurpãs
qua pœna teneatur 35

comitorum tres causæ 26

condemnatio in trientem.
161

condictio furtiua 59

conditio dandi ambulatoria

191.193

confessi pro iudicatis haben-
tur 233.234.235

confessio. confiteri 234

connubij legitimitas. 195

connubia patriciorũ & ple-
beiorum 194

consanguinei 130

consecrationes 113.114

consules & Patricij qua ra-
tione plebi obsequio-

2

res

conuicium dicentis pœna.

72

corona Cyrcenses 147

longæ 145.146 promi-
scuæ 147

cor-

INDEX.

coronarum explicatio. 146.	147	lo ius dicebant ibidem	
creditor fugientem debitorum		decemviri secundo anno ite	
rem insequi potest	236	rum creati	10
creditor onerosus	211	decemviri secundi anni mul-	
creditorum ius integrum esse		ta iniuste fecerunt	11
debere	229	decemvirorum concordia.	9
crimen expilatae hereditatis		dedicationes	113.114
105		deportati	115
crimen perduellionis	28	detestatum. detestatio.	183.
crimen suspecti tutoris	207	281	
curatio. curator	207	dies bissextus	247.248
Cypriani tempore leges 12.		dies civilis	240
Tab. nondum expunctae.		dies intercalaris	247
13		dies iusti	232
Crivregis egregium dictum.		diffindere, diffisi dies	214
100		diuisio inter heredes rata.	
		171.172	
D		diuortij formula	195.196
Dammum iniuria datum.		diuortia olim Romae libera.	
70.72.76		195	
lanni infecti cautio	80	Dolus malus	95
debitor delicatus	211	Donatistas Augustinus, qui	
debitorum corpora libera		ab Ecclesia descuerant,	
esse debere	237	resipiscentes recepit	31
debitoris corpus inter creditores		ducere	236
diuidi licuit	239	dupli poena	95.96
deditionij	30		
decem tabulae ingenti hominum		E	
expectatione propositae	10	EDictum praetoris de luctu	
decemviri 197. centuria		143	
tis comitijs creati	8	emancipatio	199.200
decemviri decimo die populi		emptionis uerbum quid continet	191.192
		Euripidis fabula de perfido	
		R	tutore

I N D E X:

tutore	210	foenerare non licet	89
executores	235	foeneratorum poena	90
exorcista impostores	52	foeneratorum quaestus et auaritia	89
Ezras et Nehemias iudeorum duces	8	foenus unciarium, semunciarium	89.90.88
F			
Facere uerbosus commentarios	20	fons fures arguens	61
factorum nomine quid complectatur	163.164	frugem secantis poena	72
falsi poena et quasi falsi	43	Fundus quid	99
falsi testimonij poena.	40.	Fundi populi qui funera sumptuosa	33
42		fur nocturnus et diurnus.	142
familia	137.133.135	57.58.59	
familiae emptor	192	fures manifesti, nec manifesti	61
famosi libelli	40.50	sti	
famoso libello notatus in periculum uitae aut famae non uenit	50	furtiuum tignum	107.109
falsorum testimonij poena.	42.	furiosus.	203.204.205.207
43		furtum	105
Fauonij testamentum	143	furtum manifestum.	57.58
Febris	215	furtum per fontem conceptum	61
Fescennina ueterum petulantia lege coercita	48	furtum sine contrectatione non fieri	64
Fideicommissarius	181	furti poena	57.58.59.61
Fideiussor locuples	219	furti nec manifesti poena	90
fides	228	furta nec manifesta	61.63
fidem fallere graue	ibid.	furta per lancem et licium concepta	60.61
fiduciaria mancipatio.	199	de Furtis pacisci licet	64
fisci causa eadem, quae et haereditis	147	(240)	
Faenebre malum	88	Gellij locus emendatus	
		gens. gentiles.	133.134.135
		gentilitas	133
			213

I N D E X

Glandis appellatione quid contineatur	78	192	improbis intestabilis est.	38
de Glande legenda	78.79		improbi uox non semper acerba	40
H				
Heredes aliquando damnantur	178		impuberes furtum facientes uerberibus afficiendi.	60
heredes debitoris	147		Incantationes	51
heredes domestici	132		incantatores	52
heredes proportionibus hereditarijs obligantur.	168		incendia fortuita	54.55
heredes sacris adstringuntur	182		incendia plerunque culpa inhabitantium fiunt.	55.
inter Heredes diuisio rerum hereditariarum necessaria	183		incendiarij, & eorum poena	53.54.56
hereditaria onera. hereditaria obligatio	150.152		infamia nihil acerbius	46
hereditariae obligationes, portiones	153.154		infectio manus	236
hereditas sine sacris	183		iniuria grauissima	213
Hermodorus philosophus, legum duodecim Tabularum	9		iniuriæ atrociores	68
ira	34.37		iniuriarum iudicium non unum fuisse	65
Horæ serius Romæ obseruatae	241		iniuriarum poena	65.69.
hostis	217			70.73
hostem qui concitauerit, capitale punitur	29.30		insanus	204
hostes qui dicti	29		insularij	50
Hypseus	209		intercalare	24.
I				
Imaginaria uenditio	191.		intercalarius & intercalaris mensis	244.246
			intercalatio, & eius origo atq; auctor	242.244.
				245.249
			interpretes ueteres XII Tab.	
			R 2	omnes

I N D E X.

lex Furia	120.126.128	antiquissimæ, & earum
lex Furia siue Fusia Caninia		summa laus 14.15.16
120		leges duodecim tabularum in
lex Gabinia	90	as incise, pro Rostris
lex horrendi carminis	26	propositæ 13
lex Iulia	105	leges duodecim tabularum
lex Licinia quare lata	21	prisca uerba habuerunt
lex Licinia de sodalitijs co-		16.17
hercendis	34	leges duodecim tab. qua fide
lex Mamilia	106	et religione cõpositæ 9.
lex Papia	132.136	10.
lex Plautia	105	leges in priuatos homines
lex Porcia & Sempronia		ferri, ueteres noluerunt.
quid prohibuerint	28	23
lex postrema grauissima.	22	leges Numæ de religione in
lex Romuli de monstrosis		usum reuocatæ. ibidem.
partibus	197	leges olim etiam carmini-
lex Voconia	120.130	bus solebant describi.
legis actiones	220	15
legis Aquiliæ & legis duo-		leges P.R. sibi sacratas con-
decim Tabularum diffe-		stituit 2
rentia	52	leges priores saepe ad poste-
legem consules & patricij		riores trahuntur 23
de iure & modo multa		leges regie primùm in iure
rum serunt	2	Romano. & antiqui-
legem ferre etiam diceba-		tatis memoria locum te-
tur, qui de capite ciuis		nent, secundum leges
agebat	26	duodecim Tabularum 2
lege Gabinia quid promulga-		leges regie regibus exactis
tum	32	exoleuerunt ibid.
leges à Seruio Tullio latas		leges Romuli sublatæ non
P.R. restituit	cod.	sunt ibid.
leges duodecim Tabularum		leges sacratæ de paucis reb.
		R 3 fuerunt

I N D E X.

fuerunt	2	magia ex Perside in Graeciam allata	51
leges sacras cum legibus duodecim Tabularum Cicero coniungit	2	magicae artes	51.52.53
leges simpliciter duodecim Tabularum appellantur.	15	magici libri corrumpendi.	52
leges Solonis non intercederunt	4	mane meridies	241
legum in aes incidendarum mos	12.13	manuum confertio	221
legum tabulae relictis rostris in Capitolio adseruatae.	13	Masilia senatum sexcentorum uirorum habebat.	4
Libertas indiuisa	190	Masiliae egregia laus	5
liberti	135	medicamenta	53
libertorum hereditas	203	modicum tempus ad solutionem dandum	231
Licinius tyrannus	239	monumentum exasciatum.	141
lignae tabulae legum Solonis, incendio absumptae	3	morbis	210.211.215
lingua nuncupata	91.93	mos ille incidendarum in aes legum quam diu durauit	12.13
Liuius	252	mos necestendorum	239
Locri seruabant sui Zaleuci leges	4	multa certus modus dictus.	3
locuples	219	mulieres genas ne radunto.	142
locus publicus	73.79	N	
ludi Apollinares	252	Necestendorum mos	239
Lysias	200	neminem de ciuitate sine iudicio tolli posse	24
Lysias deportatus	145	L. Neratij uecordia	69
M		nexus	240
Macrobius	252	nominatim	177.173
Magi	51.52	nominatio, siue enumeratio	178
magia a ueteribus reiecta.	51		

NOMI-

I N D E X.

homine bono nihil antiquius	peregrini	115. 116
esse potest 46	periurij poena	87
noxalis actio 62. 74	permutatio	97. 98
noxalis actio propter pau-	personales praestationes.	
periem 74. 75. 76	188	
trigē feria auctumē 222	petitio hereditatis	185
Numa in duodecim menses	Pietatis aedes	239
annum descripsit 243	pignus unde dictum	251
Nummus aereus & argen-	Pœna conuicium dicentis.	
teus 87. 88	72	
noncupata pecunia 91	poena dupli	95. 96
O	poena eorum qui aliquem in	
Obligatio quando inter	ciuitatem sepelirent. 139.	
heredes diuidatur. 160	140	
obligatio quantitatis 159	poena falsi, uel quasi falsi. 42	
obligatio rerum indiuidua-	poena furti nec manifesti. 90	
rum 165	poena frugem secantis 72	
On. Ostaius 209	poena iniuriarum 65. 69.	
officium iudicis familie cr-	70. 73	
ciscundæ 173	poena periurij 87	
Opem ferre 64 (242	poena talionis. 63. 66. 67.	
Ordo iudiciorum ciuiliū.	68. 69	
P	poenam uinculorum deterri	
Paco pro pacifcor 65	mi homines contemnunt.	
pacta 240	239	
pactaturpem causam con-	possessio 98. 99	
tinentia 64. 65	posthumi 120. 123	
patrie potestatis ius. 198.	posthumi alieni 131	
199 (136	posthumi instituēdi formula	
patroni, & eius liberi. 135.	198	
pecunia crofa 88	Prædes iudiciarum 227	
pecunia summū bonum 210	praefectus urbis 252	
Perduellionis crimen 28	praeliare dies 232	
	R 4 pra-	

I N D E X.

<i>præscriptio quinque pedum.</i>		T. Romilius quare damnatus	2
106		tus	243
<i>prætexta</i>	143	Romulus	
<i>prætor urbanus</i>	252	S	
<i>principiū cuiusque rei potissima pars</i>	20	Sacer homo quis	38.39
<i>privilegiorum duo genera.</i>	24.25	sacra priuata, & sacrorum detestaciones	183
<i>prodigus</i>	204.205.	Sanates unde dicti	29.
206.207		30	
<i>proletarius</i>	219	sanguis	133
<i>proquiritare</i>	250	C. Saturnini liber de coronis	
<i>Pueri insigniti</i>	197	145	
<i>pullus color</i>	143	Scrupulus	250
<i>purum, probum, profanum aurum</i>	112.113	Seditio propter inopiam uini	111
R		sententiæ uenales ipso iure infirmæ	45
<i>Religionis causa coire nõ prohibita, & c.</i>	35	sepelientium aliquem in ciuitate pœna	139.140
<i>repudium</i>	196	sepulchri sumptus	141
<i>res furtiue</i>	103.105	sepulchra hereditaria	139
<i>res indiuidue</i>	163	sepulchrorum modus	141
<i>res Italicæ, & prouinciales.</i>	102	sepultura à sepulchro distinguitur	141
<i>res iudicatæ</i>	230.231	seruitus	85
<i>res litigiosæ</i>	113	seruus aliter, aliter homo liber punitur	59
<i>rebus iudicatis standum.</i>	230	seruus institutor	186
<i>Ricinia</i>	143	seruus semel uenditus non recidit in potestate prioris domini	199
<i>Rogum ascia ne polito.</i>	141	serui furti faciētis pœna.	62
<i>T. Romilius legatos Athenas pro petendis legibus mittendos censet</i>	3	sestertius	84
			SEX

I N D E X.

Sex. Pompeij Festi de uerborum ueterum significatione libri à Paulo pontifice dilacerati	18	sumptuosa respersio	141. 144
Sex. Pompeij reliquias tantum habemus	19	supplicia malefactorum quando exacerbanda	41
Sisannus iniquus iudex quæ poena damnatus	44	Sylla	240
Stitines	143	Sylla crematus	140
Socij & foederati Rom. omnes liberi	32	sympullum	145
Sodales qui	34	T	
Sodalibus facit potestatem lex, pactionem, quam uelint, sibi ferre, &c.	34	Tabulæ duodecim legum ex qua materia fuerint.	11.12
Sodalitia illicita, aut turpiane coirent, R. ueteribus semper curæ fuit	35.	tabulæ duodecim legum unde dictæ. 11. uide, Leges 12. tab.	
35		tabulæ furtiuarum rerum.	105
Solis occasus	240.241	tabulæ testamenti quomodo accipiendæ	11
Solutio non indebitæ quantitatatis reuocari non debet		talionis poena	65.66.67 68.69
170		Tarentum à Lacedæmonijs conditum	4
Sonticus morbus	214.215.	Tarpeium saxum	40.42
216		telum	58
Stati dies	217.218	tempestas supina	240.
Statuliber hypothecæ dari potest	194	241	
Stirps	133	Tertullianus	145.146
Successio in capita & stirpes		testamentum quid	117.
131		119	
Sui heredes	125.126.127	testamenti factio	115
129.137.		testamenta in procinctu, & Calatis comitijs	118
		testamentum per nexum.	91
		R	5
		testan-	

I N D E X.

testandi ius	115	rum libri	55
testimonij falsi pœna.	40.	Venditæ res quando empto	
42.43		ri acquirantur	96
testimiorum fidem Græ		uenditio	97
corum natio nunquam		uenditio imaginaria	191.192
coluit	41.42.	uenditor quedam non pr.	
Themistocles tanquam Sar-		stat	92.93
danapalus in curru nu-		uenditor uenales merces	
dus tractus	5.	laudat	93
Tibicines, Tubicines.	142.	uenditor uitia que ei nota	
143		sunt, indicare debet	94
tignum, & alienum	107	uenditorum fraudes	94
tigni appellatio	111	ueneficij questio	53
Toga	143	uenena	86
Traditio	96	uia publica	85
Tribuni ut legum scriben-		uie latitudo	
darum initium fiat, in-		uigilia nocturne in templo	
stant	8	lege Romuli prohibi-	
Triumuii incendijs arcen-		te	32
dis præfuerunt	56	uindex	219.222.220
Tuditanus	242	uindicare	23
Tullius	237	uindicatio	220
tutela uirile officium	203	uindicia	221. 222. 223. 224.
tutela testamentariae legiti		225	
mæ	200. 201. 202	Vindicis	223
tutoris suspecti crimen	207	uincis non omnes fauisse in	
tutores testamentarij legiti		224. 225	
mi	200. 208. 201.	Virginia	238. 239
V		uiuere iunctus	
Vadimonium	215	uncia 88. et unciarius hæres	
ualetudo aduersa, afflictæ		89	
215. 216.		urbis nomine Roma signifi	
Vaticiniorum & ueneficio		catur	15 (103. 106
		usucapio	98. 99. 100. 101.
			usuræ

I N D E X.

90

Z

98.99 Zonare de duabus posterioribus tabulis sententia 11

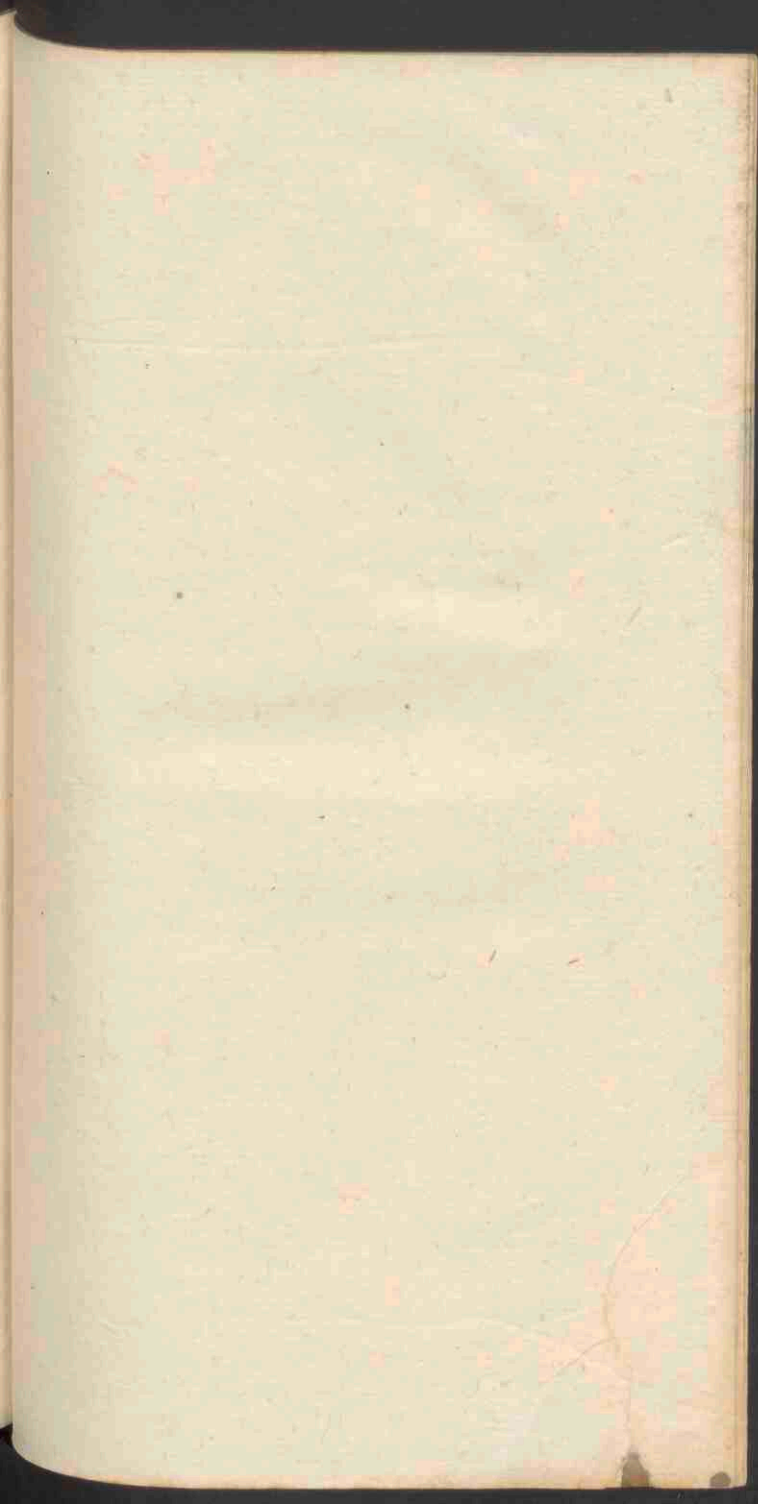
226

rib. tabulis sententia 11

F I N I S.

offire
fus
posidetis

BASILEAE, EX OFFICI-
na Ioannis Oporini, Anno salutis huma-
nae M. D. LVII. Mense
Augusto.

277

THE

GENERAL PRINCIPLES OF

THE ART OF

TEACHING

AND

THE THEORY OF

EDUCATION

BY

JOHN

DEWEY

PH.D.

NEW YORK

1902

THE

MACMILLAN

PUBLISHING

COMPANY

